

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

Збірник наукових праць

№ 7-8 (284-285), 2021

Виходить 10-12 разів на рік (5-6 випусків) • Заснований у грудні 1994 р.

Одеса
2021

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Коваленко Вікторія Володимирівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна

Заступники головного редактора

Слатвінська Марина Олександрівна, доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна,

Шелудько Сергій Андрійович, кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна

Технічний редактор

Кулікова Єлизавета Олександрівна, викладач, фахівець I категорії, Одеський національний економічний університет, Україна

Амброзі Маріан Маріанович кандидат філософських наук, доцент, Коледж міжнародного бізнесу ISM Словаччина в Пряшеві (Словаччина), **Божинова Маріяна** доктор екон. наук, професор, Академія економіки ім. Д. А. Ценова, Республіка Болгарія, **Бухтіарова Аліна Геннадіївна** кандидат екон. наук, доцент, Сумський державний університет, Україна, **Валігура Володимир Андрійович** кандидат екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна, **Васильчишин Олександра Богданівна** доктор екон. наук, доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна, **Гончаренко Олена Миколаївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Горовий Дмитро Анатолійович** доктор екон. наук, професор, Харківський технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна, **Гросу Вероніка** доктор економічних наук, професор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), **Гудзь Тетяна Павлівна** доктор екон. наук, доцент, Вищий навчальний заклад Укоопспілки, Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна, **Єрмакова Ольга Анатоліївна** доктор екон. наук, професор, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, **Жаворонко Артур Віталійович** кандидат екон. наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, **Жердецька Лілія Вікторівна** доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Заротіадіс Грігоріс** кандидат екон. наук, доцент, університет Аристотеля в Салоніках, Греція, **Зборіна Ірина Михайлівна** кандидат екон. наук, доцент, Поліський державний університет, Республіка Білорусь, **Збрицька Тетяна Петрівна** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Зеленка Владімір** кандидат екон. наук, доцент, Вища школа економіки у Празі, Чеська Республіка, **Кетнерс Карліс** доктор екон. наук, професор, Банківська вища школа бізнесу і фінансів, Латвійська Республіка, **Кузіна Руслана Віліївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Кузнецова Інна Олексіївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Лайко Олександр Іванович** доктор екон. наук, старший науковий співробітник, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, **Літвінов Олександр Сергійович** доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Лоханова Наталія Олексіївна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Маркс-Бельська Рената** кандидат екон. наук., доцент, Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині, Республіка Польща, **Меджибовська Наталія Семенівна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, **Мельник Леонід Васильович** доктор екон. наук, доцент, Національний університет водного господарства та природокористування, Україна, **Міхальчук Камелія-Каталіна**, кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), **Муршудді Фахри Фуад огли** доктор філософії з економіки, докторант кафедри фінансів і фінансових інститутів Азербайджанського державного економічного університету (Азербайджан), **Нездоймінов Сергій Георгійович** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Онищенко Світлана Володимирівна** доктор екон. наук, професор, Національний Університет «Полтавська політехніка ім. Ю. Кондратюка, Україна, **Пантелєєва Наталія Миколаївна** доктор екон. наук, професор, Черкаський науково-навчальний інститут Університету банківської справи, **Семенова Валентина Григорівна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Слободяник Юлія Борисівна** доктор екон. наук, професор, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, Україна, **Сментина Наталія Валентинівна** доктор екон. наук, професор, Одеський національний економічний університет, Україна, **Совік Людмила Єгорівна** доктор екон. наук, професор, Поліський державний університет, Республіка Білорусь, **Тульвінські Міхаїла** кандидат екон. наук, доцент, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), **Уханова Інна Олегівна** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Хомутенко Алла Віталіївна** доктор екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна, **Чоботару Маріус-Сорін** кандидат екон. наук, лектор, Сучавський університет імені Штефана чел Маре, (Сучава, Румунія), **Шикіна Ольга Володимирівна** кандидат екон. наук, доцент, Одеський національний економічний університет, Україна

Міжнародна представленість та індексація:

Index Copernicus International (ICV 2018: 75.22).
Google Scholar (h-індекс - 10).
Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef.
Dimensions.
Реферативна база даних «Україніка наукова».
Український реферативний журнал «Джерело».
Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського.
Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru.
Електронний репозитарій Одеського національного економічного університету.
Російський індекс наукового цитування (РІНЦ)

Засновник та видавець:

Одеський національний економічний університет
Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 20991-10791 ПР
від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація)
Включено до категорії «Б» в «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі наказу Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 р. № 886

Адреса редакції та видавця:

65082, м. Одеса, вул. Гоголя, 18, ауд. 110,
Одеський національний економічний університет,
науково-редакційний відділ, тел.: (+38048) 777-89-16
e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua
web-site: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php>

ЗМІСТ

Рецензії.....	10
ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ	
Баранова Вікторія, Мамонтова Ірина	
Дискусійні питання класифікації фінансових важелів.....	12
Гончаренко Олена, Добриніна Людмила, Гончаренко Анатолій	
Розвиток інфраструктури фондового ринку України для забезпечення ефективної інвестиційної діяльності: теоретичні аспекти.....	16
Гудз Тетяна	
Фактори розвитку банківського кредитування підприємств в Україні.....	24
Жердецька Лілія, Ткач Вікторія	
Банківська система у забезпеченні економічного зростання: теорія та емпіричний взаємозв'язок.....	33
Юрга Світлана	
Особливості управління оборотним капіталом в умовах ринкових трансформацій в Україні.....	47
Коваленко Вікторія, Кутишенко Руслан	
Управління корпоративним бізнесом у банках в умовах цифровізації.....	54
Шелудько Сергій, Бабков Микита	
Емпіричні ознаки домінування немонетарних чинників у інфляційних процесах в Україні.....	62
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ	
Карпов Володимир, Грендиш Дарія	
Актуалізація стратегії розвитку міста Білгород-Дністровський до 2028 року.....	69
Губарева Ірина	
Теоретичні засади ідентифікації основних змістовних детермінант розвитку деревообробної промисловості країн світу.....	76
МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ	
Пахаренко Олександр	
Оцінка впливу факторів зовнішнього середовища на розвиток підприємницьких мереж в Україні.....	86
Руденко Микола	
Методичні підходи до оцінки впливу цифровізації на функціонування сільськогосподарських підприємств.....	94
МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	
Літвінов Олександр, Гуменюк Ілона	
Управління оборотним капіталом підприємства.....	103
Бабець Ірина	
Інституціональні інструменти детінізації ринку транспортних послуг в регіонах України.....	109
Орленко Ольга, Макась Сергій	
Особливі риси сектору інтернет підприємництва.....	117
Сментина Наталія	
Виноградарство як перспективний напрям розвитку агробізнесу.....	123
Грицаєнко Микола	
Формування соціальної відповідальності в економічному механізмі реалізації соціального капіталу підприємства.....	130
ЕКОНОМІКА ТУРИЗМУ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА	
Терещук Оксана, Лесюк Тетяна, Дробецька Влада	
Аналіз ринку туристичних послуг Італії як фактор розвитку суспільства та економіки до та під час пандемії covid-19.....	143
МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ	
Тарасевич Наталія	
Міжнародний досвід державної підтримки аграрного сектору економіки.....	150
АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ	
Черкашина Тетяна, Іваннікова Олена	
Бухгалтерський облік як основна складова системи внутрішнього контролю на підприємстві: проблемні аспекти та напрямки вирішення.....	156

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ODESSA NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY
ALL—UKRAINIAN ASSOCIATION OF YOUNG SCIENTISTS

SCIENTIFIC BULLETIN
of Odessa National Economic University
Collection of Scientific Works

№ 7-8 (284-285), 2021

Published 10-12 times a year (5-6 issues) • Founded in December 1994

Odessa
2021

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Kovalenko Victoria, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odessa National University of Economics, Ukraine

Deputies of Editor-in-Chief

Slatvinska Maryna, Dr. Sc. (Econ.), Prof, Odessa National Economic University, Ukraine,

Sheludko Sergii, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine

Proofreader editor

Kulikova Yelizaveta, lecturer, specialist of the 1st category, Odessa National Economic University, Ukraine

Ambrose Marian Cand. Sc. (Phil.), Assoc. Prof., College of International Business ISM Slovakia in Prešov (Slovakia), **Bozhinova Mariyana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., D.A. Tsenov Academy of Economics, Republic of Bulgaria, **Bukhtiarova Alina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Sumy State University, Ukraine, **Valihura Volodymyr**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Vasylychshyn Alexandra**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., West Ukrainian National University, Ukraine, **Goncharenko Olena**, Dr. Sc. (Econ.), Prof, Odessa National Economic University, Ukraine, **Gorovyi Dmytro**, Doctor of Economics, Professor, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine, **Grosu Veronica** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Stefan cel Mare University of Suceava, (Suceava, Romania), **Hudz Tetiana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Poltava University of Economics and Trade, Ukraine, **Ermakova Olga**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Zhavoronok Artur** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Yuriy Fedkovych National University, Ukraine, **Zherdetska Liliia**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Zarotiadis Grigoris** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof. Aristotle University of Thessaloniki, Greece, **Zborina Irina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Polesky state university, Republic of Belarus, **Zbritskaya Tatiana** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Zelenka Vladimir**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of economics Prague, Czech Republic, **Ketners Karlis**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., BA School of Business and Finance, Republic of Latvia, **Kuzina Ruslana** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Kuznetsova Inna**, Doctor of Economics, Professor, Head Department of Management, Odessa National Economics University, Ukraine, **Laiko Oleksandr**, Dr. Sc. (Econ.), Senior Scientific Associate, Institute of Market Problems And Economic-Ecological Research of the NAS of Ukraine, **Litvinov Oleksandr**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Lokhanova Nataliia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Marks-Bielska Renata**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland, **Medzhibovcka Nataliia** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Melnik Leonid Vasyliovych** Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., National University of Water Management and Environmental Sciences, Ukraine, **Mikhalchuk Kamelia-Katalina**, Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Murshudli Fakhri Fuad** Ph.D. (Econ.), Doctoral student of the Department of finance and Financial Institutions, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan, **Nezdoyminov Sergii** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Onyshchenko Svitlana**, Dr. Sc. (Econ.), Prof, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine, **Panteleeva Nataly** Dr. Sc. (Econ.), Prof., Cherkasy Research and Training Institute of the University of Banking, Ukraine, **Semenova Valentyna**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Slobodianyk Yuliia**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Kyiv national economic university named after Vadym Hetman, Ukraine, **Smentyna Nataliia**, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Sovik Lyudmila**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Polesky State University, Republic of Belarus, **Tulvinschi Mikhaela** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Ukhanova Inna** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine, **Khomutenko Alla**, Dr. Sc. (Econ.), Assoc. Prof, Odessa National Economic University, Ukraine, **Ciubotariu Marius** Cand. Sc. (Econ.), lecturer, Stefan cel Mare University of Suceava (Suceava, Romania), **Shykina Olga** Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof., Odessa National Economic University, Ukraine

International Abstracting and Indexing:

Index Copernicus International (ICV 2018: 75.22).
Google Scholar (h-index - 10).
Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef.
Dimensions.
Reference database «Ukrainika Naukova». Ukrainian abstract journal «Dzherelo».
Vernadsky National Library of Ukraine. eLIBRARY.ru Scientific Electronic Library. Electronic repository of the Odessa National Economic University.
Russian Scientific Citation Index (RSCI).

Founder and publisher:

Odessa National Economic University

Certificate of State Registration of the Print Media:

Series KV No. 20991-10791PR dated August 18, 2014 (re-registration)
Included in the category "B" in the "List of scientific professional publications of Ukraine" in which the results of dissertations for the degree of Doctor of Sciences and Candidate of Sciences can be published on the basis of the direction of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 № 886

Editorial and publisher address:

18, Hoholia str., room 110, Odessa, 65082, Odessa National Economic University, Scientific and editorial department,
tel. (*38048) 777-89-16
e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua
website: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php>

© Odessa National Economic University, 2021

CONTENTS

Reviews.....	10
<i>FINANCE, BANKING AND INSURANCE</i>	
Baranova Viktoria, Mamontova Iryna	
Discussion issues of classification of financial lever.....	12
Goncharenko Olena, Dobrynina Liudmyla, Honcharenko Anatolii	
Development of the infrastructure of the stock market of Ukraine to ensure efficient investment activity: theoretical aspects.....	16
Hudz Tetiana	
Factors in the development of bank lending to enterprises in Ukraine.....	24
Zherdetska Liliia, Tkach Victoriya	
Banking system for enforcement of economic growth: theory and empirical relationship.....	33
Iorga Svitlana	
Features of working capital management in the conditions of market transformations in Ukraine.....	47
Kovalenko Victoria, Kutysenko Ruslan	
Corporate business management in banks in the conditions of digitalization.....	54
Sheludko Sergii, Babkov Mykyta	
Empirical features of the dominance of non-monetary factors in inflationary processes in Ukraine.....	62
<i>ECONOMICS AND MANAGEMENT OF THE NATIONAL ECONOMY</i>	
Karpov Vladimir, Grendish Darya	
Updating the development strategy of the city of Belgorod-Dnestrovsky until 2028.....	69
Hubarieva Iryna	
Theoretical basis of identification of the main substantive determinants of the development of the woodworking industry in the countries of the world.....	76
<i>MANAGEMENT AND BUSINESS ADMINISTRATION</i>	
Pakharenko Oleksandr	
Assessment of the impact of the environmental factors on the development of entrepreneurial networks in Ukraine.....	86
Rudenko Mykola	
Methodological approaches to assessing the impact of digitalization on the functioning of agricultural enterprises.....	94
<i>MARKETING, ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES</i>	
Litvinov Oleksandr, Humenuik Ilona	
Working capital management of the enterprise.....	103
Babets Irina	
Institutional tools of de-shadowing of the market of transport services in Ukraine's regions.....	109
Orlenko Olha, Makas Sergiy	
Special features of the internet entrepreneurship sector.....	117
Smentyna Nataliia	
Viticulture as a prospective direction of agrobusiness development.....	123
Hrytsaienko Mykola	
Formation of social responsibility in the economic mechanism of realization of social capital of the enterprise.....	130
<i>ECONOMICS OF TOURISM, HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS</i>	
Tereshchuk Oksana, Lysiuk Tetiana, Drobetska Vlada	
Analysis of the market of Italian tourist services as a factor of social and economic development before and during the covid-19 pandemic.....	143
<i>INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS</i>	
Tarasevych Nataliia	
International experience of state support of the agricultural sector of the economy.....	150
<i>ANALYSIS, AUDIT, ACCOUNTING AND TAXATION</i>	
Cherkashyna Tetyana, Ivannikova Olena	
Accounting the main component of the internal control system in the enterprise: problem aspects and direction areas.....	156

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
ОДЕССКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАИНСКАЯ АССОЦИАЦИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК
Одесского национального экономического
университета
Сборник научных трудов

№ 7-8 (284-285), 2021

Выходит 10-12 раз в год (5-6 выпусков) • Основан в декабре 1994 г.

Одесса
2021

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор

Коваленко Виктория Владимировна, доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина

Заместители главного редактора

Слатвинская Марина Александровна, доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, Шелудько Сергей Андреевич, кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина

Технический редактор

Куликова Елизавета Александровна, преподаватель, специалист I категории, Одесский национальный экономический университет, Украина

Амбрози Мариан Марианович кандидат философских наук, доцент, Коледж международного бизнеса ISM Словакия в Пряшеве (Словакия), **Божинова Мариана** доктор экон. наук, профессор, Академия экономики им. Д. А. Ценова, Республика Болгария, **Бухтиарова Алиана Геннадьевна** кандидат экон. наук, доцент, Сумской государственный университет, Украина, **Валигура Владимир Андреевич** кандидат экон. наук, доцент, Западноевропейский национальный университет, Украина, **Васильчишин Александра Богдановна** доктор экон. наук, доцент, Западноевропейский национальный университет, Украина, **Гончаренко Елена Николаевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Горовый Дмитрий Анатольевич** доктор экон. наук, профессор, Харьковский технический университет «Харьковский политехнический институт», Украина, **Гросу Вероника** доктор экон. наук, профессор, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), **Гудзь Татьяна Павловна** доктор экон. наук, доцент, Высшее учебное заведение Укпрофсоюза, Полтавский университет экономики и торговли, Украина, **Ермакова Ольга Анатольевна** доктор экон. наук, профессор, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, **Жаворонок Артур Витальевич** кандидат экон. наук, доцент, Черновецкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Украина, **Жердецкая Лилия Викторовна** доктор экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Заротиадис Григорис** кандидат экон. наук, доцент Университет Аристотеля в Салониках, Греция, **Зборина Ирина Михайловна** кандидат экон. наук, доцент, Полесский государственный университет, Республика Беларусь, **Збрицкая Татьяна Петровна** кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Зеленка Владимир** кандидат экон. наук., доцент, Высшая школа экономики в Праге, Чешская Республика, **Кетнерс Карлис** доктор экон. наук, профессор, Банковская высшая школа бизнеса и финансов, Латвийская Республика, **Кузина Руслана Вілевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Кузнецова Инна Алексеевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Лайко Александр Иванович** доктор экон. наук, старший научный сотрудник, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, **Литвинов Александр Сергеевич** доктор экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Лоханова Наталья Алексеевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Маркс-Бельская Рената** кандидат экон. наук., доцент, Варминско-Мазурский университет в Олштыне, Республика Польша, **Меджибовская Наталия Семеновна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Мельник Леонид Васильевич** доктор экон. наук, доцент, Национальный университет водного хозяйства и природопользования, Украина, **Михальчук Камелия-Каталина**, кандидат экон. наук, доцент, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), **Муршудли Фахри Фуад оглы** доктор философии по экономике, докторант кафедры финансов и финансовые институты Азербайджанского государственного экономического университета (Азербайджан), **Нездойминов Сергей Георгиевич**, кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Онищенко Светлана Владимировна** доктор экон. наук, профессор, Национальный Университет «Полтавская политехника им. Ю. Кондратюка», Украина, **Пантелеева Наталья Николаевна** доктор экон. наук, профессор, Черкасский научно-учебный институт Университета банковского дела, **Семенова Валентина Григорьевна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Слободяник Юлия Борисовна** доктор экон. наук, профессор, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана, Украина, **Сментына Наталья Валентиновна** доктор экон. наук, профессор, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Совик Людмила Егоровна** доктор экон. наук, профессор, Полесский государственный университет, Республика Беларусь, **Тульвинсчи Михаела** кандидат экон. наук, доцент, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), **Уханова Инна Олеговна** кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Хомутенко Алла Витальевна** доктор экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина, **Чоботару Мариус-Сорин** кандидат экон. наук, лектор, Сучавский университет имени Штефана чел Маре, (Сучава, Румыния), **Шикина Ольга Владимировна** кандидат экон. наук, доцент, Одесский национальный экономический университет, Украина

Международная представленность и индексация:

Index Copernicus International (ICV 2018: 75.22).
Google Scholar (h-индекс - 10).
Open Ukrainian Citation Index (OUCI). CrossRef.
Dimensions.
Реферативная база данных «Україніка наукова».
Украинский реферативный журнал «Джерело».
Национальная библиотека Украины им. В.И. Вернадского.
Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru. Электронный репозиторий Одесского национального экономического университета.
Российский индекс научного цитирования (РИНЦ).

Основатель и издатель:

Одесский национальный экономический университет
Свидетельство о Государственной регистрации печатного средства массовой информации:
Серия KB № 20991-10791 ПР от 18 августа 2014 г. (перерегистрация)
Включен в категорию «Б» в «Перечне научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук»
на основании приказа Министерства образования и науки Украины от 02.07.2020 г. № 886
Адрес редакции и издателя:
65082, г. Одесса, ул. Гоголя, 18, ауд. 110,
Одесский национальный экономический университет,
научно-редакционный отдел, тел.: (+38048) 777-89-16
e-mail: visnik.nauka@oneu.edu.ua
website: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/index.php>
© Одесский национальный экономический университет, 2021

СОДЕРЖАНИЕ

Рецензии.....	10
ФИНАНСЫ, БАНКОВСКОЕ ДЕЛО И СТРАХОВАНИЕ	
Баранова Викторья, Мамонтова Ирина Дискуссионные вопросы классификации финансовых рычагов.....	12
Гончаренко Елена, Добрынина Людмила, Гончаренко Анатолий Развитие инфраструктуры фондового рынка Украины для обеспечения эффективной инвестиционной деятельности: теоретические аспекты.....	16
Гудзь Татьяна Факторы развития банковского кредитования предприятия в Украине.....	24
Жердецкая Лилия, Ткач Виктория Банковская система в обеспечении экономического роста: теория и эмпирическая связь.....	33
Иорга Светлана Особенности управления оборотным капиталом в условиях рыночных трансформаций в Украине.....	47
Коваленко Виктория, Кутишенко Руслан Управление корпоративным бизнесом в банках в условиях цифровизации.....	54
Шелудько Сергей, Бабков Никита Эмпирические признаки доминирования немонетарных факторов в инфляционных процессах в Украине.....	62
ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ	
Карпов Владимир, Грендиш Дарья Актуализация стратегии развития города Белгород-Днестровский до 2028 года.....	69
Губарева Ирина Теоретические основы идентификации основных содержательных детерминант развития деревообрабатывающей промышленности стран мира.....	76
МЕНЕДЖМЕНТ И БИЗНЕС-АДМИНИСТРИРОВАНИЕ	
Пахаренко Олександр Оценка влияния факторов внешней среды на развитие предпринимательских сетей в Украине.....	86
Руденко Николай Методические подходы к оценке влияния цифровизации на функционирования сельскохозяйственных предприятий.....	94
МАРКЕТИНГ, ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО, ТОРГОВЛЯ И БИРЖЕВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ	
Литвинов Александр, Гуменюк Илона Управление оборотным капиталом предприятия.....	103
Бабец Ирина Институциональные инструменты детинизации рынка транспортных услуг в регионах Украины.....	109
Орленко Ольга, Макась Сергей Особенные черты сектора интернет предпринимательства.....	117
Сментына Наталия Виноградарство как перспективное направление развития агробизнеса.....	123
Грицаенко Николай Формирование социальной ответственности в экономическом механизме реализации социального капитала предприятия.....	130
ЭКОНОМИКА ТУРИЗМА И ГОСТИНИЧНО-РЕСТОРАННОЕ ДЕЛО	
Терещук Оксана, Лесюк Татьяна, Дробецкая Влада Анализ рынка туристических услуг Италии как фактор развития общества и экономики до и во время пандемии covid-19.....	143
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ	
Тарасевич Наталья Международный опыт государственной поддержки аграрного сектора экономики.....	150
АНАЛИЗ, АУДИТ, УЧЕТ И НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ	
Черкашина Татьяна, Иванникова Елена Бухгалтерский учет как основная составляющая системы внутреннего контроля на предприятии: проблемные аспекты и направления решения.....	156

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію «Ринок банківських металів: проблеми та перспективи розвитку»,
автори: д.е.н., професор кафедри банківської справи ОНЕУ Коваленко В.В.; к.е.н., доцент
кафедри банківської справи Сергеева О.С., к.е.н., доцент кафедри банківської справи
Шелудько С.А.

Фінансова глобалізація є важливою складовою економічної глобалізації й проявляється в інтеграції фінансової системи держави у міжнародні фінансові ринки та інституції з метою подальшого перетворення у єдиний світовий фінансовий простір шляхом лібералізації внутрішнього фінансового сектора та рахунку операцій з капіталом. Успішність такої трансформації залежить від розвитку фінансового сектора, ефективності державних інституцій, якості внутрішньої макроекономічної політики та торгівельної інтеграції. В таких умовах актуальним стає пошук “безпечної гавані” з метою захисту від зовнішніх шоків. Саме тоді зростає увага до банківських металів, які є фінансовим активом та інструментом до довгострокового заощадження фізичних осіб, а для банків як фінансових посередників активним розвитком для впровадження цього напрямку банківських операцій у своєї діяльності.

Монографія складається з п’яти розділів, у яких обґрунтовано теоретико-методологічні аспекти організації операцій з банківськими металами в банківських установах України, сучасні проблеми розвитку цього ринку в Україні, напрями розвитку ринку банківських металів, а також запропоновано рекомендації щодо вдосконалення регулювання цього напрямку.

На основі проведеного аналізу авторами зроблені висновки, що для створення повноцінного ринку банківських металів в Україні доцільно було б вирішити проблеми, які постали перед даною сферою, а саме: активніше залучати комерційні банки до проведення операцій із дорогоцінними металами; відмінити всі види податків і зборів при проведенні операцій із дорогоцінними металами; активніше купувати через НБУ дорогоцінні метали за кордоном.

У цілому за змістом, структурою, логікою та послідовністю викладання матеріалу монографії «Ринок банківських металів: проблеми та перспективи розвитку» буде корисним для науковців, викладачів, практиків, які цікавляться перспективами та проблемами розвитку ринку банківських металів в Україні.

Монографія є завершеним самостійним науковим дослідженням, виконаним на актуальну тему, має наукову і практичну цінність. Результати дослідження можуть бути використані в навчальному процесі при викладанні дисципліни “Операції банків з золотом» майбутнім фахівцям економічного напрямку.

РЕЦЕНЗЕНТ:

Доктор економічних наук, професор,
професор кафедри банківського бізнесу
Західноукраїнського національного
університету, м. Тернопіль
Довгань Ж.М.

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію «Економіко-інформаційний імператив формування нової статистичної парадигми»,

автор: д.е.н., професор, Академік НАН України Гриценко А. А.

Сучасні інформаційно-цифрові перетворення суттєво впливають на економіку, суспільні відносини і життя людей. Змінюються форми власності, праці, розподілу, якісні та кількісні характеристики економічного розвитку. Все це потребує наукового вивчення, застосування підходів, здатних адекватно відображати реальність і знаходити відповіді на виникаючі виклики. Статистика в цьому процесі відіграє важливу роль, бо дає уявлення про кількісні параметри суспільно-економічних перетворень. Саме цій проблематиці присвячена рецензована монографія.

В роботі показано, що сучасна статистика сформувалась на базі індустріально-ринкової економіки, а зараз відбувається перехід до інформаційно-мережевої системи господарювання, яка має в своїй основі принципово інші закономірності функціонування. З цим пов'язана все зростаюча невідповідність статистичних характеристик реальним процесам в економіці. Це стосується як вимірювання економічного розвитку за допомогою ВВП, так і багатьох оцінок конкретних економічних процесів і вимагає відповідних змін у статистичній системі. А.Гриценко, застосовуючи метод сходження від абстрактного до конкретного, розкриває логіку розвитку соціально-економічних систем і дає їх відповідну класифікацію. Він показує, що натурально-господарським системам притаманний господарський облік, індустріально-ринковим відповідає економічна статистика, яка набуває найбільш розвиненої форми в системі національних рахунків, а в інформаційно-мережевій економіці формується соціально-часова статистика, де субстанційною основою обліку стає час, як у своїй власній, так і у перетворених формах вартості, грошей та майна. Відповідно до цього теоретико-методологічного підходу розкрито співвідношення якісних змін у системі економічних відносин та їх кількісно-статистичного виміру, показано сучасні трансформації грошової системи у світлі інформаційно-цифрових перетворень, співвідношення ієрархії та мережі в архітектоніці економічних систем. Цікавими і важливими є положення щодо інверсійності ринкових перетворень в Україні та формування реконструктивного типу розвитку. Вони дають можливість поглибити розуміння історичної траєкторії економічного розвитку України і науково підійти до пошуку шляхів подолання структурних деформацій. Автор дав змістовну характеристику особливостей сучасної кризової динаміки, обґрунтував необхідність комплементарних підходів до вирішення найважливіших проблем соціально-економічного розвитку, показав значення довіри і недовіри в інформаційно-мережевому середовищі.

Узагальнюючи дослідження, А.Гриценко робить висновок про необхідність і поступовий рух у напрямку формування нової статистичної парадигми як імперативної вимоги сучасних економіко-інформаційних трансформацій і дає ряд рекомендацій щодо формування системи соціально-часового рахівництва. Безумовно, новаторська робота має дискусійні положення щодо поставлених проблем, але вони є тими точками дослідницького простору, з яких в процесі наукових дискурсів виростають нові теоретичні уявлення і практичні підходи. Монографія буде цікавою і корисною не тільки для фахівців, але й для широкого кола читачів, які цікавляться економічною проблематикою.

РЕЦЕНЗЕНТ:

Доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
Зверяков М.І.

~ ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ ~

УДК 336.132.1

DOI:10.32680/2409-9260-2021-7-8-284-285-12-25

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ВАЖЕЛІВ

Баранова В.Г. д.е.н. проф. кафедри Фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
E-mail vgbaranova58@gmail.com
ORCID:0000-0002-1724-957X

Мамонтова І.В. здобувач кафедри Фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
E-mail erenem84@gmail.com
ORCID:0000-0003-0986-2152

***Анотація.** Метою статті визначено обґрунтування підходів щодо класифікації фінансових важелів у контексті можливості застосування системи фінансових важелів у діяльності суб'єктів підприємницької діяльності спеціальних (вільних) економічних зон. Основними методами дослідження стали загальнонаукові підходи щодо визначення сутності, методи дедуції та індукції, порівняння, узагальнення. Сформульовані ознаки інструменту та важелю. Запропоновані підходи щодо класифікації фінансових важелів за групами: характером дії, періодичністю, територіальною ознакою, від засобу дії. Практичне значення сформульованих підходів щодо класифікації фінансових важелів проявляється при впровадженні діяльності суб'єктів підприємницької діяльності у спеціальних (вільних) економічних зонах, адже дозволяє вирішувати соціально-економічні проблеми як загальнодержавного рівня, так й на більш низьких рівнях.*

***Ключові слова:** фінансовий важіль, інструмент, фінансовий механізм, класифікація, спеціальні економічні зони, ефект дії.*

DISCUSSION ISSUES OF CLASSIFICATION OF FINANCIAL LEVER

Baranova Viktoria Doctor of Economics, Professor of Department of Financial Management and Stock Market, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
E-mail vgbaranova58@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1724-957X>

Mamontova Iryna candidate of the Department of Financial Management and Stock Market, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
Email erenem84@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0986-2152>

***Abstract.** The purpose of the article is to substantiate the approaches to the classification of financial levers in the context of the possibility of applying the system of financial levers in the activities of business entities of special (free) economic zones. Generalization of approaches to determining the definition of leverage, the use of methods of logical comparison allowed to identify the characteristics of the lever and the tool in the financial mechanism, defined the concept of effects when the tool is converted into a lever. It is emphasized that the characteristics of the system are determined not only by the properties of its elements, but also by the characteristics of the relationships between them. The approaches concerning classification of financial levers on groups are offered: character of action, periodicity, territorial sign, from means of action. It is possible to consider levers in the following groups: tax levers, simple financial levers, complex financial levers. Tax levers include benefits, surpluses, abolition of taxes, etc. Simple financial levers include prices, level of investment income, subsidies, grants, etc. The complex financial levers include those that combine the previous two groups. The combination of three groups of financial levers can create a system of financial levers for special (free) economic zones depending on the level of application. Composing different types of tax benefits and business conditions will help increase the level of improvement of certain facilities, reduce the cost of budgets of different levels. The practical significance of the formulated approaches to the classification of financial levers is manifested in the implementation of business entities in special (free) economic zones, as it allows to solve socio-economic problems both at the national level and at lower levels.*

***Key words:** financial lever, instrument, financial mechanism, classification, special economic zones, effect of action.*

JEL Classification: B260, F650

Постановка проблеми. Сьогодні однією із складових забезпечення динаміки зростання, конкурентоспроможності економіки України та її інтеграції в систему глобальних

економічних відносин є її розвиток на всіх рівнях. Вигідне економіко-географічне розташування регіонів України створює перспективи розвитку не тільки внутрішньої, але й зовнішньоекономічної діяльності. Основу держави України визначають морський, господарський, агропромисловий та курортно-рекреаційні комплекси.

Фінансова підтримка держави посідає пріоритетне місце щодо забезпечення розвитку економіки України. Вона може здійснюватися як у вигляді прямого, так і непрямого фінансування. Така підтримка здійснюється за допомогою системи фінансових важелів. В Україні у теперішній час не має єдиної концепції застосування системи фінансових важелів щодо забезпечення розвитку економіки. У той же час стимулювання розвитку економіки держави неможливе без побудови механізму формування та реалізації системи фінансових важелів. Точкові заходи не вирішують у цілому проблему росту економіки, нерідко відбувається ситуація, при якій виникають протиріччя та непорозуміння у застосуванні фінансових заходів щодо стимулювання економічних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова думка визначає важіль як універсальний інструмент цілеспрямованого впливу суб'єкта на об'єкт. Саме поняття «важіль» прийшло у економічне життя з технічної галузі знань, а його використання набуло широкого застосування у зв'язку з розвитком систем управління. Сьогодні існує множинне розмаїття підходів щодо визначення сутності та складу фінансових важелів, що свідчить про суттєвий науковий інтерес до цієї дефініції, та потребу суб'єктів господарського комплексу країни до використання саме важелів, перш за все, з точки зору задоволення потреби у економії зусиль (як матеріальних, так й людських, часових) для досягнення ефекту [1, 2, 3]. Здебільшого дефініцію фінансовий важіль використовують як інструмент управління капіталом (фінансовий леверидж) [4], але з нашої точки зору це дещо однобоке розуміння цього багатогранного поняття.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Фінансовий важіль є складовою фінансового механізму. Низка досліджень наукового та практичного спрямування доводить, що фінансовий механізм використовується не тільки на рівні підприємства, але на рівні регіону, держави, галузі [5, 6, 7]. Сьогодні це вже незаперечний факт. Разом з тим, таке питання як застосування фінансових важелів як складової фінансового механізму у спеціальних (вільних) економічних зонах, не знайшло достатнього висвітлення, а саме: особливості застосування системи фінансових важелів СЕЗ, їх вплив на ефективність розвитку зони та конкретного підприємства, стимулювання впровадження новітніх технологій, недостатньо дослідженим зостається питання щодо класифікації фінансових важелів та ін.

Мета дослідження. Враховуючи вище наведене метою статті визначено обґрунтування підходів щодо класифікації фінансових важелів.

Основний матеріал. У глумачному словнику української мови надаються визначення важеля у прямому та переносному значенні: у прямому значенні - як «найпростіше знаряддя у вигляді стрижня, що може обертатися навколо нерухомої точки опори і служить для піднімання, відвантажування чого-небудь, зрівноважуючи більшу силу з допомогою меншої»; у переносному значенні – «як засіб, яким можна надати дії, сприяти розвитку чого-небудь, або похвалити, підсилити діяльність кого-, чого-небудь»[8]. Головною рисою важеля є отримання більшого ефекту за допомогою меншого зусилля. В економічному сенсі – це певний економічний інструмент, застосування якого дає економічний ефект (підсилює дію інструменту). Фінансові важелі є складовою економічних важелів, вони спрямовані на дію у фінансовій сфері, тобто там, де реалізуються перерозподільні відносини. У більшості наукових видань та досліджень йде ототожнення понять «важіль» та «інструмент», що, з нашої точки зору, неправомірно. У загальному сенсі інструмент – це засіб, за допомогою якого виконується певна дія. Важіль також можна розглядати як інструмент, але якому притаманні властивості, використання яких приводить до більш ефективного результату аніж простого застосування інструменту. Врахування цієї «незначної різниці» дозволяє більш цілеспрямовано впливати на процеси та розробляти більш ефективну систему керуючих дій з прогнозованим результатом. Просте ототожнення інструменту та важелю призводить до того, що застосування певного інструменту не завжди є ефективним з точки зору співставлення витрат на застосування інструменту та отриманих результатів. Вважаємо, що різниця між важелем та інструментом виявляється не тільки у структурі, а перш за все, у порівнянні витрат на застосування важелю та інструмента та ефекту, отриманого від такого застосування. Важіль має підпорядковане місце відносно інструменту. Саме використання певної складової, якій притаманний «ефект дії», перетворює інструмент на важіль. Під

«ефектом дії» ми розуміємо здатність фінансового інструменту таким чином впливати на процес, що витрати на застосування такого інструменту значно нижчі за отриманий економічний, фінансовий або соціальний ефект при використанні іншого інструменту. Система фінансових важелів не є простою сукупністю її складових елементів. Розглядаючи властивості кожного фінансового важелю окремо, не можна пізнати всі властивості системи в цілому. Тому характеристики системи визначаються не тільки властивостями її елементів, але й характеристиками зв'язків між ними.

Прийняття органами влади рішень щодо застосування тієї чи іншої системи фінансових важелів для досягнення певної мети економічного характеру повинно узгоджуватись із фінансовою політикою в цілому та передбачати наслідки таких рішень. Тому доцільним вважається класифікувати фінансові важелі за певними ознаками, за якими вони будуть додаватися до певної системи, наприклад, за характером їх дії, періодичністю дії та територіальною ознакою дії.

За характером дії фінансові важелі можна поділити на наступні групи: важелі стимулюючого або дестимулюючого характеру; важелі прогресивного чи регресивного характеру.

За періодичністю дії фінансові важелі можна поділити на: важелі регулярного та нерегулярного характеру дії. За територіальною ознакою дії фінансові важелі класифікувати на: фінансові важелі, які покликані регулювати розвиток економіки окремих територій спеціального призначення; економіки окремих галузей; економіки окремих регіонів та економіки держави у цілому.

В залежності від засобу дії фінансові важелі можуть бути прямої та непрямой дії. Також можливим є розгляд важелів за такими групами: податкові важелі, прості фінансові важелі, складні фінансові важелі. Зауважимо, що у самому загальному випадку податкові важелі – складова фінансових важелів. До податкових важелів відносяться пільги, надлишки, скасування податків і т.і.. До простих фінансових важелів можна віднести ціни, рівень інвестиційних надходжень, субсидії, дотації і т.і. Інтерес представляють складні фінансові важелі такі, наприклад, як надання пільг при виконанні певних умов. Поєднання трьох груп фінансових важелів може створювати систему фінансових важелів для спеціальних (вільних) економічних зон залежно від рівня застосування. Наприклад, суб'єкту підприємницької діяльності певної галузі (мезорівень) надається пільга зі сплати ПДВ, якщо власник вносить інвестицію у розмірі 100 тис. грн., забезпечує зростання виробництва на 3%. Або суб'єкту підприємницької діяльності надається пільга зі сплати податку на прибуток у розмірі 50 % від законодавчо встановленої рівня (або 50 % знижка при сплаті єдиного податку без зменшення відрахувань ЄСВ, або зниження вартості патенту, ліцензії), якщо у разі потреби (наприклад, стихійного лиха) він забезпечує очистку визначеної території і т.і. (мікрорівень). Тобто компонування різних видів податкових пільг та умов підприємницької діяльності буде сприяти підвищенню рівня благоустрою визначених об'єктів, зменшенню витрат бюджетів різних рівнів. Безперечно запропоновані підходи є дискусійними, але ми вважаємо, що такий підхід дає значно ширший простір для стимулювання підприємницької діяльності та розвитку економіки, вирішуючи не тільки економічні, але й соціальні питання.

Висновки. Застосування підходів, що пропонуються, до класифікації фінансових важелів набуває особливого значення при впровадженні діяльності суб'єктів підприємницької діяльності у спеціальних (вільних) економічних зонах, адже дозволяє вирішувати соціально-економічні проблеми як загальнодержавного рівня, так й на більш нижчих рівнях (наприклад, ОТГ).

Список літератури

1. Фінанси підприємств: навч. посібник / за ред. Г. Я. Аніловської, І. Б. Висоцької. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 440 с.
2. Стойко О.Я., Дема Д.І. Фінанси: підручн. К.: Алерта, 2017. 406 с.
3. Доброскок С.С. Проблеми та перспективи розвитку фінансової політики України. *Причорноморські економічні студії*. 2018. №30-2, С.57-59
4. Антоненко В.М. Фінансовий леверидж та українська специфіка його використання. *Східна Європа: економіка, бізнес, управління*. Електронний науково-практичний журнал. 2018. №3. С.323-331 URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua> > journal (дата звернення 10.05.2021)
5. Квасниця О. Фінансовий механізм забезпечення розвитку малих підприємств в Україні. URL:<http://dspace.wunu.edu.ua> > bitstream > Фінансов... (дата звернення 6.05.2021)

6. Костирко Л.А., Чернодубова Е.В. Адаптивний фінансовий механізм забезпечення прибутковості підприємств: монографія. Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. 178 с. URL: <http://dSPACE.snu.edu.ua> › jspui › bitstream (дата звернення 10.05.2021).
7. Баранова В.Г. Фінансовий механізм функціонування страхової системи: монографія. Одеса: «ВМВ», 2009. 380 с. URL: <http://dSPACE.oneu.edu.ua> › jspui (дата звернення 20.01.2021)
8. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення 20.01.2021)
9. Вусятницька М.П. Теоретичні аспекти фінансового важеля як економічної категорії. URL: <http://www.chtei-knteu.cv.ua> › NV-2012-v2_44 (дата звернення 20.01.2021)
10. Гайович В.Ю. Теоретичні засади поняття «фінансовий механізм» URL: <https://fp.cibs.ubs.edu.ua> › article › download (дата звернення 20.01.2021)

References

1. Finansy pidpryjemstv: navch. Posibnyk (2018) / za red. Gh. Ja. Anilovsjkoji, I. B. Vysocjkoji. Ljviv: LjvDUVS, [In Ukrainian].
2. Stojko, O.Ja., Dema, D.I. (2017) Finansy: pidruchn. K.: Alerta, [In Ukrainian].
3. Dobroskok, S.S. (2018) Problems and prospects of development of financial policy of Ukraine. *Prychornomorsjki ekonomichni studiji*, 30-2, 57-59 [In Ukrainian].
4. Antonenko, V.M. (2018). Financial leverage and Ukrainian specifics of its use. *Skhidna Jevropa: ekonomika, biznes, upravlinnja*. Elektronnyj naukovo-praktychnyj zhurnal, 3, 323-331. Retrieved from <http://www.easterneurope-ebm.in.ua> › journal [In Ukrainian].
5. Kvasnycja, O. (2017), Finansovyj mekhanizm zabezpechennja rozvytku malykh pidpryjemstv v Ukrajini. Retrieved from <http://dSPACE.wunu.edu.ua> › bitstream › Finansov. [In Ukrainian].
6. Kostyrko, L.A., Chernodubova, E.V. (2015). Adaptivnyj finansovyj mekhanizm zabezpechennja prybutkovosti pidpryjemstv: monohrafija. Sjevjerodonecjk: vyd-vo SNU im. V. Dalja, Retrieved from <http://dSPACE.snu.edu.ua> › jspui › bitstream, [Russian].
7. Baranova, V. Gh. (2009) Finansovyj mekhanizm funkcionuvannja strakhovoji systemy: monohrafija Odessa: «VMV», 2009. Retrieved from <http://dSPACE.oneu.edu.ua> › jspui [In Ukrainian].
8. Akademichnyj tлумachnyj slovnyk ukrajinsjkoji movy (2010). Retrieved from <http://sum.in.ua> [In Ukrainian].
9. Vusjatycjka, M.P. (2012). Teoretychni aspekty finansovogho vazhelja jak ekonomichnoji kateghoriji. Retrieved from <http://www.chtei-knteu.cv.ua> › NV-2012-v2_44 (data zvernennja 20.01.2021) [In Ukrainian].
10. Ghajovych, V. Ju. (2019). Teoretychni zasady ponjattja «finansovyj mekhanizm» Retrieved from <https://fp.cibs.ubs.edu.ua> › article › download [In Ukrainian].

УДК 336.761

DOI:10.32680/2409-9260-2021-7-8-284-285-16-23

РОЗВИТОК ІНФРАСТРУКТУРИ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Гончаренко О.М., доктор економічних наук, професор, декан факультету фінансів та банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: engoncharenko@ukr.net
ORCID:0000-0002-6298-9024

Добриніна Л.В., кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: lydmilad35@gmail.com
ORCID:0000-0002-0685-1741

Гончаренко А.М., магістрант кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: tolikgoncharienko@gmail.com

***Анотація.** Метою статті є визначення особливостей інфраструктури фондового ринку України в контексті забезпечення ефективної інвестиційної діяльності. Досліджено теоретичні основи формування інфраструктури фондового ринку. У статті наведено визначення інфраструктури фондового ринку. Досліджено складові інфраструктури фондового ринку. Визначено цілі та пріоритети розвитку суб'єктів інфраструктури з урахуванням внутрішнього та зовнішнього середовища. Досліджено функціонування фінансових посередників в контексті забезпечення ефективного функціонування фондового ринку. Наведено класифікаційні ознаки фінансових посередників як суб'єктів інфраструктури фондового ринку. Доведено, що інфраструктура фондового ринку інтегрована в інвестиційне середовище учасників фінансового ринку. Практична значимість даної роботи полягає у наданні рекомендації щодо удосконалення посередницької діяльності та модернізації інфраструктури фондового ринку України.*

***Ключові слова:** інфраструктура фондового ринку, фінансові посередники, фондовий ринок, інвестиційна діяльність, внутрішнє та зовнішнє середовище.*

DEVELOPMENT OF THE INFRASTRUCTURE OF THE STOCK MARKET OF UKRAINE TO ENSURE EFFICIENT INVESTMENT ACTIVITY: THEORETICAL ASPECTS

Goncharenko, Olena, D.Sc. (Economics), Professor, Dean of the Faculty of Finance and Banking, Odessa National University of Economics, Ukraine
e-mail: engoncharenko@ukr.net
ORCID:0000-0002-6298-9024

Dobrynina Liudmyla, PhD (Economics), Senior Lecturer of the Department of Financial Management and Stock Market, Odessa National University of Economics, Ukraine
e-mail: lydmilad35@gmail.com
ORCID:0000-0002-0685-1741

Honcharenko, Anatolii, Master's degree of the Department of Financial Management and Stock Market, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: tolikgoncharienko@gmail.com

***Abstract.** The purpose of the article is to determine the features of the infrastructure of the stock market of Ukraine in the context of ensuring effective investment activities. The theoretical bases of stock market infrastructure formation are investigated. The article defines the infrastructure of the stock market. The components of the stock market infrastructure are studied. The goals and priorities for the development of infrastructure entities, taking into account the internal and external environment, have been identified. The functioning of financial intermediaries in the context of ensuring the effective functioning of the stock market is studied. The classification features of financial intermediaries as subjects of the stock market infrastructure are given. It is proved that the infrastructure of the stock market is integrated into the investment environment of financial market participants. The practical significance of this work lies in the recommendations provided for the improvement of intermediary activities and*

Постановка проблеми. Інтеграція України у європейський та світовий економічний простір обумовлює розвиток і перегляд підходів щодо формування сучасного фондового ринку, впровадження новітніх інформаційних технологій, перегляд функціональних складових учасників інвестиційного процесу. Сучасні фондові ринки забезпечують вільний обіг коштів у формі цінних паперів, що сприяє обігу та раціональному розміщенню фінансових ресурсів, дає можливість самостійно оцінювати ефективність управління підприємством, створює умови для добросовісної конкуренції та обмеження монополізму. Тому реформування та модернізація інфраструктури фондового ринку є актуальним питанням сьогодення. Тільки розвиток досконалої інфраструктури забезпечить вихід фондового ринку України на якісно новий рівень розвитку, що сприятиме підвищенню ефективності інвестиційних процесів і прискоренню інтеграційних тенденцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні, методичні та прикладні аспекти дослідження особливостей розвитку фондового ринку, фінансового посередництва, інвестиційних стратегій різних інституційних одиниць економіки досліджували українські та зарубіжні вчені, зокрема: І. Бланк, В. Базилевич, О. Дзюрій, І. Ансофф, Г. Мінцберг, А. Дж. Стрікланд, А. Томпсон.

Питаннями формування оптимальної інфраструктури фондового ринку України, а також його ефективного функціонування займалися вчені: Б. Карпінський, В. Шелудько, І. Школьник, С. Еш., Р. Бернард, Б. Бор, Я. Міркіна, М. Тейлор.

Відокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових праць з даної проблематики дає підстави стверджувати, що є недостатнє наукове розкриття окремих питань, а саме: теоретичних та методичних основ формування інфраструктури фондового ринку для забезпечення ефективної інвестиційної діяльності всіх його учасників. Саме ці питання потребують більш досконалого вирішення.

З огляду на достатню кількість публікацій з цього напрямку, все ж таки існує потреба у проведенні дослідження особливостей формування сучасної інфраструктури фондового ринку України в контексті забезпечення ефективності інвестиційної діяльності учасників ринку. Оскільки без формування комплексної взаємодії між інститутами інфраструктури неможливо забезпечення ефективного інвестування.

Мета дослідження є визначення особливостей інфраструктури фондового ринку України в контексті забезпечення ефективної інвестиційної діяльності.

Основний матеріал. Сучасний етап економічних перетворень в Україні є наявність макро- та мікроекономічних дисбалансів, що посилюються кризовими явищами у фінансовому секторі, основою якого є фондовий ринок. Саме високоефективний та динамічний фондовий ринок, який забезпечує перерозподіл грошових ресурсів між галузями і секторами економіки, є невід'ємним елементом ринкової системи господарювання кожної країни. В Україні фондовий ринок перебуває у стані становлення та розвитку, котрий в сучасних умовах набуває дискретного та фрагментарного характеру, що виявляється у недостатній ефективності виконання даним ринком своїх функцій.

В Україні продовжується формування інфраструктури фондового ринку, що обумовлює розвиток інвестиційно привабливого середовища та інтеграцію в міжнародний фондовий ринок, здійснюється контроль за випуском та обігом цінних паперів, розвивається система захисту прав інвесторів, що сприяє розвитку ринку цінних паперів та соціальної стабілізації у суспільстві.

Жоден ринок не може функціонувати без суб'єктів, так і фондовий ринок має своїх учасників, які виконують певні функції, здійснюють різні операції, вступаючи при цьому в економічні відносини. Це продавці і покупці фінансових інструментів (постачальники і споживачі капіталу), а також фінансові посередники. Продавці й покупці фінансових інструментів становлять групу основних учасників фондового ринку, яких можна розділити на фінансових брокерів і фінансових дилерів. Брокери завжди здійснюють операції за рахунок клієнта і не стають власниками фінансового інструменту, за яким здійснено посередницька операція. Дилери ж оперують власними грошовими ресурсами і стають на деякий час власниками фінансового інструменту.

Чисельну групу учасників складають фінансові посередники, які здатні забезпечити ефективне функціонування фондового ринку та посередницький зв'язок між покупцями і

продавцями фінансових інструментів. Досліджено, що усім фінансовим посередникам притаманна інвестиційна складова у стратегії їхньої діяльності, тому що саме через систему фінансових посередників на фондовому ринку заощадження населення, нагромадження фірм та підприємств перетворюються на кредити й інвестиції для інших суб'єктів господарювання, що дає їм змогу задовольнити потребу в додаткових коштах з метою розширення діяльності.

Нестабільність та кризові явища в економіках країн світу, недосконала інфраструктура, зниження чистої процентної маржі портфельних інвесторів, посилення інфляційних процесів та збільшення ризиків загострюють проблеми прийняття ефективних інвестиційних рішень на фондовому ринку.

Тому, вирішення проблеми інвестиційного забезпечення економічного зростання національної економіки у час глибоких трансформацій та ринкових реформ потребує особливої уваги з огляду розбудови інфраструктури фондового ринку України. Світовий досвід доводить, що найбільш ефективним засобом активізації інвестиційної діяльності є, передусім, здійснення інституційних перетворень, а саме стимулювання розвитку інститутів, які зможуть ефективно акумулювати, використовувати та розподіляти інвестиційні ресурси широкого кола суб'єктів інвестиційної діяльності: великих, середніх, малих підприємств, населення тощо.

Учасниками фондового ринку є емітенти, інвестори а також фінансові посередники – торговці цінними паперами (здійснюють випуск цінних паперів, комісійну та комерційну діяльність), інвестиційні компанії та інвестиційні фонди (здійснюють інвестування та комерційну діяльність з цінними паперами), комерційні банки (здійснюють випуск цінних паперів та комісійну і комерційну діяльність), довірчі товариства (здійснюють представницьку діяльність з цінними паперами, надають послуги інвесторам по зберіганню і обслуговуванню цінних паперів, а юридичним особам - по розпорядженню цінними паперами, агентські послуги, ведення рахунків).

Складовими елементами інфраструктури фондового ринку є: депозитарно-клірингові установи (забезпечують зберігання і обслуговування обігу цінних паперів в бездокументарній формі проводять кліринг і розрахунок по договорах з цінних паперів), фондові біржі (укладають договори купівлі-продажу цінних паперів та їх похідних, надають інформаційні послуги в сфері фондового ринку), торгово-інформаційні системи (організують торгівлю на позабіржовому ринку, надають інформаційні послуги в сфері торгівлі цінними паперами), зберігачі і реєстратори цінних паперів (організують зберігання і обслуговування обігу цінних паперів на рахунках в цінних паперах, ведення обліку іменних цінних паперів в бездокументарній формі, ведення реєстрів власників іменних цінних паперів), фондові посередники та організації, які забезпечують укладання угод та консалтингове супроводження.

У забезпеченні ефективного функціонування та розвитку інфраструктури фондового ринку особливе місце посідає встановлення цілей та пріоритетів розвитку суб'єктів з урахуванням тенденцій у внутрішньому та зовнішньому середовищі. У табл. 1 відображені основні цілі суб'єктів фондового ринку.

Таблиця 1

Основні цілі суб'єктів фондового ринку

Суб'єкти ринку	Основні цілі суб'єктів ринку
Споживачі	Отримання додаткового джерела фінансування
Постачальники: домогосподарства	Збереження і нагромадження заощаджень
індивідуальні та інституційні інвестори	Збільшення капіталу збільшенням вартості портфеля цінних паперів та контроль за підприємством з метою отримання прибутку від його діяльності
держава	Здійснення стратегічних, економічних та політичних цілей (дотація галузей)
Фінансові посередники	Отримання прибутку завдяки діяльності щодо знаходження джерел небанківського фінансування для емітента, з одного боку та небанківських фінансових інструментів для інвестора – з іншого

Органи, що обслуговують ринок	Одержання прибутку від надання платних послуг споживачам, постачальникам і торговцям
Органи, що регулюють діяльність учасників	Цілі некомерційного характеру, пов'язані зі встановленням "правил гри" на ринку та наглядом за їх виконанням

Джерело: складено авторами за матеріалами [2, 4, 6]

На фондовому ринку діють різні учасники, функції яких визначаються метою їх діяльності та ступенем участі в інвестиційній діяльності. На думку І.О. Бланка, склад основних учасників фондовому ринку диференціюється залежно від форм здійснення угод, які поділяються на прямі та опосередковані. З врахуванням принципових форм укладання угод на фондовому ринку основні його учасники поділяються на дві групи: по-перше, продавці та покупці фінансових інструментів, по-друге, фінансові посередники. Крім основних учасників фондовому ринку, що беруть безпосередню участь в укладанні угод, до складу його суб'єктів відносять чисельних учасників, що виконують допоміжні функції, зокрема функції обслуговування основних учасників фондовому ринку, функції обслуговування окремих операцій на фондовому ринку та ін. [1, с. 214].

Інфраструктуру фондового ринку можна розглядати в контексті взаємодії її функціональних сегментів [2, с. 74]. Так, Базилевич В. Д. розглядає інфраструктуру фондового ринку як систему інститутів, що забезпечують організацію та проведення прямих транзакцій між учасниками фондового ринку, здійснюють інформаційне та технічне забезпечення, а також регулювання діяльності учасників фондового ринку [3, с. 354]. Таким чином можна стверджувати, що інфраструктура фондового ринку представляє собою сукупність взаємопов'язаних учасників з чітко визначеною функцією посередництва в організації інвестиційних угод. Саме вони забезпечують посередницький зв'язок між покупцями та продавцями фінансових інструментів.

Фінансові посередники як інституційні учасники виражають свою сутність через функції, що є обов'язковими для всіх видів фінансових посередників. Головною та первинною функцією фінансового посередництва прийнято рахувати функцію перерозподілу вільних фінансових ресурсів в економіці. Під нею розуміють оптимальний розподіл фінансових ресурсів між галузями економіки шляхом акумуляції засобів індивідуальних інвесторів (постачальників капіталу), їх трансформації і переміщення до споживачів капіталу. Реалізація цієї функції сприяє перетворенню невеликих за розміром і короткострокових вкладів окремих учасників в капітал для довгострокового фінансування крупних інвестиційних проектів. Це призводить до зростання обсягів інвестицій і переорієнтації капіталу з традиційних сфер в нові, що сприяє структурній зміні й інвестиційному розвитку економіки.

Досконалою реалізацією функцій посередництва сприяє зростанню обсягів угод, формуванню дієвої інфраструктури фондового ринку та підвищенню привабливості інвестицій в економіці держави.

Інфраструктурні учасники фондового ринку мають різні класифікаційні ознаки та функції, які визначаються метою їх діяльності та участю у здійсненні угод. В процесі трансформації та ринкових реформ слід ураховувати діяльність посередників фондового ринку, оскільки вони впливають в цілому на подальший розвиток інвестиційної діяльності. Їх участь дозволяє мінімізувати фінансові ризики за рахунок їх перерозподілу між учасниками процесу інвестування. Оскільки фінансове посередництво є професійною діяльністю, це дозволяє значно знизити витрати на пересування капіталів між учасниками за рахунок економії на масштабі.

На даний час існує велике різноманіття видів фінансових посередників. Багато з них вже функціонує на українському ринку, а інші – тільки починають зароджуватися. Проте роль фінансових посередників у сучасному економічному та суспільному житті важко недооцінювати. Фінансові посередники позитивно впливають на кругообіг активів у процесі розширеного відтворення, підвищують темпи економічного зростання, стимулюють розвиток торгівлі, виробництва та інших сфер економічної діяльності.

Отже, метою функціонування фінансових посередників є забезпечення ефективного функціонування фондового ринку та сприяння процесу трансформації тимчасово вільних фінансових ресурсів у інвестиційний капітал. Це спричинить успішний розвитку фінансового ринку та фінансової системи країни [4].

У науковому світі є різні визначення сутності фінансового посередництва, одне з них – це

діяльність щодо трансформації вільних коштів підприємств, заощаджень домогосподарств у інвестиції, іншими словами – передачі цих коштів на найбільш вигідних для їх власників умовах ефективним суб'єктам господарювання для реалізації їх інвестиційних проектів. В свою чергу можна стверджувати, що фінансові посередники є фінансовими установами, які функціонують відповідно до законодавства та надають специфічні, притаманні кожній з цих груп фінансові послуги, спрямовані на трансформацію власних, залучених і запозичених грошових коштів, а також надання інших фінансових послуг (кредитування, інвестування, послуги техніко посередницького характеру), з метою одержання прибутку [5, с. 65]. С. М. Еш доповнює, що «Фінансові посередники – це фінансові інститути, які виконують посередницькі функції, мають можливість одержати прибуток за рахунок економії, що обумовлена зростанням масштабу операцій, здійснюючи аналіз кредитоспроможності потенційних кредиторів, розробку порядку надання позик і розрахунків за них, рівномірно розподіляючи ризик» [6, с. 58]. В.В. Корнеєв вважає, що це «спеціалізовані професійні оператори ринку, інвестиційно - кредитні установи, що перерозподіляють ресурси між постачальниками та споживачами фінансового капіталу, між інвесторами/кредиторами та реципієнтами коштами на основі дії принципу зв'язку у динаміці руху активів» [7, с. 92]. Досить обґрунтованою є думка О. Вовчак, яка розглядає фінансових посередників у широкому розумінні і відносить до них установи, що виконують функцію посередника з акумулювання коштів і надання їх позичальникам, а також установи, що виконують виключно розрахункові, інформаційні або консультаційні функції у фінансовій сфері [8]. Переважна більшість науковців до фінансових посередників відносять всі фінансові установи, що діють на фондовому ринку [9].

Розвиток сучасної інфраструктури фондового ринку віддзеркалюється діяльністю фінансових посередників та взаємодією між ними, що, в цілому, сприяє формуванню більш ефективного інвестиційного процесу [10]. Таким чином, фінансові посередники, з одного боку, виступають інвесторами на ринках капіталу, а з іншого - випускають вторинні зобов'язання для своїх клієнтів, і саме цей чинник, виділяє їх з ряду господарюючих суб'єктів за функціональними ознаками (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікаційні ознаки фінансових посередників як суб'єктів інфраструктури фондового ринку

Ознаки класифікації фінансових посередників	Сутність класифікаційних ознак
Види фінансових установ	<ul style="list-style-type: none"> ☐ суб'єкти банківської системи: банки; ощадні і кредитні асоціації; банківські об'єднання; ☐ небанківські фінансові та кредитні інститути: компанії: лізингові, факторингові; кредитні спілки; каси взаємодопомоги; ☐ контрактні фінансові інститути: інститути спільного інвестування; фонди: пенсійні, благодійні; компанії: страхові, фінансові; позичково – ощадні асоціації; ☐ суб'єкти депозитарно – клірингової системи: депозитарії; реєстратори
Характер діяльності	<ul style="list-style-type: none"> ☐ кредитно – інвестиційні(класичні фінансові посередники, які являють собою проміжну ланку між кредиторами та позичальниками); ☐ допоміжні (побічні) (надають різноманітні послуги кредитно-інвестиційним посередникам та іншим суб'єктам фінансового ринку, пропонують інформаційні, консультаційні, розрахункові та інші послуги).
Характер проведення фінансових операцій	<ul style="list-style-type: none"> ☐ депозитарні установи: класичні комерційні банки; ощадні установи; кредитні спілки ☐ ощадні установи контрактного типу: страхові компанії із страхування життя; страхові компанії, що забезпечують інші види страхування; недержавні пенсійні фонди ☐ інвестиційні посередники: інвестиційні фонди; інвестиційні банки; компанія з управління активами

Мета діяльності	☐ отримання прибутку; ☐ задоволення потреб суб'єктів в фінансових послугах
Участь у формуванні пропозиції грошей	☐ банки; ☐ небанківські фінансово – кредитні та допоміжні установи
Залежно від обслуговування учасників ринку	☐ спеціалізовані: фінансові посередники, що займаються на ринку одним видом діяльності (страхові компанії, ІСІ, брокерські фірми, пенсійні фонди тощо) ; ☐ універсальні: надають своїм клієнтам широкий спектр фінансових послуг і діють на розвинених фінансових ринках. (банки)
Залежно від державного органу, що проводить контроль за фінансовою діяльністю	☐ Національний банк України; ☐ Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
За сегментами фінансового ринку	☐ Посередники фондового ринку ☐ Посередники ринку позичкових капіталів ☐ Посередники ринку фінансових послуг ☐ Посередники грошового ринку ☐ Посередники валютного ринку та інших сегментів
Залежно від виду діяльності на фондовому ринку	☐ Перша група - це безпосередні фінансові посередники: комерційні банки, торговці цінними паперами, компанії з управління активами, інвестиційні фонди, довірчі товариства; ☐ Друга - фінансові посередники, які забезпечують формування інфраструктури фондового ринку, тобто його функціонування. Це депозитарії, фондові біржі, торгово-інформаційні системи, зберігачі, реєстратори та інші саморегулюючі організації.
За рівнем спеціалізації	☐ Спеціалізовані: - банки: класичні, інвестиційні, іпотечні; небанківські фінансові установи: інвестиційні компанії, страхові компанії, лізингові компанії, недержавні пенсійні фонди. компанії з управління фінансовими активами, інститути спільного інвестування; ☐ Інтегровані: фінансові супермаркети
Інвестиційні стратегії та різні структурні елементи механізму фондового ринку	☐ Перший рівень: інституціональні інвестори, які є посередниками безпосередньо між інвесторами - фізичними та юридичними особами та емітентами. ☐ Другий рівень: інфраструктура фінансові посередники, до яких відносять професійних учасників інфраструктури фондового ринку. ☐ Третій рівень: фінансові посередники (суб'єкти інфраструктури фондового ринку), які є активним інвесторами на фондовому ринку, відповідно інвестиційним стратегіям.

Джерело: складено авторами за матеріалами [2, 11, 12, 13]

Відповідно, фінансовий посередник як суб'єкт інфраструктури фондового – це фінансовий інститут, який здійснює професійну діяльність з прямого та непрямого фінансування секторів економіки за рахунок коштів інших учасників фінансового ринку.

Завдання інституціональних фінансових посередників полягає в тому, щоб акумулювати тимчасово вільні фінансові ресурси фізичних та юридичних осіб, як правило, в невеликих обсягах, і перетворити їх на потужні інвестиції для емітентів – суб'єктів господарювання, компаній, корпорацій, місцевих органів самоврядування та уповноважених державних органів тощо. До таких інституційних інвесторів слід віднести банки, інститути спільного інвестування, взаємні фонди інвестиційних компаній, недержавні пенсійні фонди та страхові компанії. Основним же завданням інфраструктурних посередників є обслуговування

потоків фінансових ресурсів, інформації та послуг фінансового характеру, що спрямовані на створення оптимальних умов пошуку продавців та покупців. До таких посередників належать фондові біржі, зберігачі, депозитарії, брокери, дилери, андерайтери, компанії з управління активами інституційних інвесторів та ін.

Інфраструктура фондового ринку інтегрована в інвестиційне середовище учасників фінансового ринку, що включає в себе соціально-економічне, організаційно-правове та політичне середовища, що забезпечують або гальмують розвиток інвестиційної діяльності [14, с. 85]. Інвестиційне середовище можна поділити на зовнішнє та внутрішнє середовища, де суб'єкти інфраструктури фондового ринку реалізують себе за функціональними ознаками, в тому числі за інвестиційними стратегіями.

Зовнішнє середовище є сукупністю суб'єктів, що впливають на інвестиційну діяльність, але не безпосередньо, а через елементи макросередовища. Аналіз зовнішнього середовища дає змогу виявити чинники, що сприяють або перешкоджають ефективній інвестиційній діяльності учасників фондового ринку. Не всі елементи зовнішнього середовища мають однакове значення для учасників, тому важлива складова аналізу – виявлення тих з них, що відіграють значну роль.

Внутрішнє середовище – це сукупність суб'єктів, що мають безпосереднє відношення до самого учасника фондового ринку та його можливостей у сфері його діяльності та впливають на можливості встановлювати і підтримувати з вкладниками та учасниками відносини успішного співробітництва.

Таким чином, вважаємо, що в існуючих швидко мінливих та високо конкурентних умовах найбільш прийнятними й відповідними для успішної реалізації інвестиційних стратегій учасників фондового ринку є застосування комплексного підходу щодо процесу формування інвестиційних стратегій з урахуванням впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Висновки. Інфраструктура фондового ринку України знаходиться в процесі формування та розвитку в умовах визначення вектору на інтеграцію в світове економічне середовище. Найбільш пріоритетними напрямками розвитку інфраструктури фондового ринку є підсилення функціональних ознак щодо посередницької діяльності, яка в умовах мінливого внутрішнього та зовнішнього середовища сприяє активізації інвестиційної діяльності. Таким чином актуальними проблемами розвитку сучасної інфраструктури фондового ринку України є недосконалий розвиток суб'єктів інфраструктури та обмеження їхньої інвестиційної діяльності у зв'язку із недостатністю фінансових можливостей. Також, в цілому, фінансове посередництво в Україні можна назвати не достатньо розвинутим, через низький рівень життя, недовіру населення до фінансових послуг, нестабільність та недосконалість законодавства та повільні трансформаційні процеси. Проте, є певні позитивні напрямки розбудови інфраструктури фондового ринку та підвищення ролі фінансових посередників, а саме: формування функціональної інфраструктури, що сприятиме ефективному функціонуванню фондових бірж, депозитаріїв тощо; удосконалення технічної інфраструктури, що в умовах діджиталізації забезпечить реалізацію електронних розрахунків в системі обміну фінансовою інформацією між учасниками інвестиційного процесу; забезпечення дієвості регулятивної інфраструктури, яка сприятиме поліпшенню регулювання фондового ринку, діяльності фінансових інститутів та професійних учасників фондового ринку. Запропоновані напрямки розбудови інфраструктури фондового ринку сприятимуть активній взаємодії суб'єктів інфраструктури фондового ринку для забезпечення ефективної інвестиційної діяльності.

Список літератури

1. Бланк И.А. Інвестиційний менеджмент: Навчальний курс. К.: Ельга-Н, Ніка. Цент. 2013. 448 с.
2. Арутюнян С. С., Добриніна Л.В. та ін. Фінансовий ринок: навч. посібник К.: Гуляєва В. М. 2018. 484 с.
3. Базилевич В.Д., Шелудько В.М., Вірченко В.В. та ін. Фондовий ринок: підручник. К.: Знання. 2015. 621 с.
4. Дзюрій О.І. Роль, види та функції учасників фінансового ринку. 2013. URL: <http://libfor.com/index.php?newsid=2191>
5. Науменкова С. В., Міщенко С. В. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури: монографія Київ: Ун-т банківської справи: Центр наук. досліджень НБУ. 2009. 384 с.

6. Еш. С.М. Фінансовий ринок. Навч. посіб.2-ге вид. К.: центр учбової літератури, 2011. 528с.
7. Корнеєв В. В. Фінансові посередники як інститути розвитку : монографія К.: Основа. 2007. 192 с.
8. Вовчак О., Клеонтовська Л. Фінансове посередництво: економічна сутність і класифікація. *Вісник Національного банку України*. 2012. № 8. С. 4 -9.
9. Лаврик О. Л. Теоретико-методологічна сутність фінансового посередництва. *Ефективна економіка*. № 6. 2012. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1216>
10. Гончаренко О.М., Іванов І. О. Порівняльний аналіз стратегічних підходів щодо алокації активів у пасивному управлінні інвестиційним портфелем. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. № 44. С.172 –177.
11. Школьник І.О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку: монографія. Суми: ВВП «Мрія- 1» ЛТД, УАБС НБУ. 2008. 348с.
12. Гончаренко О. М., Світлична О. С. Стабілізація фінансово-економічної системи України: новітні моделі та перспективи розвитку Одеса: Атлант. 2017. 271 с.
13. Добриніна Л.В. Особливості стратегії учасників фінансового ринку *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. 27/3. С. 24.
14. Баранова В. Г., Гончаренко О. М. Розвиток фінансового ринку України в умовах Європейської інтеграції: проблеми та перспективи. Харків: «Діса плюс». 2019. 370 с.

References

1. Blank, I.A. (2013). *Investicijnij menedzhment: Navchal'nij kurs*. K.: El'ga-N, Nika. Cent. [In Ukrainian].
2. Arutyunyan, S. S., Dobrinina, L.V. ta in. (2018). *Finansovij rinok: navch. posibnik K.:* Gulyaeva V. M. [In Ukrainian].
3. Bazilevich, V.D., Shelud'ko, V.M., & Virchenko, V.V. (2015). *Fondovij rinok: pidruchnik*. K. : Znannya. [In Ukrainian].
4. Dzyurij, O.I. Rol' (2013). *Vidi ta funkcii uchasnikiv finansovogo rinku*. Retrieved from <http://libfor.com/index.php?newsid=2191>
5. Naumenkova, S. V., Mishchenko, S. V. (2019). *Rozvitok finansovogo sektoru Ukraïni v umovah formuvannya novoi finansovoi arhitekturi: monografiya Kiïv: Un-t bankiv'skoï spravi: Centr nauk. doslidzhen' NBU*. [In Ukrainian].
6. Esh., S.M. (2011). *Finansovij rinok. Navch. posib.2-ge vid. K.: centr uchbovoi literaturi*, [In Ukrainian].
7. Korneev, V. V. (2017). *Finansovi poseredniki yak instituti rozvitku : monografiya K.:* Osнова. [In Ukrainian].
8. Vovchak, O., Kleontovs'ka, L. (2012). *Financial intermediation: economic essence and classification. Visnyk Natsional'noho banku Ukrayiny*, 8, 4 – 9. [In Ukrainian].
9. Lavrik, O. L. (2012). *Theoretical and methodological essence of financial intermediation. Efektivna ekonomika*, 6. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1216>. [In Ukrainian].
10. Goncharenko, O.M., Ivanov, I. O. (2020). *Comparative analysis of strategic approaches to asset allocation in passive investment portfolio management. Infrastruktura rinku*, 44, 172 –177. [In Ukrainian].
11. Shkol'nik, I.O. (2008). *Finansovij rinok Ukraïni: suchasnij stan i strategiya rozvitku: monografiya. Sumi: VVP «Mriya- 1» LTD, UABS NBU*. [In Ukrainian].
12. Goncharenko. O. M., Svitlichnoi, O. S. (2017). *Stabilizaciya finansovo-ekonomichnoi sistemi Ukraïni: novitni modeli ta perspektivi rozvitku Odesa: Atlant*. [In Ukrainian].
13. Dobrinina, L.V. (2017). *Features of the strategy of financial market participants. Naukovij visnik Hersons'kogo derzhavnogo universitetu*, 27/3, 24. [In Ukrainian].
14. Baranovoj, V. G., Goncharenko, O. M. (2019). *Rozvitok finansovogo rinku Ukraïni v umovah Evropejs'koï integracii: problemi ta perspektivi. Harkiv: «Disa plyus»*. [In Ukrainian].

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Гудзь Т. П., професор кафедри фінансів та банківської справи, д. е. н., професор, Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», м. Полтава, Україна

e-mail: gtp9@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2310-5425>

Анотація. Метою дослідження є виявлення основних факторів впливу на кредитування банками корпоративних клієнтів реального сектору економіки України, яке за сучасних умов має тенденцію до зменшення. Поставлена мета досягнута з використанням як загальнонаукових, так і спеціальних методів дослідження, зокрема кореляційно-регресійного аналізу. В результаті дослідження отримана економіко-математична модель, яка доводить переважний вплив макроекономічної ситуації в державі на процес кредитування банками підприємств. Практична значущість результатів дослідження полягає у тому, що розроблена економіко-математична модель дозволяє прогнозувати темп розвитку банківського кредитування підприємств, що має враховуватися при розбудові економічної політики держави та грошово-кредитної політики Національного банку України.

Ключові слова: кредитування, банки, підприємства, модель, криза.

FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF BANK LENDING TO ENTERPRISES IN UKRAINE

Hudz Tetiana, Dr. Sc. (Econ.), Prof., Poltava University of Economics and Trade, Poltava, Ukraine

e-mail: gtp9@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2310-5425>

Abstract. The purpose of the paper is to identify the main factors influencing bank lending to corporate clients of the real sector of Ukraine's economy, which in modern conditions tends to decrease, as well as to determine the vector of its development in the future. The following methods were used during the study: dialectical approach, induction and deduction, analysis and synthesis, logical approach, vertical and horizontal analysis, trend analysis, correlation-regression analysis, graphical method. As a result of the research, an economic-mathematical model was obtained, which allows to forecast the growth rate of bank lending to enterprises in Ukraine. It takes into account the influence of macroeconomic factors, banking performance and financial condition of enterprises. The predominant influence of the macroeconomic situation in the country on the process of bank lending to enterprises is proved. The dependence of bank lending volumes on the level of quality of their loan portfolio and the state of financial equilibrium of enterprises has been confirmed by economic and mathematical calculations. The economic levers of bank lending development as an important source of financial resources of enterprises are identified. Among them, the main ones are the levers of direct and indirect state regulation: state tripartite programs to support investment and innovation activities of enterprises, tax incentives and tools for risk hedging. The practical significance of the results of the study is that the developed economic and mathematical model allows to predict the pace of development of bank lending to enterprises, which should be taken into account in developing economic and tax policy, as well as monetary policy of the National Bank of Ukraine.

Key words: crediting, banks, enterprises, model, crisis.

JEL Classification: E440, E470

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасне кредитування підприємств комерційними банками України перебуває під впливом процесів трансформації інституціональної структури ринків фінансових послуг, економічної кризи, посиленої пандемією COVID-19, та відповідно, супроводжується підвищеними ризиками й поглибленням асиметрії інформації. Маркером системного синтезу невирішених проблем у фінансовому та реальному секторах економіки є скорочення банківського кредитування підприємств, яке розпочалося у 2019 р. Це явище має місце вперше за останні п'ятнадцять років в економіці України. Навіть ті обмеження, які наклала фінансова криза 2008-2009 рр. на банківське кредитування, не мали своїм наслідком скорочення обсягу кредитів банків, що спрямовувалися в реальний сектор економіки [1]. Економічні наслідки пандемії COVID-19 приєдналися до когорти причин звуження банківського кредитування підприємств. Важливо з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки між сучасними змінами у банківському кредитуванні, адже цей вид ресурсів був і залишається вагомим джерелом фінансування розвитку господарської діяльності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій останніх років. Серед значної кількості публікацій, присвячених банківському корпоративному кредитуванню, варто виділити думку Д. Буракова, який розглядає сучасні умови корпоративного кредитування як такі, що спрямовані на збереження та захист інтересів комерційних банків, ніж на стимулювання корпоративного бізнесу та збільшення добробуту суспільства. Більш детальний розгляд вченим умов функціонування банківського кредитування підприємств дозволив зробити висновок про існуючу інституційну пастку, яка породжує систему відносин і каналів взаємозв'язку, відмінних від оптимальних, однак вигідних за умов істотного відхилення функціонування системних банківських установ від оптимального рівня [2, с. 59].

Неналежний рівень функціонування кредитних відносин в Україні відмічається у ряді наукових робіт останніх років [3 – 8]. Науковці наголошують на необхідності зміни існуючої національної моделі регулювання всієї економіки, а не окремих її секторів [3]. Підвалини зменшення кредитної підтримки банків інноваційної та інвестиційної діяльності підприємств криються в макроструктурних диспропорціях, породжених неефективною економічною політикою [4, 5]. Широкому обговоренню у науковій площині піддаються причинно-наслідкові зв'язки проблеми високої вартості банківських кредитів для вітчизняних підприємств [6, 7]. За природою своєї діяльності банки не мусять нести на собі високий ризик, в той час як сучасні реалії дедалі більше розширюють саме цю категорію фінансових операцій з корпоративними клієнтами реального сектору економіки. Відсутність законодавчо закріпленої та функціонуючої системи інструментів та важелів належної державної підтримки щодо активізації банківського кредитування – визнана причина ускладнення умов отримання підприємствами кредитних послуг на фінансовому ринку [8].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на досить велику кількість досліджень, присвячених проблематиці банківського кредитування, кредитна діяльність в сучасних умовах вимагає постійного аналізу для оцінки стану взаємодії банків та підприємств на ринку позикових капіталів та визначення тенденцій її розвитку.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження основних факторів впливу на кредитування банками корпоративних клієнтів реального сектору економіки України за сучасних умов та визначення вектору його розвитку у перспективі.

Основний матеріал. Сучасний стан банківського корпоративного кредитування визначається впливом двох джерел факторів. Перше з них – це інституційна трансформація фінансового сектору з яскраво вираженим прогресом діджиталізації. Так, на конкурентному ринку позикових капіталів активно розвиваються фінтех-компанії. Втім, банківський бізнес не поступається їм та демонструє найвищі темпи діджиталізації своїх послуг в умовах вжиття безпрецедентних заходів безпеки щодо поширення пандемії COVID-19. З 2012 р. на ринку фінансових послуг України залишилася працювати третина комерційних банків. У такій же пропорції зменшилась і кількість діючих структурних підрозділів банків [1]. Внаслідок ліквідації комерційних банків їх корпоративні клієнти понесли масштабні фінансові втрати, які за оцінками експертів становлять понад 270 млрд. грн. [9]. Втім, це тільки одна з причин того, що тривалий час маємо коливання індексу ділової активності підприємств в діапазоні від 30% до 50% [1].

Другим, але не менш важливим, джерелом продукування факторів впливу на стан банківського корпоративного кредитування є економічна криза, посилена наслідками карантинних обмежень не лише в Україні, а і в усьому світі. Поглиблення деіндустріалізації економіки, падіння промислового виробництва, зростання дефіциту власних оборотних коштів на підприємствах, погіршення рівня життя населення – не вичерпний, однак базовий перелік явищ структурної економічної кризи в Україні [10, 11].

Таким чином, корпоративне кредитування сьогодні розвивається на основі перезавантаженої банківської системи України шляхом її очищення від фіктивного капіталу, що є об'єктивною необхідністю і передумовою економічного відновлення. Втім, в Україні цей процес відбувається у вкрай складних умовах, що характеризуються незавершеним збройним протистоянням та хронічною макроекономічною нестабільністю, посиленою сучасною пандемією.

Кредитування підприємств традиційно займає більшу частину кредитного портфелю банків. Фінансова криза 2008 р. позначилася на звуженні пропозиції банками кредитних ресурсів, однак поживалення на ринку позикових капіталів розпочалося саме у напрямі кредитування реального сектору економіки. Частка кредитів, виданих банками нефінансовим корпораціям, зросла із 60% у 2008 р. до 80% у 2018 р. За цей час хвильова динаміка обсягів банківського кредитування підприємств була стабільно висхідною, але інтенсивність

зростання щороку коливалася. З 2019 р. спостерігається звуження обсягу наданих банками кредитів нефінансовим корпораціям, і, як наслідок, їх питома вага у структурі банківського кредитного портфеля скоротилася до рівня 2013-2014 рр. (77%) [1].

Свідома переорієнтація банків на пріоритетність кредитування фізичних осіб є мало ймовірною, оскільки кредитні відносини з населенням класично мають вищий ступінь кредитного ризику. Втім, за 2019 р. відбулося зменшення обсягу наданих банками кредитів підприємствам на 13,4%. Важливим є те, що цей процес корелюється у часі зі зменшенням як чистого сальдо первинних доходів (на 6,8%), так і кінцевих доходів сектора нефінансових корпорацій. У 2019 р. порівняно із 2018 р. маємо скорочення валового прибутку у таких ключових галузях економіки, як сільське господарство, переробна промисловість, торгівля, інформація та телекомунікації. Щодо тимчасового розміщення та організації харчування, то вже за підсумками 2019 р. ця сфера діяльності підприємств була збитковою [12].

Зниження платоспроможного попиту на кредитні ресурси банків з боку підприємств створює фінансову пастку, оскільки обмеження фінансових можливостей потенційних реципієнтів щодо залучення позикового капіталу прискорює спад їх господарської діяльності, а також тягне за собою уповільнення інвестиційної активності. Це підтверджується падінням у 2020 р. розміру кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, до рівня 2015 р. [1]. З огляду на зниження ефективності діяльності підприємств та підвищення ризику для банків при проведенні ними кредитних операцій, останні віддають перевагу більш ліквідному та менш ризикованому розміщенню коштів у боргові цінні папери держави. З одного боку, це забезпечує фінансування дефіциту бюджету, а з іншого – посилює негативні тенденції у сфері вітчизняного виробництва та суттєво обмежує базу зростання ВВП у країні.

Для обґрунтування впливу факторів на динаміку банківського кредитування підприємств в процесі нашого дослідження доцільним є використання економіко-математичної моделі, розробленої за допомогою кореляційно-регресійного аналізу (табл. 1).

Таблиця 1

Вхідний інформаційний потік для економіко-математичного моделювання впливу факторів на динаміку обсягів банківського кредитування підприємств в Україні за 2008-2020 рр.

Показник	Рік												
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Індикатор фінансової рівноваги підприємств, одиниць, (X1)	0,690	0,680	0,684	0,661	0,671	0,541	0,594	0,545	0,523	0,482	1,619	1,567	0,627
Рентабельність операційної діяльності підприємств, %, (X2)	3,9	3,3	4,0	5,9	4,9	3,9	-4,1	1,0	7,4	8,8	8,1	10,2	6,5
Коефіцієнт випередження (відставання) грошової маси порівняно із ростом реального ВВП, одиниць, (X3)	1,038	0,901	1,009	0,913	0,996	1,135	1,223	0,944	0,723	0,886	0,856	0,956	1,229
Вартість банківських кредитів для підприємств, %, (X4)	15,6	18	12,8	14,4	17,5	14,4	16,4	20,8	17,5	14	17,7	17,6	10,3
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %, (X5)	1,3	2,3	9,4	11,2	9,6	8,9	7,7	13,5	22,1	20,1	56,0	56,1	52,4
Темп росту кредитів, виданих банками підприємствам, %, (Y)	170,3	104,2	108,4	114,9	105,2	114,3	112,6	101,2	104,4	100,9	103,6	86,6	97,3

Джерело: розраховано автором на основі офіційних баз даних [1, 12]

При розрахунку багатфакторної моделі вивчався вплив індикатора фінансової рівноваги

підприємств (X1), рентабельності їх операційної діяльності (X2), коефіцієнта випередження (відставання) грошової маси порівняно із ростом реального ВВП (X3), вартості банківських кредитів для підприємств (X4), частки простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів (X5) на темп росту кредитів, виданих банками підприємствам (Y), який характеризує інтенсивність та напрям змін в динаміці банківського кредитування. Визначені коефіцієнти парної кореляції відображають значущість відібраних чинників для побудови моделі. Отримані результати свідчать, що найбільш тісний зв'язок спостерігається між індикатором фінансової рівноваги підприємств (0,72725) та їх операційної рентабельності (0,62047) з часткою прострочених кредитів у банківському портфелі. Третім по вагомості (0,52412) є зв'язок обсягу кредитування підприємств з вартістю ресурсів банків на ринку позикових капіталів (табл. 2).

Таблиця 2

Тіснота та напрям зв'язку між факторами економіко-математичної моделі

Коефіцієнт парної кореляції між змінними	Межі, в яких знаходиться модульне значення коефіцієнту парної кореляції	Тіснота зв'язку	Напрямок зв'язку
$r(X1, X2) = 0,47021$	$0,3 < r_{ij} < 0,7$	Середній зв'язок	Прямий зв'язок
$r(X1, X3) = -0,20378$	$0,1 < r_{ij} < 0,3$	Слабкий зв'язок	Зворотний зв'язок
$r(X1, X4) = 0,25202$	$0,1 < r_{ij} < 0,3$	Слабкий зв'язок	Прямий зв'язок
$r(X1, X5) = 0,72725$	$ r_{ij} > 0,7$	Тісний зв'язок	Прямий зв'язок
$r(X1, Y) = -0,24646$	$0,1 < r_{ij} < 0,3$	Слабкий зв'язок	Зворотний зв'язок
$r(X2, X3) = -0,52118$	$0,3 < r_{ij} < 0,7$	Середній зв'язок	Зворотний зв'язок
$r(X2, X4) = -0,17540$	$0,1 < r_{ij} < 0,3$	Слабкий зв'язок	Зворотний зв'язок
$r(X2, X5) = 0,62047$	$0,3 < r_{ij} < 0,7$	Середній зв'язок	Прямий зв'язок
$r(X2, Y) = -0,28789$	$0,1 < r_{ij} < 0,3$	Слабкий зв'язок	Зворотний зв'язок
$r(X3, X4) = -0,49112$	$0,3 < r_{ij} < 0,7$	Середній зв'язок	Зворотний зв'язок
$r(X3, X5) = -0,05475$	$0,1 > r_{ij} $	Дуже слабкий зв'язок	Зворотний зв'язок
$r(X3, Y) = 0,16369$	$0,1 < r_{ij} < 0,3$	Слабкий зв'язок	Прямий зв'язок
$r(X4, X5) = -0,11394$	$0,1 < r_{ij} < 0,3$	Слабкий зв'язок	Зворотний зв'язок
$r(X4, Y) = -0,09350$	$0,1 > r_{ij} $	Дуже слабкий зв'язок	Зворотний зв'язок
$r(X4, Y) = -0,52412$	$0,3 < r_{ij} < 0,7$	Середній зв'язок	Зворотний зв'язок

Джерело: розраховано автором на основі табл. 1

Порівняння парних коефіцієнтів кореляції з множинним коефіцієнтом кореляції, який визначений на рівні 0,5529, свідчить про наявність двох пар пов'язаних змінних ($r(X1, X5)$ та $r(X2, X5)$). Об'єктивним економічним підґрунтям цього є прямий взаємозв'язок між збалансованістю грошових потоків, рентабельністю операційної діяльності підприємств та їх спроможністю своєчасно сплачувати банківські кредити. Тому, наявність пов'язаних змінних не є наслідком мультиколінеарності. Це означає, що в масиві змінних вплив жодного фактору не розцінюється як визначальний порівняно з іншими. Отже, оцінка тісноти взаємозв'язку змінних факторів між собою дає можливість зробити висновок про те, що обрані чинники можуть бути включені в одну модель.

В результаті розрахунків отримано рівняння множинної регресії (модель (1)), параметри якого представлені у таблиці 3.

$$Y = 104,5280 + 26,0307 \cdot a_1 + 0,8556 \cdot a_2 + 25,9331 \cdot a_3 - 1,5266 \cdot a_4 - 0,9733 \cdot a_5, \quad (1)$$

де Y - темп росту кредитів, виданих банками підприємствам, %;

a_1 - ваговий коефіцієнт індикатора фінансової рівноваги підприємств, одиниць, (X_1);

a_2 - ваговий коефіцієнт рентабельності операційної діяльності підприємств, %, (X_2);

a_3 - ваговий коефіцієнт випередження (відставання) грошової маси порівняно із ростом

реального ВВП, одиниць, (X_3);

a_4 – ваговий коефіцієнт вартості банківських кредитів для підприємств, %, (X_4)

a_5 – ваговий коефіцієнт частки простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %, (X_5).

Таблиця 3.

Показники кореляційно-регресійної моделі (1)

Коефіцієнти моделі	Вагові значення коефіцієнтів моделі	Стандартні похибки коефіцієнтів змінних	t-критерій для коефіцієнтів моделі	Коефіцієнти еластичності (K_i)
a_0	104,5280	132,8581	0,7868	x
a_1	26,0307	26,2086	0,9932	0,1807
a_2	0,8556	3,4475	0,2482	0,0384
a_3	25,9331	78,6503	0,3297	0,2333
a_4	-1,5266	3,6863	-0,4141	-0,2220
a_5	-0,9733	0,5300	-1,8366	-0,1850

Джерело: розраховано автором на основі табл. 1

Охарактеризуємо параметри рівняння (1).

1. При зростанні індикатора фінансової рівноваги підприємств (X_1) на 1 за умов незмінності інших факторів темп росту виданих кредитів прискорюється (Y) в середньому на 26,0307 п.п.. Стан фінансової рівноваги характеризує спроможність підприємства ефективно використовувати залучені кошти. Збалансованість потреби у фінансових ресурсах та їх наявності на підприємстві є важливим завданням системи фінансового менеджменту, що має вирішуватися на різних часових горизонтах фінансового планування.

2. Підвищення рентабельності операційної діяльності підприємств (X_2) на 1 за умов незмінності інших факторів обумовлює розширення обсягів банківського кредитування, яке характеризується приростом інтенсивності в середньому на 0,8556 п.п..

3. Від насиченості економіки грошовими ресурсами залежить обсяг пропозиції фінансових активів на ринку позикових капіталів. Тому, на основі дії кредитного мультиплікатора зростання коефіцієнта випередження (відставання) грошової маси порівняно із ростом реального ВВП (X_3) на 1 за умов незмінності інших факторів призводить збільшення обсягів кредитування банками підприємств в середньому на 25,9331 п.п..

4. Процентна політика банків через визначення вартості кредитних ресурсів на основі збалансування прибутку та прийнятого кредитного ризику визначає доступність кредитів для підприємств. Так, підвищення вартості обслуговування банківських кредитів (X_4) на 1% за умов незмінності інших факторів обумовлює зменшення обсягів кредитування підприємств (Y) в середньому на 1,5266 п.п..

5. Погіршення якості кредитного портфеля банків змушує їх висувати більш суворі вимоги до потенційних позичальників. Як показують розрахунки, зростання частки простроченої заборгованості за кредитами (X_5) на 1% за умов незмінності інших факторів обумовлює уповільнення темпу росту банківського кредитування підприємств (Y) в середньому на 0,9733 п.п..

Так як фактори, що включені до даної моделі мають різні одиниці виміру, то для проведення порівняльної оцінки їх впливу на рівень адекватності регулятивного капіталу банку звертаємо увагу на коефіцієнти еластичності (табл. 3). Найбільший вплив на стан кредитування банками підприємств має насиченість економіки грошима, від якої залежить обсяг пропозиції кредитних ресурсів. З невеликою поступливістю другим по вагомості фактором впливу є відсоткова ставка за кредитами, оскільки вона істотно визначає доступність позикових ресурсів для підприємств-позичальників. На третьому місці – прийнятий банками кредитний ризик, особливо в частині негативно класифікованих активів у їх кредитному портфелі. Проблемні кредити чинять об'єктивний тиск на зміну умов банківського кредитування у бік їх посилення. Загальний стан фінансової рівноваги підприємств за своїм впливом не істотно відстає від якості кредитного портфелю банків і займає в рейтингу

впливу на обсяги банківського кредитування четверте місце. Найменший вплив виявила рентабельність операційної діяльності підприємств. Вона задає порогове значення для спроможності підприємства щодо своєчасного та повного погашення залученого боргу під оголошений банком процент. Втім, у вітчизняній практиці банківництва значимою умовою кредитування є наявність ліквідної застави, а фінансовий менеджмент підприємства покриває розриви у платіжному календарі за рахунок кредитних коштів, незважаючи на шкоду фінансовим результатам діяльності внаслідок підвищення фінансових витрат понад операційну рентабельність.

Статистична характеристика моделі (1) за даними таблиці 4 показує, що зміна обсягів кредитування банками підприємств на 60% визначається впливом факторів включених у модель та на 40% залежить від впливу інших не врахованих чинників.

Таблиця 4.

Параметри для характеристики кореляційно-регресійної моделі

Показник	Значення	Показник	Значення
Коефіцієнт детермінації	0,60530	Табличне значення критерію Стьюдента	0,36462
Критерій Фішера	3,97152	Табличне значення критерію Фішера	0,95413

Джерело: розраховано автором на основі табл. 1

Про достовірність отриманих значень вагових коефіцієнтів в моделі свідчать результати порівняння t-критеріїв кожного фактора «Хі» з табличним значенням критерію Стьюдента на рівні значимості 0,95. Так, по абсолютній величині t-критерії усіх вагових коефіцієнтів, крім a2 є більшим за табличне значення критерію Стьюдента. Це означає, що отримані вагові величини є статистично достовірними, тільки значимість a2 не відрізняється від нуля, тобто є не точною або зміщеною внаслідок можливо недостатньої кількості спостережень або переважаючого впливу на результативну ознаку інших факторів моделі (1).

За критерієм Фішера можна стверджувати, що з ймовірністю 0,95 модель є достовірною, оскільки його розрахункова величина більша за табличне значення. Отже, модель є придатною для використання з метою прогнозування динаміки зміни обсягів банківського кредитування підприємств (рис. 1).

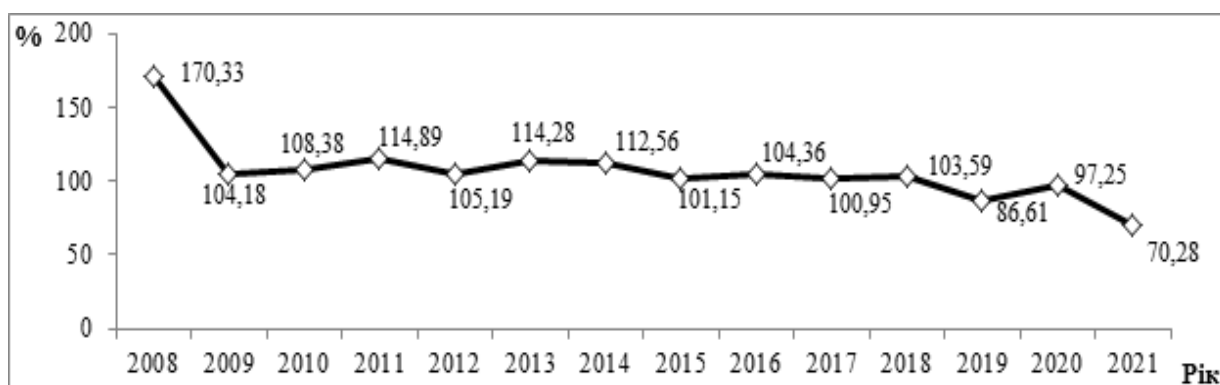

рис. 1. динаміка банківського кредитування підприємств за 2008-2020 рр. та її прогноз на 2021 р.

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі даних табл. 1 та моделі (1)

Враховуючи офіційні дані щодо прогнозних показників ВВП, грошової маси та поточні тенденції у банківському та реальному секторах економіки у 2021 р. очікується подальше зменшення обсягів банківського кредитування підприємств в межах до 30% [1, 9, 12]. Отже, за сучасних умов, ускладнених пандемією COVID-19, для розвитку діяльності підприємств в Україні, необхідною є спрямованість економічної політики держави на сприяння розвитку бізнесу в реальному секторі через: часткову компенсацію відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію інноваційних проектів підприємств, а

також їх лізингових, факторингових платежів та плати за користування гарантіями, що спрямовані на розширення бізнесу та створення нових робочих місць; прозорі умови отримання гарантування за інвестиційними кредитами підприємств; розвиток інструментів державно-приватного партнерства для вирішення питання модернізації та оновлення технологій у сфері вітчизняного виробництва; компенсація видатків на розвиток кооперації між підприємствами; фінансова підтримка впровадження українськими виробниками енергозберігаючих та екологічно чистих технологій.

Активізація кредитування підприємств може бути реалізована на основі створення механізму рефінансування надійних системних банків з метою подальшого спрямування цих коштів в реальний сектор економіки. Основним принципом його реалізації має бути залежність обсягів і вартості кредитів, наданих Національним банком України комерційним банкам, від обсягів та якості банківських кредитів, що надаються підприємствам. Для ефективності механізму контролю реалізації такого структурного рефінансування необхідно визначити критерії, що будуть корелюватися з макроекономічними змінами. Наприклад, забезпечення збалансованої валютної структури банківських кредитів у відповідності до рівня доларизації економіки. В свою чергу, комерційні банки мають продовжувати розширювати лінійку кредитних продуктів для підприємств з огляду на зміни умов функціонування галузей економіки під впливом пандемії COVID-19.

Висновки. Застосування, отриманої в результаті проведеного дослідження економіко-математичної моделі показує зростання ймовірності негативного сценарію розвитку банківського кредитування підприємств, оскільки цей процес найбільше залежить від макроекономічної стабільності. Аналіз показав, що за сучасного фінансового стану підприємств не можливо досягти розвитку їх діяльності на основі розширення залучення кредитних коштів банків. Пригнічена економіка підприємств безпрецедентними заходами безпеки, вжитими щодо стримання поширення пандемії, на тлі поглиблення деіндустріалізації відчуває гострий дефіцит фінансових ресурсів. Високий кредитний ризик, врахований у вартості кредитів, обмежує коло потенційних підприємств-реципієнтів, які здатні їх ефективно використати. В свою чергу, банки згідно з об'єктивними економічними законами не мають права приймати на себе тягар по виведенню підприємств з кризи. У зв'язку з цим, необхідним є державне регулювання співпраці фінансового та реального секторів економіки шляхом запровадження спеціальних державних програм, податкових стимулів та інструментів макрохеджу ризиків, спрямованих на розширення можливостей банків брати участь у забезпеченні розвитку діяльності підприємств.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є відстеження тенденцій у зміні структури портфеля активів банків як результату розвитку взаємодії фінансового та реального секторів економіки.

Список літератури

1. Національний банк України : сайт. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 27.07.2021).
2. Бураков Д. Корпоративное кредитование в условиях институциональной ловушки. *Актуальные вопросы экономических наук*. 2012. № 5. С. 58–72.
3. Ковтуненко К. В., Нестеренко О. В., Орехова К. В. Сучасний стан та умови банківського кредитування підприємств. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. Вип. 1. С. 45–52.
4. Гудзь О. Є. Банківське кредитування інноваційного розвитку підприємств: можливості та ризики. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2019. № 1. С. 12-19.
5. Кисіль С. С. Механізм банківського кредитування інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. 2019. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_2_57 (дата звернення: 31.07.2021).
6. Кужелев М. Інноваційні методи кредитування корпоративного сектору економіки в умовах динамічного зовнішнього середовища. Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках черноморского экономического сотрудничества. 2012. №8. С. 231–235.
7. Гончар І. Сучасне корпоративне кредитування комерційними банками: статистичний аспект. *Статистика та суміжні галузі досліджень*. 2013. № 3. С. 66–73.
8. Герасименко А. В. Сучасні особливості банківського кредитування промислових підприємств. *Вісник Університету банківської справи*. 2020. № 2. С. 35–42.

9. Interfax-Україна : сайт. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/739701.html> (дата звернення: 18.08.2021).
10. Зверяков М. І. Системно-структурна криза і особливості її прояву в умовах пандемії коронавірусу. *Економіка, фінанси, банківська справа та освіта: актуальні питання розвитку, досягнення та інновації*: збірник тез доповідей VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, присвяченої 100-річчю Одеського національного економічного університету та 85-річчю кафедри банківської справи (м. Одеса, 15 – 16 квітня 2021 року). Одеса : ОНЕУ, 2021. С. 15–17.
11. Гудзь Т. П. Фінанси українських підприємств: виклики сьогодення та способи реагування. *Формування новітньої парадигми управління публічними та приватними фінансами в Україні* : зб. матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Херсон, 10 грудня 2020 р. Херсон : ХНТУ, 2020. С. 279–281.
12. Державна служба статистики України : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 08.08.2021).

References

1. Natsionalnyi bank Ukrainy: sait [National Bank of Ukraine: website]. Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua/> (accessed 27 July 2021) [in Ukrainian].
2. Burakov D. (2012). Korporativnoye kreditovaniye v usloviyakh institutsionalnoy lovushke [Corporate lending in the context of an institutional trap]. *Aktualnyye voprosy ekonomicheskikh nauk* – Topical issues of economic sciences, 5, 58–72 [in Russian].
3. Kovtunencko K. V., Nesterenko O. V. & Oryekhova K. V. (2018). Suchasnyi stan ta umovy bankivskoho kredyтування pidpriemstv [The current state and conditions of bank lending to enterprises]. *Finansovo-kredytна diialnist: problemy teorii ta praktyky* – Financial and credit activities: problems of theory and practice, 1, 45–52 [in Ukrainian].
4. Hudz O. YE. (2019). Bankivske kredyтування innovatsiynoho rozvytku pidpriemstv: mozhlyvosti ta ryzyky [Bank lending for innovative development of enterprises: opportunities and risks]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes* – Economy. Management. Business, 1, 12-19 [in Ukrainian].
5. Kysil S. S. (2019). Mekhanizm bankivskoho kredyтування innovatsiynoho rozvytku silskohospodarskykh pidpriemstv [The mechanism of bank lending for innovative development of agricultural enterprises]. *Efektivna ekonomika* – Efficient economy, 2. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_2_57 (accessed 31 July 2021) [in Ukrainian].
6. Kuzheliev M. (2012). Innovatsiini metody kredyтування korporativnoho sektoru ekonomiky v umovakh dynamichnoho zovnishnoho seredovyshecha [Innovative methods of lending to the corporate sector of the economy in a dynamic environment]. *Problemy y perspektyvy razvytyya sotrudnychestva mezhdru stranamy Yuho-Vostochnoy Evropy v ramkakh chernomorskoho ékonomycheskoho sotrudnychestva* – Problems and prospects for the development of cooperation between the countries of Southeast Europe in the framework of Black Sea economic cooperation, 8, 231–235 [in Ukrainian].
7. Honchar I. (2013). Suchasne korporativne kredyтування komertsiiinymy bankamy: statystychnyi aspekt [Modern corporate lending by commercial banks: statistical aspect]. *Statystyka ta sumizhni haluzi doslidzhen* – Statistics and related fields of research, 3, 66–73 [in Ukrainian].
8. Herasymenko A. V. (2020). Suchasni osoblyvosti bankivskoho kredyтування promyslovykh pidpriemstv [Modern features of bank lending to industrial enterprises]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy* – Bulletin of the University of Banking, 2, 35–42 [in Ukrainian].
9. Interfax-Ukraine: sait [Interfax-Ukraine: website]. Retrieved from: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/739701.html> (accessed 18 August 2021) [in Ukrainian].
10. Zvieriakov M. I. (2021). Systemno-strukturalna kryza i osoblyvosti ii proiavu v umovakh pandemii koronavirusu [System-structural crisis and features of its manifestation in the conditions of a coronavirus pandemic]. *VI Mizhnarodna naukovopraktychna Internet-konferentsiia, prysviachena 100-richchyu Odeskoho natsionalnogo ekonomichnoho universytetu ta 85-richchyu kafedry bankivskoi spravy «Ekonomika, finansy, bankivska справа ta osvita: aktualni pytannia rozvytku, dosiahnennia ta innovatsii»* – The 6th International Scientific and Practical Internet Conference Dedicated to the 100th Anniversary of Odessa National Economic University and the 85th Anniversary of the Department of Banking «Economics, Finance, Banking and Education: Current Issues of Development, Achievements and Innovations», 15-16 April, 15–17 [in Ukrainian].
11. Hudz T. P. (2020). Finansy ukrainskykh pidpriemstv: vyklyky sohodennia ta sposoby

reahuvannia [Finances of Ukrainian enterprises: current challenges and ways to respond]. *Persha Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «Formuvannia novitnoi paradyhmy upravlinnia publichnymy ta pryvatnymy finansamy v Ukraini»* – The 1st All-Ukrainian scientific-practical conference of Kherson National Technical University «Formation of the newest paradigm of public and private finance management in Ukraine», 10 December, 279-281 [in Ukrainian].

12. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: sait [State statistics service of Ukraine: website]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 08 August 2021) [in Ukrainian]

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ: ТЕОРІЯ ТА ЕМПІРИЧНИЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК

Жердецька Л.В. доктор економічних наук, доцент, завідувачка кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: lzherdetska@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5398-868X

Ткач В.С., студентка 6-го курсу Факультету фінансів та банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: victorytkach@gmail.com

Анотація. У статті висвітлені теоретичні та емпіричні аспекти ролі банківської системи у забезпеченні економічного зростання. Обґрунтовані напрями впливу банківської системи на економічне зростання: по-перше, через кредитування комерційними банками нефінансових корпорацій; по-друге, через вплив центрального банку на діяльність комерційних банків на засадах використання інструментів мікро-, макропруденційної та монетарної політик. Із використанням тесту Грейнджера встановлено цілком негативний вплив динаміки розвитку реального сектору економіки на динаміку чистих активів банківської системи в період 2017-2020 рр.: банки в цей період більше уваги стали приділяти інвестуванню в державні цінні папери, аніж у кредитування. Це спричиняло зростання активів банків на тлі негативної динаміки реального сектору економіки. Іншими словами, в сучасних умовах банківська система не здійснює позитивного внеску в економічне зростання. Сформульовано основні проблем активізації ролі банківської системи в забезпеченні економічного зростання: монетарна експансія пов'язана із інфляційними ризиками та може мати неоднозначний вплив на фінансову стабільність; стандарти прозорості діяльності суб'єктів реального сектору відстають від стандартів банківської системи. Подолання високих темпів інфляції та прозорість підприємств нефінансового сектору сприятиме відновленню позитивної ролі банківської системи у забезпеченні економічного зростання.

Ключові слова: економічне зростання, банки, реальний сектор економіки України, тест Грейнджера, гіпотеза слідування за попитом, гіпотеза переваги пропозиції.

BANKING SYSTEM FOR ENFORCEMENT OF ECONOMIC GROWTH: THEORY AND EMPIRICAL RELATIONSHIP

Zherdetska Liliia D.Sc. (Economics), Associate Professor, Head of the Banking Department, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

e-mail: lzherdetska@gmail.com

Tkach Victoriya, 6th year student of the Faculty of Finance and Banking, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine

e-mail: victorytkach@gmail.com

Abstract. Introduction. A number of global problems that exist within the country are much easier to solve with sustainable economic growth. It should be noted that the positive dynamics of the banking and financial spheres are favorable factors for ensuring balanced economic growth of the country. Because banking institutions perform the function of transforming borrowed funds into a long-term investment resource of economic growth. Purpose. The purpose of the study is to substantiate theoretical and empirical aspects of the role of the banking system in ensuring economic growth. Achieving the goal involves setting and solving the following tasks: substantiation of the directions of influence of the banking system on economic growth; analysis of empirical relationships between economic development and the banking sector analyze the empirical relationship between economic development and the banking sector Results. In the article, the directions of influence of the banking system on economic growth are substantiated. The first direction is realized through lending by commercial banks to non-financial corporations. The second direction is implemented due to the central bank's influence on the activities of commercial banks on the basis of the use of micro-, macroprudential and monetary policy instruments. Using the Granger test, a strong negative impact of the dynamics of the real sector of the economy on the dynamics of net assets of the banking system in the period 2017-2020 has been substantiated. It can be explained by the fact, that banks in this period began to pay more attention to the investing in government securities instead of lending. This led to an increase in bank assets against the background of negative dynamics of the real sector of the economy. In other words, in modern conditions, the banking system does not make a positive contribution to economic growth. Conclusions. The main problems of activating the role of the banking system in ensuring economic growth have been formulated: monetary expansion is associated with inflationary risks and may have an ambiguous impact on financial stability; the standards of transparency of real sector entities lag behind the standards of the banking system. Overcoming high inflation and transparency of non-financial sector enterprises will help restore the positive role of the banking system in ensuring economic growth.

Key words: *economic growth, banks, real sector of Ukraine's economy, Granger test, demand-following hypothesis, supply-leading hypothesis.*

JEL Classification: E520, E580, F430, G210

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасні тенденції розвитку банківництва зумовлені необхідністю подолання негативного впливу глобалізації й кризових явищ на світові та національні фінансові ринки. Руйнівні наслідки пандемічних обмежень зумовлюють несприятливе зовнішнє середовище для функціонування вітчизняних банків, що ускладнюється нестабільними соціально-економічними і геополітичними чинниками. У цьому зв'язку особливого значення набуває забезпечення фінансовими ресурсами економічного зростання нашої держави. Однією з головних проблем сьогодення залишається низька здатність банківської системи України до виконання однієї з основних функцій – трансформації залучених коштів у довгостроковий інвестиційний ресурс економічного зростання. Саме тому питання оцінки ролі банківської системи у забезпеченні економічного зростання потребує вирішення як у теоретичному, так і в прикладному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій останніх років. Дослідження взаємозв'язку економічного зростання та розвитку фінансової системи були започатковані ще на початку ХХ ст. Йозефом Шумпетером (1912 р.), який доводив роль банківської системи в забезпеченні приросту національного доходу шляхом здійснення ефективного інвестування [1, с. 63]. Нині емпіричний аналіз взаємозв'язку між етапом розвитку фінансової системи та економічним зростанням поділяють на такі основні напрями: перевага пропозиції ("supply-leading") – фінансовий розвиток є каталізатором економічного зростання; перевага попиту ("demand-following") свідчить про слідування фінансового ринку за економічним зростанням; «змішаний зв'язок», прихильники якого вважають, що неможливо визначити чіткого вектору причинно-наслідкового зв'язку між цими економічними змінними.

Серед науковців, які дотримуються напряму переваги пропозиції та першого із зазначених підходів, варто відмітити роботи Р. Левіна (Levine 1997), М. Тіеля (Thiel 2001) та П. Уотчела (Wachtel 2001) [2-4]. Вони вважають, що роль фінансової сфери полягає в перерозподілі ресурсів на користь сучасних секторів, які активно розвиваються та мають забезпечити зростання економіки держави.

Приблизниками другого із зазначених напрямів є Дж. Робінсон (Robinson, 1952), Р. Масіш (Masish, 1996) та інші [5]. На їх думку, економічне зростання забезпечує передумови для процвітання фінансового сектора: під час приросту національного доходу, оскільки зростає попит на зовнішні (кредитні) ресурси з боку суб'єктів господарювання.

Окремі вчені акцентують увагу на взаємозалежності між розвитком фінансового сектору та економічним зростанням: розвиток фінансової сфери сприяє економічному розвитку, а економічне зростання підтримує подальший розвиток економіки (Odedokun, 1992 та Luintel, Khan, 1999) [6-8].

Також варто відзначити, що лауреат Нобелівської премії, Дж. Стігліц поглиблено вивчає ці питання та додає й інші фактори, які демонструють взаємозв'язок між фінансовим ринком та економічним зростанням: лібералізація ринків, законодавче регулювання, стійкість економічних систем до потрясінь [9].

Вітчизняні вчені (А. Гальчинський, В. Геєць, Зверяков М.І. та інші) у своїх працях також досліджують проблеми забезпечення економічного зростання, приділяють увагу питанням впливу фінансового сектору на розвиток економіки. Водночас необхідно констатувати про недостатню кількість емпіричних досліджень, присвячених питанням кількісного взаємозв'язку між розвитком банківської системи країни, її здатністю до поглинання негативних зовнішніх шоків (стабільністю) та економічним зростанням [10; 11; 12].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте отримані висновки для банківського сектору економіки України потребують уточнення з урахуванням впливу коронакризи та пандемічних обмежень, які спричинили вагомі трансформації соціально-економічного ландшафту, як у глобальному, так і в національному масштабах.

Мета дослідження. Метою представленого дослідження є обґрунтування теоретичних та емпіричних аспектів ролі банківської системи у забезпеченні економічного зростання. Досягнення мети передбачає постановку та вирішення таких завдань: обґрунтування напрямків впливу банківської системи на економічне зростання; аналіз емпіричних зв'язків між економічним розвитком та банківською системою, емпіричний аналіз зв'язків між економічним розвитком та банківським сектором економіки.

Основний матеріал. Національна економіка на сучасному етапі розвитку характеризується-

ся невизначеністю та нестабільністю. Аналітики, експерти, фахівці та науковці в процесі пошуків найоптимальніших варіантів відновлення стійкості вітчизняної економіки та створення сприятливого клімату в державі для забезпечення збалансованого економічного зростання та добробуту населення. Серед чинників економічного розвитку особливе місце посідає банківське кредитування, яке залежить від багатьох аспектів розвитку банківської системи. Ґрунтуючись на класичних положеннях фінансової науки та можна виділити такі напрями взаємозв'язків між банківською системою та реальним сектором економіки (рис. 1.).

Як свідчать дані рис. 1, як банківський, так і реальний сектори економіки здійснюють вплив на зростання економіки через свій безпосередній розвиток. Проте, враховуючи мету дослідження, більш детально необхідно розглянути напрями, через які банківська система може впливати на розвиток реального сектору економіки:

- мікропруденційна політика (підсилення регуляторних вимог до банків обмежувати їхню можливість щодо здійснення кредитування);
- макропруденційна політика має на меті забезпечення фінансової стабільності (у період експансії підсилюються вимоги до банків, у період рецесії – пом'якшуються, що повинно впливати на кредитну активність банків);
- монетарна політика забезпечує цінову стабільність та здійснює вплив на економічний розвиток, по-перше, впливаючи на пропозицію грошей та розвиток кредитування; по-друге, позитивний внесок цієї політики в економічне зростання забезпечується дотриманням низької інфляції.

Рис. 1. Напрями взаємозв'язків між банківською системою та реальним сектором економіки

Джерело: власна розробка

Необхідно зазначити, що реальний сектор також може визначати вектори розвитку банківської системи, будучи постачальником ресурсів для розвитку (джерело стабільності), так і через канали дефолту позичальника погіршуючи фінансовий стан банків (джерело нестабільності).

Ураховуючи викладене вище, необхідно зважати на циклічний аспект при оцінці взаємозв'язків між розвитком банківської системи та реальним сектором економіки.

Так, доцільно розглянути механізм взаємодії між банківською системою та реальним сектором у фазі зростання фінансового циклу. У цій фазі зростання банківських кредитів збільшує обсяги діяльності реального сектору та банківської системи. На цій фазі працюють кілька механізмів. По-перше, збільшення попиту та доходу позичальників, а також підвищення цін на активи, як правило, знижують вартість фінансування. Посилений сукупний попит сприяє посиленню грошових потоків домогосподарств, а для підприємств збільшує кількість внутрішніх фондів, які дешевші, ніж залучені кошти. Більш високі ціни на активи збільшують власний капітал фірм та домогосподарств, а отже, полегшують доступ до банківських кредитів як за обсягом, так і за ціною. Це змушує фірми більше здійснювати довгострокові капітальні інвестиції. Тим часом домогосподарства витрачають більше на житло та споживчі товари тривалого користування. По-друге, для банків зростання попиту та вищі ціни на активи зменшують втрати від позик, збільшують прибуток та зміцнюють капітал. Краще капіталізовані банки залучають оптові кошти дешевше. Водночас зростання левериджу робить банки більш вразливими до будь-якого подальшого спаду економічної

діяльності та цін на активи. Втрати від банкрутств позичальників стають основним джерелом слабкості для банків [13]. Варто зауважити, що при поглибленні кризових явищ потреба у додаткових ресурсах підриває баланси позичальників, а регуляторні обмеження у зв'язку зі зростання ризиків обмежують кредитування банками навіть стабільних позичальників. Саме ця комбінація слабких балансів та дефіциту капіталу заважає кредитуванню виконувати свою функцію – перерозподіл капіталу.

Водночас реальний сектор також може стати джерелом нестабільності для банківської системи. Так, на початку сучасної кризи шоковою подією стала поява та поширення вірусу Covid-19. Введення карантинних обмежень призвело до уповільнення економічного зростання. Через погіршення стану позичальників з великою ймовірністю ми можемо передбачити зростання непрацюючих позик. Низка цих подій може призвести до погіршення соціально-економічних показників, таких як економічне зростання, безробіття, дефіцит бюджету тощо.

З метою нівелювання негативних «переливів» нестабільності між реальним та банківським секторами центральні банки провадять макроекономічні політики – монетарну та макропруденційну; підвищенню стабільності окремих банків та виконання ними своїх функцій сприяє мікропруденційна політика. Здійснення позитивного внеску в економічне зростання – одна із ключових функцій банківської системи. Виконанню цієї функції повинно сприяти ефективне використання інструментів політик центрального банку. Водночас, на практиці застосування цього інструментарію може мати й негативні наслідки: зниження ключової процентної ставки теоретично повинно спричинити економічне зростання, проте на практиці може призвести до інфляційної кризи та зниження стабільності банківської системи; підсилення пруденційних вимог підсилює фінансову стабільність банків та сектору в цілому, однак існує ймовірність скорочення обсягів кредитування та обмеження економічного розвитку. У контексті нинішньої економічної кризи варто звернути увагу на висновок дослідження [14], що „макропруденційна політика є більш ефективною в умовах посилення жорсткості, ніж у епізоді пом'якшення”. Зазначене потребує активізації фінансової та секторальної політики (які відносяться до державного сектору економіки) та їхнього узгодження із політиками центрального банку

Втім вплив макроекономічної політики центральних банків здійснюється через банки, які відіграють важливу роль у процесі трансмісії грошових ресурсів у реальну економіку. Завдяки механізму кредитної системи в ринковій економіці позичковий капітал перерозподіляється між сферами, галузями економіки й суб'єктами господарювання. У вітчизняній економіці довгий період часу було місце для протиріччя між векторами розвитку банківського та реального секторів. Внаслідок цього їхня діяльність була суперечливою, що призвело до довготривалого економічного спаду.

Банківське кредитування – один із основних інструментів соціально-економічного розвитку, завдяки якому економічні суб'єкти отримують кошти для фінансування поточної та майбутньої господарської діяльності. Однак, на сьогоднішній день кредитні процеси обмежені, оскільки включають у себе високі вимоги до потенційного позичальника, надмірну вартість залучення та обслуговування кредитів, об'ємні транзакційні витрати. Одночасно із цим значна частка суб'єктів господарювання, які є потенційними позичальниками, характеризується низьким рівнем ключових економічних показників їх діяльності, а саме: ліквідності, фінансової стійкості, прибутковості, рентабельності, кредитоспроможності, фондовіддачі та інших.

Отже, механізм взаємозв'язку між банківською системою та реальним сектором економіки реалізується передусім через банківське кредитування. На ефективність реалізації цього механізму впливає політика центрального банку. Результати низки теоретичних та емпіричних досліджень свідчать по-перше, про існування двох протилежних гіпотез щодо впливу розвитку банківської системи на розвиток економіки («перевага пропозиції» та «перевага попиту»); по-друге, про складність реалізації макроекономічних механізмів впливу політики центральних банків на розвиток банківського та реального секторів економіки. Зазначене вище потребує проведення додаткових емпіричних досліджень у цьому напрямку та обґрунтування рекомендацій для забезпечення економічного зростання в Україні.

Насамперед, важливо проаналізувати праці вчених-економістів, які досліджували взаємозв'язок між розвитком фінансового сектору та економічним зростанням. Основні результати дослідження узагальнено в табл. 1. Праці Р. Левіна та С. Зервеса були одними із перших досліджень сучасності у сфері зв'язку економічного зростання та розвитку фінансового ринку. Вченими проаналізовано дані 36-ти країн світу, які є різними за обсягами доходів та

рівнем розвитком. Досліджування здійснювалось шляхом побудови рівняння регресії та обґрунтування часових лагів, що в результаті встановило той факт, що ліквідність фондового ринку та розвиток банківської діяльності позитивно впливають на зростання економіки [15].

В працях Дж. Стігліца (2000 р.) здійснюється аналіз результатів досліджень інших науковців, на основі чого автор доводить відсутність впливу лібералізації ринків капіталу на економічне зростання, а навпаки – призводить до нестабільності [9].

Таблиця 1

Розвиток підходів та результатів оцінки взаємозв'язку розвитку фінансового сектора та економічного зростання

Період дослідження	Автори	Країни, де проводилося	Змінні та методи дослідження	Результати
1998 (1976- 1993)	Р. Левін, С. Зервос (Ross Levine; Sara Zervos)	36 країн світу	Зростання випуску, чинники фондового ринку (зростання ринку капіталів, ринкова капіталізація, обсяги торгів, волатильність); банк. змінні (обсяги кредитування), заощадження. Побудова регресії.	Фінансовий ринок впливає на економічний розвиток. Розмір, волатильність та інтегрованість фондового ринку не суттєво впливають на зростання. Приватні заощадження суттєво не впливають на жоден із показників.
2000	Дж. Стігліц (J. Stiglitz)	Теоретичний аналіз, що базується на дослідженнях, починаючи з 1975 р., у різних країнах		Лібералізація ринків капіталу призводить не до зростання, а до нестабільності
2002 (1993-2000)	Т. Коіву (Tuuli Koivu)	25 країн перехід-них економік	Динаміка ВВП. Чиста процентна маржа. Кредити приватному сектору. Побудова регресії. Тест Грейнджера.	Процентний спред з великим рівнем значущості негативно впливає на економічне зростання. Зростання кредитів не впливає суттєво на економічне зростання.
2006 (1960-2000)	Хшин Ю. Ліанг та А. Рейчерт (Hshin-Yu Liang, Alan Reichert)	Країни, що розви-ваються та розвинені	Тест Грейнджера, рівняння виробничої функції Оdedокун (Odedokun)	Фінансовий розвиток визначає економічне зростання. Тенденція заміни «supply-leading» «demand-following» унаслідок циклічних коливань

2008 (1960-2007)	П. Руссо, П. Уотчел (Peter L. Rousseau, Paul Wachtel)	84 країни	ВВП на душу населення, показники грошової маси (M3; M3-M1); кредити приватному сектору. Побудова регресії.	Фінансовий розвиток визначає економічне зростання. Цей зв'язок послаблюється внаслідок економічних циклів та лібералізації фінансових ринків
1995-2016	Жердецька Л.В., Зверяков М.І.	Україна	Індекс промислової продукції, чисті активи банківської системи України	Результати емпіричних досліджень є чутливими до стадії економічного циклу: 2008–2009 рр. – вплив економічного розвитку на банківський сектор, 2006–2008 рр. – навпаки.

Джерело: складено за даними [2, 9, 15-18, 20]

Дослідники Хшин-Ю Ліанг та А. Рейчерт (Hshin-Yu Liang та Alan Reichert, 2006) [16] отримали наступний результат: за період 1996-2000 рр. як у розвинених країнах, так і в таких, що розвиваються, процвітання фінансового сектору має прямий вплив на економічне зростання. Тобто, науковці визначили домінуючим підхід, заснований на пропозиції.

Т. Коїву у своїх роботах [17] досліджував країни саме із перехідними економіками (до яких належить Україна) й дійшов висновку, що процентний спред спричиняє негативний вплив на економічне зростання, однак суттєвого впливу кредитування приватного сектора на зростання ВВП не виявлено.

Приблизниками підходу, заснованому на пропозиції («supply-leading») також є П. Руссо та П. Уотчел, які досліджували вплив кризових явищ на взаємозв'язок між розвитком фінансового сектору та економічним зростанням [18].

Також варто відмітити сучасну та прогресивну роботу науковців М. Халіла та С. Чайрісавацука (“Relationship Between Financial and Real Sectors: Implications for Stable Economic Development”, 2018) [19], яка базується на твердженні, що реальний сектор економіки є ключовою ланкою, оскільки діяльність цього сектору створює економічну продукцію і представлена тими економічними сегментами, які є важливими для прогресу ВВП. Сектор приносить кращі результати, якщо супроводжується більш здоровою фінансовою системою; таким чином, просування фінансового сектору є засобом для зростання реального сектору. Модель GARCH, тест коінтеграції Йохансена-Юліуса (1990), модель векторної корекції помилок (VECM) та підхід тестування Грейнджера використовувались у даній науковій роботі.

Українські вчені (Л. Жердецька, М. Зверяков, В. Козюк І. Чирак та ін.) у своїх наукових працях також вивчають проблему забезпечення економічного зростання та активно досліджують питання взаємозалежності між розвитком фінансового сектору на економічним зростанням [20]. За результатами проведеного аналізу доведено перехід від гіпотези слідування за пропозицією до гіпотези слідування за попитом з 2006 року: «на сучасному етапі розвитку банківська система України не забезпечує розбудови економіки – навпаки, стан банківської системи залежить від економічного зростання або спаду». Автори пояснюють ці процеси циклічністю економічного розвитку. Водночас вважаємо, що отримані науковцями висновки потребують уточнення відповідно до сучасних умов розвитку економіки, зокрема – негативного впливу коронакризи, спричиненої пандемією та карантинними обмеженнями. Для цього на попередньому етапі проведемо кореляційний аналіз між такими показниками:

чисті активи та загальні активи банківської системи; кредити, що надані клієнтам банками України та індекс виробництва базових галузей (далі ІВБГ). Варто додати, що набір показників зумовлений також наявністю значної кількості спостережень (щомісячні дані). Динаміку цих показників наведено на рис. 2.

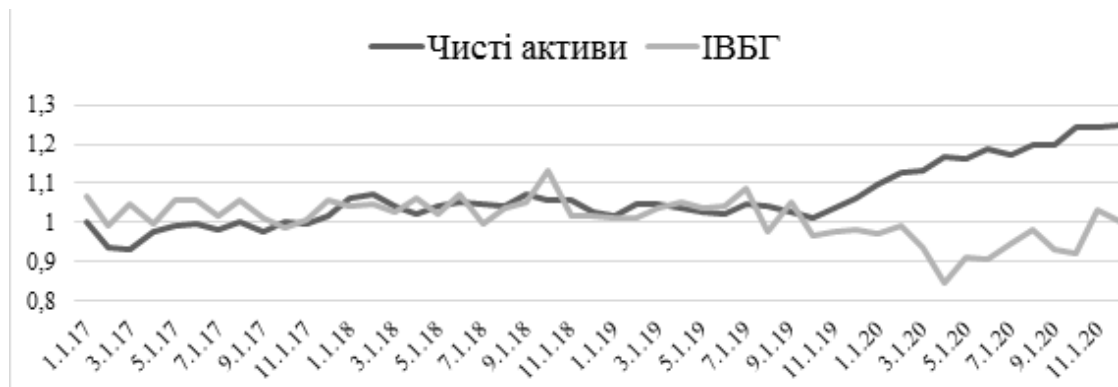

Рис. 2. Динаміка чистих активів та ІВБГ за період 2017-2020 рр.

Джерело: складено за даними [21]

Спостерігаючи за динамікою чистих активів та ІВБГ за досліджуваний період, можемо сказати, що дані показники до 01.11.2019 р. рухались у синхронному напрямку. Наприкінці 2019 року чисті активи почали зростати, а ІВБГ навпаки – зменшуватись. Спад у промисловості відбувся за рахунок падіння майже всіх видів діяльності (металургія, харчова промисловість, машинобудівній, добувній, коксохімічній, енергетиці, тощо) через несприятливу зовнішню цінову кон’юктуру та глобальне потепління. Цей спад плавно перейшов у коронавірусну кризу, що спричинило подальше падіння ІВБГ. Зростання чистих активів можна пояснити наступним: у період коронакризи суб’єкти реального сектору (передусім домогосподарства) стали більше зберігати, у т.ч. й у вигляді депозитів, що збільшило активи банків України, натомість динаміка обсягів діяльності більшості підприємств виявилася негативною. Кореляційний аналіз показників демонструє зв’язок середньої щільності між такими показниками: чисті активи та ІВБГ – негативний; кредити клієнтам та ІВБГ – позитивний. Зазначене зумовило напрями тестування із використанням тесту Грейнджера (табл.2).

Таблиця 2

Результати тесту Грейнджера на причинно-наслідковий зв’язок між економічним зростанням та розвитком банківської системи в Україні за період з 01.01.2017 по 01.12.2020 рр.

Параметри Моделювання	Напрями взаємозв’язку та специфікації моделей	
	Банківська система → реальний сектор	Реальний сектор → Банківська система
1. Чисті активи та ІВБГ, період 01.01.2017-01.12.2020, лаг – 3 міс.		
Точність моделі (R^квадрат)	0,24	0,84
Адекватність моделі (значущість F-критерію)	<0,01	<0,01
Адекватність змінної (P-значущість)	0,04	<0,01
Коефіцієнт	-0,29	-0,46
2. Чисті активи та ІВБГ, період 01.01.2017-01.01.2019, лаг – 3 міс.		
Точність моделі (R^квадрат)	0,04	0,35
Адекватність моделі (значущість F-критерію)	0,21	<0,01
Адекватність змінної (P-значущість)	0,51	0,04

Коефіцієнт	0,11	-0,31
3. Чисті активи та ІВБГ, період 01.01.2017-01.09.2019, лаг – 1 міс.		
Точність моделі (R ²)	0,07	0,59
Адекватність моделі (значущість F-критерію)	0,14	<0,01
Адекватність змінної (P-значущість)	0,12	0,99
Коефіцієнт	0,26	<0,01
4. Чисті активи та ІВБГ, період 01.01.2017-01.12.2020, лаг – 1 міс.		
Точність моделі (R ²)	0,32	0,92
Адекватність моделі (значущість F-критерію)	<0,01	<0,01
Адекватність змінної (P-значущість)	0,06	0,08
Коефіцієнт	-0,20	-0,13
5. Кредити надані клієнтам та ІВБГ, період 01.01.2017-01.12.2020, лаг – 3 міс.		
Точність моделі (R ²)	0,24	0,48
Адекватність моделі (значущість F-критерію)	<0,01	<0,01
Адекватність змінної (P-значущість)	0,03	0,48
Коефіцієнт	0,27	0,11
6. Кредити надані клієнтам та ІВБГ, період 01.01.2017-01.12.2020, лаг – 1 міс.		
Точність моделі (R ²)	0,32	0,85
Адекватність моделі (значущість F-критерію)	<0,01	<0,01
Адекватність змінної (P-значущість)	0,05	0,42
Коефіцієнт	0,22	0,06

Джерело: власна розробка

При оцінці взаємозв'язків між чистими активами банківської системи та ІВБГ встановлено щільний негативний вплив динаміки розвитку реального сектору економіки (ІВБГ) на динаміку чистих активів банківської системи за період з 01.01.2017 по 01.12.2019 рр. із лагом в 3 міс.; при розширенні періоду дослідження до 01.12.2020 року щільність зв'язку знижується, проте знак змінної, що характеризує негативний вплив, зберігається. Пропонуємо наступне пояснення такого напрями зв'язку (всупереч теоретичному): банки в цей період більше уваги стали приділяти інвестуванню в державні цінні папери, аніж у кредитування; чим гіршим був фінансовий стан їх потенційних позичальників, тим більше стимулів банки мали до здійснення вкладень в ОВДП. Це спричиняло зростання активів банків на тлі негативної динаміки реального сектору економіки.

Моделі взаємозв'язків між динамікою кредитів та ІВБГ демонструють підтвердження теоретичної гіпотези – моделі на підтвердження впливу розвитку кредитування на зростання економіки є адекватними в цілому та за окремими змінними (значущість F-критерію та P-значущість), проте їхня точність залишається низькою (R² складає 0,32 для лагу в 1 міс.). Тобто із точністю нижче середнього рівня можна констатувати наявність позитивного впливу зростання банківського кредитування на розвиток економіки. Низьку точність можна пояснити впливом інших чинників, які не були включені до моделі (відповідно до тестування за методом Грейнджера)

Ураховуючи суперечливі результати моделювання можна зробити висновок, що питання стимулювання банківського кредитування з метою активізації його впливу на економічне зростання набувають важливого значення та потребують уточнення.

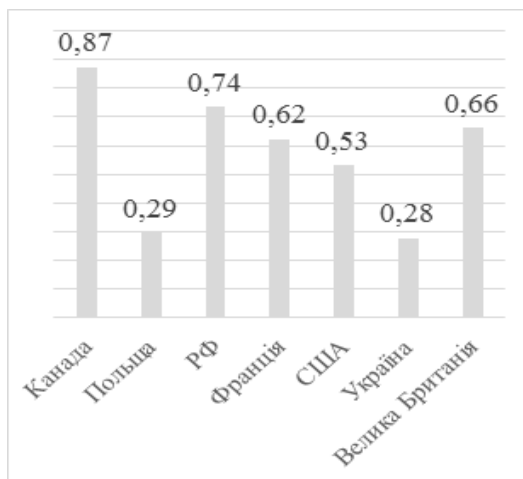
Задля забезпечення захисту економіки країни від фінансово-економічних криз (як національних, так і світових) та подолання наслідків у разі їх настання, держава, в першу

чергу, має забезпечити зростання виробництва й активізації розвитку реального сектору економіки, тобто – економічне зростання.

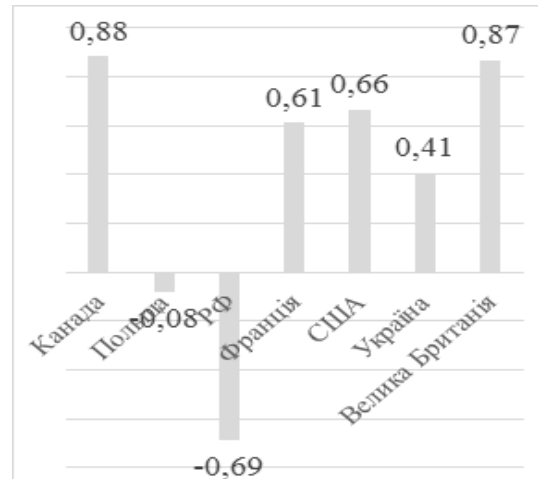
Дієвість кредитного впливу на стимулювання економіки країни залежить від ефективності інструментів монетарної політики центрального банку країни. Монетарна політика відіграє вагомую роль у діяльності комерційних банків та кредитуванні ними суб'єктів господарювання. Адже за допомогою використання адміністративних та ринкових інструментів центральний банк може істотно впливати на ресурсну базу та нормативні значення кредитних операцій, а отже й на кредитне стимулювання виробництва.

У дослідженні задля поглиблення оцінки взаємовпливу банківської системи та економічного розвитку з урахуванням наявної інформаційної бази використано такі показники: внутрішній кредит приватному сектору, у % до ВВП (дані Світового банку) – для оцінки активності банків на кредитному ринку та фази кредитного циклу; дефіцит/профіцит бюджету, % ВВП (дані Світового банку) – для оцінки напряму фіскальної політики та впливу на економічне зростання порівняно з монетарною; зростання ВВП, річний % (дані Світового банку) – з метою оцінки економічного зростання; інфляція, споживчі ціни (річний %, (дані Світового банку) – для оцінки можливостей послаблення монетарної політики; ключова ставка та реальна процентна ставка (% , дані Світового банку) – для оцінки напряму монетарної політики [22].

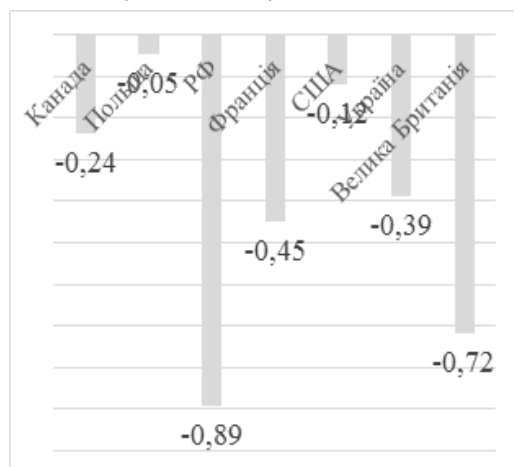
Необхідно зазначити, що дані для різних країн доступні за різний проміжок часу – Канада (2000-2019), Польща (2000-2019), Росія (2000-2019, баланс бюджету – з 2011 р.), Франція (2000-2019), США (2000-2019), Україна (2000-2019), Велика Британія (2000-2019, ставки центрального банку – до 2016 р.). Дані представлені на рис. 3.

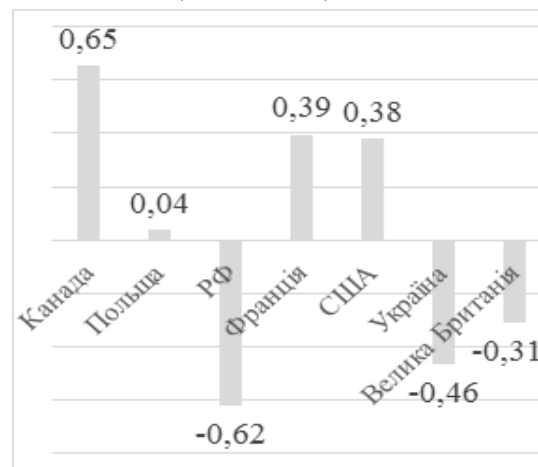
а). Зростання ВВП та дефіциту/профіциту бюджету (% до ВВП)

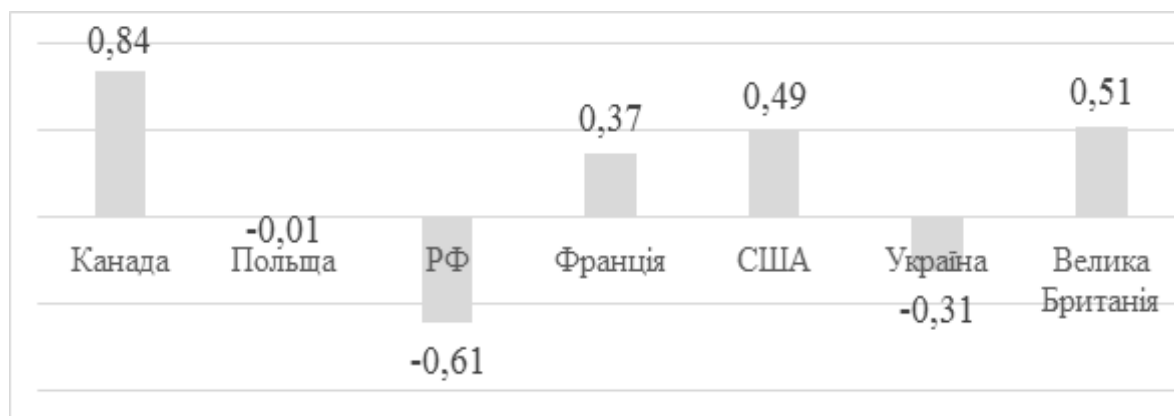
б). Ключової ставки та дефіциту/профіциту бюджету (% до ВВП)

в). Зростання ВВП та внутрішній кредит приватному сектору (% до ВВП)

г). Інфляції та зростання ВВП

д). Ключової ставки та зростання ВВП

Рис. 3. Показники кореляції індикаторів економічного зростання окремих країн за період 2000-2019 рр.

Джерело: власна розробка

Дані рис. 3 а). дають змогу зробити висновки щодо взаємозв'язку фіскальної політики та економічного зростання. Для Канади, Росії, Франції, США та Великої Британії цей зв'язок є щільним; в Україні та Польщі фіскальна політика має середній позитивний зв'язок з економічним розвитком. Варто додати, що у Франції позитивна кореляція між сальдо бюджету та процентною ставкою свідчить про монетарну та фіскальну експансію. Фіскальна політика пов'язана зі зростанням економіки – періоди профіциту переважно співпадають з економічним зростанням.

Дані рис. 3 б). ілюструють комбінацію фіскальної та монетарної політик. В Канаді позитивна кореляція між сальдо бюджету та процентною ставкою свідчить про монетарну та фіскальну експансію. У Польщі протягом досліджуваного періоду проводилася фіскальна рестрикція та кредитна експансія. Фіскальна рестрикція має слабкий позитивний зв'язок з економічним розвитком. У випадку Росії існує недостатня кількість спостережень для оцінки фіскальної та монетарної політик, проте коефіцієнт кореляції між ними свідчить про протилежність їх напрямів. Для Канади, Франції, США та Великої Британії існує позитивний зв'язок зростання ВВП як із ключовою ставкою, так і з балансом бюджету: у періоди стабільності ставки були вищими, у посткризовий період і до початку нинішньої кризи спостерігалось падіння або незначне зростання ВВП на тлі зменшення ставок.

На рис. 3 в). оцінено кореляцію між економічним зростанням та рівнем кредитування економіки. Так, в Росії та Великій Британії розвиток кредитів негативно сильно корелює з економічним розвитком. В інших країнах зв'язок також негативний, проте середньої щільності (Франція та Україна) або низької щільності (Канада та США). Отже, вплив кредитування на розвиток економіки залежить від періоду дослідження та чинників, які пов'язані з окремою країною.

Взаємозв'язок між рівнем інфляції та зростанням ВВП (рис. 3 г).) суттєво відрізняється за країнами внаслідок суттєвої різниці у рівні інфляції. В Росії між інфляцією та економічним зростанням існує тісний негативний зв'язок (максимальна інфляція становила 20%). В Україні рівень інфляції негативно із середньою щільністю корелює з економічним зростанням (інфляція в 2015 році склала майже 50%). В Польщі рівень інфляції слабо позитивно корелює з економічним зростанням (інфляція в 2000 році склала 9,9%, а потім не перевищувала 5%). У випадку Канади існує позитивний щільний зв'язок між інфляцією та зростанням економіки, однак максимальна інфляція не перевищує 3%. У Франції та США існує позитивний зв'язок середньої щільності між інфляцією та зростанням економіки, однак максимальна інфляція протягом досліджуваного періоду не перевищує 3%. Серед розвинених країн виключення складає Велика Британія, для якої підтвердився негативний зв'язок між інфляцією та динамікою ВВП, хоча інфляція не перевищувала 4%.

На рис. 3 д). представлений взаємозв'язок між ключовою ставкою та зростанням ВВП, який теоретично має бути оберненим. В Україні та Росії, на відміну від розвинених країн, напрям зв'язку між ставкою центрального банку та динамікою ВВП відповідає теоретично-

му - обернений та середньої щільності (для Росії – щільний). У розвинених країнах існує позитивний зв'язок зростання ВВП як із ключовою ставкою: у періоди стабільності ставки були вищими, у посткризовий період і до початку нинішньої кризи спостерігалось падіння або незначне зростання ВВП на тлі зменшення ставок.

Економічне зростання передбачає перевагу темпу пропозиції грошей, утворення інвестиційного ресурсу, який є доступним суб'єктам ринку. Банківські установи перетворюють вільний капітал на інвестиції, які працюють на процвітання економіки. Отже, очевидним є те, що без відновлення та вдосконалення процесів кредитування темпи зростання ВВП не будуть достатніми для досягнення задекларованої мети.

Банки та Національний банк України активно працюють над вдосконаленням та доступністю кредитних ресурсів. Однак існують ряд чинників, які ускладнюють та уповільнюють даний процес. Тому, обсяги та темпи кредитування не є достатніми для явного економічного зростання. Це є комплексною проблемою, яка має бути в порядку денному як Уряду, так і Центрального банку.

Національний банк України є регулятором комерційних банків, які забезпечують перетворення залучених коштів (передусім заощаджень населення) у довгостроковий інвестиційний ресурс економічного зростання, що збалансовує економіку. Доцільно розглянути інструменти регулятора, функція яких спрямована на економічне зростання. До них належать макропруденційна та монетарна політики.

На нашу думку, до основних проблем активізації ролі банківської системи в забезпеченні економічного зростання варто віднести наступні:

1. Монетарна експансія пов'язана із інфляційними ризиками та може мати неоднозначний вплив на фінансову стабільність.
2. Стандарти прозорості діяльності суб'єктів реального сектору відстають від стандартів банківської системи.

Україна поступово відновлювалася після економічного спаду 2014-2015 років, однак у 2020 році постала глобальна проблема у вигляді коронавірусної пандемії, яка вдарила по економіці не тільки нашої держави, а й усього світу. За висновками НБУ, українська економіка скоротилась на близько 6% у 2020 році, але відновить зростання на рівні близько 4% у наступні роки [23]. Враховуючи те, що за декілька останніх років зростання реального ВВП України ще не досяг докризового рівня, такі темпи зростання економіки є надто низькими для нашої держави (у тому числі, порівняно із сусідніми країнами). Забезпечення сталого та збалансованого економічного зростання – ключове питання, на вирішення якого повинні спрямовуватись зусилля урядовців, фінансистів, банків. Дії інститутів у стратегічному плані повинні бути узгодженими, скоординованими; зважені на ризик, шоки та форс-мажорні обставини.

З метою пом'якшення впливу пандемії на банківський сектор та підтримки економіки НБУ значно пом'якшив регуляторні вимоги до банків: введення буферів капіталу було відкладено; банкам було дозволено реструктуризувати кредити клієнтів на взаємовигідних умовах. Для спрощення кредитування НБУ також запровадив новий інструмент довгострокового рефінансування з плаваючою ставкою, що повинно підсилити позитивний ефект від зниження облікової ставки [23].

Нині в Україні спостерігається позитивна тенденція у бажанні суб'єктами господарювання отримувати додаткові фінансові ресурси у вигляді кредитних коштів. Однак найсуттєвішою перешкодою для залучення нових кредитів залишаються високі та непривабливі для позичальника відсоткові ставки. Однак варто акцентувати увагу на тому, що банки зазнають високих збитків, коли кредитують «слабких» та «непрозорих» позичальників. Адже кредитування таких боржників збільшує навантаження на капітал банку формуванням додаткових резервів. Банки формують резерви під ризикові кредитні операції та отримують збитки за даним класом боржника ще із моменту видачі кредиту. Звідси впливають непривабливі умови кредитування, які комерційні банки пропонують клієнту. Тому, що додаткове навантаження на капітал трансформується у вищі процентні ставки та вимоги до рівня застави. В основному фінансовий стан «великих» та, що надважливо, транспарентних боржників з працюючими кредитами на нормальному рівні. А от «непрозорі» позичальники мають покладатися на високий рівень забезпечення.

Висновки. До найбільш вагомих теоретичних результатів дослідження необхідно віднести обґрунтування основних напрямів впливу банківської системи на економічне зростання. Встановлено, що такий вплив здійснюється, по-перше, центральним банком, який через інструменти макро, мікропруденційної та монетарної політик здійснює вплив на здатність

банків до кредитування, а відтак і в цілому на рівень ділової активності в економіці; по-друге, банками другого рівня через кредитування суб'єктів господарювання.

За результатами проведеного тесту Грейнджера на причинно-наслідковий зв'язок між економічним зростанням та розвитком банківської системи в Україні отримано моделі взаємозв'язків між динамікою кредитів та індексом виробництва базових галузей, які підтверджують теоретичні гіпотези – моделі на підтвердження впливу розвитку кредитування на зростання економіки є адекватними в цілому та за окремими змінними. Тобто із точністю нижче середнього рівня можна констатувати наявність позитивного впливу зростання банківського кредитування на розвиток економіки. Здійснивши дослідження іноземного досвіду, в роботі було отримано індивідуальні результати кожної досліджуваної країни, що доводить важливість урахування особливостей економік та фінансових ринків держав. Також міжнародний досвід довів відсутність однозначного впливу інструментів монетарної політики на фінансову стабільність.

Ідентифіковані основні проблеми активізації ролі банківської системи в забезпеченні економічного зростання: монетарна експансія пов'язана із інфляційними ризиками та може мати неоднозначний вплив на фінансову стабільність; стандарти прозорості діяльності суб'єктів реального сектору відстають від стандартів банківської системи. Отже, подолання високої інфляції та прозорості підприємств нефінансового сектору допоможе відновити позитивну роль банківської системи у забезпеченні економічного зростання.

Список літератури

1. Furkani H., Mylyany R. Islamic banking and economic growth: empirical evidence from Malaysia. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 2009, No. 30 (2), pp. 59–74.
2. Levine R. Financial development and economic growth: views and agenda. *Journal of Economic Literature*. 1997. Vol. 35. pp. 688–726.
3. Thiel M. Finance and economic growth – a review of theory and the available evidence. *Economic Papers*. European Communities. 2001. No. 158. URL: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication884_en.pdf (дата звернення 20.08.2021)
4. Wachtel P. 2001. Growth and finance – what do we know and how do we know it? *International Finance*. 2001. Vol. 4, Iss. 3, pp. 335–362.
5. Masih R., Masih M. Macroeconomic activity dynamics and Granger causality: New evidence from a small developing economy based on a vector error-correction modelling analysis. *Economic Modelling*. 1996. Vol. 13, Iss. 3, pp. 407–426.
6. Robinson J. *The Generalization of the General Theory in the Rate of Interest and Other Essays*. London, Macmillan, 1952.
7. Odedokun M.O. Supply-leading and demand-following relationship between economic activity and development banking in developing countries: an empirical analysis. *Singapore Economic Review*, 1992, Vol. 37, pp. 46–58.
8. Luintel K.B., Khan M.A. Quantitative reassessment of the finance-growth Nexus: evidence from a multivariate VAR. *Journal of Developing Economics*, 1999, Vol. 60, pp. 381–405.
9. Stiglitz J. Capital market liberalization, economic growth, and instability. *World Development*, 2000, Vol. 28, No. 6, pp. 1075–1086.
10. Гальчинський А.С., Геєць В.М. та ін. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки). Шляхом Європейської інтеграції / Національний інститут стратегічних досліджень, Інститут економічного прогнозування НАН України, Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України: Монографія. К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. 416 с.
11. Геєць В.М. Економіка України 2016 року. *Бизнес*. 2016. № 11. С. 20–21.
12. Зверяков М.І. Уроки ринкової трансформації в Україні. *Економіка України*. 2016. № 8. С. 12–26.
13. Jaime C. Financial and real sector interactions: enter the sovereign ex machina. BIS Papers No 62. URL: <https://www.bis.org/speeches/sp111118.pdf> (дата звернення 20.08.2021)
14. Yener Altunbas, Mahir Binici, Leonardo Gambacorta. Macroprudential policy and bank risk. *Journal of International Money and Finance*, Volume 81, 2018. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2017.11.012> (дата звернення 20.08.2021)
15. Levine R., Zervos S. Stock markets, banks, and economic growth. *The American Economic Review*, 1998, Vol. 88, No. 3, pp. 537–558.
16. Liang Hshin-Yu, Reichert A. The relationship between economic growth and banking sector development. *Banks and Bank Systems*, 2006, Vol. 1, Iss. 2, pp. 19–35.
17. Koivu T. Do efficient banking sectors accelerate economic growth in transition countries?

BOFIT Discussion Papers, 2002, No. 14.

18. Rousseau P.L., Wachtel P. What is happening to the impact of financial deepening on economic growth? Discussion paper DP2005/10, 2008, January 21, URL: http://pages.stern.nyu.edu/~pwachtel/images/RW_EI_Jan2008.pdf (дата звернення 20.08.2021)

19. Khalil M. Relationship Between Financial and Real Sectors: Implications for Stable Economic Development. 2018. URL: <http://ccsenet.org/journal/index.php/ijef/article/view/75695> (дата звернення 20.08.2021)

20. Зверяков М.І., Жердецька Л.В. Банківський та реальний сектори економіки України: оцінка взаємозв'язків і детермінант розвитку. *Економіка України*, 2017. № 10 (671). С. 31-48.

21. Статистика НБУ. Макроекономічні показники. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators> (дата звернення 20.02.2021)

22. Офіційний сайт Світового банку URL: <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine> (дата звернення 20.01.2021)

23. Національний банк України. Інфляційний звіт. Липень 2021 URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-lipen-2021-roku> (дата звернення 20.08.2021)

References

1. Furkani, H., Mylyany, R. (2009) Islamic banking and economic growth: empirical evidence from Malaysia. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 30 (2), 59–74.

2. Levine, R. (1997) Financial development and economic growth: views and agenda. *Journal of Economic Literature*, 35, 688–726.

3. Thiel, M. (2001) Finance and economic growth – a review of theory and the available evidence. *Economic Papers. European Communities*, 158. Retried from http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication884_en.pdf

4. Wachtel, P. (2001). Growth and finance – what do we know and how do we know it? *International Finance*, 4, 3, 335–362.

5. Masih, R., Masih, M. (1996) Macroeconomic activity dynamics and Granger causality: New evidence from a small developing economy based on a vector error-correction modelling analysis. *Economic Modelling*, 13, 3, 407–426.

6. Robinson, J. (1952) *The Generalization of the General Theory in the Rate of Interest and Other Essays*. London, Macmillan,

7. Odedokun, M.O. (1992) Supply-leading and demand-following relationship between economic activity and development banking in developing countries: an empirical analysis. *Singapore Economic Review*, 37, 46–58.

8. Luintel, K.B., Khan, M.A. (1999) Quantitative reassessment of the finance-growth Nexus: evidence from a multivariate VAR. *Journal of Developing Economics*, 60, 381–405.

9. Stiglitz, J. (2000) Capital market liberalization, economic growth, and instability. *World Development*, 28, 6, 1075–1086.

10. Gal'chyns'kyi ,A.S., Heyets, V.M. et al. *Stratehiya Ekonomichnoho i Sotsial'noho Rozvytku Ukrainy (2004–2015 roky)*. Shlyakhom Evropeis'koi Integratsii, v: Natsional'nyi Instytut Stratehichnykh Doslidzhen', Instytut Ekonomichnoho Prognozuvannya NAN Ukrainy, Ministerstvo Ekonomiky ta z Pytan' Evropeis'koi Integratsii Ukrainy [Strategy of Economic and Social Development of Ukraine (2004–2015). Along European Integration Path, in: National Institute for Strategic Studies, Institute for Economic Forecasting of the NAS of Ukraine, Ministry of Economy and European Integration of Ukraine]. Kyiv, IPC of the State Statistic Committee of Ukraine, 2004 [in Ukrainian].

11. Heyet,s V.M. (2016). *Ekonomika Ukrainy 2016 roku [Economy of Ukraine in 2016]*. *Biznes – Business*, 11, 20–21 [in Ukrainian].

12. Zveryakov, M.I.(2016). Lessons of the market transformation in Ukraine. *Ekonomika Ukrainy*, 12–26 [in Ukrainian].

14. Yener, Altunbas, Mahir, Binici, Leonardo, Gambacorta (2018). Macroprudential policy and bank risk. *Journal of International Money and Finance*. Volume 81. Retried from <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2017.11.012>

15. Levine, R., Zervos, S. (1998) Stock markets, banks, and economic growth. *The American Economic Review*, 88, 3, 537–558.

16. Liang, Hshin-Yu, Reichert, A. (2006) The relationship between economic growth and banking sector development. *Banks and Bank Systems*, 1, 2, 19– 35.

17. Koivu, T. (2002) Do efficient banking sectors accelerate economic growth in transition countries? BOFIT Discussion Papers, 14.
18. Rousseau, P.L., Wachtel, P. (2008) What is happening to the impact of financial deepening on economic growth? Discussion paper DP2005/10. January 21, Retried from http://pages.stern.nyu.edu/~pwachtel/images/RW_EI_Jan2008.pdf
19. Khalil, M. (2018) Relationship Between Financial and Real Sectors: Implications for Stable Economic Development. Retried from <http://ccsenet.org/journal/index.php/ijef/article/view/75695>.
20. Zvieriakov, M.I.& Zherdetska, L.V. (2017). Banking and real sectors of the economy: assessment of interconnections and development determinants. *Ekonomika Ukrainy* , 10 (671), 31-48 [in Ukrainian].
21. National Bank of Ukraine . Statistics. Macroeconomic Indicators. Retried from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators>.
22. World Bank Open Data (2021), Retried from <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>.
23. National Bank of Ukraine. Inflation Report, July 2021. Retried from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-lipen-2021-roku>.

УДК 330.142.26 (477)

DOI:10.32680/2409-9260-2021-7-8-284-285-47-53

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ В УМОВАХ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ

Іорга С.М., старший викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: fiests@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-1129-1336

***Анотація.** Мета.* Метою дослідження є виявлення та систематизація факторів, що впливають на систему управління оборотним капіталом підприємств в умовах ринкових трансформацій в Україні. *Методика* У рамках дослідження застосовувались методи узагальнення, порівняння, синтезу та аналізу, емпіричні методи дослідження. *Результати* Визначено ринкові трансформації як процес переходу ринкових структур з одного якісного стану в інший під дією екзогенних та ендогенних факторів. Проведено систематизацію основних груп факторів ринкових трансформацій в Україні через призму їх впливу на систему управління оборотним капіталом. Окреслено основні чинники зовнішнього впливу на систему управління оборотним капіталом. *Практична значимість.* Виявлено емпіричні прояви ринкових трансформацій на систему управління оборотним капіталом підприємств. Досліджено існуючі антикризові моделі державного регулювання відтворення оборотного капіталу. Доведено, що система управління оборотним капіталом підприємства повинна досліджуватись через призму ринкових трансформацій в Україні, враховувати їх вплив та специфіку. На сучасному етапі ринкових трансформацій в Україні першочерговим завданням державної політики має стати системна підтримка відтворення оборотного капіталу підприємств у реальному секторі економіки.

Ключові слова: ринкові трансформації, оборотний капітал підприємства, управління оборотним капіталом підприємства.

FEATURES OF WORKING CAPITAL MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF MARKET TRANSFORMATIONS IN UKRAINE

Iorga Svitlana, Senior Lecturer of the Department of Financial Management and Stock Market, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine

e-mail: fiests@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-1129-1336

***Abstract.** Purpose.* The purpose of the study is to identify and systematize the factors influencing the working capital management system of enterprises in the conditions of market transformations in Ukraine. *Method.* The research used methods of generalization, comparison, synthesis and analysis, empirical research methods. *Results* Market transformations are defined as the process of transition of market structures from one qualitative state to another under the influence of exogenous and endogenous factors. The systematization of the main groups of factors of market transformations in Ukraine through the prism of their influence on the working capital management system is carried out. It is determined that the fundamental difference of domestic market transformations lies in the revolutionary nature of their implementation. The existing tools of the Western school of financial management in the field of working capital are not acceptable for domestic enterprises, as its main effective tools are related to the functioning of a developed system of market economy institutions. Working capital management of domestic enterprises takes place in conditions when there are no clear "rules of the game", the judiciary operates on corruption schemes, there are no conditions of fair competition, corporate culture. The main factors of external influence on the working capital management system are outlined. *Scientific novelty.* The influence of market transformations on the working capital management system of enterprises in Ukraine is studied. The main factors of external influence on the working capital management system are identified and systematized. *Practical importance.* Empirical manifestations of market transformations on the working capital management system of enterprises are revealed. The existing anti-crisis models of state regulation of working capital reproduction are studied. It is proved that the working capital management system of the enterprise should be studied through the prism of market transformations in Ukraine, taking into account their impact and specificity. At the present stage of market transformations in Ukraine, the priority task of state policy should be the systematic support of the reproduction of working capital of enterprises in the real sector of the economy.

Keywords: market transformations, working capital of the enterprise, working capital management of the enterprise.

JEL Classification: G 300, G 320, G350

Постановка проблеми. Розгляд питань щодо покращення функціонування оборотного капіталу вітчизняних підприємств та розробка дієвих механізмів підвищення ефективності його управління потребує врахування особливостей і характеру ринкових трансформацій в Україні. Забезпечення ефективного функціонування системи управління оборотним капіталом підприємств є одним з найважливіших завдань, що постає перед менеджментом підприємств в умовах сьогодення. Основою управлінських рішень у цій сфері у більшості

випадків є інтуїтивні, суб'єктивні пріоритети окремих представників менеджменту підприємств. В умовах посилення асиметрії інформаційного забезпечення, наявності формальних та неформальних правил здійснення господарської діяльності такі рішення призводять до непередбачуваних та досить часто катастрофічних наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить значний доробок наукових досліджень різноманітних аспектів функціонування економіки трансформаційного періоду сформовано у працях Гальчинського А.С., Вробєва Ю.Н., Гейця В.М., Зверякова М.І, Ковальова А.І., Саблук Амоша П.Т., Аптекарь С.С., Білопольський М.Г. та інших. Питання присвячені управлінню оборотним капіталом розглядаються у працях Балабанова І.Т., Бланка І.А., Брігхемма Ю., Ван Хорна Дж. К., Ковальова А. В., Коласса Б., Стоянової Є.С. та інших учених.

Разом з тим, поглибленого дослідження вимагають питання пов'язані з побудовою ефективної системи управління оборотним капіталом в умовах ринкових трансформацій в Україні.

Відокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зазначене вище доводить необхідність проведення більш детального аналізу сутності поняття сьогодні існує досить серйозний запит з боку практиків до науковців саме з питань управління оборотним капіталом. Підґрунтям прийняття ефективних управлінських рішень у сфері оборотного капіталу мають стати серйозні теоретичні розробки. Існуючий науковий доробок не надає належного висвітлення питанням побудови ефективних систем управління оборотним капіталом в умовах ринкових трансформацій в Україні. Специфіка інституційного середовища функціонування вітчизняних підприємств не дозволяє використовувати результати досліджень зарубіжних вчених у цій сфері без відповідного коригування.

Мета дослідження. Метою дослідження є виявлення та систематизація факторів, що впливають на систему управління оборотним капіталом підприємств в умовах ринкових трансформацій в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідним є вирішення наступних завдань:

- Визначити змістовне наповнення терміну «ринкові трансформації»;
- провести систематизацію основних груп факторів ринкових трансформацій в Україні через призму їх впливу на систему управління оборотним капіталом.
- окреслити основні чинники зовнішнього впливу на систему управління оборотним капіталом;
- виявити емпіричні прояви ринкових трансформацій на систему управління оборотним капіталом підприємств;
- дослідити існуючі антикризові моделі регулювання відтворення оборотного капіталу на рівні державного управління.

Основний матеріал. Передусім, визначимось з поняттям ринкових трансформацій. Найбільш загальне визначення поняття трансформації дається у Великій економічній енциклопедії. Згідно з останньою під трансформацією слід розуміти «взаємодію різних процесів та явищ у сфері економіки, політики та іншого, які в результаті забезпечують формування нової якості соціальної системи в цілому» [1, с. 681]. Великий економічний словник під трансформацією пропонує розуміти «одну з операцій процесу організації, яка означає реформування головної цілі у ряд взаємозв'язаних локальних цілей та задач, що забезпечують досягнення корінних результатів» [2, с. 1089]. Сучасний науковий доробок трактує поняття трансформації як процесу перетворень.

Під ринковими трансформаціями будемо розуміти процес переходу ринкових структур з одного якісного стану в інший під дією екзогенних та ендегенних факторів.

У рамках нашого дослідження проведемо систематизацію основних груп факторів ринкових трансформацій в Україні через призму їх впливу на систему управління оборотним капіталом.

До основних груп ендегенних факторів, що характерні для економіки України слід віднести:

- Розвиток інформаційних технологій, що змінює саму парадигму фінансового управління підприємством;
- Посилення глобалізації фінансових ринків. З одного боку реалізація цього фактору дає змогу отримати доступ до міжнародних фінансових ринків та бірж, а з іншого посилює вплив міжнародних фінансових криз;
- Слабкий рівень прогнозованості зміни зовнішнього середовища функціонування підприємств. Дія цього чинника досить серйозно порушує реалізацію однієї з основних функцій управління – планування та змушує досить обережно будувати довгострокові фінансові прогнози щодо розвитку підприємств;

- Зростання асиметрії інформації, що суттєво впливає на прийняття ефективних управлінських рішень[3];

- Наявність формальних та неформальних правил здійснення господарської діяльності. Мова йде передусім про корупційні схеми та їх використання у веденні господарської діяльності, про переваги скористатися кредитними ресурсами певних представників бізнес-структур пов'язаних з власниками банку, про активне використання адміністративного ресурсу у якості вхідних бар'єрів на певні ринки, тощо.

Ринкові трансформації в економіці України проходять під дією наступних основних груп ендогенних факторів:

- Зміна механізмів ведення конкурентної боротьби. У рамках фінансового менеджменту оборотного капіталу це означає передусім мінімізацію витрат з урахуванням збереження достатньої якості продукції;

- Посилення економічної концентрації, що негативно впливає на функціонування механізмів ринкового ціноутворення;

- Опортуністична поведінка управлінського персоналу підприємств. Підприємницькі структури орієнтуються на короткострокові вигоди нівелюючи необхідність зростання інвестиційного потенціалу. Досить часто рішення топ-менеджерів у сфері фінансового менеджменту можна охарактеризувати крилатим висловом «після нас хоч потом».

Система управління оборотним капіталом вітчизняних підприємств, що існує сьогодні, сформувалась під дією вітчизняних ринкових трансформацій. Відмітимо, що процеси ринкових трансформацій характерні і для країн з розвинутою ринковою економікою. Корінна відмінність вітчизняних ринкових трансформацій полягає у революційному характері їх здійснення. Точкою відліку ринкових трансформацій вітчизняної економіки загальноприйнято вважати 1991 рік – рік проголошення незалежності України.

Результатом прискорених (таких, що носять революційний характер) приватизаційних процесів в Україні стало привласнення державних підприємств їх керівниками практично за безцінь. Така ситуація стає основою подальших неефективних рішень новоспечених власників. Управлінські методи, що діяли в умовах адміністративно-планової економіки не є ефективними за умов ринкової економіки. Структура фінансового менеджменту підприємств у постприватизаційний період залишається абсолютно не пристосованою до умов конкурентного ринку. Практично механізми конкуренції не було запущено, приватизаційні процеси в Україні ознаменувалися лібералізацією монополій[4,с.8]. Відповідно до особливостей функціонування монополій формується і система управління оборотним капіталом. Система фінансового менеджменту у цей період є вкрай неефективною – відбувається відмова від старих методів та інструментів фінансового управління на заміну якій пропонується фактичне копіювання методів та інструментів західної школи фінансового менеджменту. Таке «копіювання» абсолютно не враховує особливостей функціонування та менталітету керівних структур вітчизняних підприємств. Як результат – система фінансового менеджменту підприємств в цілому та оборотного капіталу в тому числі є неефективною. Саме у період первинних ринкових трансформацій економіки України загальноприйнятною стає практика використання амортизаційних відрахувань для фінансування оборотного капіталу.

Існуючий інструментарій західної школи фінансового менеджменту у сфері оборотного капіталу не є прийнятним для вітчизняних підприємств, адже основні ефективні його інструменти пов'язані з функціонуванням розвинутої системи інститутів ринкової економіки. Наприклад інструмент управління грошовими коштами на підприємстві – модель Міллера-Орра, що передбачає періодичну покупку/продаж найбільш ліквідних цінних паперів задля досягнення оптимального залишку готівкових коштів. Застосування даного інструменту в умовах розвитку фондового ринку України залишається вкрай утрудненим.

Специфіка ринкових трансформацій в Україні та причини отримання невдалих їх наслідків досить повно розглянуто у дослідженнях Булеєва І. П. [5]. На його думку головною проблемою невдалих ринкових трансформацій в Україні є реалізація ліберальної економічної теорії, що передбачає практично повне невтручання в економіку, де державі відводить роль «нічного сторожу».

У роботі Стігліца Дж. вказується, що проблемою реформування економік пострадянських країн є спроба насадження ринкових механізмів на базі відсутності таких важливих складових розвинутої ринкової економіки, як інституціональна інфраструктура[6]. Мова йде передусім про правову та правоохоронну системи, банківські та грошові інститути, інститути соціального захисту, тощо. Відсутність вказаних інститутів призвела до

функціонування підприємств практично в умовах «дикого капіталізму» помноженого на збереження монополізації радянських часів.

Управління оборотним капіталом відбувається в умовах коли не існує чітких «правил гри», судова система працює на корупційних схемах, відсутні умови чесної конкуренції, норми корпоративної культури.

Визначившись з розумінням ринкових трансформацій зробимо спробу сформулювати їх вплив на процес фінансового менеджменту оборотного капіталу підприємств. Окреслимо основні чинники зовнішнього впливу на систему управління оборотним капіталом, аналітичну обробку сформульованих чинників доцільно окреслити у рамках вхідних та вихідних. Доцільним вважаємо формулювання вхідних (сформувались на початку ринкових трансформацій в Україні) та вихідних (існують на сучасному етапі ринкових трансформацій) чинників.

Закладена в основи ринкових трансформацій парадигма економічного розвитку породжує здійснення практика управління оборотним капіталом у рамках наступних вхідних чинників:

1. Неможливість здійснення чітких і прозорих розрахунків по податковим зобов'язанням, зокрема можливість отримання відшкодування по ПДВ мають лише «обрані», представники некорумпованих структур отримують фактичну заборону надавати декларацію по ПДВ з від'ємним значенням. З податком на прибуток теж все досить складно. Фактично збиткові підприємства вимушені надавати декларацію з податку на прибуток з позитивним фінансовим результатом, оскільки це є однією з неформальних вимог представників податкових інспекцій.

2. У разі виникнення проблем з контрагентами (наприклад з приводу проблемної дебіторської заборгованості) вирішити проблему за допомогою існуючої судової системи є практично не можливо, оскільки механізм прийняття рішень у рамках діючого законодавства є корумпованим на край у складним.

3. Отримання кредиту на фінансування поточної діяльності є вкрай утрудненим та високовартісним. Правила гри на банківському ринку є непрозорими.

4. Неможливість залучення фінансових інструментів фондового ринку у практиці фінансування оборотного капіталу через декларативний характер фондового ринку та його інститутів.

В сьогоденні умовах здійснення практики господарювання підприємств України ці вхідні чинники дещо трансформувалися та можуть бути визначення наступним переліком вихідних чинників.

1. Законодавчі реформи у сфері податкового та господарського права сприяли зниженню рівня корумпованості відносин між підприємствами та державою. Разом з тим, досить розповсюдженою залишається практика необґрунтованого стягнення штрафів представниками податкових органів з підприємств.

2. Вирішення судових спорів, що виникають у процесі здійснення господарської діяльності підприємств залишається досить утрудненим та непрозорим. Так, наприклад фінансові служби підприємств часто погоджуються сплатити необґрунтований нічим штраф податківцям, не бажаючи доводити справу до суду, з огляду на значні судові витрати та відсутність запоруки отримання справедливого рішення.

3. Трансформації фондового ринку України дозволили використовувати основні його інструменти для залучення капіталу підприємствами (зокрема акції та облігації). Проте вимоги щодо лістингу залишаються досить високими, тому ці джерела фінансування є доступними досить обмеженій кількості підприємств.

4. Декларативний характер функціонування більшості товарних бірж утруднює процеси конкурентного формування цін на продукцію та ускладнює механізми застосування похідних фінансових інструментів у процесі хеджування цінних ризиків.

5. Розвиток банківського сектору дозволив досить активно використовувати банківське кредитування у процесі фінансування оборотного капіталу підприємств, проте перманентні фінансові кризи та збереження високої вартості банківського кредиту також досить сильно обмежують можливості його застосування.

Більшість науковців сьогодення [4,7,8] вбачають помилку у застосуванні моделі економічних реформ, відомої як «вашингтонський консенсус», що на практиці вилилося у невдале застосування чужих моделей економічного розвитку. Об'єктивні результати ринкових трансформацій в Україні, що маємо сьогодні свідчать про необхідність розбудови національної трансформаційної моделі.

Вплив ринкових трансформацій на управління оборотним капіталом підприємств

України є визначальним та повинен бути врахованим при розробці механізму підвищення його ефективності.

Система управління оборотним капіталом підприємства повинна досліджуватись через призму ринкових трансформацій в Україні, враховувати їх вплив та специфіку. Під впливом ринкових трансформацій система управління оборотним капіталом підприємства набуває загальної форми розвитку економічних систем, яка перебуває під впливом еволюційних та революційних змін, та характеризується перманентним досягненням фінансової рівноваги (періодичний перехід із стійкого в нестійкий стан і навпаки). Таке визначення зумовлено характерними для оборотного капіталу специфічними функціями, виявленими нами у попередніх дослідженнях. Визначення системи управління оборотним капіталом через призму ринкових трансформацій дозволяє констатувати неминучість та об'єктивну необхідність періодичного переходу системи управління оборотним капіталом у нестійкий стан. Найважливішим завданням фінансового менеджменту оборотного капіталу виступає досягнення керованості переходів з стійкого в нестійкий стан).

Більш поглиблене розуміння трансформації потребує її визначення, як якісних перетворень або становлень економічної системи різного масштабу, що дозволяє перехід на новий рівень функціонування і розвитку системи, який здійснюється послідовно та безперервно на всіх рівнях економічної системи [9].

Система управління оборотним капіталом знаходячись під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників ринкових трансформацій в Україні сама також підлягає процесам трансформацій та переходу до якісно нових станів.

Для досягнення мети нашого дослідження слід проаналізувати протікання ринкових трансформацій в Україні та визначити їх вплив на систему управління оборотним капіталом. Для цього слід не тільки теоретично обґрунтувати впливи ринкових трансформацій на систему управління оборотним капіталом, але й виявити їх емпіричні прояви.

Аналіз останніх публікацій та опитувань підприємців показав, що основною проблемою, яку доводиться вирішувати сьогодні підприємцям України є нестача фінансування поточної діяльності[10]. Причиною такого стану речей є досить обмежений перелік можливих інструментів фінансування оборотного капіталу, що в свою чергу є наслідком невдалих ринкових трансформацій в Україні. Інструменти фінансового ринку, зокрема банківського та фондового залишаються важкодоступними для більшості підприємств. Тому система управління оборотним капіталом націлена передусім на використання комерційного кредитування. Обсяги кредиторської та дебіторської заборгованостей між підприємствами України стрімко зростають починаючи з 2000-х років та залишаються чи не основною особливістю впливу ринкових трансформацій на систему управління оборотним капіталом п. Обсяги дебіторської та кредиторської заборгованості між підприємствами України перевищують рівень ВВП, або ж майже дорівнюють йому. Ситуація практично не змінюється і після кризових 2008 та 2014 років. Станом на 2018 рік обсяг дебіторської заборгованості складає більш ніж 97% від ВВП країни за цей період. Кредиторська заборгованість складає майже 72% від ВВП у цьому ж році. Такі дані свідчать про недостатній розвиток фінансових інститутів та можливості залучення альтернативних джерел фінансування оборотного капіталу. Так, наприклад у 2018 році питома вага короткострокових кредитів у загальній структурі поточних зобов'язань складає 8,77%, а кредиторської заборгованості 44,4%[11]. Таким чином, на даному етапі ринкових трансформацій банківська система нажалі не демонструє реальну здатність фінансування оборотного капіталу. Таку ж неспроможність демонструє і фондовий ринок України.

Ряд кризових явищ в економіці України, а саме фінансова криза 2008 року, криза 2014 року пов'язана з веденням гібридної війни та криза 2019 спричинена пандемією спричинили функціонування системи управління оборотним капіталом в умовах кризових явищ.

В таких випадках у загальноприйнятю світовою практикою є державна підтримка відтворення оборотного капіталу. Мова йде про запуск антикризових моделей регулювання оборотного капіталу ініційованих державою, яких у світовій практиці існує три варіанти.

Так, в США практикуються інвестиції в розвиток інфраструктури, зниження податків та підтримку фінансового сектору в формі різноманітних кредитів та викупу проблемних активів банківського сектору, задля стимулювання відновлення кредитування бізнесу та відновлення довіри між основними інститутами ринку. Україна свого часу також спробувала фрагментарно впровадити такий досвід (наразі приватизація Приватбанку є тому прикладом), проте для масштабної реалізації такого підходу не достатньо резервів.

Другий варіант підтримки відтворення оборотного капіталу було розроблено Н.Саркози

у рамках французької моделі. Тут мова йде про підтримку виробничого сектору, в першу чергу високотехнологічного, а також кредитну і податкову підтримку споживачів продукції, задля стимулювання попиту. Застосування такої моделі антикризової підтримки систем управління оборотного капіталу вважаємо доцільним в Україні тільки за умови подолання корупційної складової та справедливого і обґрунтованого вибору об'єктів інвестування. Таку підтримку повинні отримувати конкурентоспроможні підприємства, що є перспективними для економіки країни, а не «обрані» підприємства, що є частиною монополюно-корумпованих угруповань.

Третя модель отримала назву англійської. Сутність цієї моделі полягає в необхідності націоналізації банків, що знаходяться в кризовому стані, задля підтримки кредитування підприємств. Для України, такий шлях є неприйнятним через неможливість подальшого нарощення дефіциту держбюджету.

Побудова ефективної системи управління оборотним капіталом можлива лише на основі забезпечення стійкого відтворення оборотного капіталу. Останнє можливе лише за умови рефінансування комерційних банків на прийнятних умовах. Механізми розширеного відтворення оборотного капіталу підприємств в Україні порушені постійним дефіцитом грошової пропозиції, що призвело до завищення відсоткових ставок та доларизації економіки. В умовах кредитного голоду держава повинна забезпечити достатню грошову пропозицію, забезпечивши відповідність ставки рефінансування середній нормі рентабельності виробничого капіталу. Перспективним є застосування механізму рефінансування комерційних банків під залог векселів платоспроможних підприємств виробничого сектору. Ми згодні з думкою Дж.Стігліца, що регулювання відтворення оборотного капіталу є запорукою подолання кризових явищ та подальшого зростання економіки. На сучасному етапі ринкових трансформацій в Україні першочерговим завданням державної політики має стати системна підтримка відтворення оборотного капіталу підприємств у реальному секторі економіки.

Висновки. В досліджені питань присвячених побудові ефективної системи управління оборотним капіталом в умовах ринкових трансформацій слід опиратися на інституційну а не на ліберально-монетарну концепцію. Трансформація системи управління оборотним капіталом повинна завершитись переходом її до якісно нового стану. Головним орієнтиром в управлінні оборотним капіталом має стати якісно нова модель інноваційного розвитку підприємств.

В умовах ринкових трансформацій в Україні на сучасному етапі слід створити нові умови для ефективного управління оборотним капіталом підприємств, передусім в реальному секторі економіки. Для цього необхідно відкоригувати вплив наступних екзогенних факторів на систему управління оборотним капіталом вітчизняних підприємств:

- необхідно переглянути умови кредитування реального сектору економіки в сторону їх пом'якшення. Сьогодні більшість підприємств України не можуть скористатися кредитом по причині невідповідності ставок за кредитами рівню рентабельності. Кризові явища останніх років спричинили підвищення вимог банківського сектору до кредитування, на сьогодні більшість підприємств просто не відповідають вимогам встановленим банківськими системами оцінки ризику позичальника.

- в процесі розбудови фондового ринку України слід не допускати надмірної лібералізації фінансових потоків та розробити чіткі норми щодо регулювання спекулятивних угод. Перспективним у цьому напрямку є робота щодо можливостей використання похідних цінних паперів у якості інструментів хеджування.

- необхідним є забезпечення з боку держави збалансованого розвитку усіх галузей економіки та зменшення розривів у рівнях рентабельності окремих галузей економіки. Особливо гостро це питання стоїть у сфері підтримки галузей агропромислового комплексу. Наявність кліматичних ризиків, що можуть спричинити високий рівень збитковості повинна нівелюватися державною підтримкою, що є загальноприйнятою практикою країни з ринковою економікою.

Список літератури

1. Большая экономическая энциклопедия. Москва : Эксмо, 2008. 816 с.
2. Азрилиян А. Н. Большой экономический словарь. Москва : Институт новой экономики, 2002. 1280 с.
3. Загородній А.Г., Бабінська С.Я. Асиметрія інформації між учасниками реалізації

- інноваційного проекту та шляхи її усунення. *Економіка: реалії часу* №6(28), 2016 С.6-14
4. Зверяков М.І. Уроки ринкової трансформації в Україні. *Економіка України* 2016. 8 (657) С.7-25
5. Булеев И.П. Экономика Украины на современном этапе: институциональный аспект. *Вестник экономической науки Украины*. 2015. №1 (28). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekonomika-ukrainy-na-sovremennom-etape-institutsionalnyy-aspekt> (дата звернення : 10.04.2021).
6. Стиглиц Дж. Глобализация: тревожные тенденции. Москва : Мысль, 2003. 300 с.
7. Геєць В.М., Кваснюк Б.Є., Зверяков М.І. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) : монографія. Київ : Логос, 1999. 500 с.
8. Радченко О. П., Шавалюк О. І., Особливості трансформації економіки України *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. Том 16. Вип. 2 (36) 2017. С.145-154.
9. Є. А. Івченко Трансформація як поняття та підходи до його розумінні в економичному контексті. *Ефективна економіка* № 12, 2015 URL:<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5827> (дата звернення 29.05.2021)
10. Новини спілки українських підприємців. URL: <https://sup.org.ua/uk/news>
11. Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Саблук П. Т. Інноваційна модель розвитку аграрного сектору економіки України та роль науки в її становленні. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія : Економіка та менеджмент*. 2016. № 9. С. 34-42.

References

1. Bolshaia ekonomicheskaja enciklopedija. (2008) [Big economic encyclopedia]. Moskva : Eksmo. [in Russian].
2. Azriilian A. N. (2002) Bolshoi ekonomicheskii slovar. [Big Dictionary of Economics] Moskva : Institut novoi ekonomiki [in Russian].
3. Zahorodnij A.H. & Babins'ka S.Ya. (2016) Asymmetry of information between the participants of the innovation project and ways to eliminate it. *Economy: the realities of time Ekonomika: realii chasu*,6(28), 6-14 [in Ukrainian].
4. Zveriyakov M.I.(2016) Lessons of market transformation in Ukraine. *Ukraine economy*, 8 (657), 7-25 [in Ukrainian].
5. Buleev I.P. (2015) Ukraine's Economy at the Present Stage: Institutional Aspect. *Bulletin of Economic Science of Ukraine*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekonomika-ukrainy-na-sovremennom-etape-institutsionalnyy-aspekt> (data zvernennia : 10.04.2021). [in Russian].
6. Stiglitz Dzh. (2003) Globalizatsiia: trevozhnye tendentsii [Globalization: Alarming Trends] Moskva : Mysl. [in Russian].
7. Heiets' V.M., Kvasniuk B.Ye., Zveriyakov M.I. (1999) Transformatsiia modeli ekonomiky Ukrainy (ideolohiia, protyrichchia, perspektyvy) : monohrafiia. [Transformation of the model of the economy of Ukraine (ideology, contradictions, prospects): monograph] Kyiv : Lohos [in Ukrainian].
8. Radchenko O. P., Shavaliuk O. I.,(2017) Features of the transformation of the economy of Ukraine *Market economy: modern theory and practice of management*. Volume 16. Vip. 2 (36) [in Ukrainian].
9. Ye. A. Ivchenko Transformatsiia iak poniattia ta pidkhody do joho rozuminni v eokonmichnomu konteksti. [Transformation as a concept and approaches to its understanding in the economic context]. URL:<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5827> (accessed May, 29, 2021) [in Ukrainian].
10. Novyny spilky ukrains'kykh pidprijemtsiv. [News of the Union of Ukrainian Entrepreneurs] URL: <https://sup.org.ua/uk/news> (accessed May, 20, 2021). [in Ukrainian].
11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>(accessed May, 29, 2021) [in Ukrainian].
12. Sabluk P. T. (2016) Innovative model of development of the agricultural sector of the economy of Ukraine and the role of science in its formation. *Problems of innovation and investment development. Series: Economics and Management*. [in Ukrainian].

УДК 336.717:004.9

DOI:10.32680/2409-9260-2021-7-8-284-285-54-61

УПРАВЛІННЯ КОРПОРАТИВНИМ БІЗНЕСОМ У БАНКАХ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Коваленко В.В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: kovalenko-6868@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-2783-186X

Кутишенко Р.С., магістрант кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: rkutishenko@gmail.com

Анотація. Метою статті є аналіз сучасного стану банківського обслуговування корпоративного бізнесу та формування пропозицій щодо його подальшого розвитку в умовах цифровізації. Дослідження проведено з використанням порівняльного аналізу цифрових банківських послуг для корпоративного бізнесу. У статті наведено визначення цифровізації банків. Викорнено еволюцію промислових революцій, яку є рушійною силою цифровізації банківського бізнесу. Надано перелік обов'язкових та додаткових інструментів оцінки операційного ризику. Викорнено ТОП-10 найбільших банків щодо залучення коштів та кредитування корпоративного бізнесу в Україні у 2021 р. Проведено факторний аналіз, за яким визначено вплив чинників на капітал для покриття операційного ризику. Проаналізовано банки України щодо повноти їх політики з управління операційним ризиком та визначено особливості застосування банками інструментарію оцінки операційного ризику. Практична значимість даної роботи полягає у встановленому взаємозв'язку між розвитком цифрових технологій та збільшенням фактів реалізації операційного ризику. Також банкам рекомендовано вести власну базу даних подій операційного ризику і створити спеціальний структурний підрозділ з управління операційним ризиком.
Ключові слова: цифрова економіка, цифрові технології, банк, операційний ризик, інструменти оцінки операційного ризику.

CORPORATE BUSINESS MANAGEMENT IN BANKS IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

Kovalenko Victoria, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Banking, Odessa National University of Economics, Ukraine
e-mail: kovalenko-6868@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-2783-186X

Kutyshenko Ruslan, Master's degree in Banking, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: rkutishenko@gmail.com

Abstract. The purpose of this article is the analyze of the methodological tools for assessing the operational risk of the bank in a digital economy. The methods used to conduct the research are a comparative analysis of operational risk assessment tools, factor analysis of factors that affect the capital to cover operational risk. Results of the article. The article lists the main digital technologies that affect the economy and banking, and, accordingly, are the causes of operational risk. The connection between the growing necessity for the use of digital technologies and the increase in the number of facts of occurrence of operational risk is established. The need for operational risk assessment and management has been proven. A list of required and additional operational risk assessment tools is provided. A factor analysis was performed, according to which the influence of factors on capital to cover operational risk was determined on the example of one bank. Banks of Ukraine are analyzed for the completeness of their operational risk management policy and the features of banks' using of operational risk assessment tools are identified. Systemically important banks have been identified in which there is no specially authorized unit for operational risk management and which do not accumulate information on operational risk events. The scientific novelty of the article is to prove the relationship between the widespread of digital technologies in the banking sector and the increase in the implementation of operational risk. We also propose to use factor analysis as a tool for assessing operational risk, as well as to create databases in which to record cases of operational risk. The practical importance of this work lies in the established relationship between the development of digital technologies and increasing the facts of operational risk. Banks are also recommended to maintain their own database of operational risk events and to create a special structural unit for operational risk management.

Keywords: digital economy, digital technologies, bank, operational risk, tools for operational risk assessment.

JEL Classification: G210, E630

Постановка проблеми. Розвиток економіки країни в сучасних умовах залежить від стану банківської системи, яка є однією із найважливіших складових існування й функціонування

фінансового ринку. Банківські послуги є важливими параметрами, які мають суттєвий вплив на підвищення ефективності діяльності банків.

Цифровізація світової економіки за останнє десятиріччя, поставила нові виклики перед банківською системою, які спричинені підвищенням конкуренції на ринку фінансових послуг. Завдяки прогресу цифрових технологій фінансові послуги в усьому світі трансформуються та стають більше орієнтованими на клієнтів [1, с. 85]. Наразі відбувається трансформація класичного банку в динамічну систему цифрового банку, яка спрямована на поетапне підвищення його конкурентоспроможності.

У даних обставинах набуває актуальності питання щодо визначення пріоритетних напрямів трансформації банківського обслуговування саме корпоративного бізнесу в банках. У порівнянні з розвитком цифрових послуг для домогосподарств, банки для корпоративного бізнесу пропонують менш привабливі цифрові продукти та в меншому асортименті. Тому, за необхідне є визначення пріоритетних напрямів подальшого розвитку банківського обслуговування для корпоративного бізнесу в умовах цифровізації в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу впливу цифровізації на банківська обслуговування корпоративного бізнесу присвятили свої публікації М. Губа [2]; В.Політанський [3]; Л. Ключько [4] описано тренди та ризики впливу цифровізації банківських послуг та розвитку електронного банкінгу.

Значна когорта науковців розглядають цифрові трансформації у банках через саме технологічний аспект надання банківських послуг. За цією позицією заслуговують на увагу наукові праці Л. Кайдана [5], О. Степаненка [6] та Н. Пантелєєвої [7].

Особливої уваги, у сфері дослідження питань управління корпоративним бізнесом в банках, заслугове монографія за редакцією Л. Кузнецової «Банківське кредитування корпоративного сектору економіки в умовах циклічності», та у якій ґрунтовно розглянуто теоретичні засади та практичні аспекти впливу економічної циклічності на розвиток банківського ринку корпоративного кредиту, визначено сутність кредитних циклів [8]. Представлена наукова праця дає можливість визначити подальші напрями трансформації обслуговування корпоративного бізнесу.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Подальшого дослідження потребує питання пошуку ефективних рішень щодо управління корпоративним бізнесом в банках з урахуванням викликів цифрової економіки.

Мета дослідження полягає в аналізі сучасного стану банківського обслуговування корпоративного бізнесу та формування пропозицій щодо його подальшого розвитку в умовах цифровізації.

Основний матеріал. Цифровізація банків – це комплекс сучасних економічних, організаційно-управлінських, інституційних нововведень в будь-якій сфері функціонування банку. В умовах зростаючої конкуренції цифровізація сприяє розширенню клієнтської бази, збільшенню частки ринку банківських послуг, скороченню витрат, підвищенню фінансової стійкості і безпеки банку [4, с. 131].

Як зазначає М. Савченко, «зі стрімкого зростання та впровадження сучасних технологій в усі сфери життя трансформація банківського сектора шляхом залучення інвестицій в інновації є умовою раціонального управління ресурсами для досягнення розвитку та стабільності фінансової сфери, а також утримання конкурентоспроможних позицій в умовах цифровізації» [9, с. 106].

Передумовами виникнення цифрового банківського обслуговування клієнтів стало поетапна зміна концепцій промислових революцій (табл. 1).

Таблиця 1

Еволюція концепцій промислових революцій

№ пор.	Етап	Характеристика
1.	Перша промислова революція (кінець XVIII ст.)	Почалась у Великій Британії з механізації текстильної індустрії. Надалі заміна ручної праці машинним виробництвом поширилася в усьому світі.

2.	Друга промислова революція відома як технологічна революція (кінець XIX - початок XX ст.)	У цей період відбувся перехід від вугілля, як головного енергоносія, до використання нафти, винахід електрики, електродвигуна, телефона, поширення нових форм виробництва: конвеєр, розвиток хімічної промисловості, металургії. Суттєві нововведення були впроваджені у сталеливарній промисловості. Друга промислова революція започаткувала розвиток виробничих сил на машинній основі, розвиток науки на базі техніки.
3.	Третя промислова революція (1960-і роки)	Відбувається перехід до автоматизації за допомогою електронних та інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Третя промислова революція стала важливим кроком на шляху до зміни зайнятості і започаткувала нові умови та вимоги до ринку праці. Найбільшого успіху досягають спеціалісти, готові працювати в різних професійних середовищах і які не прив'язані до будь-якої організації. Вони можуть вільно входити і виходити з організаційної структури, а рішення складних завдань відбувається у процесі діяльності проєктних команд.
4.	Четверта промислова революція (XXI ст.)	Концепція Четвертої промислової революції «Індустрія 4.0» сформульована у 2011 р. президентом Всесвітнього економічного форуму в Давосі Клаусом Швабом. «Індустрія 4.0» характеризується розвитком кібер-фізичних систем, тобто єдністю фізичної та цифрової реальності (Інтернету речей, Інтернету послуг, розумних підприємств). Фаза промислової революції, яка характеризується злиттям технологій, що розмиває межі між фізичною, цифровою та біологічною сферами. «Індустрія 4.0» дасть змогу збирати та аналізувати дані з різних машин, забезпечуючи більш швидкі, ефективні та гнучкі процеси виробництва товарів вищої якості за зниженими цінами. Також вона викликала появу абсолютно нових бізнес-моделей, які сприятимуть радикально новим способам взаємодії в ланцюжку вартості.

Джерело: систематизовано авторами за матеріалами [10; 11]

У 2020 р. Україна посіла 58 місце у світовому рейтингу цифрової конкурентоспроможності IMD (World Digital Competitiveness Ranking) із 63 можливих позицій (табл. 2).

Таблиця 2

Позиція України за рейтингом цифрової конкурентоспроможності в 2014–2020 рр.

Показники	Роки						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Загальний рейтинг / Oweral	50	59	59	60	58	60	58
Знання / Knowledge	29	40	44	45	39	40	38
Технології / Technology	58	60	60	62	61	61	59
Готовність до майбутнього / Future readiness	58	61	61	61	61	62	62

Джерело: побудовано на основі джерела [12]

Банки не є винятком і вони потрапили під дію Четвертої промислової революції «Індустрія 4.0». Вони в умовах цифровізації зазнають радикальних змін, які викликані низкою факторів. На сьогодні клієнти все більше використовують нові можливості та канали для отримання банківських послуг та вирішення фінансових питань. Таким чином, виникають нові фінансові платформи, які стають конкурентоспроможними та ефективними у веденні фінансової діяльності. В міру таких змін клієнти покращують свій досвід у роботі із цифровізованими

каналами надання банківських послуг. Розвиток та запровадження сучасних технологій, особливо помітний за останні пару років, був стимульований рядом факторів: фінансові кризи, що призвели до втрати довіри з боку споживачів до старої банківської системи; підвищення рівня життя суспільства, що призвело до потреби в покращенні та інновації сфери банківських послуг; поширення мобільного Інтернету [12].

У 2021 році, до ТОП-10 самих надійних банків України щодо банківського обслуговування корпоративного бізнесу увійшли: Укргазбанк (державний), Укрексімбанк (державний), Ощадбанк (державний), Райффайзен банк Аваль (Raiffeisen Bank, Австрія), Креді Агріколь Банк (Credit Agricole, Франція), Ukrsibbank (BNP Paribas Group, Франція), Сіті Банк Україна (Citigroup, США), Кредобанк (PKO Bank Polska, Польща), ПроКредит Банк (ProCredit Bank, Німеччина), ПУМБ (СКМ Фінанс, Україна) [13].

До найбільших банків щодо залучення коштів та кредитування корпоративного бізнесу, потрапили практично усі банки, що перелічені вище (табл. 3).

Таблиця 3

ТОП-10 найбільших банків щодо залучення коштів та кредитування корпоративного бізнесу в Україні у 2021 р.

№ пор.	Банк	Депозити, тис грн.	Банк	Депозити, тис грн.
1	Укргазбанк	108 312 973	Ощадбанк	57 334 464
2	ПриватБанк	70 446 043	Укрексімбанк	50 498 586
3	Укрексімбанк	60 992 565	Укргазбанк	39 412 716
4	Ощадбанк	58 566 989	Райффайзен Банк Аваль	38 691 807
5	Райффайзен Банк Аваль	53 097 387	Альфа-Банк	25 662 677
6	УкрСиббанк	33 928 460	ПУМБ	21 996 238
7	ПУМБ	32 238 857	Креді Агріколь Банк	21 004 372
8	Креді Агріколь Банк	31 319 822	ПроКредит Банк	19 160 748
9	ОТП Банк	25 790 847	ОТП Банк	19 067 770
10	Сіті Банк	25 581 535	УкрСиббанк	18 098 573

Джерело: складено авторами за матеріалами [13]

В цілому по банкам України, приріст депозитів корпоративного сектора збільшився на 22,8 % (або 93,2 млрд грн), до 501,5 млрд грн. Депозити корпоративного сектора зросли як в національній валюті (на 18,6 %, або

50,5 млрд грн), так і в іноземній (на 31,3 %, або 42,7 млрд грн). Щодо кредитування корпоративного сектора, слід відзначити, що на тлі пандемії COVID-19, незважаючи на подальше здешевлення кредитів, попит бізнесу на кредити знижувався, що призвело до зменшення кредитного портфеля банків. Так, портфель чистих кредитів бізнесу (тобто портфель без урахування резервів) скоротився за I квартал 2021 р. на 6,3 % в гривні і на 3,6 % в іноземній валюті в доларовому еквіваленті.

У сучасних умовах більшість банків України перебувають у стадії цифрових трансформацій і впровадження інновацій в основних бізнес-моделях, ключових напрямках обслуговування клієнтів. В Україні протягом 2016-2020 рр. експертним виданням PaySpace Magazine Awards систематично проводиться щорічний конкурс серед учасників вітчизняного ринку e-commerce і FinTech. У таблиці 3 представлено рейтинг банків, що займаються інноваційною діяльністю і отримали призові місця за певними номінаціями. (табл. 4).

Таблиця 4

Рейтинг інноваційних банків України за результатами PaySpace Magazine Awards 2020 року

Номінація	Банки
Найкращий інтернет-банкінг для підприємців України	Банк Восток, УкрСиббанк (UKRSIB online), Райффайзен банк Аваль (Raiffeisen online), Монобанк (Універсал Банк), Таскомбанк (TAS2U), Ощадбанк (Ощад 24/7), ПУМБ (ПУМБ online), ПриватБанк (Приват24), Альфа Банк (My Alfa Bank)

Найкращий сервіс онлайн-платежів	Монобанк (Універсал Банк), ПУМБ (ПУМБ online), ПриватБанк (Приват24), Банк Восток, Ощадбанк (Ощад 24/7)
Найкращий веб-банкінг	Таскомбанк (TAS2U), Райффайзен банк Аваль (Raff eisen oline), УкрСиббанк (UKRSIB online), ПУМБ (ПУМБ online), Ощадбанк (Ощад 24/7), Радабанк, ПриватБанк (Приват24), Банк Восток, Альфа Банк (My Alfa Bank)
Кращий кредитний продукт для споживачів	А-Банк, Монобанк (Універсал Банк), Таскомбанк, Радабанк, ПриватБанк, Ощадбанк, ПУМБ, Райффайзен банк Аваль, Альфа Банк
Кращий сервіс з переказу карти на картку	Таскомбанк, Монобанк (Універсал Банк), ПУМБ, ПриватБанк, Банк Восток, Ощадбанк,
Кращий електронний гаманець	ПриватБанк (Privat Pay), Альфа Банк
Кращий мобільний банкінг	Райффайзен банк Аваль (Raff eisen oline), МегаБанк (todobank), Монобанк (Універсал Банк), А-Банк (ABank 24), Sportbank, Таскомбанк (TAS2U), ПУМБ (ПУМБ online), Радабанк (RB 24), Ощадбанк (Ощад 24/7), Банк Восток, ПриватБанк (Приват24), O.Bank, Альфа Банк (My Alfa Bank)
Кращий онлайн сервіс для бізнесу	Альфа Банк (Alfa QR MSB), ПриватБанк (mini POS), Ощадбанк (Ощад Pay),
Кращий онлайн сервіс для ідентифікації	Монобанк (Універсал Банк), А-Банк, ПриватБанк
Кращий маркетплейс	ПриватБанк (PrivatCraft)
Кращий фінансовий чат-бот	Банк Південний, ПриватБанк (Privat Pay Bot), Райффайзен банк Аваль (Raff eisen Business Bot), ОТП Банк, Таскомбанк (Tascombank), Універсал Банк, ПУМБ, Ощадбанк, Банк Восток,
Кращий банк-екваер	Конкорд Банк, Ощадбанк, ПриватБанк, ПУМБ, UniCredit Bank, Райффайзен банк Аваль, Банк Південний, Альфа Банк
Кращий партнер інтернет-магазинів з прийняття платежів	Таскомбанк (TASPAY), ПриватБанк (Privat Lig Pay), Альфа Банк
Кращий процесінговий центр	ПриватБанк, Ощадбанк, ПУМБ
Кращий сервіс з продажу білетів	ПриватБанк

Джерело: складено автором за матеріалами [14]

Серед банків-лідерів України, які пропонують інтернет-банкінг своїм клієнтам юридичним особам, є «Укргазбанк», «Укресімбанк» та інші (табл. 5).

Таблиця 5

Переможці в номінації «Обслуговування юридичних осіб» у 2021 році

Банки	Надання послуги встановлення платіжного терміналу клієнту-торговцю	Наявність можливості надання клієнту інтернет-еквайрингу	Частка ринку за гривневими вкладками юридичних осіб, %
Укргазбанк	1	1	11,22
Укресімбанк	1	1	9,13
Креді Агріколь Банк	0	0	4,55

Райффайзен Банк Аваль	1	1	8,35
Південний	1	1	2,70
Таскомбанк	1	0	1,36
Альфа-Банк	1	1	4,91
КредоБанк	1	1	1,36
Банк Восток	1	1	1,59
Банк Кредит Дніпро	1	0	0,95

*дані представлені у бінарному вираженні: так – 1; ні – 0

Джерело: складено авторами за матеріалами [14]

Слід відзначити, що у 2020 році карантинні обмеження, запроваджені у зв'язку з пандемією COVID-19, змусили банки шукати альтернативні моделі продажів продуктів і послуг, а також створювати механізми обслуговуванні бізнес-клієнтів без використання відділень. Пандемія прискорила міграцію всіх операцій клієнтів – як представників малого та середнього бізнесу, так і великих корпоративних клієнтів – до дистанційних каналів. Тобто, відбувався паралельний процес: підприємці адаптувалися до нових умов та перебудовували свої бізнес-моделі відповідно до змін у клієнтському попиті, а банки, зі свого боку, розвивали онлайн-канали, мобільні застосунки і сервіси для віддаленого обслуговування бізнес-клієнтів. Таким чином, фактично коронакриза стала каталізатором фундаментальних змін у банківській індустрії.

Незважаючи на кризу, кошти корпоративного бізнесу на банківських рахунках у гривневому еквіваленті протягом року зросли майже на 30 %. Найкращу динаміку (+43,5 %) продемонстрували банки з приватним капіталом. Станом на початок січня 2021 року банки в Україні акумулювали 681,2 млрд грн коштів корпоративного бізнесу, з них 312,5 млрд грн (45,9 %) припадає на державні банки, 249,3 млрд грн (36,6 %) – на банки іноземних банківських груп і лише 119,4 млрд грн (17,5 %) – на банки з приватним капіталом. При цьому, кошти на гривневих рахунках показали більшу динаміку – за рік обсяг заощаджень зріс на 34,2 %, до 448,8 млрд грн. Зазначене, пояснюється впливом декількох чинників.

По-перше, деякі індустрії краще пережили коронакризу та отримали екстрадохід.

По-друге, індустрії з експортною орієнтацією мали високий рівень доходу за рахунок сприятливої світової цінової кон'юнктури.

По-третє, чимало компаній вимушено заморозили частину інвестиційних програм і акумулювали ресурси на поточних і депозитних рахунках [15].

Серед проєктів електронної комерції особливе місце посідає Інтернет-банкінг. Україна має певні позитивні зрушення для розвитку системи Інтернет-комерції – систему електронних міжбанківських переказів НБУ, системи біржових торгів, корпоративні платіжні системи (у т. ч. типу «банк – клієнт»), досвід роботи з міжнародними платіжними системами VISA тощо. Запровадження новітніх банківських технологій є запорукою сталого розвитку українського фінансового ринку, довіри корпоративного бізнесу до вітчизняних банків і широкого його залучення до розрахунків у безготівковій формі, прискорення платежів тощо.

Висновки. У роботі виокремлено основні ризики при функціонуванні оновленої платіжної системи кТаким чином, система управління взаємовідносинами корпоративного бізнесу з банками не можлива без впровадження цифрових технологій. Їх використання, з одного боку, підвищує рівень залучення нових клієнтів та утримання напрацьованої клієнтської бази, а з другого – створює нові ризики для їх фінансової стабільності та стійкості.

Оптимізація внутрішніх процесів банків на основі фінансових технологій повинна здійснюватися за напрямками: перехід на цифровий формат понад 75 % операцій банків, що призведе до практично повної відмови від використання паперових документів; створення месенджера і цифрового помічника на базі мобільного банкінгу; створення голосового асистента і використання чат-ботів для виявлення рівня задоволеності корпоративних клієнтів якістю банківського обслуговування; виведення в режим онлайн-доступу 100 % фінансових і нефінансових сервісів для представників корпоративного бізнесу; створення платформи автоматизації банківського маркетингу з метою підвищення ефективності рекламних кампаній, розроблення нових цифрових каналів взаємовідносин з корпоративними

клієнтами. Усе вище зазначене, є підставою для подальших наукових розвідок.

Список літератури

1. Коваленко В. В. Цифрова трансформація банківського сектору економіки України. *Фінанси України*. 2021. №3. С. 84-98. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2021.03.084>.
2. Губа М.О., Костенко Т.А., Стоколик В.В. Сучасний стан електронних банківських послуг та перспективи їх розвитку. *Регіональна економіка та управління*. 2019. № 2 (24). С. 66-70.
3. Політанський В.С. Загальна характеристика виникнення, розвитку та функціонування електронного банку. *Право і суспільство*. 2020. №1. С. 01-97. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.1-1.14>.
4. Клюсько Л.А., Москленко Н.В. Діяльність банків в умовах інформаційної економіки. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*. 2021. Вип.1. С. 126-140. DOI: <https://doi.org/10.33244/2617-5940.1.2021.126-140>.
5. Кайдан, Л.І., Духота Є.В. Основні стратегічні напрями поетапного розвитку цифрових технологій у банківських установах. *Індуктивне моделювання складних систем*. 2019. Вип. 11. С. 29-39.
6. Степаненко О.П. Цифровая трансформация банковской системы в условиях становления и развития цифровой экономики. *Управление системами и машинами*. 2017. №1. С. 74-85.
7. Пантелеєва Н.М. Фінансові інновації в умовах цифровізації економіки: тенденції, виклики та загрози. *Приазовський економічний вісник*. 2017. Випуск 3(03). С. 68-73.
8. Банківське кредитування корпоративного сектору економіки в умовах циклічності: монографія / Л. В. Кузнєцова, Л. В. Жердецька, Д. Ю. Кретов [та інш.] / ред. Л. В. Кузнєцова. Харків : «Диса Плюс», 2018. 280 с.
9. Савченко М., Неголенко Ю. Демократизація банківської системи в умовах розвитку цифрових технологій. *Галицький економічний вісник*. 2021. № 1 (68). С. 103-111. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.01.103.
10. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. What It Means and How to Respond. *Foreign Affairs*, 12 Dec . 2015. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>. (дата звернення 16.08.2021).
11. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. Центр Разумкова, 2020. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf (дата звернення 25.08.2021).
12. IMD world competitiveness digital ranking 2020. URL: <https://www.imd.org/wcc/world-competitivenesscenter-rankings/world-digital-competitiveness-rankings-2020/>.
13. Рейтинг надійних банків України 2021. URL: <https://forinsurer.com/rating-banks>. (дата звернення 26.08.2021).
14. PaySpace Magazine Awards 2020. *Evo Business*. URL: <https://psm7.com/awards-2020/nomination/>. (дата звернення 26.08.2021).
15. 50 ведучих банків України. *Financial Club*. URL: <https://banksrating.com.ua/top-50-2020/peremozhchi-v-nominatsiyi-mobilnij-banking/>. (дата звернення 26.08.2021).
16. Власенко М. Безконтактний рік. *Financial Club*. URL: <https://banksrating.com.ua/analytics/forcompanies/bezkontaktnij-rik/> (дата звернення 26.08.2021).

References

1. Kovalenko, V. V. (2021). Digital transformation of the banking sector of the Ukrainian economy. *Finansy Ukrainy*, 3, 84-98. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2021.03.084>. [In Ukrainian].
2. Guba, M.O., Kostenko, T.A., & Stokolik, V.V. (2019). The current state of electronic banking services and prospects for their development. *Rehional'na ekonomika ta upravlinnya*, 2 (24), 66-70. [In Ukrainian].
3. Politsansky, V.S. (2020). General characteristics of the origin, development and functioning of electronic banking. *Pravo i suspil'stvo*, 1, 01-97. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.1-1.14>. [In Ukrainian].
4. Klyusko, L.A., Mosklenko, N.V. (2021). Activities of banks in the information economy. *Zbirnyk naukovykh prats' Universytetu derzhavnoyi fiskal'noyi sluzhby Ukrainy*, 1, 126-140. DOI: <https://doi.org/10.33244/2617-5940.1.2021.126-140>. [In Ukrainian].
5. Kaidan, L.I., Dukhota, E.V. (2019). The main strategic directions of gradual development of

digital technologies in banking institutions. *Induktyvne modelyuvannya skladnykh system*, 11, 29-39 [In Ukrainian].

6. Stepanenko, O.P. (2017). Digital transformation of the banking system in the context of the formation and development of the digital economy. *Upravleniye sistemami i mashinami*, 1, 74-85 [in Russian].

7. Panteleeva, N.M. (2017). Financial innovations in the context of digitalization of the economy: trends, challenges and threats. *Pryazovs'kyi ekonomichnyy visnyk*, 3 (03), 68-73 [In Ukrainian].

8. Kuznyetsova, L.V., Zherdets'ka, L. V., Kretov, D. YU. [ta insh.] (2018). *Bankivs'ke kredytuvannya korporatyvnoho sektoru ekonomiky v umovakh tsyklichnosti: monohrafiya*. red. L. V. Kuznyetsova. Kharkiv : «Dysa Plyus». [In Ukrainian].

9. Savchenko, M., Negolenko, Y. (2021). Democratization of the banking system in the development of digital technologies. *Halyts'kyi ekonomichnyy visnyk*, 1 (68), 103-111. DOI https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.01.103. » [In Ukrainian].

10. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. What It Means and How to Respond. *Foreign Affairs*, 12 Dec . 2015. Retried from <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>.

11. Razumkov Center. Digital economy: trends, risks and social determinants. Razumkov Center, 2020. Retried from https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf. [In Ukrainian].

12. IMD world competitiveness digital ranking 2020. Retried from <https://www.imd.org/wcc/world-competitivenesscenter-rankings/world-digital-competitiveness-rankings-2020/>.

13. Rating of reliable banks of Ukraine. (2021). Retried from <https://forinsurer.com/rating-banks>. [In Ukrainian].

14. PaySpace Magazine Awards 2020. Evo Business. Retried from <https://psm7.com/awards-2020/nomination> [In Ukrainian].

15. 50 leading banks of Ukraine. Financial Club. (2021). Retried from <https://banksrating.com.ua/top-50-2020/peremozhti-v-nominatsiyi-mobilnij-banking/>. [In Ukrainian].

16. Vlasenko, M. (2021). Contactless year. Financial Club. Retried from <https://banksrating.com.ua/analytics/forcompanies/bezkontaktnij-rik/>. [In Ukrainian].

УДК 336.748.12

DOI:10.32680/2409-9260-2021-7-8-284-285-62-68

ЕМПІРИЧНІ ОЗНАКИ ДОМІНУВАННЯ НЕМОНЕТАРНИХ ЧИННИКІВ У ІНФЛЯЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ В УКРАЇНІ

Шелудько С. А., кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: s.szeludko@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0636-4940>

Бабков М. В., студент факультету фінансів та банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: nikitababkov@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5053-8840>

***Анотація.** Метою статті є обґрунтування емпіричних ознак домінування немонетарних чинників у інфляційних процесах в Україні. Прикладне спрямування дослідження обумовило використання низки економетричних методів: OLS-моделювання, ARIMA-моделювання. Подано перелік ключових монетарних і немонетарних чинників інфляції. За результатами оцінки кривої Філіпса на даних України зроблено висновок про невисоку адекватність отриманих моделей. Побудова емпірично-орієнтованої ARIMA-моделі інфляції в 2007-2020 рр. дозволила стверджувати, що вплив об'єктивних монетарних чинників не відзначається ґрунтовністю, а власні ретроспективні значення цінових коливань здатні достатньо точно пояснити майбутні зміни. Практична значимість отриманих результатів полягає в необхідності враховувати виявлені тенденції при формуванні та реалізації НБУ своєї монетарної політики.*

Ключові слова: ARIMA, інфляційні очікування, інфляція, крива Філіпса, монетарна політика..

EMPIRICAL FEATURES OF THE DOMINANCE OF NON-MONETARY FACTORS IN INFLATIONARY PROCESSES IN UKRAINE

Sheludko Sergii, Ph.D. in Economics, Associate Professor of the Department of Banking, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: s.szeludko@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0636-4940>

Babkov Mykyta, Student of the Faculty of Finance and Banking, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine
e-mail: nikitababkov@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5053-8840>

***Abstract.** The aim of the paper is to substantiate the empirical features of the dominance of non-monetary factors in inflation in Ukraine. Applied research prevention made conditions for the use of several econometric methods: OLS-modeling, ARIMA-modeling. It is considered the key monetary and non-monetary factors of inflation, which are: unreasonable monetary issue; high exchange rate volatility; passive balance of public finances; growth of production costs; growth of aggregate demand not related to the increase in money supply; structural shifts in aggregate demand towards goods with atypical pricing; monopolization of markets for goods and services. It is conducted the review thorough studies of the Phillips curve and its variants adequacy on actual macroeconomic activity in developed countries. It is analyzed the key assumptions on which the curve is based. In addition, an alternative indicator of supply shock was proposed – the ratio of the average nominal wage to the minimal wage, as imbalances in public finances also affect price fluctuations. For the results of the evaluation of the wing Phillips on the data of Ukraine it is found the low adequacy of the obtained models. The construction of an empirically oriented ARIMA model of inflation in 2007-2020 allowed stating that it affects objective monetary factors without soundness, and owning retrospective values of price dynamics are able to fairly accurately reflect future changes. The practical significance of the obtained results depends on the need to consider the identified trends in the formulation and implementation of NBU on monetary policy. The feasibility of using the Phillips curve in large-scale structural models, therefore, raises some doubts, as it potentially distorts the results of macroeconomic forecasting and the monetary policy strategy based on it.*

Keywords: ARIMA, inflation, inflation expectations, monetary policy, Phillips curve.

JEL Classification: E310, E370

Постановка задачі. Інфляція належить до фундаментальних категорій макроекономіки, якісно та кількісно характеризуючи процеси економічного розвитку та занепаду та пояснюючи логіку циклічності економічних явищ. У найбільш загальному розумінні інфляцію варто розглядати як тривале та нерівномірне зростання цін, наслідком якого є втрата

грошима своєї купівельної спроможності. Відтак, хрестоматійними причинами поглиблення інфляційних процесів, зазвичай, визначають саме монетарні чинники, генеза яких пов'язана, в першу чергу, з грошовим оборотом, ринком капіталів і кредитними інститутами. Просте все більше емпіричних досліджень останньої декади ставлять під сумнів актуальність вказаних теоретичних висновків, доводячи безпідставність вирішального впливу жорстко інституціалізованих монетарних важелів на протипагу дії невизначеної сукупності чинників іншого походження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки закономірності розгортання макроекономічних явищ суттєво залежать від особливостей національної економіки (в першу чергу, зумовлених поведінковою моделлю ринкових суб'єктів), проблематиці інфляції та чинників, що її зумовлюють, присвячено чисельні дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних авторів.

Науково-теоретичним основам розуміння сутності інфляції та перебігу інфляційних процесів присвячені праці таких відомих українських економістів, як А. Гальчинський, О. Дзюблюк, В. Коваленко, С. Кораблін, В. Міщенко, Л. Рябініна, М. Савлук. Методологічне опрацювання згаданої проблематики представлено в дослідженнях, авторами яких є І. Джус і В. Піщанська [1], Д. Круковець та О. Верченко [2], Д. Хохич [3]. Серед робіт іноземних авторів є такі, що аналізують причини цінових коливань у межах певної країни [4–6], так і спрямовані на пошук глобальних закономірностей на досвіді широких груп країн [7–8].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відомий ступінь «хрестоматійності» досліджень з причин інфляційної динаміки почасти створює враження про повноцінність наукового охоплення проблеми. Втім, з урахуванням «біхевіористичності» засад сучасної монетарної теорії, причинно-наслідкові зв'язки між драйверами зміни цін і рівнем інфляції залишаються недостатньо вивченими, зокрема щодо економіки країн, що розвиваються в специфічних політичних умовах.

Мета дослідження. Відтак, метою статті є обґрунтування емпіричних ознак домінування немонетарних чинників у інфляційних процесах в Україні.

Основний матеріал. Сучасний режим грошово-кредитної політики – інфляційне таргетування, – фокусується на досягненні встановленого сприятливого темпу зростання цін. Стосовно ефективності функціонування такого режиму та доцільності його використання в окремих країнах, зокрема в Україні, думки вчених, політиків і технократів розходяться. Відносно невеликий історичний досвід, сумнівність стратегічних успіхів інфляційного таргетування та варіативність інших режимів монетарного регулювання зумовлюють актуальність дискурсу стосовно методів і моделей реалізації цінового «якоря», особливо на тлі глобальної рецесії, викликаної пандемією.

Розмаїття реальних проявів чинників інфляційної динаміки зумовлює існування низки теоретичних підходів до визначення їх природи, що можна розділити на дві групи: економічні та неекономічні. Перші, відтак, складаються з монетарної та немонетарної частин. До монетарних чинників, на наш погляд, належать:

- необґрунтована грошово-кредитна емісія;
- висока волатильність валютного курсу;
- пасивне сальдо публічних фінансів.

До немонетарних чинників, відтак, доцільно зараховувати:

- зростання витрат виробництва;
- зростання сукупного попиту, не пов'язаного зі збільшенням грошової маси;
- структурні зрушення в сукупному попиті у бік товарів з атипичним ціноутворенням;
- монополізація ринків товарів і послуг.

Теоретичним обґрунтуванням вирішальної ролі саме монетарних чинників є відома крива Філіпса, що ілюструє зворотній зв'язок між темпами зростання заробітної плати та безробіттям на основі даних Великої Британії 1961-1957 рр. За низького рівня безробіття та високого попиту на працівників заробітна плата зростає, в той час як за великої кількості безробітних конкуренція за робоче місце зростає, що дозволяє знижувати заробітну плату, що відповідним чином відбивається на ціновій динаміці.

Хоча масштабні стагфляційні явища 70-х рр. минулого століття суттєво дискредитували саму ідею цієї кривої, змусивши до її критики навіть послідовників Дж. М. Кейнса, дискусії щодо корисності кривої Філіпса нещодавно відновилися. Це сталося, головню, через інфляційні «сюрпризи» глобальної економіки у розвинутих країнах після 2008 року: по-перше, «twin puzzle» – відсутність дезінфляції (англ. missing disinflation) в американській економіці в 2009-2011 рр. в період суттєвого зниження реального ВВП і зростання безробіття,

по-друге, надмірну дезінфляцію після 2012 р., особливо в Єврозоні. Нещодавні дослідження, що застосовують криву Філіпса, нашоухують на цікаві роздуми щодо потенційних причин інфляційних «сюрпризів», при чому як у економічно розвинених країнах [9–10], так і в країнах Центральної та Східної Європи [11–12].

Зазначені праці, втім, побудовані на новокейнсіанському підґрунті, а тому застосовують не криву в чистому вигляді, а так званий гібридний варіант кривої Філіпса. Ця рівність визначає інфляцію як функцію двох чинників: рівень інфляційних очікувань наступного періоду та розриву між непохитним оптимальним рівнем цін і рівнем цін у поточному періоді. Іншими словами, рівень інфляції знаходиться у прямій залежності від рівня реальних граничних витрат. Вказане пояснюється тим, що приватний сектор бажає зберігати ціну як фіксовану надвишку над граничними витратами, але якщо відношення цих витрат до ціни зростає – це призводить до інфляційного тиску, оскільки частина підприємств підвищуватиме ціни, які вже не відповідають їх очікуванням щодо рівня прибутку.

Використання цього варіанту кривої в структурних моделях трансмісійного механізму варто вважати концепцією, корисною для пояснення ходу інфляційних процесів, зокрема аномально низької інфляції в розвинутих економіках протягом останніх років. Згідно з результатами досліджень [12], відносно найкраще відповідають даним у вибірці та кращим прогнозним значенням ті трансмісійні моделі, в яких очікувана інфляція апроксимується опитуванням очікувань підприємств або споживачів.

Отримані закордонними дослідниками емпіричні результати доцільно верифікувати на відповідних індикаторах стану економіки України. Обчислення відбувалося за трьома основними варіантами кривої Філіпса:

$$\pi_t = \alpha\pi_{t-1} + \beta y_t \tag{1}$$

$$\pi_t = \gamma E_t\{\pi_{t+1}\} + \beta y_t \tag{2}$$

$$\pi_t = \beta y_t + \gamma E_t\{\pi_{t+1}\} + \delta\pi_{t-1} \tag{3}$$

де π_t – рівень інфляції в поточному періоді;
 π_{t-1} – рівень інфляції в базисному періоді;
 y_t – шок пропозиції;
 E_t – інфляційні очікування;
 $\alpha, \beta, \gamma, \delta$ – коефіцієнти при змінних.

Відтак, традиційна крива (1) описує залежність інфляції виключно від шоків пропозиції з урахуванням ретроспективних цінових коливань. Новокейнсіанський варіант кривої (2) вводить перспективні очікування щодо інфляції замість історичних значень, а гібрид новокейнсіанського варіанту (3) об’єднує обидва попередніх припущення.

До переліку адекватних показників шоку пропозиції (y_t) зазвичай відносять розрив ВВП (тобто, відхилення його актуального значення від тренду), питомі витрати на працю (відношення національного фонду оплати праці до ВВП) або їх відхилення від тренду, а також рівень безробіття, розрахований як індекс чисельності офіційно безробітних. Оскільки дисбаланси в публічних фінансах також справляють вплив на цінові коливання, нами було запропоновано альтернативний показник шоку пропозиції – співвідношення середньої номінальної заробітної плати до мінімальної (в якості «прокси» фіскальних шоків).

Оцінка варіантів кривої Філіпса для України відбувалася за допомогою ПЗ EViews 9 на скоригованому часовому проміжку від III кв. 2013 р. по II кв. 2020 р. (табл. 1, 2).

Таблиця 1

Результати оцінки новокейнсіанського варіанту кривої Філіпса

Очікування	const.	γ	β	Adj. R ²
<i>1) Розрив ВВП</i>				
Банків	-0,5418	2,0476*	-0,0478	0,2524
Підприємств	0,0447	1,5095**	0,2773	0,1385

Домогосподарств	-0,5296	0,8822	0,0762	-0,0827
Середньозважені	0,1161	2,4606**	0,2863	0,1904
<i>2) Питомі витрати на працю</i>				
Банків	-1,5302	0,9249*	1,9600*	0,6902
Підприємств	-1,1974	0,9179**	2,0973*	0,7237
Домогосподарств	-1,4586	0,8935	2,2844*	0,6578
Середньозважені	-1,1873	1,3541**	2,0373*	0,7186
<i>3) Безробіття</i>				
Банків	-0,2604	2,2743*	33,4669	0,2837
Підприємств	0,0492	1,4619**	9,9719	0,1320
Домогосподарств	-0,5840	0,8085	-1,9705	-0,0832
Середньозважені	0,2621	2,5165**	23,0579	0,1956
<i>4) Співвідношення середньої заробітної плати до мінімальної</i>				
Банків	-0,5814	2,0619*	0,1179	0,2572
Підприємств	0,0314	1,4721**	-0,1114	0,1332
Домогосподарств	-0,5751	0,8106	0,0142	-0,0832
Середньозважені	0,0663	2,3683**	-0,0604	0,1814

Примітка: * – 1% рівень значущості; ** – 5% рівень значущості; *** – 10% рівень значущості.

Джерело: власні обчислення на підставі [13–15]

Представлені в табл. 1 і 2 результати обчислень свідчать, що в цілому, якість отриманих моделей є невисокою (скориговане значення R² є меншим за 75%). Найкраще інфляцію описують моделі з питомими витратами на працю – зокрема, найбільш адекватною є модель гібриду новокейнсіанського варіанту з використанням середньозважених інфляційних очікувань.

Таблиця 2

Результати оцінки гібриду новокейнсіанського варіанту кривої Філіпса за середньозваженими інфляційними очікуваннями

β	γ	δ	Adj. R ²
<i>1) Розрив ВВП</i>			
0,7053	2,6136**	1,5422	0,3111
<i>2) Питомі витрати на працю</i>			
1,9035*	1,5076*	1,3576**	0,7719
<i>3) Безробіття</i>			
32,1427	2,3797**	1,7259	0,3030
<i>4) Співвідношення середньої заробітної плати до мінімальної</i>			
0,3055	2,1010**	2,1253***	0,3040

Примітка: * – 1% рівень значущості; ** – 5% рівень значущості; *** – 10% рівень значущості.

Джерело: власні обчислення на підставі [13–15]

Вищевикладене, на нашу думку, свідчить про відсутність вирішального впливу монетарних чинників на інфляційну динаміку в Україні в зазначений період. Частину скепсису можна пояснити, зокрема, недосконалістю статистичних методів збору макроекономічних індикаторів. Тим не менш, незадовільні результати оцінки моделей, що ґрунтуються на суворому теоретичному підґрунті, спонукає до побудови суто емпіричної моделі. Відповідним методом є ARIMA-модель, що дозволяє оцінювати прогнозні значення залежної змінної, спираючись виключно на ретроспективні тренди цієї самої змінної. Обчислення з використанням вказаного ПЗ дозволили отримати такий результат:

$$\text{dlog}(\pi) = 0,6045 * \text{AR}(1) - 0,1098 * * * \text{AR}(13) - 0,2518 * * \text{MA}(6) - 0,7932 * * * \text{SMA}(12) - 0,0030 * * * \text{const.} \quad (4)$$

Виконання математичних перетворень є вимогою стаціонарності ряду, а закріплена в AR-MA термінах сезонність додатково свідчить на користь адекватності побудованої моделі. Хоча точність специфікованого варіанту моделі ARIMA складає трохи більше 65% ($\text{adj. } R^2 = 0,6669$), вона загалом доволі добре описує загальну динаміку інфляції в Україні. Це пояснюється, зокрема, шоківими коливаннями показника в березні 2014 – травні 2016 рр., які негативно позначилися на якості моделі (це видно й на рис. 1).

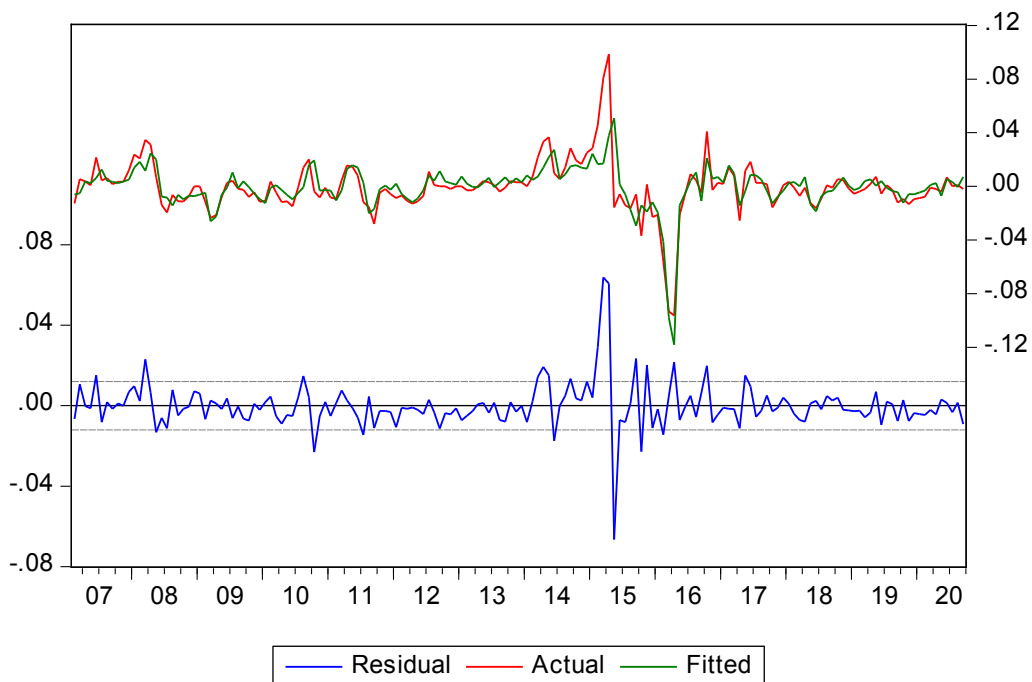

Рис. 2 ARIMA-модель інфляції в Україні в 2007 – 2020 рр.

Джерело: власні обчислення на підставі [13]

Як випливає з рис. 1, незважаючи на нижчу якість, описові властивості ARIMA-моделі є цілком задовільними. Це свідчить про те, що у формуванні інфляції в Україні високу роль грають саме немонетарні, неекономічні, суб'єктивні чинники – в першу чергу, настрої населення, які складно привести до дискретної форми. ARIMA-модель, в свою чергу, враховує лише ретроспективу цільової змінної. За основу було взято статистичні дані з червня 2014 до вересня 2020 рр. Разом з тим, специфікована модель достатньо добре описує й історичну динаміку з 2007 року.

Висновки. Проведене дослідження надало нові емпіричні докази сумнівності стійкого та прогнозованого впливу об'єктивних монетарних чинників на інфляційну динаміку. Доцільність використання кривої Філіпса в масштабних структурних моделях, відтак, викликає певні сумніви, оскільки потенційно викривлює результати макроекономічного прогнозування та засновану на цьому стратегію монетарної політики. Подальші дослідження варто зосередити на апробації інших популярних інфляційних моделей на статистичних даних української економіки.

Список літератури

1. Джус І.І., Піщанська В.В. Два види кривої Філіпса: емпіричні дослідження економіки України 1996-2008 років. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2010. Том 107. С. 27-30.
2. Krukovets, D., Verchenko, O. (2019). Short-Run Forecasting of Core Inflation in Ukraine: a Combined ARMA Approach. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*. No. 248. P. 11-20.
3. Хохич Д.Г. Взаємовплив динаміки зростання споживчих цін та інфляційних очікувань в Україні. *Фінанси України*. 2020. № 4. С. 64-81.
4. Blanchard, O. (2016). The Phillips Curve: Back to the '60s? *American Economic Review*. No. 106 (5). P. 31-34.
5. Yolanda, Y. (2017). Analysis of Factors Affecting Inflation and its Impact on Human Development Index and Poverty in Indonesia. *European Research Studies Journal*. Vol. XX. Issue 4B. P. 38-56.
6. Olasunkanmi, O.R., Oladipo, O.S. (2020). Factors Affecting Inflation in Nigeria. *International Journal of Monetary Economics and Finance*. Vol. 13, No. 6, P. 545-568.
7. De Carvalho, A.R., Ribeiro, R.S.M., Marques, A.M. (2018). Economic Development and Inflation: a Theoretical and Empirical Analysis. *International Review of Applied Economics*. Vol. 32. Issue 4. P. 546-565.
8. Živkov, D., Kovačević, J., Papić-Blagojević, N. (2020). Measuring the Effects of Inflation and Inflation Uncertainty on Output Growth in the Central and Eastern European Countries. *Baltic Journal of Economics*. Vol. 20. Issue 2. P. 218-242.
9. Ciccarelli, M., Osbat, C. (2017). Low Inflation in the Euro Area: Causes and Consequences. ECB Occasional Paper. No. 181. 89 p.
10. Coibion, O., Gorodnichenko, Y. (2015). Is the Phillips Curve Alive and Well After All? Inflation Expectations and the Missing Disinflation. *American Economic Journal: Macroeconomics*. No. 7(1). P. 197-232.
11. Łyziak, T. (2016). The Phillips Curve is Still Alive. Interpretation of Low Inflation Episode in Poland. *Studia Ekonomiczne*. No. 2 (89). P. 161-198.
12. Szafranek, K. (2017). Flattening of the New Keynesian Phillips Curve: Evidence for an Emerging, *Small Economy*. *Economic Modelling*. No. 63. P. 334-348.
13. Статистика. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/>.
14. Статистична інформація. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
15. Звітність. Портал Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu/>.

References

1. Dzhus, I.I., Pishchanska, V.V. (2010). The Two Types of Phillips Curve: Empirical Research of the Economy of Ukraine in 1996–2008. *Scientific Papers NaUKMA. Economics*. Vol. 107. P. 27-30 [in Ukrainian].
2. Krukovets, D., Verchenko, O. (2019). Short-Run Forecasting of Core Inflation in Ukraine: a Combined ARMA Approach. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*. No. 248. P. 11-20.
3. Khokhych, D. (2020). Interaction of Consumer Prices Growth Dynamics and Inflation Expectations in Ukraine. *Finance of Ukraine*. 2020. No. 4. P. 64-81 [in Ukrainian].
4. Blanchard, O. (2016). The Phillips Curve: Back to the '60s? *American Economic Review*. No. 106 (5). P. 31-34.
5. Yolanda, Y. (2017). Analysis of Factors Affecting Inflation and its Impact on Human Development Index and Poverty in Indonesia. *European Research Studies Journal*. Vol. XX. Issue 4B. P. 38-56.
6. Olasunkanmi, O.R., Oladipo, O.S. (2020). Factors Affecting Inflation in Nigeria. *International Journal of Monetary Economics and Finance*. Vol. 13, No. 6, P. 545-568.
7. De Carvalho, A.R., Ribeiro, R.S.M., Marques, A.M. (2018). Economic Development and Inflation: a Theoretical and Empirical Analysis. *International Review of Applied Economics*. Vol. 32. Issue 4. P. 546-565.
8. Živkov, D., Kovačević, J., Papić-Blagojević, N. (2020). Measuring the Effects of Inflation and Inflation Uncertainty on Output Growth in the Central and Eastern European Countries. *Baltic*

Journal of Economics. Vol. 20. Issue 2. P. 218-242.

9. Ciccarelli, M., Osbat, C. (2017). Low Inflation in the Euro Area: Causes and Consequences. *ECB Occasional Paper*. No. 181. 89 p.

10. Coibion, O., Gorodnichenko, Y. (2015). Is the Phillips Curve Alive and Well After All? Inflation Expectations and the Missing Disinflation. *American Economic Journal: Macroeconomics*. No. 7(1). P. 197-232.

11. Łyziak, T. (2016). The Phillips Curve is Still Alive. Interpretation of Low Inflation Episode in Poland. *Studia Ekonomiczne*. No. 2 (89). P. 161-198.

12. Szafranek, K. (2017). Flattening of the New Keynesian Phillips Curve: Evidence for an Emerging, Small Economy. *Economic Modelling*. No. 63. P. 334-348.

13. Statistics Data, *National Bank of Ukraine Official Web-site*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/statistic/> [in Ukrainian].

14. Statistics Data, *State Statistical Service of Ukraine Web-site*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

15. Reporting, *State Treasury Service of Ukraine Portal*. Retrieved from <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu/> [in Ukrainian].

~ ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ ~

УДК 332.143

DOI:10.32680/2409-9260-2021-7-8-284-285-69-75

АКТУАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МІСТА БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКИЙ ДО 2028 РОКУ

Карпов В.А., кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна
e-mail: 0682636461karpov@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9968-8380

Грендиш Д.С., магістрант, Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна
e-mail: darsia.darsia+@gmail.com

***Анотація.** Об'єкт дослідження. Стратегії економічного і соціального розвитку територіальних громад вимагають постійного моніторингу та уточнення цілей, завдань, програм і проектів їх реалізації. Даний процес досить складний як за часовими рамками, так і за методами його виконання. З позицій термінології його прийнято називати актуалізацією. Вивчення актуалізації стратегії розвитку міста Б-Дністровський і склало об'єкт даного дослідження. Методологія. Методологію дослідження формують визначення уточнення цілей, завдань, пріоритетів і напрямків сталого місцевого економічного розвитку міста Б-Дністровський з урахуванням потреб та інтересів громади. Результати. Основною метою статті є оцінка змін у напрямках соціально-економічного розвитку міста Б-Дністровський. У роботі проведено аналіз соціально-економічного розвитку міста за різними показниками та змінами що відбулися на території громади за останні роки. У ході дослідження соціально-економічного розвитку було представлено проект актуалізації стратегії розвитку економічного та соціального розвитку міста Б-Дністровський до 2028р. Наукова новизна. Наукова новизна полягає в апробації і практичному застосуванні алгоритму розробки актуалізації стратегії економічного і соціального розвитку території стосовно конкретної територіальній громаді. Практична та (або) теоретична значущість. Отримані результати в подальшому будуть використані для розробки концептуальних моделей для аналогічних міських об'єднаних територіальних громад на регіональному рівні.*

***Ключові слова:** стратегія місцевого економічного та соціального розвитку; регіон; місто, громада; населення; витрати; розвиток територій.*

UPDATING THE DEVELOPMENT STRATEGY OF THE CITY OF BELGOROD-DNESTROVSKY UNTIL 2028

Karpov Vladimir, PhD of Economics, Associate Professor of Economics, Law and Business Management, head of the research department, assistant professor, Odessa National Economics University, Odessa, Ukraine
e-mail: 0682636461karpov@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9968-8380

Grendish Darya, undergraduate student, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: darsia.darsia+@gmail.com

***Abstract.** Object of study. Strategies for economic and social development of territorial communities require constant monitoring and clarification of goals, objectives, programs and projects for their implementation. This process is quite complex both in terms of time and methods of its implementation. From the standpoint of terminology, it is called actualization. The study of the actualization of the development strategy of the city B-Dniester and was the object of this study. Methodology. The research methodology is formed by determining the clarification of goals, objectives, priorities and directions of sustainable local economic development of the city of B-Dniester, taking into account the needs and interests of the community. Results. The main purpose of the article is to assess changes in the socio-economic development of the city B-Dniester. The paper analyzes the socio-economic development of the city on various indicators and changes that have occurred in the community in recent years. During the study of socio-economic development was presented a project to update the strategy of economic and social development of the city of B-Dniester until 2028. Scientific novelty. The scientific novelty lies in the testing and practical application of the algorithm for developing an update of the strategy of economic and social development of the territory in relation to a particular territorial community. Practical and (or) theoretical significance. The obtained results will be further used to develop conceptual models for similar urban integrated territorial communities at the regional level.*

***Keywords:** strategy of local economic and social development; region; city, community; people; costs; development of territories.*

JEL Classification: R110, E600

Постановка задачі. Територіальна реформа в Україні вимагає дослідження цілого ряду пов'язаних з нею питань і виникаючих при цьому проблем. До основних з яких відносяться: оцінка сучасного соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад, їх стану, оцінка спроможності регіонів впоратися з проблемним питанням державної регіональної політики, розробка основних заходів у сфері соціального-економічного розвитку територіальних утворень спрямованих на розв'язання фінансових, екологічних, демографічних, соціальних та інших проблем, які виникають в нових умовах перебудови територій, особливо актуальним у даному випадку є дослідження умов місцевого економічного розвитку міста Білгород-Дністровський.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням соціально-економічного розвитку регіонів України займалися наступні вітчизняні вчені: О.І. Павлов, О.Г. Булавка, В.Г., Малік, І.В. Прокопа, В.К. Терещенко, П.Т. Саблук, Л.О. Шепотько, Ковальов А.І., Сментина Н.В. та багато інших [2,6,7,8,10].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення місцевого економічного та соціального розвитку територіальних утворень в Україні залишається на недостатньому рівні, на відміну від країн Європейського союзу, в яких діють програми, спрямовані на розвиток місцевих територій.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження теоретико-методологічних основ стратегічного планування на місцевому рівні та актуалізація Стратегії економічного та соціального розвитку м. Білгород-Дністровського.

Основний матеріал. Актуалізація Стратегії розвитку міста Білгород-Дністровського до 2028 року розглядається як плановий стратегічний документ найвищого рівня у місті, а отже, її актуалізація вимагає відповідної уваги.

М. Білгород-Дністровський було віднесено до категорії міст у 1944 р., воно є містом обласного значення та районним центром Білгород-Дністровського району Одеської області. Місто розташовано в південно-західній частині Одещини на правому березі Дністровського лиману, в 20 км від Чорного моря та в безпосередній близькості до курортно-рекреаційної зони півдня України (селищ Затока, Сергіївка, Курортне). Загальна площа міста Білгород-Дністровського складає 19,1 кв.км. [3,5].

У результаті реформ з децентралізації місто набуло статусу адміністративного центру 16 об'єднаних територіальних громад новосформованого Білгород-Дністровського району Одеської області.

Білгород-Дністровський – найстародавніше місто в Україні та одне з найстарших міст Європи. Воно виникла в VI столітті до нашої ери та за цей багатий період його існування місто населяли різні племена та народи, кожен з них називали його по своєму: Тіра, Офіуса, Алба-Юлія, Білгород, Феґер-Вар, Ак-Лібо, Мон-Кастро, Читате-Алба. До наших часів дійшло більш двох десятків назв міста, але всі вони, так чи інакше, перекладались як Біле місто, Біла фортеця.

Як зазначає Сментина Н.В. [2] оцінці пріоритетів розвитку територіальних утворень передують етап аналізу стану їх розвитку. Нами було проведено аналіз економічного і соціального розвитку міста за останні п'ять років.

Транспортно-комунікаційний комплекс міста містить морський торговий порт, залізнично-дорожній вузол, автотранспорт підприємства, цех телекомунікаційних послуг та електрозв'язку, залізничний та автомобільний вокзали. Перспективними галузями м. Білгород-Дністровський виступають: виробництво гумових і пластмасових виробів, електронних та побутових пристроїв, виробів з полімерних матеріалів, легка промисловість. Загальна кількість підприємств у місті складає 547 (2,1 % у загальнообласних підсумках, з них промисловий комплекс міста представляють 15 підприємств). У січні–вересні 2020р. промисловими підприємствами міста реалізовано продукції на 452,6 млн.грн. (1,1% від загального обсягу реалізованої промислової продукції області). Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу становив 8092,2 грн. Найбільшу питому вагу в обсягах виробництва займає харчова галузь – 77,3%, потім машинобудівна – 18,0%. У загальній кількості підприємств працює 7231 осіб.

Згідно із даними Управління статистики [5] в Одеській області, середньомісячна заробітна плата штатного працівника м. Білгород-Дністровського в 2020 р. складає 7746 грн. (на 8,6 % більше ніж у 2019 р. – 7135 грн.). При цьому, середня заробітна плата в Одеській області в 2020 р. дорівнює 10341 грн., в Білгород-Дністровському районі – 7978 грн., в м. Одесі – 10559 грн. Таким чином, заробітна плата в місті є меншою, ніж по області на 25,1 %, ніж по району – на 2,9 %, ніж в обласному центрі – на 26,6 %. При цьому, темпи зростання

заробітної плати в 2020 р. в місті є меншими ніж в області в цілому на 2,9 %, ніж в Одесі – на 2,0 %, проте більшими ніж в Білгород-Дністровському районі на 3,2 %.

Особливості географічного положення, сприятливі природно-кліматичні умови, багате історичне минуле створили можливість для розвитку в місті високорентабельної туристично-рекреаційної галузі. Кількість туристів і відвідувачів м. Білгород-Дністровського (включаючи курортні селища) літнього туристично-оздоровчого сезону щорічно дорівнює близько 400 тис. осіб. На території міста розташовані 35 пам'яток архітектури та містобудування, 18 пам'яток історії, 3 пам'ятки археології та 1 пам'ятка монументального мистецтва. Головним об'єктом, який приваблює туристів, є комплекс споруд «Акерманська фортеця» (XIV-VIII ст.), та пам'ятка археології національного значення Городище «Тіра – Білгород» (IX століття до нашої ери - IV століття, IX - XIII століття). Одним з найпопулярніших місць відвідування релігійного туризму є пам'ятка архітектури XIV-XVIII ст. підземна церква Іоанна Сочавського.

За останні п'ять років структура доходів зазнала суттєвих змін: так, частка податкових надходжень зросла на 23,5 в.п. (62,9 % у 2020 р. проти 39,4 % у 2016 р.); частка трансфертів, навпаки, знизилась на 22,5 в.п. (32,6 % у 2020 р. проти 55,1% у 2016 р.). Частки інших доходів майже не змінилися. Видатки бюджету м. Білгорода-Дністровський за 2020 р. з урахуванням трансфертів з інших бюджетів та власних надходжень бюджетних установ склали 399107,7 тис. грн., у тому числі обсяг видатків загального фонду бюджету – 359176,4 тис. грн., та видатків спеціального фонду – 39931,4 тис. грн. Для забезпечення фінансування капітальних видатків в бюджеті міста було проведено передачу коштів із загального фонду бюджету до спеціального фонду бюджету в сумі 16567,3 тис. грн.

Підсумки SWOT-аналізу м. Білгород-Дністровського дозволили розробити рекомендації з підтримки сильних сторін на основі посилення можливостей міста, зменшення впливу слабких сторін і зниження впливу виявлених загроз:

1. С1 –3 метою активізації участі громадськості у постановці та вирішенні питань місцевого економічного розвитку (МЕР) створити на засадах партнерства місцевої влади, підприємців та представників недержавних громадських установ (організацій) постійно діючу робочу групу з МЕР.

У відповідному розділі «Стратегії» передбачити компетенції та відповідальність членів робочої групи (РГ) за аналіз стану МЕР та заходів з його суттєвого поліпшення.

2. С2 –Передбачити за ініціацією керівництва створення проєктного офісу для потреб розвитку міста. Серед функціональних обов'язків офісу передбачити надання на частково безоплатній основі послуг інформаційного, консультативного та навчального змісту. Для підготовки інвестиційних пропозицій, проєктів та каталогів профільних відповідно до потреб МЕР міста. Залучати фахівців освітянських і консультативних установ країни, що мають відповідний досвід та спроможність успішно допомагати МЕР міста.

3. С3 –В цілях забезпечення розвитку привабливої діяльності в напрямках спорту, культури та науки серед молоді створити міський Центр розвитку молоді, передбачивши серед його функціональних обов'язків регулярне проведення евентійних заходів районного, обласного, регіонального, національного та міжнародного рівня.

Передбачити підтримку проєктів із створенням нових робочих місць для обслуговування (задоволення) потреб Центру розвитку молоді та його відвідувачів. Створити умови для розвитку почуття міської ідентичності у молоді міста, забезпечити підтримку волонтерського та патріотичного руху в місті.

4. С4 – Для забезпечення підвищення туристичної привабливості міста передбачити розробку туристичного інформаційного порталу м. Білгород-Дністровського і відповідного до нього мобільного додатку. Розробити концепцію 4Р для просування туристичного продукту міста; створити власний міський бренд.

5. С5 –3 метою збільшення додаткових надходжень до міського бюджету передбачити створення умов, привабливих для розміщення на території міста транспортно-міжрегіонального та міжнародного логістичного HUB-центру, спеціалізованого на розміщенні та перевезенні експортних та транзитних вантажів Півдня України.

Пропозиція базується на можливостях використання трендових напрямків розвитку логістичних операцій в Україні та її сусідами в межах транскордонного співробітництва із республікою Молдова, Румунією, тощо.

6. С6–3 метою створення нових робочих місць в сервісній інфраструктурі міста забезпечити надання різноманітних комунально-побутових послуг та інженерно-комунікативне обслуговування мешканців багатоквартирних будинків міста Запровадити комплекс заходів

соціального партнерства із керівництвом військових прикордонних частин, розташованих на теренах міста.

7. С7 – Для фінансової підтримки громадських ініціатив забезпечити постійну роботу платформи «Бюджет участі»; забезпечити методичну підтримку для підготовки пропозицій на конкурс.

8. С8 – Включити до переліку обов'язкових цільових програм заходи щодо:

- капітального ремонту (реновації) освітянських установ міста;
- систем опалення в об'єктах комунальної власності міста;
- активного переходу до засобів альтернативної енергетики;
- утеплення об'єктів комунальної власності міста;
- систем муніципальної охорони та соціального захисту міста.

Наведений аналіз діяльності та діагностування сильних та слабких сторін міста, врахування макро- та мезоекономічних чинників, стає можливим визначити наступні пріоритети, які схематично наведені на рис. 1.

Для досягнення мети по кожному з пріоритетів були визначені стратегічні, операційні цілі, а також завдання, необхідні для досягнення соціально-економічного розвитку міста до 2027 року.

Ревіталізація – поняття, яке трактується як оживлення (відновлення) минулого, поєднання сьогодення з минулим, повернення до життя. Впровадження інструментів ревіталізації необхідне для того, щоб відновити території, котрі були структурно деградовані та ускладнюють розвиток міст і районів. Соціально-культурна функція ревіталізації є «візитною картою» всього процесу. Вплив соціально-культурної ревіталізації розглядають в трьох аспектах: вплив на оточення, економіку та безпосередньо соціальну сферу. У рамках даного пріоритету в місті функціонують 15 цільових програм.

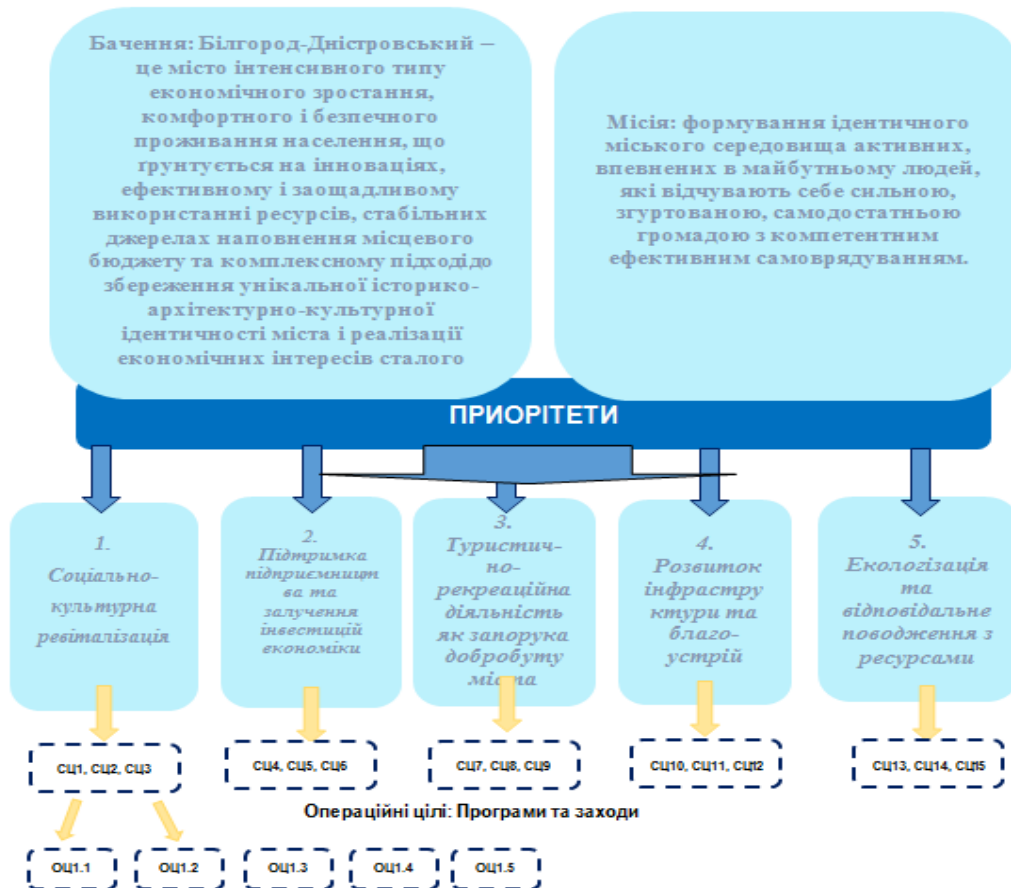

Рис. 1 «Дерево цілей» реалізації Стратегії розвитку м. Білгород-Дністровського

Джерело: розроблено автором на основі [7]

За другим пріоритетом - комплексна та гармонізована підтримка малого та середнього

бізнесу та залучення інвестицій у реальний сектор економіки міста передбачає поетапний план дій по заохоченню та залученню інвестицій у реалізацію промислових бізнес-проектів на земельних ділянках та об'єктах нерухомості, що належать міста. У рамках даного пріоритету в місті функціонує Програма розвитку та підтримки малого і середнього підприємництва у м. Білгород-Дністровському на 2019-2021 роки.

У рамках третього пріоритету - туристично-рекреаційна діяльність як запорука добробуту міста – розроблена місцева комплексна програма розвитку, що включає три основні стратегічні завдання - визначення туристичних атракцій міста (23 завдань), брендування та диверсифікація туристичного простору міста (39 завдань), ефективна рекреаційна діяльність та охорона здоров'я (4 завдання).

В четвертому пріоритеті передбачається здійснити сприяння розвитку транспортно-логістичної інфраструктури міста та транспортного сполучення. Для цього керівництво м. Білгород-Дністровського передбачає розробити відповідну комплексну Програму, стратегічною ціллю якої повинно бути досягнення інтеграції між містом Білгород-Дністровським та туристичними центрами Одеської області за допомогою водного транспорту. Також в рамках цієї стратегічної цілі передбачено комплекс дій по покращенню благоустрою міста.

У рамках п'ятого пріоритетного напрямку функціонують наступні міські програми:

- Програма поводження з твердими побутовими відходами в м. Білгород-Дністровський на період 2018-2022 роки;

- Програма «Питна вода міста Білгород-Дністровського на 2020-2023 роки».

У відповідності з алгоритмом реалізації стратегії, послідовне досягнення поставлених цілей пріоритетних напрямків виражається в досягненні запланованих рівнів індикативних показників. У таблиці 1 наведені розрахункові рівні індикаторів економічного та соціального розвитку м. Білгород-Дністровського.

Таблиця 1

Індикатори економічного та соціального розвитку м. Білгород-Дністровського до 2028 р.

Показник	Одиниця виміру	Значення показника у 2020 р.	Значення показника у 2028 р.
Капітальні інвестиції	млн. грн.	84,6	125,0
Обсяг виробленої продукції	млн. грн.	603,5	700,0
Зовнішньоторгівельний оборот	млн. дол. США	35,9	40,0
Податок на доходи фізичних осіб	млн.грн.	164,0	215,0
Земельних податок	млн.грн.	24,6	30,0
Єдиний податок	млн. грн.	40,5	45,0
Акцизний збір	млн.грн.	12,8	16,0
Кількість зустрічей за участю керівництва громади, форумів, конференцій	од.	24	48
Зношеність системи водопостачання та водовідведення	%	65	50
Частка переробки ТПВ	%	-	5
Кількість туристів	тис. осіб	250	400
Одноразова місткість засобів колективного розміщення	місць	300	450
Кількість проведених культурних заходів, які мають загальноміське значення	од.	84	150
Кількість проведених спортивних змагань	од.	34	45
Чисельність учасників спортивних змагань	осіб	2720	3500
Охоплення населення інтерактивними сервісами	%	15	25

Завантаженість дошкільних навчальних закладів	дітей на 100 місць	116	105
Частка дітей шкільного віку, що займаються у позашкільних навчальних закладах	%	35	45
Кількість учнів – переможців олімпіад та конкурсів	осіб	59	65
Кількість дитячих ігрових майданчиків	од.	82	90
Кількість органів самоорганізації населення	од.	2	5
Кількість одержувачів соціальних допомог за рахунок бюджету міста	тис. осіб	5471	6000

Джерело: розроблено автором

Початкове значення кожного індикатора зазначено на 2020 рік. Індикатори згруповані за пріоритетними напрямками розвитку міста. В основі більшості наведених індикаторів лежать методики державних органів статистики, частина індикаторів складалась за рекомендаціями фахівців цільових робочих груп. Поетапні порогові значення індикаторів у 2028 році були визначені на основі вивчення динаміки відповідних показників експертів.

Висновки. 1. Сполучною ланкою між цілями розвитку міста і існуючими проблемами виступає стратегія. Під стратегією розвитку необхідно розуміти систему дій та рішень органів самоврядування, представників громадськості, бізнесу стосовно вибору, розробки та реалізації стратегії.

2. Нормативно-правове поле, що стосується розробки стратегії в Україні ще не сформована остаточно, а лише перебуває на стадії свого формування, адже залишається безліч питань, які вимагають свого законодавчого унормування.

3. Розробка стратегії передбачає проходження послідовно таких трьох фаз: ухвалення рішення про необхідність розробки плану, стратегічної фази, в якій остаточно визначаються цілі розвитку на певний період, їх виконавці і партнери, розробляється стратегія розвитку, визначаються завдання і результати для кожного з акторів, засоби і методи комунікації, контролю тощо та фази реалізації, на якій реалізується певна стратегія розвитку.

4. Економічний стан місцевої громади відповідає вимогам та викликам сучасності, але не в повній мірі влаштовує баченням керівництва громади. Зокрема, ще не значно росте доля інноваційної продукції, недостатньо розвинуті туризм та індустрія гостинності. Незначні обсяги іноземних інвестицій, кількість робочих місць суттєво не зростає. Транспортні проблеми сполучення за останні роки хоч і не загострилися, але поряд з тим потребує додаткової уваги автомобільне сполучення із госпітальними центрами. Соціальна складова потребує невідкладних корегувань за негативних демографічних процесів, скороченні питомої ваги працездатного та кваліфікованого населення та від'їзд на більш мотивовану роботу у великі міста країни та за кордон.

5. Місія розвідку міста - «формування ідентичного міського середовища активних, впевнених в майбутньому людей, які відчують себе сильною, згуртованою, самодостатньою громадою з компетентним ефективним самоврядуванням».

6. Підсумки SWOT-аналізу м. Білгород-Дністровського дозволили розробити рекомендації з підтримки сильних сторін на основі посилення можливостей міста, зменшення впливу слабких сторін і зниження впливу виявлених загроз.

7. Наведений у роботі аналіз соціально-економічний розвиток м. Білгород-Дністровського, дозволив зробити висновок, що головними напрямками (пріоритетами) розвитку соціально-економічного розвитку громади мають стати:

- соціально-культурна ревіталізація;
- підтримка підприємництва та залучення інвестицій економіки;
- туристично-рекреаційна діяльність як запорука добробуту міста;
- розвиток інфраструктури та благоустрій;
- екологізація та відповідальне поводження з ресурсами.

8. У роботі розроблені сценарії досягнення поставлених в стратегії цілей а також визначено етапи їх здійснення.

9. Наведено моніторинг реалізації стратегії. У відповідності з цим моніторингом та етапами розроблені індикативні показники, що характеризують стан ключових сфер життєдіяльності громади.

Перспективами подальшого розвитку в цьому напрямку досліджень є актуалізація поставлених цілей в стратегії розвитку міста, з метою досягнення запланованих рівнів індикативних показників, досягнення основної мети і пропорцій економічного і соціального розвитку громади. Основним напрямком подальших досліджень в цьому напрямку, на наш погляд, є роботи з розробки програм і проектів місцевого економічного розвитку.

Список літератури

1. Закон України Про добровільне об'єднання територіальних громад URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2015_09_04/T150157.html (дата звернення: 29.04.2021).
2. Сментина Н. В. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку на мезорівні: теорія, методологія, практика : монографія / Н. В. Сментина. Одеса: Атлант. 2015. 365 с.
3. Офіційний сайт Білгород-Дністровської міської ради URL: <https://bilgorod-d.gov.ua/> (дата звернення: 29.04.2021).
4. Державна адміністрація м. Білгород-Дністровський URL: <https://b-dnistrov-rda.odessa.gov.ua/> (дата звернення: 30.04.2021)
5. Офіційний сайт Державної служби статистики URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 06.05.2021).
6. Інструментарій місцевого економічного розвитку: теорія, методологія, практика: монографія / [Ковальов А. І., Корольова Т. С., Сментина Н. В., Павлова Т. В., Карпов В. А., Фіалковська А. А., Котова І. М.]; за заг. ред. А. І. Ковальова. Київ: ФОП Гуляєва В. М. 2021. 413 с.
7. Карпов В.А. Початкові умови створення та стратегічні напрями розвитку Роздільнянської об'єднаної територіальної громади *Науковий вісник* № 6 (269), 2019 DOI: 10.32680/2409-9260-2019-6-269-53-67 URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2019/269/pdf/53-67.pdf> (дата звернення: 06.06.2021).
8. Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року (від 21 грудня 2015 року № 32-VII) URL: <https://scholar.google.com/scholar?cluster=16055454138208204021&hl=en&oi=scholar> (дата звернення: 06.08.2021).
9. Офіційний сайт Головного управління статистики в Одеській області URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 06.08.2021).
10. Сментина Н.В. Методи, інструменти та механізми управління збалансованим розвитком територіальних систем/ Причорноморські економічні студії №20, 2017 с. 20-24

References

1. Zakon Ukrainy Pro dobrovilne obiednanni a terytorialnykh hromad URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2015_09_04/T150157.html (data zvernennia: 29.04.2021). [In Ukrainian].
2. Smentyna N. V. Stratehichne planuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku na mezorivni: teoriia, metodolohiia, praktyka : monohrafiia / N. V. Smentyna. Odesa: Atlant. 2015. 365 s. [In Ukrainian].
3. Official site of Belgorod-Dniester City Council URL: <https://bilgorod-d.gov.ua/> (datazvernennia: 29.04.2021). [In Ukrainian].
4. State Administration of Belgorod-Dniester URL: <https://b-dnistrov-rda.odessa.gov.ua/> (data zvernennia: 30.04.2021). [In Ukrainian].
5. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennia: 06.05.2021). [In Ukrainian].
6. Instrumentarij misceвого ekonomichnogo rozvitku: teoriya, metodologiya, praktika: monografiya / [Koval'ov A. I., Korol'ova T. S., Smentina N. V., Pavlova T. V., Karpov V. A., Fialkovs'ka A. A., Kotova I. M.]; za zag. red. A. I. Koval'ova. Kii'v: FOP Gulyaeva V. M. 2021. 413 s. [In Ukrainian].
7. Karpov V.A. Pochatkovi umovi stvorennya ta strategichni napryami rozvitku Rozdil'nyans'koi ob'ednanoi teritorial'noi gromadi *Naukovij visnik* № 6 (269), 2019 DOI: 10.32680/2409-9260-2019-6-269-53-67 URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2019/269/pdf/53-67.pdf> (data zvernennia: 6.06.2021). [In Ukrainian].
8. Stratiya ekonomichnogo ta social'nogo rozvitku Odes'koi oblasti do 2020 roku (vid 21 grudnya 2015 roku № 32-VII) URL: <https://scholar.google.com/scholar?cluster=16055454138208204021&hl=en&oi=scholar> (data zvernennia: 6.08.2021). [In Ukrainian].
9. Oficijnij sajt Golovnogo upravlinnya statistiki v Odes'kij oblasti URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua> (data zvernennia: 6.08.2021). [In Ukrainian].
10. Smentina N.V. Metodi, instrumenti ta mekhanizmi upravlinnya zbalansovanim rozvitkom teritorial'nih sistem/ Prichornomors'ki ekonomichni studii №20, 2017 s. 20-24. [In Ukrainian].

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСНОВНИХ ЗМІСТОВНИХ ДЕТЕРМІНАНТ РОЗВИТКУ ДЕРЕВООБРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ КРАЇН СВІТУ

Губарєва І. О. доктор економічних наук, професор, завідувач сектору енергетичної безпеки та енергозбереження, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, Харків, Україна
e-mail: gubarievairyna@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9002-5564

***Анотація.** Метою статті є здійснення систематизації та узагальнення існуючих наукових публікацій з проблеми розвитку деревообробної промисловості країн світу із використанням бібліометричного та трендового аналізу. Для аналізу контекстуальних та часових закономірностей розвитку деревообробної промисловості країн світу проведено трендовий аналіз із використанням GoogleTrends, бібліометричний аналіз наукових публікацій, що індексуються в базах даних Scopus або Web of Sciences, у яких на основі зв'язку ключових слів за допомогою інструментарію VOSviewer v. 1.6.10 було здійснено ідентифікацію основних детермінант розвитку деревообробної промисловості країн світу. Виявлено 5 кластерів наукових досліджень, присвячених питанням розвитку деревообробної промисловості: перший сфокусований на виявленні взаємозв'язку між рівнем розвитку деревообробної промисловості та технологією виробництва біомаси, целюлози та інших матеріалів з деревини; другий – на розвитку біоекономіки, біоенергетики, забезпеченню сталого розвитку, зниженню CO₂, розвитку лісової галузі; третій – на впровадженні Індустрії 4.0 та інноваційних технологій; четвертий – на розвитку циркулярної та зеленої економіки; п'ятий – на підвищенні якості продукції та оптимізації виробництва. Отримані теоретичні висновки та узагальнення мають бути враховані при розробленні стратегії розвитку деревообробної промисловості України.*

***Ключові слова:** деревообробна промисловість, напрями розвитку, бібліометричний аналіз, трендовий аналіз, кластери, мережева візуалізація.*

THEORETICAL BASIS OF IDENTIFICATION OF THE MAIN SUBSTANTIVE DETERMINANTS OF THE DEVELOPMENT OF THE WOODWORKING INDUSTRY IN THE COUNTRIES OF THE WORLD

Hubariev Iryna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Research Center for Industrial Problems of Development of National Academy of Sciences of Ukraine, Head of the Sector of Energy Security and Energy Efficiency, Kharkiv, Ukraine
e-mail: gubarievairyna@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9002-5564

***Abstract.** The purpose of the article is to systematize and generalize existing scientific publications on the problem of the development of the woodworking industry in the countries of the world using bibliometric and trend analysis. To analyze the contextual and temporal patterns of the development of the woodworking industry in the countries of the world, a bibliometric analysis of scientific publications indexed in the Scopus or Web of Sciences databases was used. Based on the relationship of keywords using VOSviewer v. 1.6.10 the identification of the main determinants of the development of the woodworking industry in the countries of the world was carried out. For a comprehensive identification of the main trends in scientific and user interest in the development of the woodworking industry, an analysis of search queries of Internet users was carried out using Google Trends for the three main terms forestry, forestry, woodworking for the period 2016-2020. Based on the results of the trend analysis, it can be concluded that there is a steady interest of Internet users in the topic of woodworking. The most popular is the concept of "woodworking", the leaders of requests: wood, tools, woodworking machines. The analysis of the structure of scientific publications indexed in scient metric databases by subject areas, geography of scientists and topics of articles that have the highest citation is carried out. 5 clusters of scientific research devoted to the development of the woodworking industry were discovered: the first is focused on identifying the relationship between the level of development of the woodworking industry and the technology for the production of biomass, cellulose and other materials from wood; the second - on the development of bioeconomy, bioenergy, sustainable development, reduction of CO₂ emissions, development of the forest industry; the third - on the implementation of Industry 4.0 and innovative technologies; the fourth - on the development of a circular and green economy; fifth - to improve product quality and optimize production. The obtained theoretical conclusions and generalizations should be taken into account when developing a strategy for the development of the woodworking industry in Ukraine.*

***Keywords:** woodworking industry, direct development, biometric analysis, trend analysis, clusters, simple visualization.*

JEL Classification: L730

Постановка проблеми. Проблематика розробки стратегічних напрямів розвитку деревообробної промисловості країн світу привертає увагу теоретиків та практиків протягом тривалого часу. Деревообробна промисловість України є перспективною

експортоорієнтованою галуззю, але на сьогодні не визначені стратегічні напрями її розвитку.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Значний вклад в розвиток деревообробної промисловості країн світу та України зокрема внесли такі науковці як: А. Аліреза, С. Ватсон, Р. Гесс, В. Галасюк, Е. Ламбін, П. Мейфорд, О. Паламарчук, Л. Созанський та ін.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте в наукових працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців недостатньо уваги приділено обґрунтуванню стратегічних напрямів розвитку деревообробної промисловості країни.

Мета дослідження. Метою статті є здійснення систематизації та узагальнення існуючих наукових публікацій з проблеми розвитку деревообробної промисловості країн світу із використанням бібліометричного та трендового аналізу.

Основний матеріал. За результатами аналізу наукових публікацій з питань розвитку деревообробної промисловості, що проіндексовані наукометричними базами Scopus [1] та Web of Science [2], встановлено, що серед публікацій, проіндексованих у наукометричній базі Scopus, найдавнішими статтями, що присвячені деревообробній промисловості, є робота R. Hess [3], яка опублікована у 1911 р. і сконцентрована на дослідженні ринку паперової промисловості, оцінці тарифів та умов праці в Канаді та США, визначені впливу заборони експорту деревини з канадських провінцій на паперову промисловість, а також стаття С. Watson [4], яка опублікована у 1914 р. і присвячена лісозаготівельній та деревообробній галузі США.

У свою чергу, однією з найсвіжіших публікацій з визначеної проблематики, проіндексованих у наукометричній базі Scopus, є стаття В. Legg та ін. (2021) [5], у якій науковці зосереджують увагу на необхідності впровадження Індустрії 4.0 у деревообробну промисловість США.

Натомість серед публікацій, проіндексованих наукометричною базою Web of Science, найдавнішим документом з проблем розвитку деревообробної промисловості є статті V. Kuuskosk [6] (1970 р.), у якій автор досліджував проблему професійного навчання в лісовій промисловості та М. Wallenbe (1970) [7], яка присвячена довгостроковим умовам розвитку деревообробної промисловості Швеції. Найновішою роботою є стаття R. Toivonen та ін. [8], у якій автори зазначили, що лісовий сектор може відігравати важливу роль у перетворенні на стійку біоекономіку, зумовлену зміною клімату, зростанням населення та прискореною урбанізацією та визначили перспективні експортні ринки для фінської деревообробної галузі.

З метою аналізу контекстуальних та часових закономірностей розвитку деревообробної промисловості проведено бібліометричний аналіз наукових публікацій, що індексуються в базах даних Scopus або Web of Sciences, у яких на основі зв'язку ключових слів за допомогою інструментарію VOSviewer v. 1.6.10 [9] було виявлено основні наукові напрямки досліджень та здійснено їх кластеризацію. Отже, з метою реалізації поставленого завдання було проаналізовано 68261 наукову публікацію, які проіндексовані наукометричною базою даних Scopus, та 8392 – Web of Science, за періоди 1970–2020 рр. відповідно. Результати аналізу показують, що кількість публікацій, присвячених розвитку деревообробної промисловості в базі даних Scopus, була приблизно на одному рівні до 1990-1995 рр., проте після цього періоду публікаційна активність перманентно зростає приблизно на 10 % щорічно. Подібна тенденція спостерігається і за кількістю статей, присвячених деревообробній промисловості, які публікуються в журналах, проіндексованих базою даних Web of Science (середній темп зростання – 13%). Сплеск публікаційної активності постерігається у 2015-2020 рр. Це можна пояснити активним обговоренням проблеми екологізації та зайнятості у лісопромисловому комплексі у контексті стимулювання досягнення Цілей Сталого Розвитку, особливо Цілі 8 [11], метою якої є «сприяти стійкому, всеосяжному та сталому економічному зростанню, повноцінній та продуктивній зайнятості та гідній роботі для всіх». У зв'язку з визначеними подіями у 2015 році було зафіксовано доволі помітний сплеск публікаційної активності у сфері дослідження розвитку деревообробної промисловості в журналах, що індексуються наукометричними базами Scopus та Web of Science. Зокрема, кількість публікацій за першою базою порівняно у 2021 р збільшилась у порівнянні з 2015 роком в 1,9 разів, а за другою в 1,3 рази. Динаміка зміни кількості публікацій з визначеної проблематики, що проіндексовані наукометричними базами Scopus та Web of Science представлено на рис. 1.

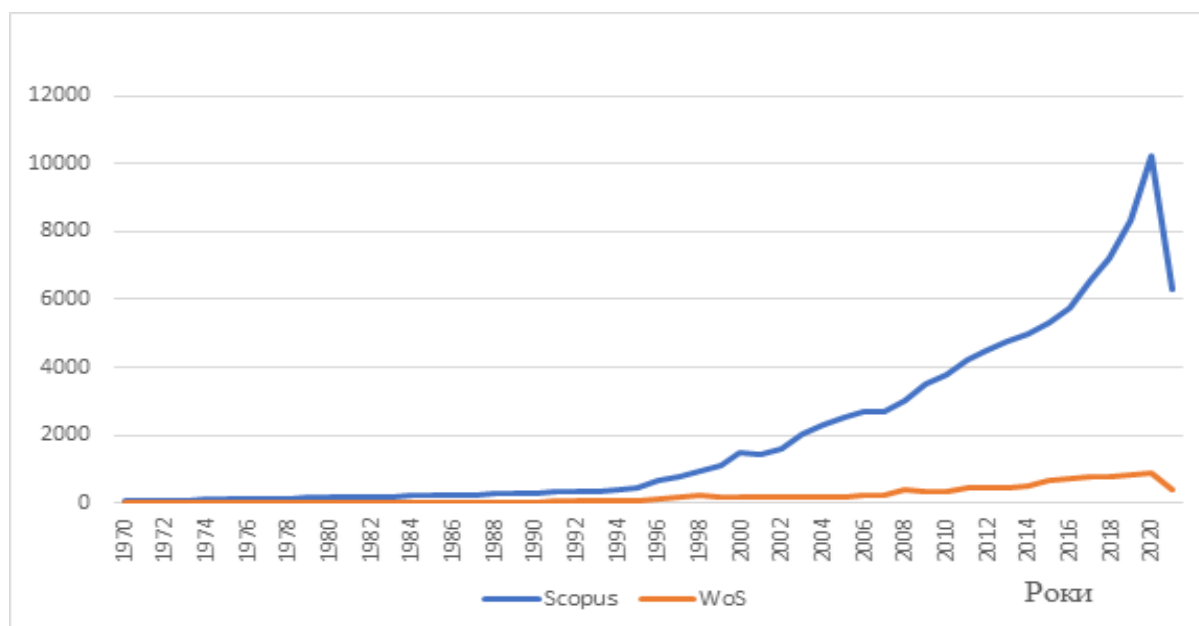

Рис. 1. Кількість публікацій з питань розвитку деревообробної промисловості, що індексуються наукометричними базами Scopus та Web of Science, за 1970–2020 рр., од. Джерело: складено автором

Разом з тим, з метою формування комплексного уявлення щодо основних трендів зміни не лише наукового, а й користувачького інтересу до питань розвитку деревообробної промисловості, доцільно доповнити блок трендового аналізу, представленого на рис. 1, також аналогічним дослідженням з використанням інструментарію Google Trends [10] за період з 2016-2021 р., спрямованим на виявлення закономірностей зміни тенденції пошуку користувачами пошукової системи Google трьох основних термінів (wood industry, forestry, woodworking). Результати трендового аналізу з використанням інструментарію Google Trends представлено на рис. 2.

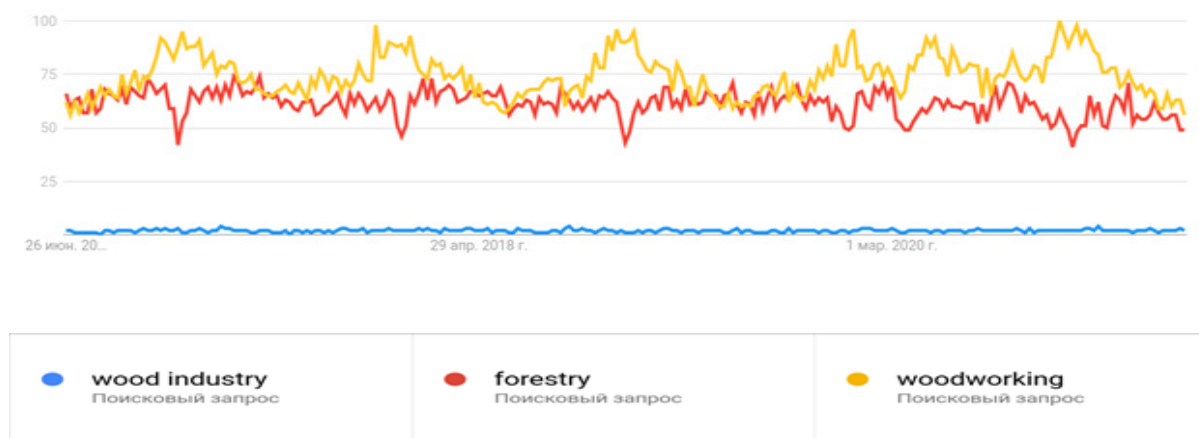

Рис. 2. Динаміка зміни частоти пошуку в розрізі дефініцій wood industry, forestry, woodworking у світі згідно з Google Trends за період 2016-2021 рр.

Джерело: складено автором

Варто зауважити, що особливістю саме даного виду трендового аналізу є відносна співставність його результатів, тобто побудова графічної інтерпретації тренду відбуваються з урахуванням максимального значення пошукової активності у розрізі відібраних термінів,

що відображають зміст запитів користувачів мережі Інтернет. Наприклад, серед трьох відібраних понять найбільш популярним виявився термін «woodworking», максимальна кількість запитів за яким припала на 2020 р., що відображено значенням «100» на графіку, тоді як інтенсивність решти пошукових запитів за іншими категоріями буде розраховуватися саме відносно даного екстремуму.

Отже, за результатами трендового аналізу можна зробити висновок, про стабільно високий інтерес користувачів мережі Інтернет до визначеної проблематики. Найбільш популярним серед усієї вибірки є поняття «woodworking», лідерами з запитів за даним терміном є: деревина, інструменти, деревообробні станки. Менш популярним є термін «wood industry», у тренді запити за даним терміном: деревина, лісна промисловість, меблі, будівництво.

Можна зауважити, що за аналізований період 2004 – 2021 рр., пікові значення пошукової активності у світі за запитом «wood industry» припадають на 2004–2005 рр., у подальшому користувацький інтерес до визначеної проблеми знижується.

В цілому за результатами трендового аналізу можна зробити висновок про те, що незважаючи на те, що проблема розвитку деревообробної промисловості активно досліджується у науковій літературі більше 30 років, останні 5 років серед користувачів мережі Інтернет дедалі більший інтерес викликають поняття «деревообробка», «деревообробна промисловість». Разом з тим, справедливо відмітити, що за результатами аналізу кількості релевантних публікацій, проіндексованих наукометричними базами Scopus та Web of Science за 1970–2021 рр. (рис. 1), зростання наукового інтересу до визначеної проблематики навпаки відбувається після 2015 р. Таким чином, можна відзначити певну дивергентність трендів наукового та користувацького інтересу до питань розвитку деревообробної промисловості, а саме: стабілізація пошукових запитів за тематикою з середини 2006 р. з підтриманням відносно стабільного інтересу до проблематики, а також перманентне зростання уваги науковців до даного питання, що проявляється в інтенсифікації публікаційної активності починаючи з 2015 р.

Продовжуючи блок трендово-бібліометричного аналізу, доцільно проаналізувати також структуру наукових публікацій, присвячених проблемі, проіндексованих наукометричними базами у розрізі предметних областей.

Зокрема, структуру публікацій з релевантної тематики, проіндексованих наукометричною базою Scopus, у розрізі предметних областей можна представити наступним таким чином: сільськогосподарські та біологічні науки – 21,7%; матеріалознавство – 18,9%; інженерна справа – 17,6 %; хімічна інженерія – 10,4%; наука про навколишнє середовище – 7,2 %; бізнес, менеджмент та бухгалтерський облік – 5,2%; інші – 19%.

За даними наукометричної бази Web of Science, структура наукових публікацій з питань деревообробної промисловості за предметними областями є наступною: наука про матеріали бумага, дерево – 19,2%; лісове господарство – 19,1%; екологічні науки – 10,8%; енергетичне паливо – 8,6%; інженерно-хімічна галузь – 6,6%; інженерно-екологічна галузь – 6,4%; інші – 29,3%.

Аналіз географічної структури афіліації науковців, що мають високу публікаційну активність з питань деревообробної промисловості, засвідчив, що найбільша кількість робіт з визначеної тематики реалізована вченими з США, Канади, Китаю, Бразилії, Німеччини, Фінляндії, Словаччини, Хорватії.

У табл. 1 наведено ТОП–5 журналів з найбільшою кількістю публікацій з питань розвитку деревообробної промисловості, проіндексованих наукометричною базою Scopus.

Таблиця 1

ТОП–5 журналів з найбільшою кількістю публікацій з питань розвитку деревообробної промисловості, проіндексованих наукометричною базою Scopus

Назва журналу	Предметна область	Cite Score 2019	Impact Factor	SNIP 2019	Кількість статей
Journal of Cleaner Production	Дослідження і практика екологічно чистого виробництва, навколишнього середовища та стійкого розвитку	13,1	7,246	2,475	1007

Bioresource Technology	Використання та управління технологією біоресурсів. Біопаливо, біопроекти, охорона навколишнього середовища, термохімічна конверсія біомаси	14,8	7,539	2,079	689
Journal of the Science of Food and Agriculture	Сільське господарство та харчування. Сільськогосподарське виробництво, технології, управління. Навколишнє середовище. Економіка і політика в сфері продуктів харчування	5,5	2,614	1,225	688
Journal of Chemical Technology and Biotechnology	Використання хімічних та біологічних технологій, які спрямовані на економічні та екологічну стійкість виробничих процесів	5,3	2,750	0,798	571
Sustainability Switzerland	Екологічна, культурна, економічна і соціальна стійкість людини	3,9	2,576	1,242	536

У свою чергу, за даними наукометричної бази Web of Science, 2 з 5 журналів з найбільшою кількістю статей з питань розвитку деревообробної промисловості є високорейтинговими (табл. 2).

Таблиця 2

ТОП–5 журналів з найбільшою кількістю публікацій з питань деревообробної промисловості, проіндексованих наукометричною базою Web of Science

Назва журналу	Предметна область	Імпакт-фактор Journal Citation Reports 2020	Квартіль	Кількість статей
Forest products journal	Деревина та її використання, використання деревина та біомаси, хімічна обробка деревини, маркетинг лісових товарів, економіка, бізнес	0,26	Q3-Q4	394
BioResources	Використання матеріалів, хімікатів, енергії отриманих з лігноцелюлозних джерел, таких як деревина, сільськогосподарські відходи, папір та інші продукти.	1,409	Q2	258
Journal of cleaner production	Дослідження і практика екологічно чистого виробництва, навколишнього середовища та стійкого розвитку	7,246	Q1	159

Biomass bioenergy	Екологічні, управлінські та економічні аспекти біомаси та біоенергетики. Біомаса, біоенергетичні процеси, використання біоенергії, навколишнє середовище.	3,551	Q1- Q2	114
Journal of Chemical Technology and Biotechnology	Використання хімічних та біологічних технологій, які спрямовані на економічні та екологічну стійкість виробничих процесів	2,750	Q2-Q3	111

Серед найбільш цитованих публікацій на особливу увагу заслуговує оприлюднена у 2011 році стаття E. Lambin P. Meyford [15], яку було процитовано у журналах, проіндексованих наукометричною базою Scopus, 1484 разів (табл. 3). У цій роботі автори представили свої висновки щодо вирішення проблеми стійкості шляхом збереження лісової екосистеми з одночасним збільшенням виробництва продуктів харчування.

Таблиця 3

Найбільш цитовані статті з питань розвитку деревообробної промисловості за наукометричною базою Scopus за 1950–2020 рр.

Автор та назва	Рік	Джерело	Цитування
Bozell J.J. Petersen G.R. Technology development for the production of biobased products from biorefinery carbohydrates—the US Department of Energy’s “top 10” revisited [12]	2010	Green Chemistry	2595
Russo M.V. Foutus P.A. (1997) A resource-based perspective on corporate environmental performance and profitability [13]	1997	Academy of Management Journal	2485
Hill J. Nelson E. Tilman D. Polasky S. Tiffany D (2006) Environmental, economic, and energetic costs and benefits of biodiesel and ethanol biofuels [14]	2006	Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America	1953
Lambin E.F. Meyfroidt P. (2011) Global land use change, economic globalization, and the looming land scarcity [15]	2011	Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America	1484
Jenkins B.M. Baxter L.L. Miles Jr.T.R. Combustion properties of biomass [16]	1998	Fuel Processing Technology	1342

Як видно з табл. 3, найбільш цитовані статті з питань розвитку деревообробної промисловості за наукометричною базою Scopus за 1970–2020 рр. присвячені проблемам виробництва енергії з біомаси та екології: розробці технологій виробництва продуктів на біологічній основі; ресурсному підходу до корпоративних екологічних показників; екологічним, економічним та енергетичним витратам та перевагам біопалива та етанолу; горючим властивостям біомаси.

Організації, які мають найбільшу кількість публікацій за проблемою розвитку деревообробної промисловості за даними наукометричної бази Scopus за 1911-2021 рр.: Китайська академія наук (990 публікацій), Міністерство освіти Китаю (969), Університет

Британської Колумбії, Канада (662), Університет Сан-Паулу, Бразилія (546), Національний центр наукових досліджень, Франція (523).

За даними наукометричної бази Web of Science, найбільш цитованою роботою за 1970–2020 рр. була стаття Jenkins B.M. Baxter L.L. Miles Jr.T.R. (1998) [16], яка присвячена горючим властивостям біомаси. Цю статтю було процитовано журналами, що індексуються наукометричною базою Scopus 1342 рази, наукометричною базою Web of Science 1223 рази.

Таблиця 4

Найбільш цитовані статті з питань розвитку деревообробної промисловості за наукометричною базою Web of Science за 1970–2020 рр.

Автор та назва	Рік	Джерело	Цитування
Jenkins B.M. Baxter L.L. Miles Jr.T.R. Combustion properties of biomass [16]	1998	FUEL PROCESSING TECHNOLOGY	1223
Boffetta, P; Jourenkova, N; Gustavsson, P Cancer risk from occupational and environmental exposure to polycyclic aromatic hydrocarbons [17]	1997	CANCER CAUSES & CONTROL	707
Fort, Diego A.; Remsing, Richard C.; Swatloski, Richard P.; Moyna, Patrick; Moyna, Guillermo; Rogers, Robin D. Can ionic liquids dissolve wood? Processing and analysis of lignocellulosic materials with 1-n-butyl-3-methylimidazolium chloride [18]	2007	GREEN CHEMISTRY	654
Ali, Imran; Asim, Mohd.; Khan, Tabrez A. Low cost adsorbents for the removal of organic pollutants from wastewater [19]	2012	JOURNAL OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT	652
Ashori, Alireza Wood-plastic composites as promising green-composites for automotive industries! [20]	2008	BIORESOURCE TECHNOLOGY	563

Як видно з табл. 4, найбільш цитовані статті з питань розвитку деревообробної промисловості за наукометричною базою Web of Science за 1970–2020 рр. присвячені проблемам виробництва енергії з біомаси, ризику раку внаслідок професійних та екологічних впливів поліциклічних ароматичних вуглеводнів в окремих галузях, зокрема при обробці деревини; зниження негативного впливу на екологію виробництва целюлози; видаленню органічних забруднювачів зі стічних вод.

Заслуговує на увагу стаття Ashori Alireza (2008) [20], в якій автор пропонує використовувати деревно-пластикові композити в автомобільній промисловості. Древно-пластиковий композит – інноваційний, багато об’єктний та екологічно чистий матеріал, що забезпечує довговічність без використання токсичних хімікатів, який містить рослинні волокна та термореактивні матеріали або термопласти.

Організації, які мають найбільшу кількість публікацій за проблемою розвитку деревообробної промисловості за даними наукометричної бази Web of Science: Департамент сільського господарства США (272 публікації), Лісова служба США (224), Університет Британської Колумбії, Канада (157), Зволєнський технічний університет, Словаччина (152), Лавальський університет, Канада (135).

Таким чином, дослідження трендових та структурних закономірностей публікаційної активності з питань розвитку деревообробної промисловості засвідчила значну популярність цієї проблематики у наукових колах, а також її перманентне зростання. У розрізі даного блоку доцільно також формалізувати контекстуальні закономірності досліджень за допомогою інструментарію VOSviewer. Графічна інтерпретація результатів бібліометричного аналізу представлена на рис. 3.

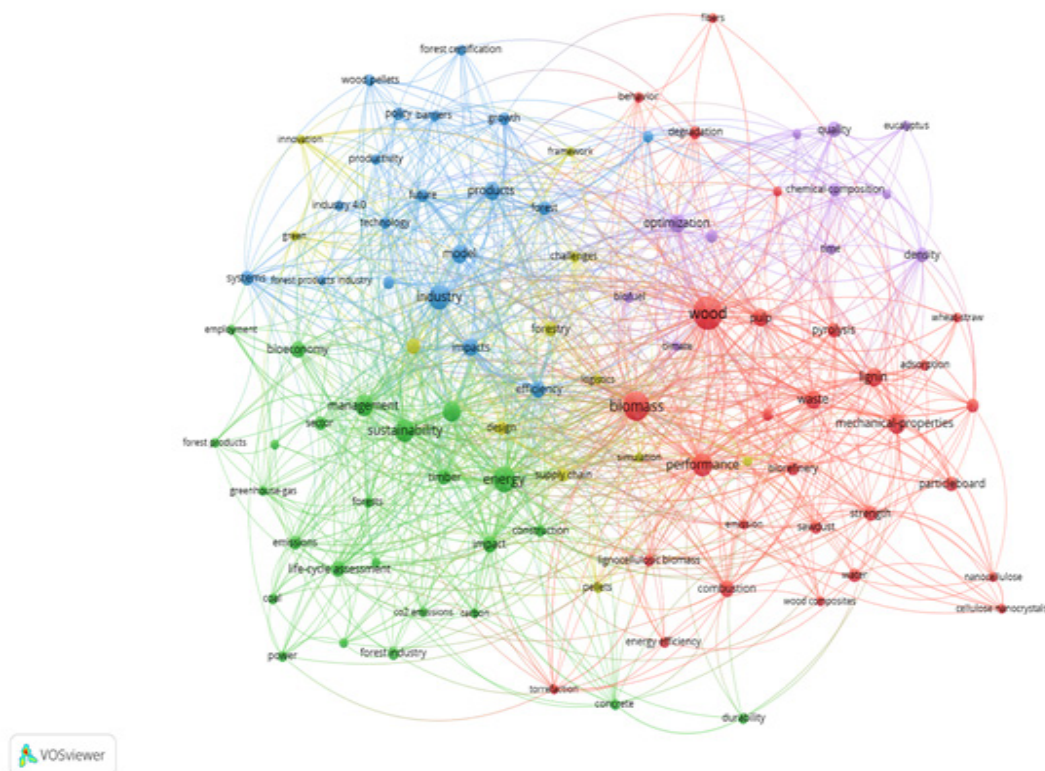

Рис. 3. Мережева візуалізація цитування статей з питань розвитку деревообробної промисловості, реалізована за допомогою інструментарію VOSviewer.

Отже, бібліометричний аналіз з центральною категорією «деревообробна промисловість» («wood industry»), дозволив виділити п'ять основних кластерів, які об'єднують роботи, присвячені дослідженню різних аспектів розвитку деревообробної промисловості. Перший і найбільший кластер – червоний, сфокусований на виявленні взаємозв'язку між рівнем розвитку деревообробної промисловості та технологією виробництва біомаси, целюлози та інших матеріалів з деревини; другий – зелений – на розвитку біоекономіки, біоенергетики, забезпеченню сталого розвитку, зниженню CO₂, розвитку лісової галузі; третій – голубий – на впровадженні Індустрії 4.0 та інноваційних технологій; четвертий – жовтий – на розвитку циркулярної та зеленої економіки; п'ятий – фіолетовий – на підвищення якості продукції та оптимізації виробництва.

Висновки. В результаті проведеного дослідження поглиблено теоретичні засади ідентифікації основних змістовних детермінант розвитку деревообробної промисловості країн світу на основі застосування інструментарію бібліометричного (за допомогою VOSviewer v.1.6.10) та трендового (з використанням GoogleTrends) аналізу. Формалізація контекстуальних особливостей досліджуваного поняття, виокремлених за результатами бібліометричного аналізу 68261 наукових публікацій, проіндексованих наукометричною базою даних Scopus, та 8392 – Web of Science, за періоди 1970–2020 рр., дозволила визначити, що все більш популярним стає аналіз взаємозв'язку розвитку деревообробної промисловості з впровадженням інноваційних технологій, забезпеченням екологічної та енергетичної безпеки. Зокрема, було виявлено 5 кластерів наукових досліджень, присвячених питанням розвитку деревообробної промисловості (перший сфокусований на виявленні взаємозв'язку між рівнем розвитку деревообробної промисловості та технологією виробництва біомаси, целюлози та інших матеріалів з деревини; другий – на розвитку біоекономіки, біоенергетики, забезпеченню сталого розвитку, зниженню CO₂, розвитку лісової галузі; третій – на впровадженні Індустрії 4.0 та інноваційних технологій; четвертий – на розвитку циркулярної та зеленої економіки; п'ятий – на підвищення якості продукції та оптимізації виробництва). Отримані теоретичні висновки та узагальнення мають бути враховані при розробленні стратегічних напрямів розвитку деревообробної промисловості України.

Список літератури

1. Scopus. URL : <https://www.scopus.com/>
2. Web of Science. URL : <https://www.webofknowledge.com/>
3. Hess R.R. (1911) The paper industry in its relation to conservation and the tariff. *Quarterly Journal of Economics*. T. 25, Vol 4, Pp. 650 – 681.
4. Watson C.F. (1914) The Lumbering and Wood-Working Industries *Journal of Geography* T. 12, Vol 8, Pp 235 – 241.
5. Legg B. Dorfner B. Leavengood S. Hansen E. Industry (2021) 4.0 implementation in US primary wood products industry *Drvna Industrija* T. 72, Vol. 2, Pp. 143 – 153.
6. Kuuskosk V. (1970) Vocational Training in Area of Wood-Working Industries. *Paper Ya Puu-Papper* OCH TRA. T 52, Vol 4, Pp. 277.
7. Wallenbe M. (1970) Long-Run conditions for Swedish Wood Fiber Industry *Svensk Papperstidning-Nordisk Cellulose*. T. 73, Vol. 8. Pp. 259
8. Toivonen, R; Lilja, A; Vihemaki, H ; Toppinen, A (2021)Future export markets of industrial wood construction-A qualitative backcasting study. *Forest Policy and Economics*. T. 128, Pp. 102480.
9. VOSviewer. URL : <https://www.vosviewer.com/>
10. Google Trends. URL : <https://trends.google.com/trends/>
11. The 2030 development agenda. Targets for Goal #8: Decent work and economic growth. URL : https://www.ilo.org/global/topics/sdg-2030/goal-8/WCMS_403787/lang--en/index.htm.
12. Bozell J.J. Petersen G.R. (2010)Technology development for the production of biobased products from biorefinery carbohydrates—the US Department of Energy’s “top 10” revisited *Green Chemistry*. T. 12, Vol. 4, Pp. 539 – 550.
13. Russo M.V., Foutus P.A. (1997) A resource-based perspective on corporate environmental performance and profitability *Academy of Management Journal*. T. 40, Vol 3, Pp. 534 – 559.
14. Hill J. Nelson E. Tilman D. Polasky S. Tiffany D (2006) Environmental, economic, and energetic costs and benefits of biodiesel and ethanol biofuels *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. T. 103, Vol. 30, Pp. 11206-11210
15. Lambin E.F. Meyfroidt P. (2011) Global land use change, economic globalization, and the looming land scarcity *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* T. 108, Vol. 9, Pp. 3465 – 3472.
16. Jenkins B.M. Baxter L.L. Miles Jr.T.R. (1998) Combustion properties of biomass *Fuel Processing Technology*. T. 54, Vol. 1-3, Pp. 17 – 46.
17. Boffetta, P; Jourenkova, N; Gustavsson, P (1997) Cancer risk from occupational and environmental exposure to polycyclic aromatic hydrocarbons. *Cancer Causes & Control*. T. 8, Vol. 3, Pp. 444-472.
18. Fort, Diego A.; Remsing, Richard C.; Swatloski, Richard P.; Moyna, Patrick; Moyna, Guillermo; Rogers, Robin D. (2007)Can ionic liquids dissolve wood? Processing and analysis of lignocellulosic materials with 1-n-butyl-3-methylimidazolium chloride. *Green Chemistry* . T. 9, Vol. 1, Pp. 61-69.
19. Ali, Imran; Asim, Mohd.; Khan, Tabrez A. (2012) Low cost adsorbents for the removal of organic pollutants from wastewater. *Journal of Environmental Management*. T. 11, Pp. 170-183
20. Ashori, Alireza (2008) Wood-plastic composites as promising green-composites for automotive industries! *Bioresource Technology*. T. 99, Vol. 11, Pp. 4661-4667.

References

1. Scopus. URL : <https://www.scopus.com/>
2. Web of Science. URL : <https://www.webofknowledge.com/>
3. Hess R.R. (1911) The paper industry in its relation to conservation and the tariff. *Quarterly Journal of Economics*. T. 25, Vol 4, Pp. 650 – 681.
4. Watson C.F. (1914) The Lumbering and Wood-Working Industries *Journal of Geography* T. 12, Vol 8, Pp 235 – 241.
5. Legg B. Dorfner B. Leavengood S. Hansen E. Industry (2021) 4.0 implementation in US primary wood products industry *Drvna Industrija* T. 72, Vol. 2, Pp. 143 – 153.
6. Kuuskosk V. (1970) Vocational Training in Area of Wood-Working Industries. *Paper Ya*

Puu-Papper OCH TRA. T 52, Vol 4, Pp. 277.

7. Wallenbe M. (1970) Long-Run conditions for Swedish Wood Fiber *Industry Svensk Papperstidning-Nordisk Cellulose*. T. 73, Vol. 8. Pp. 259

8. Toivonen, R; Lilja, A; Vihemaki, H; Toppinen, A (2021) Future export markets of industrial wood construction-A qualitative backcasting study. *Forest Policy and Economics*. T. 128, Pp. 102480.

9. VOSviewer. URL : <https://www.vosviewer.com/>

10. Google Trends. URL : <https://trends.google.com/trends/>

11. The 2030 development agenda. Targets for Goal #8: Decent work and economic growth. URL : https://www.ilo.org/global/topics/sdg-2030/goal-8/WCMS_403787/lang--en/index.htm.

12. Bozell J.J. Petersen G.R. (2010) Technology development for the production of biobased products from biorefinery carbohydrates—the US Department of Energy’s “top 10” revisited *Green Chemistry*. T. 12, Vol. 4, Pp. 539 – 550.

13. Russo M.V., Foutus P.A. (1997) A resource-based perspective on corporate environmental performance and profitability *Academy of Management Journal*. T. 40, Vol 3, Pp. 534 – 559.

14. Hill J. Nelson E. Tilman D. Polasky S. Tiffany D (2006) Environmental, economic, and energetic costs and benefits of biodiesel and ethanol biofuels *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. T. 103, Vol. 30, Pp. 11206-11210

15. Lambin E.F. Meyfroidt P. (2011) Global land use change, economic globalization, and the looming land scarcity *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* T. 108, Vol. 9, Pp. 3465 – 3472.

16. Jenkins B.M. Baxter L.L. Miles Jr.T.R. (1998) Combustion properties of biomass *Fuel Processing Technology*. T. 54, Vol. 1-3, Pp. 17 – 46.

17. Boffetta, P; Jourenkova, N; Gustavsson, P (1997) Cancer risk from occupational and environmental exposure to polycyclic aromatic hydrocarbons. *Cancer Causes & Control*. T. 8, Vol. 3, Pp. 444-472.

18. Fort, Diego A.; Remsing, Richard C.; Swatloski, Richard P.; Moyna, Patrick; Moyna, Guillermo; Rogers, Robin D. (2007) Can ionic liquids dissolve wood? Processing and analysis of lignocellulosic materials with 1-n-butyl-3-methylimidazolium chloride. *Green Chemistry* . T. 9, Vol. 1, Pp. 61-69.

19. Ali, Imran; Asim, Mohd.; Khan, Tabrez A. (2012) Low cost adsorbents for the removal of organic pollutants from wastewater. *Journal of Environmental Management*. T. 11, Pp. 170-183

20. Ashori, Alireza (2008) Wood-plastic composites as promising green-composites for automotive industries! *Bioresource Technology*. T. 99, Vol. 11, Pp. 4661-4667.

~ МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ ~

УДК 334.72

DOI:10.32680/2409-9260-2021-7-8-284-285-86-93

ОЦІНКА ВПЛИВУ ФАКТОРІВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ МЕРЕЖ В УКРАЇНІ

Пахаренко О. В., аспірант кафедри управління та адміністрування ННІ «Каразінська школа бізнесу», Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна
e-mail: kbs@karazin.ua
ORCID ID: 0000-0002-9363-7937

***Анотація.** Мета.* Метою дослідження стало визначення складу факторів зовнішнього середовища та оцінка їх впливу на розвиток підприємницьких мереж в Україні. *Методика.* Дослідження передбачало використання тесту Грейнджера, автоасоціативних нейронних мереж, кластерного, кореляційного аналізу, інтегральної оцінки. *Результати.* Визначено фактори зовнішнього середовища, що впливають на розвиток підприємницьких мереж, та встановлено їх дестабілізуючий вплив на ефективність функціонування машинобудівних мережевих підприємств Харківської області. Наукова новизна. Аргументована система деструктивних чинників розвитку мережації бізнесу на основі визначення інституціональних та конвенціональних особливостей розвитку господарської діяльності. Запропоновано підхід до визначення факторів зовнішнього середовища, що впливають на розвиток підприємницьких мереж, який передбачає розрахунок інтегральних значень факторів для комплексної оцінки перспектив та загроз розвитку підприємств. Практична значимість. Отримані результати можуть бути використані промисловими підприємствами мережевого типу в процесі планування та прогнозування їх розвитку, а також органами державної влади при розробці стратегії розвитку підприємництва.

Ключові слова: квазіінтеграційні зв'язки, підприємницька мережа, фактори, ефективність, розвиток, зовнішнє середовище.

ASSESSMENT OF THE IMPACT OF THE ENVIRONMENTAL FACTORS ON THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL NETWORKS IN UKRAINE

Pakharenko Oleksandr, Post-graduate of Department of management and administration of ERI «Karazin business school», V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine
e-mail: kbs@karazin.ua
ORCID ID: 0000-0002-9363-7937

***Abstract.** Purpose.* The study aimed to determine the composition of environmental factors and assess their impact on the development of business networks in Ukraine. *Method.* Using the Granger test, established a cause-and-effect relationship between the indicators of the external environment and the indicators of the efficiency of the functioning of network enterprises. The methods of neural network modeling (auto-associative neural networks), cluster, correlation analysis, and an integral assessment were used to determine the environmental factors affecting network enterprises' efficiency. *Results.* The factors of the external environment influencing the development of entrepreneurial networks are the factor of promoting the development of entrepreneurship, the investment attractiveness of the country, the innovative development of the economy, economic freedom, the economic attractiveness of the industry, the political factor, the factor of public administration efficiency and the factor of human capital development. Based on the results of the analysis of the dynamics of the factors of the network external environment, determined their destabilizing influence on the efficiency machine-building network enterprises of the Kharkiv region due to the low level of development of factors and the absence of a stable trend of their growth during 2010-2019. *Scientific novelty.* The system of destructive factors in developing a business network is argued based on the definition of institutional and traditional features of economic development. An approach to the determination of environmental factors influencing the development of business networks is proposed, which calculates the integral values of the factors and making it possible to comprehensively assess the prospects and threats for the development of an enterprise. *Practical importance.* Certain dynamics and levels of development of factors can be used by industrial enterprises of Ukraine of a network type in planning and forecasting their development, as well as by public authorities in developing a business development strategy at the micro and macro levels.

Keywords: quasi integration relations, business network, factors, efficiency, development, external environment.

JEL Classification: L200, L510, M100

Постановка проблеми. В сучасних умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів в економіці становлення та розвиток квазіінтеграційних зв'язків підприємницької діяльності відбувається в контексті конкретних суспільно-економічних умов та під впливом складної системи зовнішніх чинників, які, з одного боку, стимулюють процеси розвитку, а з іншого,

– стримують їх.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню теоретичних та практичних аспектів організації функціонування мережевих структур та факторів впливу на їх ефективність присвячені праці багатьох вчених [1-3].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на значну кількість праць, більшість із них має закордонну спрямованість та не відображає реалії розвитку українського бізнесу.

Мета статті. Метою дослідження стало визначення складу факторів зовнішнього середовища та оцінка їх впливу на розвиток підприємницьких мереж в Україні.

Основний матеріал. На основі проведеного аналізу наукової економічної літератури та аналізу аналітичних звітів провідних українських центрів визначено основні ключові перешкоди формування та розвитку підприємницьких мереж у розрізі суб'єктів господарювання як потенційних учасників бізнес-мереж (табл. 1).

Таблиця 1

Деструктивні чинники розвитку підприємницьких мереж в Україні за основними сегментами господарської діяльності

	Характеристики суб'єктів господарювання (від загальної кількості підприємств)	Обмежуючі чинники
Мікропідприємства	Поширеність: більше 80%; Продуктивність праці: 54% від середнього рівня по Україні; Домінантна галузь діяльності: торгівля (більше 25% від загальної кількості мікропідприємств); Зайнятість: 12% частки робочих місць	Відсутність розкладеної системи державної підтримки, особливо розвитку стартапів, складність процедури реєстрації бізнесу; Низький рівень рентабельності підприємницької діяльності; Відсутність стимулів до укрупнення бізнесу; Відсутня можливість інтенсивного залучення фінансових ресурсів. Недостатній рівень практичних знань щодо ведення бізнесу; Відсутність мотивації до залучення інноваційних технологій в бізнесі; Низький рівень інноваційності підприємницької діяльності; Неостатній рівень споживчого попиту на товари та послуги; Значне адміністративне податкове навантаження. Обмеженість можливостей здійснення експортної діяльності через високу вартість ведення зовнішньоекономічної діяльності; Відсутність можливості просування інтересів бізнесу
Малі підприємства	Поширеність: близько 13% Продуктивність праці: 70% від середнього рівня по Україні; Домінантна галузь діяльності: торгівля (більше 25% від загальної кількості малих підприємств); Забезпечення зайнятості: більше 15% частки робочих місць	Обмеженість можливостей здійснення експортної діяльності; Недостатній рівень професійної кваліфікації менеджерів; Відсутність стимулів до налагодження сталої колаборації з науковими центрами та університетами; Низький рівень рентабельності підприємницької діяльності. Відсутність мотивації до залучення інноваційних технологій в бізнесі; Низький рівень інноваційності підприємницької діяльності; Відсутність можливості просування інтересів бізнесу національному, регіональному та місцевих рівнях
Середні підприємства	Поширеність: близько 5%; Продуктивність праці: 91% від середнього рівня по Україні; Домінантна галузь діяльності: більше 30% підприємств зайнято в промисловості; Забезпечення зайнятості: 43% частка робочих місць	Обмеженість можливостей здійснення експортної діяльності; Недостатній рівень професійної кваліфікації менеджерів; Відсутність стимулів до налагодження сталої колаборації з науковими центрами та університетами; Низький рівень рентабельності підприємницької діяльності. Відсутність мотивації до залучення інноваційних технологій в бізнесі; Низький рівень інноваційності підприємницької діяльності; Відсутність можливості просування інтересів бізнесу національному, регіональному та місцевих рівнях

Великі підприємства	Поширеність: близько 0,1% підприємств Продуктивність праці: 145% від середнього рівня по Україні; Домінантна галузь діяльності: більше 70% промислових підприємств; Забезпечення зайнятості: значна частка робочих місць (30%)	Використання застарілих технологій і обладнання; Відсутність стимулів до налагодження сталої колаборації з науковими центрами та університетами; Високий рівень енергоємності виробничої діяльності; Відсутність гнучкої виробничої політики відповідно зміні споживчих пріоритетів; Відсутність контролю за діяльністю органів влади
---------------------	---	---

Джерело: складено авторами на основі [4-11]

За усіма сегментами підприємницької діяльності можна виділити основні загальні обмежуючі чинники мережації бізнесу в Україні: можливість ефективного лобіювання інтересів бізнесу в органах державної влади; низький рівень інноваційного потенціалу бізнесу; відсутність сприятливого середовища ведення підприємницької діяльності; низький рівень якості системи менеджменту. Виходячи із зазначених деструктивних чинників визначено показники зовнішнього середовища, що формують умови функціонування та розвитку підприємницьких мережевих структур.

Оцінку впливу факторів зовнішнього середовища на розвиток підприємницьких мереж в Україні здійснено в декілька етапів (рис. 1). Об'єктом дослідження виступили машинобудівні підприємства Харківської області – учасники квазіінтеграційних об'єднань.

Рис. 1. Етапи оцінювання впливу зовнішніх факторів на розвиток підприємницьких мережевих структур

Джерело: побудовано автором

Із сукупності показників з використанням тесту Грейнджера визначено ті, які здійснюють статистично значимий вплив на рівень синергетичного ефекту, який є відмінною рисою та основною метою функціонування підприємницьких структур [12]. Методика та результати визначення синергетичного ефекту мережевої взаємодії підприємств представлені автором

у попередніх дослідженнях [13].

У зв'язку з різною розмірністю та різними одиницями виміру досліджуваних показників здійснено їх стандартизацію. Всі подальші розрахунки, спрямовані на оцінювання зовнішніх факторів впливу на ефективність функціонування підприємницьких мережевих структур, здійснено на основі стандартизованих значень показників.

Використання тесту Грейнджера передбачає стаціонарний характер даних, який був перевірений розширеним методом Діккі-Фуллера в програмі EViews 10. Отримані дані свідчать про стаціонарність досліджуваних показників, оскільки ймовірність прийняття нульової гіпотези про те, що часовий ряд нестационарний, не перевищує 5% ($\text{Prob.} < 0,05$). З ймовірністю 95% можна стверджувати про стаціонарність часових рядів та можливість їх використання для перевірки тесту Грейнджера.

За результатами перевірки по тесту Грейнджера не встановлено істотного зв'язку між індивідуальними показниками ефективності по кожному з підприємств та показниками зовнішнього середовища. Це зумовлено визначальною роллю внутрішнього середовища, зокрема ефективності управління мережевою взаємодією підприємств [12]. Поряд із цим, значимим є вплив показників зовнішнього середовища на середні арифметичні по вибірці підприємств значення показників ефективності функціонування.

За результатами використання тесту сформовано набір із 39 показників зовнішнього середовища, що впливають на ефективність функціонування підприємницьких мережевих структур. Оперування при аналізі великим масивом даних ускладнює можливість інтерпретації отриманих результатів. З іншої сторони, виключення частини показників призведе до втрати інформативності. Для вирішення цієї дилеми здійснено редукцію даних з використанням методу нейронних мереж автоасоціативного виду та методу кластерного аналізу.

Автоасоціативну нейронну мережу факторів мережевого зовнішнього середовища побудовано на основі стандартизованих річних значень показників зовнішнього середовища за період 2010-2019 рр. Процент відхилення розрахованих по побудованій нейронній мережі значень від фактичних знаходиться в діапазоні 1,6-4,1%. Процент відхилення не перевищує 5%, що свідчить про адекватність побудованої нейронної мережі [14].

Нейронна мережа побудована на основі обмеженої вибірки (10 спостережень). У зв'язку з цим проведено розширення вибіркової сукупності за рахунок штучного збільшення кількості спостережень. Для цього, за допомогою розрахованих методом 2-х сигм довірчих інтервалів, визначено діапазони, в яких із ймовірністю 95% варіюють стандартизовані значення показників зовнішнього середовища, які впливають на ефективність функціонування підприємницьких мережевих структур.

З використанням генератора випадкових чисел в MS Excel 2013 згенеровано значення одного із показників зовнішнього середовища. Використання довірчих інтервалів дало змогу скорегувати випадково згенеровані значення показника з огляду на фактичні значення за досліджуваній період. Щоб дотриматися існуючих взаємозв'язків між показниками зовнішнього середовища, значення інших показників розраховані на основі побудованої автоасоціативної нейронної мережі факторів мережевого зовнішнього середовища. Таким чином було розширено набір даних до 100 спостережень, що забезпечує адекватність результатів моделювання. При цьому запропонований спосіб розширення набору даних враховує фактичні значення показників (за рахунок врахування довірчого інтервалу) та взаємозв'язки між показниками (за рахунок використання побудованої на основі фактичних даних автоасоціативної нейронної мережі).

Архітектура побудованої на основі розширеного набору даних автоасоціативної нейронної мережі представлена на рис. 2. Як і у випадку до розширення набору даних, це багатощаровий персептрон БП 39-10-8-10-39, що свідчить про збереження структури досліджуваних показників зовнішнього середовища.

Кількість нейронів 2-го (середнього) прихованого шару відображає кількість головних компонент (факторів), що характеризують структуру зовнішнього середовища мережевого функціонування [14]. Відповідно до побудованої нейронної мережі сукупність показників зовнішнього середовища об'єднано в 8 факторів, які описують зовнішнє середовище функціонування мережевих об'єднань. Про адекватність результатів моделювання свідчить процент відхилення розрахованих по побудованій моделі значень показників зовнішнього середовища від фактичних, який склав 0,4-2,9%.

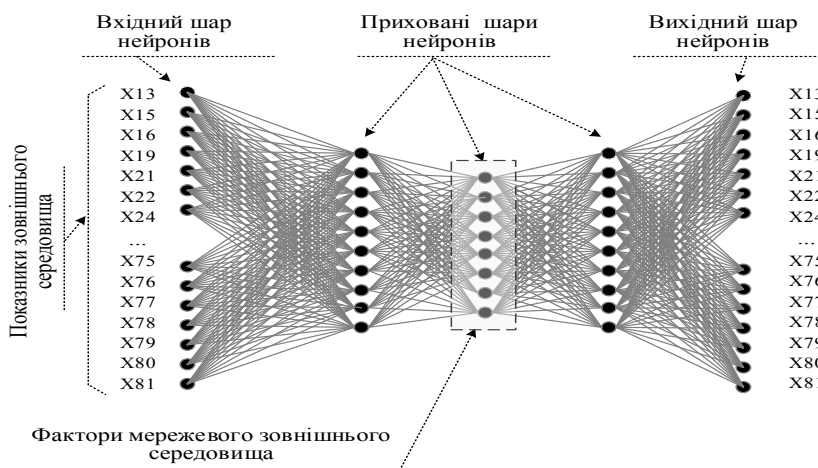

Рис. 2. Архітектура автоасоціативної нейронної мережі структури зовнішніх факторів впливу на розвиток підприємницьких мереж

Джерело: побудовано автором

Для визначення складу факторів використано кластерний аналіз методом k-середніх в програмі Statistica 12.0. Вибірка дослідження відповідає стандартизованим значенням показників зовнішнього середовища за 2010-2019 рр. (10 спостережень), кількість показників (об’єктів кластеризації) - 39, кількість кластерів – 8, що відповідає кількості значимих факторів.

Про адекватність результатів кластеризації свідчить перевищення значень міжгрупової дисперсії над внутрішньогруповою; перевищення емпіричних значень F-критерія (6,29-55,12), над критичним (2,42); значення показника $p < 0,05$.

В результаті сформовано фактори зовнішнього середовища, що впливають на розвиток підприємницьких структур (рис. 3). Назву факторів визначено виходячи з економічної сутності показників, що сформували кожний з них. Значення розраховані з використанням методів кореляційного аналізу та інтегрального оцінювання.

Рис. 3а. Динаміка фактора сприяння розвитку підприємництва

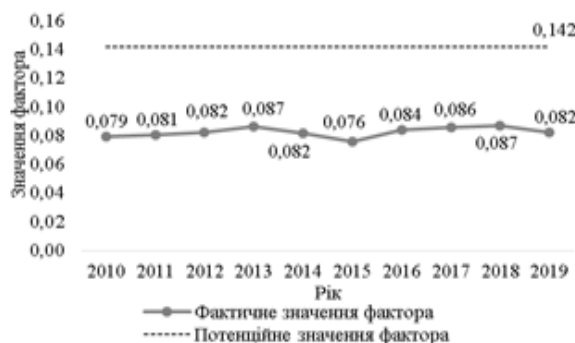

Рис. 3б. Динаміка фактора економічної свободи

Рис. 3с. Динаміка політичного фактора

Рис. 3д. Динаміка фактора ефективності державного управління

Рис. 3е. Динаміка фактора розвитку людського капіталу

Рис. 3ф. Динаміка факторів інвестиційної привабливості країни, інноваційного розвитку економіки, економічної привабливості галузі

Рис. 3. Динаміка факторів зовнішнього середовища, що впливають на розвиток підприємницьких мереж за період 2010-2019 рр.

Джерело: побудовано автором

Розраховані значення факторів свідчать про те, що найменш розвиненим (порівнюючи з потенційними значеннями) є фактор сприяння розвитку підприємництва. Фактичне значення фактора за період 2010-2019 рр. коливається в межах 0,015-0,033 при потенційному 0,177. Значне відставання фактичних значень від потенційного зумовлено тим, що в рейтингу Doing Business Україна за окремими складовими, які сформували даний фактор, у 2010 році займала 30-181 позиції, у 2019 році – 32-145 позиції. Найнижчі позиції протягом всього періоду - за показником врегулювання неспроможності (141-162) [6]. Причинами цього є:

1) занадто тривала процедура банкрутства в Україні, яка займає близько 2,9 роки. Для порівняння: в країнах Східної Європи та Центральної Азії – це 2,3 роки; в розвинутих країнах – 1,7 роки. Найбільш прогресивний досвід має Ірландія – 0,4 роки;

2) висока вартість процедур банкрутства в Україні – 40,5% від вартості майна боржника (в країнах Східної Європи та Центральної Азії – 13,1%; в розвинутих країнах – 9,1%). Краща країна – 1,0 (Норвегія) [6].

Деструктивний вплив на функціонування підприємницьких мереж здійснює також індекс розвитку інформаційно-комунікативних технологій, максимальне фактичне значення якого за досліджуваній період (58 у 2019 році) складає тільки 58% від оптимального значення. Натомість для фактору сприяння розвитку підприємництва, на відміну від всіх інших, спостерігається стійка тенденція до зростання фактичних значень (від 0,015 у 2010 р. до 0,033 у 2019 р.), що здійснює стимулюючий вплив на ефективність функціонування підприємницьких мереж. Позитивна динаміка росту значень фактора зумовлена покращенням рейтингових позицій України по показниках легкості відкриття бізнесу (на 78 позицій у 2019 р. порівняно з 2010 р.), сплати податків (на 127 позицій) та ростом індексу розвитку інформаційно-комунікативних технологій (у 2,04 рази), показника ступеня розкриття інформації для бізнесу (у 2,25 рази) [6].

Фактор економічної свободи, на ряду з фактором ефективності державного управління, є одним із найбільш розвинених. Але поряд з цим відставання фактичних значень фактора від потенційного складає 38-46%. Із показників-складових фактора найвищі значення порівняно з оптимальними мають індекс свободи торгівлі (75-86,2% від потенційного рівня); найнижчі – індекс свободи інвестицій (15-35%).

Низький рівень розвитку політичного фактора (25,1-40,5%) зумовлений низькими значеннями всіх складових, рівень розвитку яких не досягає 50%. Особливо це стосується індексу політичної стабільності та відсутності насильства / тероризму, значення якого протягом 2014-2019 рр. знаходилося на рівні (-1,52) – (-2,02) при мінімально можливому -2,5 [7]. Значення фактора у 2019 році знизилася порівняно з 2010 р. у 1,18 раз, що свідчить про негативний вплив даного фактора на ефективність функціонування підприємницьких мереж.

Фактор ефективності державного управління характеризується найвищим рівнем розвитку (57,3-62,6% від потенційного рівня) та загальною тенденцією зростання фактичних значень (у 1,08 рази в 2019 р. порівняно з 2010 р.). Із складових фактора значення індексу ефективності державного управління та ефективності регуляторної політики знаходяться в діапазоні

5,92-7,16 при максимальній можливій оцінці 10 [8]. Негативний вплив на ефективність функціонування підприємств здійснює індекс державних витрат при значеннях 28-47,2 (максимально можливе 100) [9].

Фактор розвитку людського капіталу розвинений на 48,7-52,6%. Характерним для даного фактора є зниження значення за 2019 р. порівняно з 2010 р. у 1,05 раз, що зумовлене зниженням значень індексу свободи людини. Це обмежує свободу вибору при участі підприємств в мережевих об'єднаннях та знижує потенційну економічну вигоду.

Значення факторів інвестиційної привабливості країни, інноваційного розвитку економіки та економічної привабливості галузі характеризуються значною варіативністю та відсутністю стійкої динаміки. Особливо це стосується фактора економічної привабливості галузі. Варіативність фактора зумовлена варіативністю показників рентабельності. Так, у 2014 р. машинобудівна галузь в Україні була збитковою: значення показника рентабельності діяльності складало -13,26%, рентабельності операційної діяльності – -2,35%; починаючи з 2015 р. – прибутковою за операційною діяльністю та з 2017 р. – за всіма видами діяльності в сукупності [5].

Що стосується фактору інноваційного розвитку, то не зважаючи на розвиток загальної інфраструктури інноваційної діяльності, сприяння бізнесу інноваційній діяльності, росту інноваційності продукції (зростання однойменних індексів у 2019 р. порівняно з 2010 р. у 1,11 раз, 1,23 раз, 1,05 раз відповідно), дестимулятором інноваційного розвитку є зниження витрати на НДДКР по відношенню до ВВП. Аналогічна ситуація по фактору інвестиційної привабливості країни: розвиток інституційної складової (ріст індексу розвитку ринку інвестицій, підвищенням рейтингових позицій по показнику захисту інвесторів) на ряду із зниженнями обсягів інвестування (прямих іноземних інвестицій, портфельних) та загальною тенденцією росту цінових показників (індексу інфляції, девальвації гривні).

Висновки. За результатами проведеного аналізу можна стверджувати про відсутність стійких перспектив забезпечення ефективності функціонування підприємницьких мереж (на прикладі машинобудівних підприємств Харківської області) за рахунок факторів зовнішнього середовища. Фактичні значення всіх факторів значно нижчі за потенційні. За всіма факторами, за винятком фактора сприяння розвитку підприємництва, відсутня стійка тенденція росту протягом 2010-2019 р. Не зважаючи на ріст значень фактора сприяння розвитку підприємництва за досліджуваний період, його фактичні значення на 81,1-91,4% нижчі за потенційні. За даних умов розвитку зовнішнього середовища шляхом забезпечення ефективності функціонування підприємницьких мереж є оптимізація внутрішнього управління на підприємствах та підвищення ефективності управління мережевою взаємодією.

Список літератури

1. Rzepka, A. Inter-organizational Relations as a One of Sources of Competitive Advantage of Contemporary Enterprises in the Era of Globalization. *Procedia Engineering*. 2017. Vol. 174. P. 161-170.
2. Cygler, J., Sroka, W., Solesvik, M., Dębowska, K. Benefits and Drawbacks of Coopetition: The Roles of Scope and Durability in Coopetitive Relationships. *Sustainability*. 2018. Vol. 10.
3. Jiang, H., Gao, S., Song, Y., Sheng, K., Amaratunga, G.A.J. An Empirical Study on the Impact of Collaborative R&D Networks on Enterprise Innovation Performance Based on the Mediating Effect of Technology Standard Setting. *Sustainability*. 2019. Vol. 11.
4. Нескородєва, І. Особливості функціонування фондового ринку України. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 2. С. 36-42.
5. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 06.08.2021).
6. Doing Business 2020. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2020> (accessed 06.08.2021).
7. The Worldwide Governance Indicators. URL: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/> (accessed 06.08.2021).
8. Economic Freedom of the World. URL: <https://www.cato.org/search/category/economic-freedom-world> (accessed 06.08.2021).
9. The Heritage Foundation. URL: <https://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year&u=637512111452930563> (accessed 06.08.2021).
10. Нескородєва І. І. Підхід до оцінки ефективності реальних проектів суб'єктів підприємництва з урахуванням інтегрованого фактору інвестиційних ризиків. *Економіка. Фінанси. Право*. 2015. № 12(2). С. 42-47.

11. Neskorođeva, I., Pustovgar, S. An Approach to Predicting the Insolvency of Ukrainian Steel Enterprises Based on Financial Potential. *Journal of Eastern European and Central Asian Research* (JEECAR). 2015. № 2(2), 11.
12. Dykan, V., Pakhareno, O., Saienko, V., Skomorovskyi, A., Neskuba, T. Evaluating the efficiency of the synergistic effect in the business network. *Journal of Eastern European and Central Asian Research* (JEECAR). 2021. № 8(1). P. 51-61.
13. Пахаренко, О. В. Удосконалення підходу до оцінки синергетичного ефекту мережевої взаємодії підприємств. *Економічний простір*. 2020. № 164. С. 96-100.
14. Heo, S., Lee, J.H. Parallel neural networks for improved nonlinear principal component analysis. *Computers & Chemical Engineering*. 2019. Vol. 127. P. 1-10.

References

1. Rzepka, A. (2017). Inter-organizational Relations as a One of Sources of Competitive Advantage of Contemporary Enterprises in the Era of Globalization. *Procedia Engineering*, 174, 161-170.
2. Cygler, J., Sroka, W., Solesvik, M., and Dębkowska, K. (2018). Benefits and Drawbacks of Coopetition: The Roles of Scope and Durability in Coopetitive Relationships. *Sustainability*, 10.
3. Jiang, H., Gao, S., Song, Y., Sheng, K., and Amaratunga, G.A.J. (2019). An Empirical Study on the Impact of Collaborative R&D Networks on Enterprise Innovation Performance Based on the Mediating Effect of Technology Standard Setting. *Sustainability*, 11.
4. Neskorođieva, I. (2013). Features of the stock market of Ukraine. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, 2, 36-42. [in Ukrainian].
5. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed August 06, 2021).
6. Doing Business 2020. (2020). URL: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2020> (accessed August 06, 2021).
7. The Worldwide Governance Indicators. (2021). URL: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/> (accessed August 06, 2021).
8. Economic Freedom of the World. (2021). URL: <https://www.cato.org/search/category/economic-freedom-world> (accessed August 06, 2021).
9. The Heritage Foundation. (2021). URL: <https://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year&u=637512111452930563> (accessed August 06, 2021).
10. Neskorođieva, I. (2015). Approach to Assessments of Efficiency of Real Projects Business Entities with Integrated Risk Factor of Investment. *Economy. Finances. Law*, 12(2), 42-47. [in Ukrainian].
11. Neskorođeva, I., Pustovgar, S. (2015). An Approach to Predicting the Insolvency of Ukrainian Steel Enterprises Based on Financial Potential. *Journal of Eastern European and Central Asian Research* (JEECAR), 2(2), 11.
12. Dykan, V., Pakhareno, O., Saienko, V., Skomorovskyi, A., Neskuba, T. (2021). Evaluating the efficiency of the synergistic effect in the business network. *Journal of Eastern European and Central Asian Research* (JEECAR), 8(1), 51-61.
13. Pakhareno, O.V. (2020). Improving the Approach to Assessing the Synergetic Effect of Network Enterprises. *Economic scope*, 164, 96-100. [in Ukrainian].
14. Heo, S., Lee, J.H. (2019). Parallel neural networks for improved nonlinear principal component analysis. *Computers & Chemical Engineering*, 127, 1-10.

УДК 338.43:631.11:330.341.1

DOI:10.32680/2409-9260-2021-7-8-284-285-94-102

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ВПЛИВУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Руденко М.В. доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту та ІТ, Університет банківської справи, Черкаський інститут, м. Черкаси, Україна
e-mail: mykola_rudenko@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1966-7695

***Анотація.** У статті досліджено методичні підходи до оцінки впливу цифровізації на функціонування сільськогосподарських підприємств. Виявлено ключові проблемами методичного характеру – визначення чітких індикаторів цифровізації діяльності сільськогосподарських підприємств. При оцінці критеріїв та індикаторів цифровізації використано абсолютні та відносні показники діяльності сільськогосподарських підприємств у двох розрізах: загальні економічні показники розвитку галузі та показники фінансово-економічного розвитку сільськогосподарського підприємства. Виділено чотири групи показників, які дозволяють з різних боків охарактеризувати діяльність підприємства та оцінити вплив цифровізації на неї: показники ресурсів (RI); показники обсягів (VI); показники ефективності (EI); показники якості, що виступають індикаторами цифровізації (QI). Обґрунтовано відбір кожної групи показників, що характеризують діяльність сільськогосподарського підприємства, з визначенням сутності показника, джерела та методики його розрахунків та функціонального призначення.*

***Ключові слова:** цифровізація, сільськогосподарські підприємства, індикатори, аграрний сектор, ефективність, витрати.*

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE IMPACT OF DIGITALIZATION ON THE FUNCTIONING OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Rudenko Mykola, D.Sc. (Economics), Associate Professor, Professor of department management and IT, Banking University, Cherkasy Institute, Ukraine
e-mail: mykola_rudenko@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1966-7695

***Abstract.** The article aims to develop methodological approaches to assessing the impact of digitalization on the functioning of agricultural enterprises based on the selection of separate groups of indicators that will allow to characterize the activities of the enterprise and assess the impact of digitalization on it to make optimal management decisions on digital development. management. The results of the article. The article investigates methodological approaches to assessing the impact of digitalization on the functioning of agricultural enterprises. The key problems of methodological nature are identified - the definition of clear indicators of digitalization of agricultural enterprises. In assessing the criteria and indicators of digitalization used absolute and relative performance of agricultural enterprises in two sections: general economic indicators of the industry and indicators of financial and economic development of agricultural enterprises. There are four groups of indicators that allow to characterize the activities of the enterprise from different angles and assess the impact of digitalization on it: resource indicators (RI); volume indicators (VI); performance indicators (EI); quality indicators that act as indicators of digitization (QI). The selection of each group of indicators characterizing the activity of an agricultural enterprise is substantiated, with the definition of the essence of the indicator, the source and methods of its calculations and functional purpose. The scientific novelty of the article is to develop the author's methodological approaches to assessing the impact of digitalization on the functioning of agricultural enterprises with the selection of four groups of indicators and a description of the method of their calculation. The practical significance of this work is to determine the main indicators of the impact of digitalization on the results of agricultural enterprises to form effective proposals for digital development of the enterprise and create a quality system of operational and strategic analysis needed to make optimal management decisions on digitalization.*

***Keywords:** digitalization, agricultural enterprises, indicators, agricultural sector, efficiency, costs.*

JEL Classification: Q 160

Постановка проблеми. Цифрова трансформація аграрного сектору розглядається як один із шляхів диверсифікації національної економіки, її переорієнтації з сировинної моделі експорту на постачання продуктів із високою доданою вартістю. Рівень використання технологій здійснює інтегральний вплив на економічні, техніко-технологічні, соціальні, екологічні на інші аспекти діяльності аграрних підприємств. Висока швидкість трансформаційних процесів, які відбуваються в аграрній сфері, обумовлює стрімку зміну багатьох аспектів розвитку агропідприємств [1, с. 132].

Основними рушійними силами, які дозволять швидко та ефективно застосовувати нові цифрові технології у сільському господарстві є ініціативність та зацікавленість виробників сільськогосподарської продукції в поєднанні з бажанням покращити ефективність та прибутковість роботи підприємств. Маючи доступ та відповідаючи базовим і допоміжним умовам цифровізації аграрного виробництва сільськогосподарським підприємствам під силу будувати стратегічне партнерство на інноваційних засадах, отримувати доступ до необхідних служб підтримки, використовувати цифрові технології як у полі, так і в управлінні підприємствами, охоплювати нові ринки збуту продукції та клієнтів, що в сукупності дозволить вийти на якісно новий рівень ефективності сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика дослідження напрямів та інструментів цифровізації сільськогосподарських підприємств є досить новою для вітчизняної науки, проте окремі аспекти окресленої проблеми знайшли відображення в роботах Ю. Волощук [2], О. Гудзь [3], Т. Конєва [4], М. Лобас, В. Россоха [5], Ю. Лупенко, М. Малік [6], І. Свиноус [7], Н. Сіренко [8], Ю. Синявіної [9], Ю. Ярмоленко [10] та інших. Віддаючи належне зазначеним науковцям підкреслимо, що прискорений розвиток сучасної аграрної економіки та процесів її цифровізації потребують розробки дієвих алгоритмів її проведення в межах окремих товаровиробників.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Динамізм розвитку цифровізації та необхідність практичного застосування новітніх технологій і їх вплив на ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств зумовлюють необхідність у поглибленні досліджень індикаторів цифровізації діяльності аграрних суб'єктів господарювання.

Мета дослідження. Метою статті є розробка методичних підходів до оцінки впливу цифровізації на функціонування сільськогосподарських підприємств на основі виділення окремих груп показників, які в комплексі дозволять з різних боків охарактеризувати діяльність підприємства та оцінити вплив цифровізації на неї з метою прийняття оптимальних управлінських рішень щодо цифрового розвитку аграрних суб'єктів господарювання.

Основний матеріал. В процесі проведення дослідження [11] виявлено ключові проблемами методичного характеру, а саме: визначення чітких індикаторів цифровізації діяльності сільськогосподарських підприємств та розробка методичних пропозицій щодо оцінки їхнього впливу на ключові показники функціонування сільськогосподарського товаровиробника. Вирішення окресленого наукового завдання передбачає відповідь на наступні питання:

– що виступає індикатором цифровізації сільськогосподарських підприємств, і в який спосіб можна розрізнити цифровізацію управління від загальної цифровізації національної економіки та соціально-економічного розвитку суспільства?

– які саме показники, що характеризують діяльність сільськогосподарських підприємств слід обрати як результуючі показники та фактори?

– які методи та критерії оцінки впливу цифровізації на діяльність сільськогосподарських підприємств слід застосовувати та як їх інтерпретувати?

Вважаємо, що методично правильнішим є дослідження впливу цифровізації сільськогосподарських підприємств на результативність їх діяльності в двох площинах. Перша характеризує використання натуральних показників таких як валовий збір та комплексне дослідження основних показників розвитку аграрного ринку та сільськогосподарських підприємств в рамках певного періоду. Вона включатиме два основних фокуса дослідження:

1) розвиток аграрного виробництва в умовах загальної цифровізації національної економіки та суспільства;

2) динаміка базових показників діяльності сільськогосподарських підприємств, серед яких є умовні «лідери» та «аутсайтери» використання окремих елементів цифровізації в сільськогосподарських підприємствах.

Наведений методичний підхід дозволить оцінити стан розвитку аграрного ринку, в цілому, та аграрних підприємств, зокрема. При цьому використовуватимуться наступні групи показників:

1) базові показники, що характеризують розвиток аграрного виробництва та діяльність сільськогосподарських підприємств;

2) показники, що дозволяють оцінити рівень цифровізації аграрного виробництва та управління сільськогосподарським підприємством;

3) показники (індикатори), що дозволяють оцінити вплив цифровізації сільськогосподарських підприємств на їхній розвиток.

Деталізуємо теоретико-методичні підходи проведення дослідження з урахуванням необхідності пошуку відповідей на зазначені вище питання, використання двох фокусів дослідження та трьох груп показників загальна методологія проведеного дослідження включає наступні складові, які представлені нижче.

Перша складова: обґрунтування та відбір показників, що характеризують розвиток аграрного виробництва та діяльність сільськогосподарських виробників.

Друга складова: дослідження та класифікація показників цифровізації діяльності сільськогосподарських підприємств.

Третя складова: обґрунтування критеріїв, відбір релевантних методів проведення дослідження та формування авторських теоретико-методичних підходів щодо оцінки впливу цифровізації на функціонування сільськогосподарських підприємств.

При оцінці критеріїв використовуються абсолютні та відносні показники діяльності сільськогосподарських підприємств у двох розрізах: загальні економічні показники розвитку галузі; показники фінансово-економічного розвитку сільськогосподарського підприємства.

Джерелом інформації щодо показників розвитку аграрного виробництва в Україні є інформація Державної служби статистики України та Міністерства аграрної політики та продовольства України. Абсолютні показники аграрного виробництва та діяльності сільськогосподарського підприємства можуть розглядатися як у натуральній (натуральні показники), так й у вартісній (вартісні показники) формах. Крім цього, використовуються індекси двох типів: 1) індекс зміни відповідного показника до попереднього періоду; 2) індекс зміни відповідного показника до базисного періоду.

В межах проведеного дослідження основними абсолютними та відносними показниками розвитку аграрного виробництва виступають: 1) загальне виробництво сільськогосподарської продукції (у номінальних та реальних величинах); 2) виробництво сільськогосподарської продукції в розрізі рослинництва та тваринництва; 3) виробництво продукції сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення; 4) валовий збір зернових, в тому числі в розрізі окремих культур; 5) врожайність певних зернових культур; 6) показники внесення добрив.

Основними індексами (обох типів) та відносними показниками, що характеризують розвиток аграрного виробництва, є: 1) індекси виробництва сільськогосподарської продукції; 2) індекси виробництва сільськогосподарської продукції підприємствами та господарствами населення; 3) побудовані автором коригуючі індекси з урахуванням динаміки ВВП. Третій вид індексів базується на перших двох показниках та індексах ВВП і розраховується шляхом ділення відповідного індексу на індекс ВВП.

Наступним кроком деталізуємо показники, що характеризують фінансово-економічну діяльність сільськогосподарського підприємства. Внутрішня фінансова звітність, яка є основним інформаційним джерелом для визначення основних показників розвитку підприємства це: баланс (форма №1) та звіт про фінансові результати (форма №2). У міру потреби можуть використовуватися і інші форми фінансової звітності. Наприклад, звіт про власний капітал та звіт про рух грошових коштів і т. д.

Відповідно до того, яким є показник по відношенню до часового інтервалу, вони діляться на показники запасу (на певну дату) та показники потоку (за певний період). Показники запасу вказуються у формі №1 та в інших статистичних та фінансових звітах, а показники потоку в формі №2 та, за умови використання відповідних даних, формі №5.

Показники можна умовно розділити на чотири групи, що дозволять з різних боків охарактеризувати діяльність підприємства та оцінити вплив цифровізації на неї: 1) показники ресурсів (RI); 2) показники обсягів (VI); 3) показники ефективності (EI); 4) показники якості, що виступають індикаторами цифровізації (QI).

До першої групи відносяться показники ресурсів, що дозволяють охарактеризувати наявність у сільськогосподарського підприємства певних активів в натуральній та вартісній формах. Показники ресурсів представляють собою класичні показники запасу, джерелом яких, здебільшого, виступають дані форми №1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» сільськогосподарського підприємства: 1) активи: показник запасу, що дозволяє оцінити вартість активів підприємства на певну дату (RI1); 2) необоротні активів підприємства: показник запасу, що дозволяє оцінити вартість необоротних активів сільськогосподарського підприємства на певну дату (RI2); 3) площа: показник запасу, що дозволяє оцінити обсяг площі, що зайнята сільськогосподарськими підприємствами під вирощування окремих культур на певну дату (RI3); 4) зайняті: показник запасу, що дозволяє оцінити чисельність зайнятих на підприємстві на певну дату (RI4); 5) мінеральні добрива: показник запасу, що

характеризує масу мінеральних добрив, що було внесено в землю у процесі вирощування сільськогосподарських культур на певну дату (RI5); 6) цифрові пристрої: показник запасу, що характеризує кількість цифрових пристроїв (інструментів), що використовуються в процесі виробництва сільськогосподарської продукції на певну дату (RI6); 7) роботи: показник запасу, що характеризує кількість роботів (роботизованих систем), що використовуються в процесі виробництва сільськогосподарської продукції на певну дату (RI7).

Узагальнена інформація щодо показників ресурсів сільськогосподарського підприємства, які використовуються для оцінки впливу цифровізації управління на його діяльність, наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Базові показники ресурсів, що характеризують діяльність сільськогосподарського підприємства в натуральній та вартісній формах

Показник	Джерело або методика розрахунків	Сутність та період розрахунку показника	Функціональне призначення
Активи, тис. грн (RI1)	Дані форми №1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)»	Показник запасу, розраховується на початок та кінець періоду (кварталу, року)	Оцінка вартості активів підприємства
Необоротні активи, тис. грн (RI2)	Дані форми №2 «Звіт про фінансові результати»	Показник запасу, розраховується на початок та кінець періоду (кварталу, року)	Оцінка необоротних активів підприємства
Площа, га (RI3)	Дані про площу форма №4-сг	Показник запасу, розраховується на початок та кінець періоду (кварталу, року)	Оцінка площі земель, зайнятих під вирощування сільськогосподарських культур
Зайняті, осіб (RI4)	Дані форми №50-сг	Показник запасу, розраховується на початок та кінець періоду (кварталу, року)	Оцінка кількості зайнятих на підприємстві
Мінеральні добрива, т (RI5)	Внутрішні дані	Показник запасу, розраховується на початок та кінець періоду (кварталу, року)	Оцінка маси мінеральних добрив, що було внесено в процесі вирощування сільськогосподарських культур
Цифрові пристрої, од. (RI6)	Внутрішні дані	Показник запасу, розраховується на початок та кінець періоду (кварталу, року)	Оцінка кількості спеціалізованих цифрових пристроїв, що використовуються в процесі виробництва сільськогосподарської продукції
Роботи, од. (RI7)	Внутрішні дані	Показник запасу, розраховується на початок та кінець періоду (кварталу, року)	Оцінка кількості роботизованих систем, що використовуються в процесі виробництва сільськогосподарської продукції

Джерело: складено автором

Наступним кроком розглянемо комплекс показників, який включено до другої групи. Показники обсягів характеризують загальні параметри фінансово-економічної діяльності сільськогосподарського підприємства та дозволяють її оцінити в абсолютних величинах у вартісній формі. Авторська методика враховує використання наступних показників обсягів: 1)

випуск: показник потоку, що характеризує продукцію сільськогосподарського підприємства (рослинництво) в натуральних одиницях за певний період (VI1); 2) чистий дохід від реалізації продукції: показник потоку, що характеризує отриманий дохід сільськогосподарського підприємства за певний період (VI2); 3) собівартість реалізованої продукції: показник потоку, що характеризує собівартість реалізованої продукції підприємства за певний період (VI3); 4) валові витрати: розрахунковий показник потоку, що характеризує витрати сільськогосподарського підприємства в результаті основної діяльності за певний період та представляє собою суму собівартості реалізованої продукції, адміністративних витрат, витрат на збут та інших операційних витрат за певний період (VI4); 5) валовий прибуток: показник потоку, що характеризує валовий прибуток підприємства за певний період (VI5); 6) прибуток до оподаткування: показник потоку, що характеризує прибуток підприємства до оподаткування за певний (VI6); 7) прибуток після оподаткування показник потоку, що характеризує валовий прибуток підприємства за певний період (VI7).

Узагальнена інформація щодо показників обсягів сільськогосподарського підприємства, які використовуються для оцінки впливу цифровізації управління на його діяльність, наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Базові показники обсягів, що характеризують діяльність сільськогосподарського підприємства в натуральній та вартісній формах

Показник	Джерело або методика розрахунків	Сутність та період розрахунку показника	Функціональне призначення
Випуск, тис. грн. (VI1)	Дані форми №2 «Звіт про фінансові результати»	Показник потоку, розраховується за період (квартал, рік)	Оцінка випуску підприємства
Чистий дохід від реалізації продукції (VI2)	Дані форми №2 «Звіт про фінансові результати»	Показник потоку, розраховується за період (квартал, рік)	Оцінка чистого доходу від реалізації продукції
Собівартість реалізованої продукції (VI3)	Дані форми №2 «Звіт про фінансові результати»	Показник потоку, розраховується за період (квартал, рік)	Оцінка собівартості реалізованої продукції підприємства за звітний період
Валові витрати (VI4)	Дані форми №2 «Звіт про фінансові результати»	Показник потоку, розраховується за період (квартал, рік)	Оцінка валових витрат підприємства
Валовий прибуток / Gross Profit (VI5)	Дані форми №2 «Звіт про фінансові результати»	Показник потоку, розраховується за період (квартал, рік)	Оцінка валового прибутку підприємства
Прибуток до оподаткування / EBT (VI6)	Дані форми №2 «Звіт про фінансові результати»	Показник потоку, розраховується за період (квартал, рік)	Оцінка прибутку підприємства після оподаткування
Прибуток після оподаткування / EAT (VI7)	Дані форми №2 «Звіт про фінансові результати»	Показник потоку, розраховується за період (квартал, рік)	Оцінка прибутку підприємства після оподаткування

Джерело: складено автором

Що стосується відносних показників ефективності, то вони в рамках оцінки сільськогосподарських підприємств застосовуються, коли потрібно показати значення одних і тих же показників в момент часу, тобто, наприклад, показати темп зростання і т. д. Показники ефективності є комбінацією відносних фінансових індикаторів (коефіцієнтів), що характеризують діяльність сільськогосподарського підприємства з таких боків: рентабельність; фінансова стійкість; ліквідність та платоспроможність; оборотність активів.

У якості базових показників рентабельності обрано наступні показники: 1) рентабельність власного капіталу (ROE); 2) рентабельність активів (ROA); 3) рентабельність продажів (ROS).

Варто зазначити, що всі показники рентабельності побудовані подібним чином: у чисельнику міститься відповідний показник прибутку з другої групи (обсягів): ЕВТ (VI6) чи ЕАТ (VI7), а в знаменнику відповідний показник ресурсів або обсягів: активи (RI1), випуск, тис. грн (VI1).

Перший показник рентабельності (ROE) дозволяє оцінити та охарактеризувати повернення коштів, інвестованих у власний капітал сільськогосподарського підприємства. На основі вивчення нових підходів до діагностики фінансової стійкості запропоновані прийнятні методи визначення платоспроможності в часі, розраховується як частка від ділення чистого прибутку або прибутку від звичайної діяльності до оподаткування, на середньорічну величину власного капіталу. Тобто показує скільки прибутку припадає на 1 грн власного капіталу.

Другий показник рентабельності – рентабельність активів (ROA), який розраховується як частка від ділення чистого прибутку або прибутку від звичайної діяльності до оподаткування, на середньорічну величину активів. Тобто показує скільки прибутку припадає на 1 грн активів.

Рентабельність продажу (ROS) розраховується шляхом ділення прибутку від реалізації продукції, робіт і послуг або чистого прибутку на суму отриманої виручки. Цей показник характеризує суму прибутку з гривні продажу.

Група скоригованих показників платоспроможності призначена для того, щоб дати детальну оцінку здатності до погашення зобов'язань. Ліквідність активів оцінюється коефіцієнтами абсолютної ліквідності, критичної ліквідності і поточної ліквідності, які розраховуються відношенням тих чи інших груп активів до поточних пасивів (коефіцієнти). Подібний підхід є досить умовним і з великими припущеннями відображає фінансовий стан у статичі, не даючи динамічної характеристики економічного становища сільськогосподарського підприємства.

Точну оцінку ліквідності активів можна отримати, якщо враховувати період їх оборотності. Тоді ліквідність балансу буде аналізуватися на основі порівнянь не тільки сум активів, потенційно які направляються на погашення зобов'язань, але і збалансованих тимчасових періодів повернення активів в грошову форму з настанням терміну платежу за зобов'язаннями.

Платоспроможність підприємства складається з двох чинників: наявність активів (майна і грошових коштів), достатніх для погашення зобов'язань; ступінь ліквідності: достатність активів для того, щоб при необхідності реалізувати їх, перевести у гроші в сумі достатньої для погашення поточних зобов'язань.

При аналізі першого вивчають наявність у підприємства чистих активів (власного капіталу). Якщо в організації негативні чисті активи, тобто відсутній власний капітал, то вона в принципі не може розплатитися за всіма своїми зобов'язаннями з огляду на перевищення суми зобов'язання сумою на всіх, хто має активи. Вона може бути платоспроможною в короткостроковій перспективі, розраховуватися за поточними боргами, але в довгостроковій перспективі велика ймовірність банкрутства.

З урахуванням вище зазначених положень використовуватимемо два базових показника платоспроможності та фінансової стійкості: коефіцієнт фінансової автономії; коефіцієнт оборотності активів.

Узагальнена інформація щодо показників ефективності сільськогосподарського підприємства, які використовуються для оцінки впливу цифровізації на його діяльність, наведено в таблиці 3.

Показниками якості, які виступають індикаторами цифровізації (QI) є фактичні дані використання на сільськогосподарському підприємстві сучасних цифрових інструментів та пристроїв. До яких слід віднести рівень використання глобальної навігації (QI1), рівень використання штучного інтелекту (QI2), показники роботизації виробництва (QI3), забезпеченість цифровими пристроями (QI4), витрати на цифровізацію по відношенню до валових витрат (QI5), витрати на цифровізацію по відношенню до чистого доходу (QI6), витрати на цифровізацію по відношенню до валового прибутку (QI7). Окреслений набір показників, на нашу думку, дозволить якісно оцінити ступінь використання інструментів цифровізації на конкретному сільськогосподарському підприємстві та визначити загальний рівень цифровізації, що є науковою задачею для подальших досліджень.

Таблиця 3

Основні показники ефективності, що характеризують діяльність сільськогосподарського підприємства

Показник	Джерело або методика розрахунків	Сутність та період розрахунку показника	Функціональне призначення
Рентабельність власного капіталу / ROE (E11)	Розраховується як частка від ділення прибутку від реалізації продукції, робіт і послуг або чистого прибутку на суму отриманої виручки	Показник рентабельності, розраховується за період (квартал, рік)	Оцінка рентабельності власного капіталу для прийняття рішення щодо інвестування
Рентабельність активів / ROA (E12)	Розраховується як частка від ділення чистого прибутку, або прибутку від звичайної діяльності до оподаткування, на середньорічну величину активів	Показник рентабельності, розраховується за період (квартал, рік)	Оцінка рентабельності власного капіталу для прийняття рішення щодо інвестування
Рентабельність продажу ROS (E13)	Розраховується як частка від ділення прибутку від реалізації продукції, або чистого прибутку, на суму отриманої виручки (чистого доходу від реалізації)	Показник рентабельності, розраховується за період (квартал, рік)	Оцінка рентабельності продажу для прийняття рішення щодо інвестування
Коефіцієнт фінансової автономії (E14)	Розраховується як частка власного капіталу в структурі пасивів	Показник фінансової стійкості, розраховується за період (квартал, рік)	Оцінка платоспроможності та фінансової стійкості
Коефіцієнт оборотності активів (E15)	Розраховується як частка від ділення власного капіталу в структурі пасивів	Показник платоспроможності, розраховується за період (квартал, рік)	Оцінка платоспроможності та фінансової стійкості
Врожайність (E16)	Внутрішні дані	Показник врожайності, розраховується за рік	Оцінка врожайності зернових культур
Врожайність на 1т внесених добрив (E17)	Внутрішні дані	Показник врожайності, розраховується за рік	Оцінка врожайності на 1т внесених добрив

Джерело: складено автором

З метою визначення кількісної оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських

підприємств нами були узагальнені і систематизовані основні показники, що характеризують діяльність підприємства з різних боків. У цілому основні показники діяльності сільськогосподарського підприємства в результаті цифровізації представлені на рисунку 1.

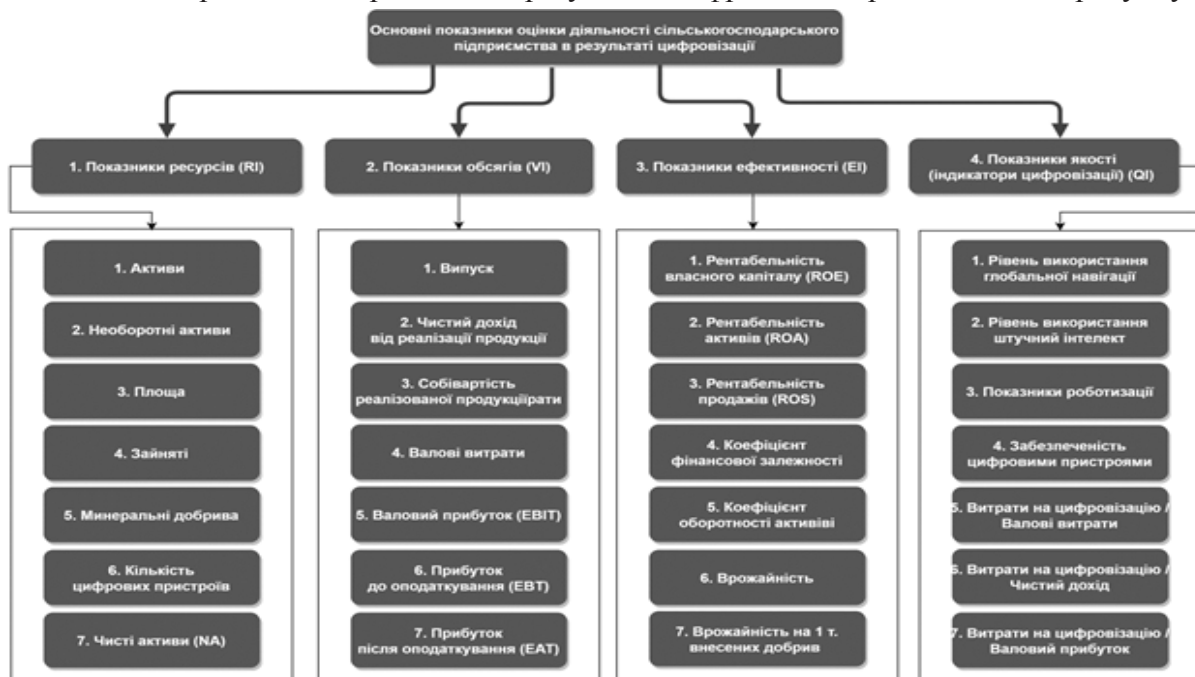

Рис. 1. Основні показники діяльності сільськогосподарського підприємства в результаті цифровізації

Джерело: побудовано автором

Комплексне поєднання запропонованих чотирьох груп показників дозволять з різних боків охарактеризувати діяльність сільськогосподарського підприємства та оцінити вплив цифровізації на неї.

Висновки. Таким чином, у контексті проведеного аналізу оцінки впливу цифровізації на функціонування сільськогосподарських підприємств запропоновані показники умовно розділені на чотири групи: показники ресурсів (RI), показники обсягів (VI), показники ефективності (EI), показники якості, які виступають індикаторами цифровізації (QI), що сприяло визначенню основних результуючих показників впливу цифровізації на результати діяльності сільськогосподарського підприємства.

В подальших дослідженнях увагу буде сконцентровано на визначенні алгоритмів розрахунку показників якості, які виступають індикаторами цифровізації з метою розробки дієвих пропозицій щодо цифрового розвитку агропідприємства та створення якісної системи оперативного та стратегічного аналізу, необхідного для прийняття оптимальних управлінських рішень щодо цифровізації діяльності.

Список літератури

1. Руденко М. В. Методологічні підходи до оцінювання ефективності реалізації інструментів цифровізації управління в сільськогосподарських підприємствах. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.* 2021. № 1. С. 132-138.
2. Волощук Ю. О. Напрями цифровізації аграрних підприємств. *Ефективна економіка.* 2019. №2. Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/68.pdf.
3. Гудзь О. Є., Федюнін С. А., Щербина В. В. Диджиталізація, як конкурентна перевага підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес.* 2019. №3(29). С. 12-19.
4. Конєва Т. А. Особливості впровадження інновацій сільськогосподарськими підприємствами України. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія «Економіка».* 2016. Т. 285. Вип. 273. С. 101-106.
5. Лобас М. Г., Россоха В. В., Соколов Д. О. Управління інноваційно-технологічним розвитком агросфери: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2016. 416 с.
6. Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Інноваційне забезпечення розвитку

сільського господарства України: проблеми та перспективи : монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2014. 514 с.

7. Свиноус І. В., Свиноус Н. І. Методичні підходи до оцінки ефективності інвестиційної діяльності у процесах відтворення сільськогосподарських підприємств. *Економічний дискурс*. 2020. Вип. 2. С. 164-173.

8. Сіренко Н. М., Мельник О. І. Інноваційне підприємництво як складова стратегії розвитку аграрного сектора економіки. Миколаївський національний аграрний університет. 2013. Режим доступу: <https://www.sworld.com.ua/simpoz2/105.pdf>

9. Синявіна Ю., Бутенко Т. Перспективи розвитку тваринництва в умовах цифровізації. *Економічний аналіз*. 2021. Т. 31. № 1. С. 178-185.

10. Ярмоленко Ю. О. Формування економічного механізму сталого розвитку аграрного виробництва в умовах цифровізації: монографія. К.: ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2018. 328 с.

11. Руденко М. В. Цифровізація сільськогосподарських підприємств та її економічна ефективність: монографія. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2020. 342 с.

References

1. Rudenko, M. V. (2021). Methodological approaches to evaluating the effectiveness of the implementation of management digitalization tools in agricultural enterprises. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, 1, 132-138. [In Ukrainian].

2. Voloshchuk, Yu. O. (2018). Areas of Digitization of Agrarian Enterprises. *Efektivna ekonomika*, 2. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/68.pdf. [In Ukrainian].

3. Hudz, O. Ye., Fedyunin, S. A. & Shcherbina, V. V. (2019). Digitalization as a competitive advantage of enterprises. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*. №3(29), 12-19. [In Ukrainian].

4. Konyeva, T. A. (2016). Features of the introduction of innovations by agricultural enterprises of Ukraine. *Naukovi pratsi Chornomors'koho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly. Seriya «Ekonomika»*. Vol. 273, 101-106. [In Ukrainian].

5. Lobas, M. G., Rossokha, V. V. & Sokolov, D. O. (2016). Management of innovation and technological development of the agrosphere. Kyiv: NNTS IAE. [In Ukrainian].

6. Lupenko, Yu. O., Malik, M. Y. & Shpykulyak, O. G. (2014). Innovatsiynе zabezpechennya rozvytku sil's'koho hospodarstva Ukrayiny: problemy ta perspektyvy [Innovative support of agricultural development of Ukraine: problems and prospects]. Kyiv: NNTS IAE. [In Ukrainian].

7. Svinous, I. V. & Svinous, N. I. (2020). Methodical approaches to assessing the effectiveness of investment activities in the processes of reproduction of agricultural enterprises. *Ekonomichnyy dyskurs*. Vol. 2, 164-173. [In Ukrainian].

8. Sirenko, N. M. & Mel'nyk, O. I. (2013). Innovative entrepreneurship as a component of the strategy of development of the agricultural sector of the economy. Mykolayivs'kyy natsional'nyy ahrarnyy universytet. Retrieved from: <https://www.sworld.com.ua/simpoz2/105.pdf>. [In Ukrainian].

9. Sinyavina, Y. & Butenko, T. (2021). Prospects for the development of animal husbandry in the context of digitalization. *Ekonomichnyy analiz*. Vol. 31, № 1, 178-185. [In Ukrainian].

10. Yarmolenko Yu. O. (2018). Formation of the economic mechanism of sustainable development of agricultural production in terms of digitalization: a monograph. K.: LLC «SIK GROUP UKRAINE». [In Ukrainian].

11. Rudenko, M. V. (2020). Digitalization of agricultural enterprises and its economic efficiency. Cherkasy: Chabanenko Yu. A. [In Ukrainian].

~ МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ~

УДК 336.77

DOI:10.32680/2409-9260-2021-7-8-284-285-103-108

УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Літвінов О.С., доктор економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м.Одеса, Україна
e-mail: litvinov_a213@ukr.net

Гуменюк І.О., студентка 6-го курсу спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», Одеський національний економічний університет, м.Одеса, Україна
e-mail: ilona_gumenyuk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1424-6904

Анотація. У статті розглянуто сутність понять «оборотний капітал», «оборотні активи», «оборотні кошти» та визначено основні етапи, за якими проводять управління оборотним капіталом. Предмет дослідження - сучасні теоретичні та методологічні проблеми управління оборотним капіталом. Метою статті є аналіз та дослідження методів управління оборотним капіталом підприємства з метою підвищення його результатів господарської діяльності. Методика. Основні методи, які були використані під час проведення дослідження: структурно-логічний (при побудові логіки та структури роботи); загальнофілософський (для логічного викладення власних поглядів та думок); порівняльний (у процесі розгляду різних поглядів вчених та науковців щодо сутності понять «оборотний капітал»); метод деталізації та синтезу (для вивчення предмету та взаємозв'язку його складових частин). Результати. Розкрито економічну сутність понять «оборотний капітал та «управління оборотним капіталом»; Проаналізовано механізм оптимізації, визначено програму управління окремими структурними елементами оборотного капіталу підприємства. Запропоновані шляхи щодо підвищення ефективності використання оборотного капіталу суб'єкта господарювання в розрізі окремих етапів процесу управління ним. Практична значимість. Наукові результати, отримані у результаті проведення дослідження, мають не тільки теоретико-методичне, а й прикладне значення для вирішення конкретних практичних проблем на промислових підприємствах для управління оборотним капіталом.

Ключові слова: оборотний капітал, оборотні активи, запаси, грошові кошти, дебіторська заборгованість, процес управління, оптимізація, шляхи удосконалення.

WORKING CAPITAL MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE

Litvinov Oleksandr, Doctor of Economic Sciences, docent of Department of Business Economics and Business Organization, Odessa national economic university, Odessa, Ukraine
e-mail: litvinov_a213@ukr.net

Humenuik Ilona, student of specialty 076 "Entrepreneurship, trade and exchange activities", Odessa national economic university, Odessa, Ukraine
e-mail: ilona_gumenyuk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1424-6904

Abstract. The article considers the essence of the concepts of "working capital", "current assets", "current assets" and identifies the main stages by which working capital is managed. The subject of research - modern theoretical and methodological problems of working capital management. The purpose of the article is to analyze and study the methods of working capital management of the enterprise in order to improve its business results. Method. The main methods that were used during the study: structural-logical (in the construction of logic and structure of work); general philosophical (for the logical presentation of their own views and opinions); comparative (in the process of considering different views of scientists and scholars on the essence of the concepts of "working capital"); method of detailing and synthesis (to study the subject and the relationship of its components). Results. The economic essence of the concepts of working capital and working capital management is revealed; The optimization mechanism is analyzed, the program of management of separate structural elements of the working capital of the enterprise is defined. Ways to increase the efficiency of working capital of the entity in terms of individual stages of the management process. Practical significance. The scientific results obtained as a result of the study are not only theoretical and methodological, but also applied to solve specific practical problems in industrial enterprises for working capital management.

Keywords: working capital, current assets, inventories, cash, accounts receivable, management process, optimization, ways to improve.

JEL Classification: D240

Постановка проблеми. В сучасних українських реаліях результат економічної діяльності будь-якого підприємства прямо залежить від швидкості, з якою інвестовані ресурси перетворюються на грошові кошти та прибуток. Оборотні активи відграють першочергову роль у функціонуванні підприємства, займаючи основний відсоток його валюти балансу. Саме тому питання щодо ефективного управління оборотним капіталом щороку стає дедалі актуальнішим і привертає увагу задля подальшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів у своїх працях приділяли увагу питанню управління оборотним капіталом на підприємстві. Серед таких вчених особливо можна виділити наступних: А. Сміт, Й. Шумпетер, І. Бланк, М.Д. Білик, Р. Брейлі, С.Майерс, С. Д Ільєнкова, Ченг Ф. Лі, Джозеф І.Фіннерті та ін.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. І хоча в економічному світі існує багато наукових праць, щодо оборотного капіталу підприємства, проблему ефективного управління оборотним капіталом не можна вважати вичерпаною. В процесі розвитку економіки та торгівлі, потрібно щоразу звертатися до пошуку нових підходів та методів управління оборотним капіталом.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз та дослідження методів управління оборотним капіталом підприємства з метою підвищення його результатів господарської діяльності.

Основний матеріал. Оборотний капітал відіграє важливу роль у господарській діяльності підприємства, існує у одночасно у різноманітних матеріальних формах та повністю переносить свою вартість на вартість готової продукції за один операційний цикл.

Управління капіталом підприємства починається з чіткого розуміння сутності поняття «оборотний капітал». В економічній літературі не існує єдиного визначення терміну «оборотний капітал», а також різні автори у своїх працях часто використовують синонімічні терміни, такі як: «оборотні кошти» та «оборотні активи». У табл. 1 систематизовано трактування терміну різними авторами.

Таблиця 1.

Аналіз трактування терміну «оборотний капітал» в економічній літературі

Автор	Визначення
Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку [1]	Під «оборотним капіталом» слід розуміти сукупність майнових цінностей підприємства, які обслуговують господарський процес і повністю використовуються протягом одного операційного (виробничо-комерційного) циклу та змінюють свою натурально-речову форму.
І. Гринюк [2, с. 64]	До оборотних активів підприємства відноситься та частина майна, яка використовується протягом одного виробничого циклу і повністю переносить свою вартість на вартість продукції, що виробляється, змінюючи свою натурально-речову форму
Є.О. Донін [3, с. 80]	Оборотний капітал – сукупність майнових цінностей підприємства, що обслуговують поточний господарський процес і цілком споживаних протягом одного операційного циклу.
Я. В. Тютюнник [4, с. 160]	Оборотний капітал — це контрольовані суб'єктом господарювання ресурси, які перебувають у постійному кругообігу з метою забезпечення безперервності виробничого процесу та ліквідності підприємства, що можуть змінювати свою матеріальну форму та переносити свою вартість на вартість готової продукції.

Джерело: складено авторами на основі [1], [2], [3], [4]

Як ми можемо побачити, трактування синонімів терміну різними авторами має багато спільного. Цікавим є те, що кожен з авторів розглядає «оборотний капітал» - як сукупність таких елементів: грошові ресурси, короткострокову дебіторську заборгованість, запаси підприємства та його поточні фінансові вкладення, які повністю витрачаються за один

операційний цикл. Проте, на нашу думку, визначення оборотного капіталу як складової його елементів не розкриває усією сутності поняття.

Оборотний капітал пропонується розуміти як наймобільнішу частину капіталу, що слугує для забезпечення безперервності всіх процесів, включаючи поставки сировини, виробництва продукції та її збуту.

Дослідивши публікації закордонних економістів, можна побачити, що часто ними розглядається питання менеджменту (управління) оборотного капіталу (working capital management). Менеджмент оборотного капіталу – це, по суті, стратегія бухгалтерського обліку з акцентом на підтримці достатнього балансу між поточними активами та пасивами компанії [5, с.32].

Управління загалом є цілеспрямованим, систематичним впливом об'єкта управління на суб'єкт управління з метою досягнення цілей управління [6, с. 731].

Верба В. пропонує розуміти управління – як виявлення можливостей та розвинення технологій цілеспрямованого управлінського впливу з боку менеджменту на окремі елементи та систему компанії загалом задля впровадження незворотних якісних поліпшень, що зумовлюють довгостроковий успіх компанії на ринку [7, с. 320].

Бурмака М., та Бурмака Т. дають наступне твердження: управління – це систематичний, планомірний і цілеспрямований вплив на працівників та ресурси підприємства, з метою підвищення рівнів потенціалу й конкурентоспроможності підприємства за допомогою необхідних і достатніх способів та засобів впливу [8, с. 102].

Досліджуючи визначення сутності управління підприємством різними економістами, можна стверджувати, що більшість фокусує увагу на процесі впливу, підтримки, зміні об'єкта управління, а саме, стану розвитку, з метою досягнення бажаного його рівня, переходу на новий, кращий рівень розвитку. Проте, ми погоджуємось з думкою Літвінова О.С., що оскільки розвиток є результатом вирішення внутрішніх протиріч об'єкта дослідження, то управління розвитком покликано корегувати природний, фактичний перебіг речей, змінюючи його у тому напрямку, який є запланованим суб'єктом управління. Така штучна корекція траєкторії розвитку не може бути панацеєю у вирішенні внутрішніх протиріч об'єкта, що може призвести у підсумку до їх накопичення або навіть зростання. Автор у своїй монографії стверджує, що тільки за умов виявлення всіх особливостей якісних змін об'єкта дослідження, у нашому випадку оборотного капіталу, урахуванні динаміки його кількісних змін та з метою усунення (а не протиставлення) внутрішніх протиріч ОК, можна розробляти та здійснювати управлінські заходи [9, с. 115-120].

Підсумовуючи дослідження сутності процесу управління та вище запропоноване авторське визначення оборотного капіталу, управління оборотним капіталом пропонується розуміти як систематичний вплив суб'єктів управління на активи підприємства з метою забезпечення ефективного та безперебійного процесу функціонування.

Управління оборотним капіталом є дуже важливим питанням в фінансовому менеджменті через його вплив на прибутковість та платоспроможність підприємства в цілому. Правильно обрана та організована система управління оборотним капіталом впливає на вартість та імідж підприємства на ринку. Управління може розглядатись з двох позицій – системного та процесного підходів.

Під «системою» в зарубіжній та вітчизняній економічній літературі розглядається сукупність елементів, які знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності один від одного, утворюючи певну єдність.

«Системний підхід – це система, утворена із сукупності логічних прийомів, методичних правил і принципів теоретичного дослідження, що виконує таким чином евристичну функцію в загальній системі наукового пізнання».

Окрім системного підходу, в теорії стратегічного управління оборотним капіталом може базуватись на використанні процесного підходу. Процесний підхід - це управління, засноване на безперервності взаємопов'язаних управлінських рішень і функцій.

Кожне підприємство – це впорядкований процес. Саме тому, на нашу думку, потрібно розглядати управління оборотним капіталом з позиції процесного підходу. Тут можна виділити чотири основні етапи його реалізації (Рис.1).

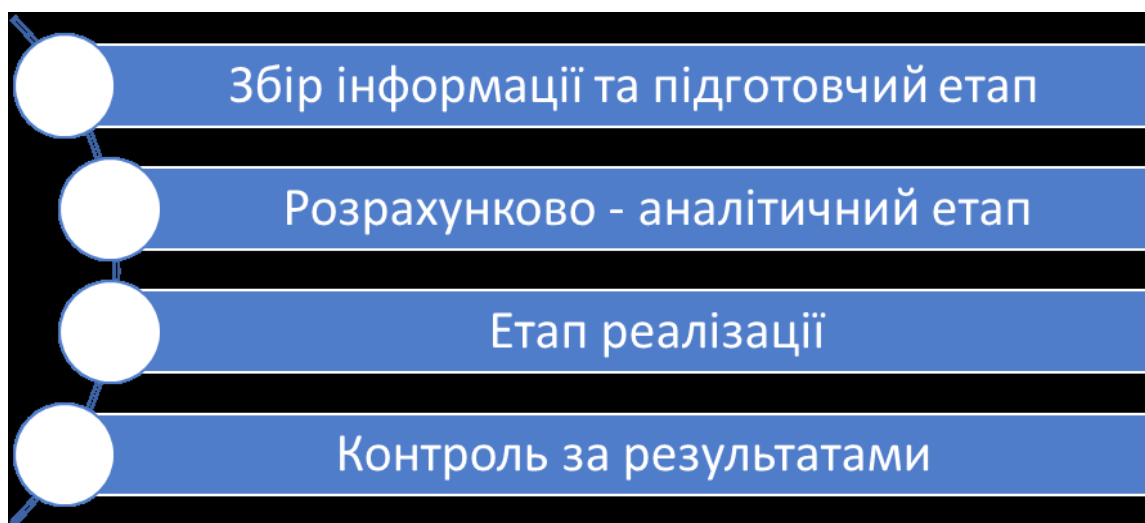

Рис.1. Етапи процесу управління оборотним капіталом підприємства
Джерело: розроблено автором на підставі [4]

Етап збору інформації та підготовки включає в себе проведення попереднього аналізу оборотних активів, а також врахування зовнішніх та внутрішніх факторів, що спричинили зміну показників в досліджуваному періоді. Н. Власова на даному етапі пропонує формування «дерева цілей», проте більш актуальним є дослідження цільових стратегічних показників [10, с.58].

Розрахунково-аналітичний етап передбачає розрахунок оптимальної величини оборотних коштів підприємства з урахуванням його стратегічних цілей. Особливої уваги до даного етапу у своїх наукових працях виділяють такі вчені С. Сусліков, Л. Жмійка [11, с.122]. Розрахунковий етап включає в себе процес інвестування оборотного капіталу. На стадії інвестування оборотного капіталу в активи торговельного підприємства найбільш важливою є структуризація оборотного капіталу з позиції обрання принципового підходу (консервативного, компромісного, агресивного) до фінансування різних елементів оборотних активів, що має важливе значення в процесі оптимізації та досягнення рівноваги структури балансу підприємства.

Етап реалізації передбачає досягнення раніше запланованих показників діяльності: оптимального розміру оборотного капіталу, досягнення певного рівня його оборотності та ліквідності, що у кінцевому рахунку дозволить досягти поставленої мети управління оборотним капіталом.

Останнім етапом процесного підходу управління оборотним капіталом є контроль за результатами. На цьому етапі потрібно виявити відхилення отриманих результатів від запланованих задля їх майбутнього корегування у наступних операційних циклах.

Підсумовуючи вище названі етапи, ми робимо висновок, що до складу ключових процесів та етапів управління оборотним капіталом підприємств з позиції процесного підходу ми відносимо :

I) управління процесом акумуляції оборотного капіталу із власних та позикових фінансових джерел, з дотриманням вимог до оптимізації вертикальної фінансової структури капіталу, мінімізації вартості залучених коштів та рівня фінансового ризику для підприємства;

II) управління процесом інвестування оборотного капіталу в елементи оборотних активів з урахуванням дотримання збалансованості горизонтальної структури активів і капіталу; I

II) управління процесом ефективного використання оборотних активів в операційній, інвестиційній, фінансовій діяльності торговельного підприємства;

IV) управління процесом відтворення оборотного капіталу на розширеній основі; розподілом фінансових результатів, капіталізації прибутку, що впливає на зростання ринкової вартості торговельного підприємства.

Висновки. Проведене дослідження свідчить про неоднозначність трактування вченими-економістами поняття оборотного капіталу, в наслідок чого було запропоновано авторський

варіант.

Ринкова трансформація економіки спричинює необхідність удосконалення наявних підходів щодо організації управління оборотним капіталом промислових підприємств. Це вимагає уточнення сутності окремих понять та термінів, які пов'язані з оборотним капіталом.

Досліджено управління оборотним капіталом з позиції процесного підходу та запропоновано етапи його реалізації. Вдосконалення організації управління оборотним капіталом підприємств торгівлі на основі використання методів та інструментарію процесного підходу необхідно розглядати як один з головних чинників підвищення ефективності їх фінансово-господарської діяльності.

Проте, досягати стратегічної мети та підпорядкованих їй цілей кожний суб'єкт підприємництва може, використовуючи декілька підходів до організації своєї діяльності, які не суперечать, а доповнюють один одного, створюючи синергетичний ефект. Дослідження інших підходів, щодо управління оборотним капіталом створює підґрунтя для подальшого дослідження.

Список літератури

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку (Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73) № 1.2.
2. Гринюк, І.М. Економічна сутність оборотних активів та їх типологія. *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*. 2016. Vol. 2. № 4. P. 64-74. URL: www.ajejournal.com
3. Донін, Є.О. Особливості сучасних підходів щодо специфіки класифікації оборотних активів підприємства. *Економіка і організація управління*. 2018. № 1. С. 75—85.
4. Тютюнник Я. В. Сучасні підходи до визначення економічної сутності оборотних активів підприємства. *Економіка та держава*. 2021. № 4. С. 157–162. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.4.157
5. Забедюк, М.С. Теоретичні аспекти управління оборотним капіталом підприємства. *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. 2019. Вип. 16. С.68-71.
6. Thiago Alvarez, Luca Sensini, Maria Vazquez. Working Capital Management and Profitability: Evidence from an Emergent Economy. 2020. p.32-36.
7. Pakdel, M. and Ashrafi, M. (2019). Relationship between Working Capital Management and the Performance of Firm in Different Business Cycles. *Dutch Journal of Finance and Management*, 3(1), em0057. <https://doi.org/10.29333/djfm/5874>
8. Бурмака, М. М. Управління розвитком підприємства (на прикладі підприємств будівельної галузі) : монографія. Харків: ХНАДУ, 2016. 204 с.
9. Літвінов, О. С. Інтелектуальний капітал підприємства: сутність, оцінка, розвиток : монографія. Одеса : Астропринт, 2019. 392 с.
10. Власова, Н. О. Управління оборотними активами на підприємствах роздрібно́ї торгівлі: монографія. Харків: ХДУХТ, 2018. 258 с.
11. Сусліков С. В., Жмілька Л. А. Методологічні основи управління оборотними коштами підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки*. 2018. Вип. 9. Ч. 6. С. 121-124.
12. Бондаренко, О.С. Методологічні основи управління оборотними активами підприємств. *Інвестиції*. 2015. № 4. С. 40-44.
13. Гребешкова, О.М. Стратегія підприємства у постіндустріальній економіці : монографія . Київ. КНЕУ, 2017. 418 с.

References

1. National regulations (standards) of accounting (Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 07.02.2013 № 73) [In Ukrainian].
2. Grinyuk, I.M. (2016). Economic essence of current assets and their typology. *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*, 2, 4, 64-74. Retrieved from www.ajejournal.com [In Ukrainian].
3. Donin, Ye.O. (2018). Features of modern approaches to the specifics of the classification of current assets of the enterprise. *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya*, 1, 75-85. [In Ukrainian].
4. Tobacconist, J.V. (2021). Modern approaches to determining the economic essence of

- current assets of the enterprise. *Ekonomika ta derzhava*, 4, 157–162. DOI: 10.32702 / 2306-6806.2021.4.157 [In Ukrainian].
5. Zabedyuk, M.S. (2019). Theoretical aspects of working capital management of the enterprise. *Ekonomichni nauky. Seriya «Oblik i finansy»*, 16, 68-71. [In Ukrainian].
6. Thiago, Alvarez, Luca, Sensini, Maria, Vazquez. (2020). Working Capital Management and Profitability: *Evidence from an Emergent Economy*, .32-36.
7. Pakdel, M., Ashrafi, M. (2019). Relationship between Working Capital Management and the Performance of Firm in Different Business Cycles. *Dutch Journal of Finance and Management*, 3 (1), em0057. Retrieved from <https://doi.org/10.29333/djfm/5874>
8. Burmaka, M.M. (2016). *Upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva (na prykladi pidpryyemstv budivel'noi haluzi) : monohrafiya*. Kharkiv: KHNADU. [In Ukrainian].
9. Litvinov, O.S. (2019). *ntelektual'nyy kapital pidpryyemstva: sutnist', otsinka, rozvytok : monohrafiya*. Odesa : Astroprynt. [In Ukrainian].
10. Vlasova, N.O. (2018). *Upravlinnya oborotnyimi aktyvami na pidpryyemstvakh rozdribnoyi torhivli: monohrafiya*. Khar'kov: KHDUKHT [In Ukrainian].
11. Suslikov, S.V., Zhminka, L.A. Methodological foundations of working capital management. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 9, 6, 121-124. [In Ukrainian].
12. Bondarenko, O.S. (2015). Methodological bases of management of current assets of the enterprises. *Investytsiyi*, 4, 40–44.
13. Grebeshkova, O.,M. (2017). *Stratehiya pidpryyemstva u postindustrial'niy ekonomitsi : monohrafiya* . Kyiv. KNEU. [In Ukrainian].

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЕТІНІЗАЦІЇ РИНКУ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Бабєць І.Г., доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Центральноукраїнський національний технічний університет, Кропивницький, Україна

e-mail: irina.babets@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-0635-9375

***Анотація.** У статті узагальнено найбільш поширені правопорушення в сфері автомобільних та залізничних перевезень, які обумовлюють існування тіньової складової ринку транспортних послуг. Проаналізовано динаміку коефіцієнта тіньової економіки ринку транспортних послуг в регіонах України у 2013-2019 рр. На основі системного підходу запропоновано модель детінізації ринку транспортних послуг, яка включає інституціональні інструменти, спрямовані на обмеження можливостей нелегальної діяльності перевізників. Обґрунтовано організаційні, економічні та технічні важелі реалізації інституціональних інструментів детінізації ринку транспортних послуг та виділено очікувані ефекти від їх запровадження.*

***Ключові слова:** тіньова економіка, транспортні послуги, регіон, модель детінізації ринку, інституціональні інструменти.*

INSTITUTIONAL TOOLS OF DE-SHADOWING OF THE MARKET OF TRANSPORT SERVICES IN UKRAINE'S REGIONS

Babets Irina, Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of International Economic Relations, Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

e-mail: irina.babets@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-0635-9375

***Abstract.** The purpose of the study is to develop ways to improve institutional tools for de-shadowing the market of transport services in the regions of Ukraine. The most common offenses in the field of road and rail transport, which determine the existence of the shadow component of the market of transport services, are summarized. The structure of the market of transport services by volumes of transported cargoes and passengers is analyzed. The dynamics of the coefficient of the shadow economy of the market of transport services in the regions of Ukraine in 2013-2019 was studied. Based on a systematic approach, a model of de-shadowing of the transport services market is proposed, which includes institutional tools aimed at limiting the opportunities for illegal activities of carriers. Organizational, economic and technical levers of realization of institutional tools of de-shadowing of the market of transport services are substantiated. Organizational levers provide equal conditions for participation of all carriers in tenders for the right to serve urban and suburban routes, effective control over the activities of carriers and the inevitability of punishment for offenders. Economic levers aimed at legalizing shadow cash flows include measures to reduce the tax burden on businesses, improve the mechanism of transportation of privileged categories of passengers and accounting for passengers and cash. Technical levers are to ensure the renewal of vehicles, the introduction of electronic document management, creating comfortable and convenient conditions for fare payment and to control its implementation by passengers. The introduction of the proposed tools to de-shadow the market of transport services will increase the efficiency of using the potential of transport services in the regions of Ukraine, as well as obtaining economic, social and environmental effects for regional development.*

***Keywords:** shadow economy, transport services, region, market de-shadowing model, institutional tools.*

JEL Classification: E210, H700

Постановка проблеми. Поглиблення економічної кризи в Україні, обумовлене нестабільною ситуацією внаслідок воєнних дій на сході країни та обмежувальними карантинними заходами з метою протидії поширення пандемії COVID-19, супроводжується зростанням рівня тіньової економіки. За даними Міністерства економіки України, загальний рівень тіньової економіки за 9 місяців 2020 р. збільшився до 31% відносно аналогічного періоду 2019 р. (28%), при чому найбільше зростання відбулося у сфері транспортних послуг, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності – з 32% до 54% відповідно [1]. Однією з основних причин значної «тінізації» сектору транспортних послуг є недосконалість інституцій та механізмів реалізації законодавчих актів, невідповідність реальних адміністративно-правових умов діяльності підприємств визначеним в законодавстві нормам при недієвій системі судочинства. У зв'язку з цим актуальним завданням є вирішення проблеми неефективності інструментів регулювання ринку транспортних послуг, у тому числі й на регіональному рівні, де значна роль у формуванні інституціонального середовища діяльності транспортних підприємств належить місцевим органам влади.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження вчених присвячуються проблемам державного регулювання транспортної галузі та визначенню напрямів удосконалення інституційного середовища діяльності транспортних підприємств. Зокрема, Машканцева С. покращення інституційного регулювання транспортної галузі вбачає у забезпеченні динамічності розвитку галузі, балансу між інтересами виробників і споживачів, мінімізації витрат у використанні ресурсів транспортного господарства та його послуг [2]. Системне інституційне забезпечення та поступове наближення законодавства України до законодавства ЄС у галузі залізничного транспорту Шевченко А. розглядає як основу стратегічного планування розвитку цієї галузі з урахуванням критеріїв безпеки [3]. Важливу роль у забезпеченні розвитку транспортної системи України на інноваційній основі науковці відводять вдосконаленню елементів державного управління та адміністрування, орієнтовного на забезпечення транспортного сектору інвестиційними ресурсами [4]. Удосконалення організаційно-управлінського механізму автомобільного транспорту Овчар П.А. пропонує у розрізі інвестиційно-інноваційних, соціально-економічних, виробничо-економічних, нормативно-правових та інформаційно-аналітичних важелів, наголошуючи на важливості ефективного виконання державними органами функції моніторингу та аналізу показників ефективності діяльності усієї системи і негайного впровадження відповідних заходів з метою подолання кризових явищ, а також контролю за їхнім виконанням [5, с. 78-79]. При цьому, в зазначених працях не виокремлюються інструменти державного впливу на ринок транспортних послуг з метою легалізації тіньових схем діяльності його суб'єктів.

У наукових публікаціях, що стосуються розробки механізмів детінізації економіки України, увага дослідників зосереджується на загальних заходах інституційної складової частини комплексного механізму детінізації національної економіки. Статівка Н. та Кучерява К. до таких механізмів відносять мінімізацію взаємодії замовників та надавачів державних послуг, активне залучення громадськості до контролю за діяльністю державних інституцій, прозорий відбір кадрів на державні посади на всіх рівнях [6]. Кіржецька М. та Кіржецький Ю. аналізують адміністративні, економічні й соціальні важелі механізму детінізації української економіки та досвід країн у застосуванні заходів адміністративного впливу для мінімізації рівня тіньової економіки [7, с. 66-67]. Основними важелями детінізації економіки України Урсакій Ю. вважає створення сприятливих умов для інвестиційного клімату, ефективне регулювання фіскальної та монетарної політики, вибудування конструктивного діалогу з підприємницьким сектором, удосконалення трудового законодавства [8]. Проте, у дослідженнях напрямів детінізації економіки України поза увагою вчених залишаються інструменти детінізації транспортної галузі.

Отже, аналіз наукових публікацій дозволяє стверджувати, що проблемам детінізації ринку транспортних послуг та підвищенню дієвості інституційних інструментів зменшення тіньової діяльності транспортних підприємств приділяється не достатньо уваги.

Мета дослідження. Мета статті полягає у розробці напрямів удосконалення інституційних інструментів детінізації ринку транспортних послуг регіонів України. Відповідно до мети поставлені такі завдання: узагальнення найбільш поширених правопорушень, які формують тіньову складову ринку транспортних послуг; розробка моделі детінізації ринку транспортних послуг; обґрунтування заходів щодо удосконалення інституціональних інструментів детінізації ринку транспортних послуг.

Основний матеріал. У загальних обсягах вантажних та пасажирських перевезень в Україні переважають послуги автомобільного транспорту. За даними Державної служби статистики України [9], у 2020 р. автомобільним транспортом перевезено 1232,4 млн т вантажів, що склало 75,1% загального обсягу вантажних перевезень, у той час як залізницею - лише 18,6% усіх вантажів. Автомобільний транспорт також був основним у забезпеченні пасажирських перевезень і у 2020 р. його частка становила 42,2% (у 2013 р. – 51%), що істотно перевищувало частку перевезень тролейбусним (22,5%), трамвайним (16,4%) та метрополітенівським (16%) транспортом. Частка залізничного транспорту у пасажирських перевезеннях зменшилася з 6% у 2013 р. до 2,7% у 2020 р. [10].

Значні обсяги вантажних та пасажирських перевезень автомобільним транспортом та найбільша кількість суб'єктів господарювання, що працюють в цій сфері, обумовлюють існування найбільшого тіньового сектора саме в цьому сегменті ринку транспортних послуг. До основних тіньових операцій при наданні послуг з пасажирських та вантажних перевезень автотранспортом відносяться: (1) робота перевізників без державної реєстрації, без ліцензійних дозволів чи без проходження тендерних процедур; (2) використання

праці найманих осіб без їх офіційного працевлаштування; (3) виплата заробітної плати «в конвертах» без утримання та перерахування до бюджету податку з доходів фізичних осіб; (4) необлікована кількість перевезених пасажирів в міських (приміських) автобусах як джерело «тіньового» грошового потоку; (5) здійснення готівкових операцій без відображення в книзі форми №10 [11, с. 148].

Зазначені правопорушення здійснюються за сприяння з боку окремих працівників органів влади або установ, що регулюють та контролюють діяльність перевізників, а тому вони тісно взаємопов'язані з отриманням неправомірної вигоди особами, відповідальними за: проведення конкурсів та видачу дозволів на право обслуговувати певні пасажирські маршрути; здійснення габаритно-вагового контролю на автошляхах; видачу дозволів на перевезення вантажів автомобільним транспортом за кордон. Також окремі перевізники можуть залучатися до перевезення контрабанди, бути учасниками тіньового ринку палива, проводити документування транспортних операцій без надання послуг (фіктивне підприємство).

Специфіка тіньових операцій в сегменті автотранспортних перевезень обумовлена великою кількістю перевізників, різноманіттям їх організаційних форм та високим рівнем конкуренції порівняно з іншими сегментами транспортних послуг. Так, монополіне становище «Укрзалізниці» на ринку залізничних перевезень вантажів поряд із абсолютною негнучкістю управлінських рішень керівництва щодо оновлення рухомого складу та оптимізації маршрутів пасажирських перевезень, яка призводить до зниження пасажиропотоку (з 427,2 млн осіб у 2010 р. до 68,3 млн осіб у 2020 р. [10]), стали основними чинниками, що обумовлюють тіньові операції в сегменті вантажних залізничних перевезень: (1) неправомірна вигода керівництва за надання дозволів на обслуговування найвигідніших транзитних маршрутів перевезень вантажів за заниженими тарифами; (2) непрозорі тендерні процедури; (3) неправомірна вигода працівників управлінського апарата за надання позапланових вагонів, більшої кількості контейнерів, за приховання понаднормативних простоїв вагонів і не стягнення штрафних сум; (4) закупівля товарів структурними підрозділами «Укрзалізниці» за завищеними цінами [11, с. 148]. Крім цього, залізничні перевезення можуть забезпечувати реалізацію схем контрабанди (ліс-кругляк, дрова, пиломатеріали) та тіньовий обіг лісоматеріалів, палива та ін.

Результати розрахунку коефіцієнта тіньової економіки на ринку транспортних послуг за методом «збитковості підприємств» (середнє значення мінімального та максимального коефіцієнтів тіньової економіки як частки від валової доданої вартості (ВДВ) [Там само]) дозволили виявити істотні регіональні відмінності за цим показником та тенденцію до зниження рівня тінізації економічної діяльності в сфері транспортних послуг у більшості регіонів України упродовж 2013-2019 рр.

Рівень тінізації транспортних послуг у 2019 р. був найвищим у Києві: коефіцієнт тіньової економіки збільшився до 31,9% порівняно з 2013 р. (28,2%), проте, істотно знизився порівняно з 2017 р., коли його значення було максимальним за досліджуваний період серед усіх регіонів (55,7%). Черкаська область характеризується найнижчим рівнем тінізації сфери транспортних послуг, при цьому, відбулося зниження коефіцієнта тіньової економіки з 20,9% у 2013 р. до 12,0% у 2019 р.

За нашими розрахунками, середнє значення коефіцієнта тіньової економіки на ринку транспортних послуг регіонів України у 2019 р. становило 17,4% від валової доданої вартості цього виду діяльності (46,1 млрд грн), що було менше на 5,8 п. п. порівняно з 2013 р. (23,2%) і на 2,3 п. п. – порівняно з 2018 р. У Миколаївській, Луганській та Одеській областях значення коефіцієнта тіньової економіки у 2019 р. значно перевищувало середнє і становило відповідно 27,3%, 24,0% та 22,1%.

Враховуючи загальну тенденцію в Україні до зростання рівня тіньової економіки ринку транспортних послуг у 2020 р. (згідно оцінок Міністерства економіки України [1]), можна зробити висновок і про істотне зростання рівня тінізації сфери транспортних послуг в регіонах. Вирішення цієї проблеми потребує розробки заходів з удосконалення інституціонального забезпечення діяльності транспортних підприємств та активізації організаційних, економічних і технічних важелів детінізації ринку транспортних послуг як на державному, так і регіональному рівні.

У Національній транспортній стратегії України на період до 2030 року з метою розв'язання проблем інституційного характеру, які існують в сфері транспортних послуг, визначено низку завдань, зокрема: запровадження механізму дієвого контролю за наданням звітності на транспорті всіма суб'єктами господарювання та підвищення їх відповідальності за

надання недостовірних даних; протидія нелегальним перевезенням, створення умов для виходу перевізників з «тіні» та забезпечення легалізації доходів автомобільних перевізників; забезпечення ефективного державного нагляду (контролю) за якістю надання транспортних послуг з перевезення пасажирів; вироблення прозорого механізму визначення пріоритетів публічних закупівель, їх обґрунтованої технічної та економічної доцільності, аналізу витрат і доходів; розроблення та впровадження механізму заохочення та компенсації інвестицій в стратегічні інвестиційні та інноваційні проекти [12].

Реалізація зазначених завдань потребує удосконалення існуючих інституційних інструментів регулювання ринку транспортних послуг та впровадження дієвих важелів, спрямованих на обмеження тіньової діяльності підприємств транспортної сфери. Відповідно до сутності розглянутих вище тіньових операцій на ринку транспортних послуг запропоновано модель детінізації ринку транспортних послуг (рис. 1).

Рис. 1. Модель детінізації ринку транспортних послуг

Джерело: розроблено автором

Пропонована вище модель ґрунтується на системному підході, згідно якого тіньовий сектор розглядаємо як підсистему регіонального ринку транспортних послуг. Тіньова складова ринку транспортних послуг сформована внаслідок: (1) неефективного функціонування інститутів влади, що обмежують використання транспортного потенціалу регіону як базового ресурсу функціонування системи; (2) недосконалих правил гри на ринку транспортних послуг, що спотворюють конкурентні відносини між суб'єктами господарювання.

Отже, удосконалення інституціонального середовища на ринку транспортних послуг насамперед повинно передбачати розробку і впровадження таких інструментів детінізації сфери транспортних послуг, які через застосування організаційних, економічних та технічних важелів покращать якісні характеристики «входу» системи. У зв'язку із зазначеним пропонуємо наступні заходи щодо удосконалення інституціональних інструментів детінізації ринку транспортних послуг.

1. Забезпечення місцевими органами влади проведення прозорих конкурсних процедур з перевезення пасажирів на автобусних маршрутах загального користування, що сприятиме не лише розвитку конкуренції на ринку, скороченню витрат на перевезення та підвищенню якості послуг, але й зменшить корупційну складову в цьому виді діяльності та збільшить

прибутковість автотранспортних підприємств, оскільки частина доходу не буде передаватися в якості «винагороди» посадовим особам за їх лояльне ставлення до перевізників.

При цьому, необхідно посилити контроль за діяльністю перевізників та виявляти транспортні засоби, які надають послуги без відповідних документів чи з порушенням умов договору. Відповідальність за таке порушення повинен нести не лише керівник транспортного підприємства чи власник транспортних засобів, що обслуговують пасажирський маршрут, але й безпосередньо водій автобуса, який порушує умови надання послуг за відповідним маршрутом, не видає квитки пасажирам, працює без відповідних дозвільних документів. Посилення відповідальності водіїв (позбавлення посвідчення водія, що дає право на управління транспортним засобом, на термін від одного до трьох років залежно від виду порушення) знизить привабливість сфери пасажирських автотранспортних перевезень для осіб, які прагнуть одержувати тіньові доходи.

Важливого значення з точки зору зменшення корупційної складової в транспортних послугах набуває ліквідація тіньового ринку дозволів на міжнародні вантажні перевезення, саме тому викриття незаконних дій працівників «Укртрансбезпеки» та посилення їх відповідальності за створення штучного дефіциту таких дозволів та неправомірне отримання вигоди від їх продажу за завищеною ціною є одним із завдань правоохоронних органів.

2. З огляду на переважання автомобільних перевезень у загальних обсягах транспортних послуг та враховуючи значний сегмент тіньового ринку таксі, який формується в основному за рахунок необлікованих грошових потоків фізичних осіб-підприємців, вважаємо основним інструментом детінізації діяльності в сфері транспортних послуг удосконалення податкової політики в частині зниження ставки оподаткування доходів фізичних осіб (з метою зменшення тіньової зайнятості та збільшення легальної заробітної плати), зменшення податку на прибуток для юридичних осіб як стимул легалізації діяльності підприємств, запровадження пільгових ставок оподаткування для новостворених підприємств.

Проте, жодні податкові стимули не будуть ефективними без удосконалення податкової системи, що повинно передбачати посилення податкової дисципліни та контролю за її дотриманням і забезпечуватися одночасним впровадженням інституціональних, технічних та організаційних інновацій. Разом зі зменшенням податкового тиску на підприємства жорсткішими повинні бути санкції за ухилення від сплати податків, порушення порядку здійснення підприємницької діяльності (надання послуг без дозволів чи ліцензій) та документування готівкових надходжень.

При цьому, необхідно забезпечити невідворотність покарання для всіх без винятку порушників, незалежно від їх місця в ієрархічній структурі підприємства чи державного органу, а також посилити відповідальність (збільшити розмір штрафів за діяльність без ліцензій чи дозволів, несплату податків у повному обсязі, приховування доходів тощо). Очевидно, що удосконалення фіскальних інструментів можливе лише за умови впровадження технічних інновацій (електронний документообіг, електронний сервіс та здійснення електронних перевірок), які забезпечать дієвий контроль за процесом сплати податків та сприятимуть виявленню порушень у цій сфері.

3. Посилення контролю за процесом надання послуг та документування готівкових операцій. Особливо це важливо для автобусних міських і приміських та залізничних перевезень пасажирів. Зменшенню нелегального готівкового обігу на ринку транспортних послуг в сегменті пасажирських автобусних міських і міжміських перевезень сприятиме обов'язкова видача кожному пасажирові квитка, що підтверджує факт оплати проїзду та дозволяє здійснити контроль як з метою виявлення пасажирів, які не оплатили проїзд, так і встановлення фактів отримання неправомірної вигоди водієм.

Ефективними інструментами для вирішення проблеми безквиткового проїзду і, відповідно, необлікованих обсягів наданих послуг вважаємо запровадження електронного квитка, єдиного квитка на проїзд кількома видами транспорту упродовж певного періоду часу, а також продаж паперових квитків для проїзду в міському транспорті. При цьому обов'язковим повинно стати погашення як електронного, так і паперового квитка із вказанням дати і часу компостирування, для чого доцільно встановити в громадському транспорті відповідні прилади (білетомати). Це дозволить проводити контроль за оплатою проїзду, обліком і документуванням готівки, виявляти безквиткових пасажирів та стягувати з них штрафи, а також практично унеможливить привласнення водієм частини необлікованої виручки. Проте, впровадження таких заходів можливе за умови повної ліквідації парку застарілих невеликих автобусів («маршруток») та надання дозволів на обслуговування пасажирських перевезень компаніям, які забезпечать пасажирів сучасними автобусами.

4. Перевезення пасажирів залізничним транспортом характеризуються меншими обсягами незадокументованого отримання оплати за проїзд, оскільки перевезення здійснюються на більшу відстань і проводиться контроль квитків на вході до вагонів. Але спільною проблемою приміських залізничних та міських автобусних перевезень залишаються пільги, що надані державою певним категоріям пасажирів, які не компенсуються належним чином з бюджету.

В рамках децентралізації, виплата компенсацій перевізникам за надання послуг пільговим категоріям пасажирів передбачена з місцевих бюджетів, при чому з Бюджетного кодексу України виключено положення про перерахунок субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на зазначені цілі. Одним з недоліків такого компенсаційного механізму є те, що виплати відбуваються на підставі прогнозних розрахунків на наступний календарний рік та компенсують суму, яка визначається не по факту наданих послуг, а розрахунково (за допомогою коефіцієнта співвідношення кількості безоплатно перевезених пасажирів до кількості платних перевезень, затвердженого рішенням органу місцевої влади). Відповідно, кількість пасажирів, які скористалися пільгами, точно не відома, оскільки відсутні підтверджуючі документи.

Отже, поширеною є практика недоотримання компенсації перевізниками, внаслідок чого збільшуються їхні витрати, що призводить до підвищення ціни за проїзд. Також, у випадку затримки таких виплат через нестачу коштів в місцевому бюджеті, перевізникам доводиться «домовлятися» із посадовими особами щодо виплати компенсацій, за що частину цієї суми передають чиновнику в якості подяки.

Вирішення цієї проблеми вбачаємо у запровадженні пільгового платного проїзду (наприклад, 50% від повної вартості квитка) для усіх громадян, які користуються пільгами з надання транспортних послуг. З цією метою щомісячну суму пенсії чи іншого виду соціальної допомоги потрібно збільшити на розрахункову суму витрат на проїзд за місяць (наприклад, визначену як дві поїздки на кожен робочий чи календарний день, або як 50% вартості місячного проїзного квитка в даному регіоні чи місті). Такі зміни дозволять привести у відповідність кількість наданих послуг та кількість спожитих (оплачених) послуг з перевезення пасажирів, зменшить збитки транспортних підприємств, ліквідує «тіньову» складову в частині виплати компенсацій з місцевих бюджетів транспортних підприємствам та послабить соціальну напругу, яка виникає при існуючих правилах перевезення через відмову водіїв у наданні безоплатної послуги пенсіонерам та ветеранам.

5. Запровадження механізму пільгового кредитування транспортних підприємств з метою оновлення та модернізації рухомого складу вантажного та пасажирського автотранспорту відповідно до вимог міжнародних технічних стандартів. Не зважаючи на те, що ступінь зносу основних засобів підприємств ВЕД «Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність» у 2019 р. становив 54,1%, що менше порівняно з 2018 р. (62,9%) [13, с. 11], цей показник все ще не відповідає критеріям економічної безпеки (не більше 35%). Тому, актуальною є державна фінансова підтримка перевізників в частині надання кредитів з низькою відсотковою ставкою за умови закупівлі транспортних засобів вітчизняного виробництва (автобусів, тролейбусів, трамваїв, локомотивів і пасажирських та вантажних вагонів), що не лише сприятиме підвищенню якості та безпеки перевезень, а й запустить масштабне виробництво та активізує інноваційну діяльність машинобудівних підприємств в Україні. З цієї точки зору важливим є забезпечення прозорого та раціонального процесу державних закупівель, зокрема, в проектах, що стосуються заміни низько ефективних автобусів малого та особливо малого класу автобусами середнього і великого класу на міських маршрутах пасажирських перевезень.

Державна фінансова підтримка оновлення рухомого складу автотранспортних підприємств, які здійснюють вантажні перевезення на середні та далекі відстані (у тому числі й міжнародні), в умовах відсутності вітчизняного виробництва вантажних автомобілів, які відповідають стандарту Євро-4 і вище, повинна передбачати, насамперед, удосконалення і застосування таких фіскальних інструментів: (1) податкові канікули для підприємств, що працюють за спрощеною системою оподаткування, у випадку придбання транспортного засобу класу Євро-6; (2) пільги зі сплати податку на прибуток (зменшення ставки оподаткування) на час, за який амортизується 50% вартості нового транспортного засобу.

Оптимізація структури парку транспортних засобів для міських та міжміських перевезень, а також технічне оновлення рухомого складу транспортних підприємств сприятиме зменшенню кількості одиниць пасажирського транспорту у містах, скороченню витрат на паливо, ремонт і обслуговування транспортних засобів, що збільшить прибутковість під-

приємств. Також важливими є такі екологічні ефекти від заміни застарілих автотранспортних засобів на засоби класу Євро-5 і вище, як зниження шкідливих викидів в атмосферне повітря та зменшення споживання енергоресурсів.

Висновки. В умовах економічної нестабільності в Україні та сповільнення господарської активності внаслідок карантинних обмежень щодо поширення пандемії COVID-19 відбувається поглиблення проблем тінізації ринку транспортних послуг. Одним з головних напрямів детінізації сфери транспортних послуг вважаємо удосконалення інституціонального середовища, в якому функціонують перевізники. Зважаючи на переважання автотранспорту в загальних обсягах пасажирських і вантажних перевезень, інституціональні інструменти детінізації транспортних послуг повинні бути спрямовані саме на цей сегмент ринку і передбачають низку організаційних, економічних та технічних важелів.

Організаційні важелі повинні передбачати заходи із забезпечення рівних умов участі усіх перевізників у конкурсах на право обслуговувати міські та приміські маршрути, здійснення ефективного контролю за діяльністю перевізників та невідворотність покарання правопорушників. Економічні важелі, спрямовані на легалізацію тіньових грошових потоків, повинні включати заходи щодо зменшення податкового тиску на підприємства, удосконалення механізму перевезень пільгових категорій пасажирів та обліку пасажирів і готівки. Реалізація зазначених заходів можлива за умови застосування таких технічних важелів, як: державна підтримка підприємств, що оновлюють парк транспортних засобів; впровадження електронного документообігу; створення комфортних і зручних умов як для оплати за проїзд, так і для контролю її здійснення пасажирями (електронний квиток, білетомати, сучасні компостери).

В результаті запровадження пропонованих інструментів детінізації ринку транспортних послуг очікується підвищення ефективності використання потенціалу транспортних послуг в регіонах України, а також отримання економічного, соціального та екологічного ефектів для регіонального розвитку. Моделювання очікуваних змін у функціонуванні ринку транспортних послуг та оцінка їх впливу на економічну, соціальну і екологічну складову регіонального розвитку є предметом подальших наукових досліджень.

Список літератури

1. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у січні-вересні 2020 року. Аналітична записка. Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.
2. Машканцева С.О. Наукові засади інституційного регулювання транспортної галузі регіону. *Бізнес-навігатор*. 2020 Вип. 2 (58). С. 41-45.
3. Шевченко А.І. Стратегування сталого розвитку виробничої інфраструктури національної економіки з позицій безпеки (на прикладі залізничного транспорту): автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Київ, 2020. 38 с.
4. Дейнека О. Г., Позднякова Л. О., Скрипінський О. Л. Теорія, принципи та практика державного управління та адміністрування ринку транспортних послуг України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 2 (21). С. 128-135.
5. Овчар П.А. Організаційно-управлінські особливості розвитку автомобільного транспорту України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. Вип. 27. Ч. 1. С. 76-80.
6. Статівка Н.В., Кучерява К.Я. Основні складники комплексного механізму детінізації економіки України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 3 (22). С. 121-130.
7. Кіржецька М., Кіржецький Ю. Діджиталізація економічних процесів як напрям детінізації економіки України. *Галицький економічний вісник*. 2020. №1(62). С. 64-70.
8. Урсакій Ю.А. Тіньова економіка: чинники тінізації та шляхи детінізації. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2018. Вип. I-II (69-70). С. 44-51.
9. Обсяг перевезених вантажів за видами транспорту (1995-2020). Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/tr.htm.
10. Кількість перевезених пасажирів за видами транспорту (1995-2020). Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/tr.htm.
11. Бабець І.Г. Тіньова складова ринку транспортних послуг України: масштаби та вплив на економіку регіонів. *Бізнес Інформ*. 2020. №5. С. 145–153.

12. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#n13>.

13. Транспорт України у 2019 році. Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ8_u.htm.

References

1. Ministry of Economy of Ukraine (2020). General trends of the shadow economy in Ukraine in January-September 2020. Analytical note. Retrieved from <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki> [in Ukrainian].

2. Mashkantseva, S. (2020). Scientific bases of institutional regulation of development of transport industry of the region. *Business Navigator*, 2 (58), 41-45 [in Ukrainian].

3. Shevchenko A.I. (2020). Strategies for the sustainable development of the industrial infrastructure of the national economy from the point of view of security (on the example of railway transport). (Abstract of Ph.D. Thesis). Economics and Governing of the National Economy. Kyiv: Institute of Industrial economics of the National Academy of Sciences of Ukraine.

4. Deineka, O. G. & Pozdnyakova, L. O. & Skrypinsky, O. L. (2019). Theory, principles and practices of public administration and administration of the market of transport services of Ukraine. *Public Administration and Customs Administration*, 2 (21), 128-135 [in Ukrainian].

5. Ovchar, P. A. (2017). Organizational and management peculiarities of motor transport development in Ukraine. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Economic Sciences»*, 27, Vol. 1, 76-80 [in Ukrainian].

6. Stativka, N. V. & Kucheriava, K. Ya. (2019). Main components of the complex mechanism of de-shadowing of Ukraine's economy. *Public Administration and Customs Administration*, 3 (22), 121-130 [in Ukrainian].

7. Kirzhetska M., Kirzhetsky Y. (2020). Digitization of economic processes as the direction of Ukrainian economy unshadowing. *Galician economic journal* (Tern.), 1(62), 64-70 [in Ukrainian].

8. Ursakiy, Ju. (2018). Shadow economy: factors of shadowing and ways of de-shadowing. *Bulletin of Chernivtsi Trade and Economics Institute. Economic Sciences*, Vol. I-II (69-70), 44-51 [in Ukrainian].

9. State Statistics Service of Ukraine (2020). Obsiah perevezenykh vantazhiv za vydamy transportu (1995-2020). Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/tr.htm [in Ukrainian].

10. State Statistics Service of Ukraine (2020). Kil'kist' perevezenykh pasazhyriv za vydamy transportu (1995-2020). Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/tr.htm [in Ukrainian].

11. Babets, I. G. (2020). The Shadow Component of the Transport Services Market of Ukraine: Scale and Impact on the Economy of Regions. *Business Inform*, 5 (2020), 145–153 [in Ukrainian].

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018). National transport strategy of Ukraine for the period up to 2030 (Order No. 430-p, May 30). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#n13> [in Ukrainian].

13. State Statistics Service of Ukraine (2020). Transport of Ukraine in 2019. Statistical collection. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ8_u.htm [in Ukrainian].

ОСОБЛИВИ РИСИ СЕКТОРУ ІНТЕРНЕТ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Орленко О.М. кандидат економічних наук, старший викладач, старший викладач кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: orlenko20022015@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8814-4476

Макась С.О. студент 3 курсу факультету економіки та управління підприємництвом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: makassergeyolegovich@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2295-051X

***Анотація.** У статті розглядається місце та значення сфери Інтернет підприємництва як основного елементу інформаційної, "нової" економіки. Доведено важливість Інтернет підприємництва як важливого та перспективного напрямку розвитку української економіки. Зазначено головні переваги та можливості, які відкриваються сучасним суб'єктам господарювання за допомогою сфери Інтернет. Виявлено, що Інтернет-компаніям притаманні риси компаній інноваційного типу, основна комерційна діяльність яких реалізується в мережі Інтернет. Визначено основні відмінні риси Інтернет-компаній від традиційних форм ведення бізнесу. Розглянуто основні принципи побудови бізнесу в мережі Інтернет. Розкрито особливості та елементи процесу організації Інтернет-компанії. Проаналізовано структуру та характеристику споживачів сфери Інтернет підприємництва.*

***Ключові слова:** Інтернет підприємництво, підприємництво, інформаційна економіка, Інтернет-компанія, Інтернет-магазин, бізнес.*

SPECIAL FEATURES OF THE INTERNET ENTREPRENEURSHIP SECTOR

Orlenko Olha, Candidate of Economic Sciences, PhD, Senior Lecturer, Senior Lecturer, Department of Business Economics and Business Organization, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: orlenko20022015@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8814-4476

Makas Sergiy, student of the Faculty of Economics and Enterprise Management, Odessa National Economic University, Ukraine
e-mail: makassergeyolegovich@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2295-051X

***Abstract.** Introduction. The Internet in the modern world, and in the economy in particular, is constantly opening new directions and expanding existing ones. The process of transformation of the Internet in accordance with the needs of the economy and society is constantly taking place, and in turn, the approaches to doing business by business entities under the influence of Internet technologies are changing. This requires meticulous attention and study of these transformations. The paper presents the basic principles of business organization of the Internet, due to the special environment in which Internet companies operate. Purpose. Purpose of the article is to analyze the particular qualities of Internet companies development in Ukraine and to identify the most innovative promising areas. Results. Based on theoretical generalizations, the article identifies two main approaches to economic regulation - positive and normative. Based on the achievements of modern theories of regulation, the need and goals of regulation of the banking sector of the economy are formulated: at the microlevel - is the protection of consumer rights through social networks; at the macrolevel - support for Internet companies. Scientific novelty. The article develops conceptual approaches to the regulation of Internet business. The goal of the work. The main purpose of the work is to analyze the Internet from an economic point of view, to study its role in the economy and entrepreneurship, as well as to study the distinctive features of management in Internet entrepreneurship and its positive differences from traditional business.*

***Keywords:** Internet entrepreneurship, entrepreneurship, information economy, Internet company, online store, business.*

JEL Classification: L260

Постановка проблеми. Інтернет у сучасному світі, і зокрема в економіці постійно відкриває нові напрямки та розширює існуючі. Невпинно відбувається процес трансформації Інтернет відповідно до потреб економіки та суспільства, і в свою чергу, змінюються підходи ведення бізнесу суб'єктами господарювання під впливом Інтернет-технологій. Це потребує прискіпливої уваги та дослідження цих перетворень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню сфери Інтернет підприємництва присвячені праці таких вчених-економістів, як Цалко Т. Р., Поляков М.В., Терещенко Е. Ю. та інші.

Відокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Невпинний розвиток сфери Інтернет підприємництва та необхідність адаптації системи управління даних суб'єктів господарювання до сучасних умов вимагає дослідження особливостей створення, функціонування та розвитку даного сектору економіки.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей формування та розвитку Інтернет підприємництва. Основною метою роботи є аналіз Інтернету з економічної точки зору, вивчення його ролі в економіці та розвитку підприємницької діяльності.

Основний матеріал. Активний розвиток інформаційних і комунікаційних технологій та їх розповсюдження повністю трансформувало систему глобальних взаємовідносин на світовому та внутрішньому ринку та призвело до появи нового типу економіки - «віртуальна економіка», «інформаційна економіка».

Інформаційна економіка – це електронна економічна діяльність, де переважає господарська діяльність у сфері інформаційних послуг, їх виробництва та обміну, де основними ресурсами є інформація та знання. Доцільно зауважити, що у науковому вжитку часто циркулюють такі назви, як «постіндустріальна економіка», «інформаційне суспільство», «економіка знань», «суспільство знань», «віртуальна економіка», «Інтернет-економіка», «технологічне суспільство», «креативна економіка», «неокапіталізм», «сервісне суспільство», «постіндустріальний капіталізм» [1].

Становлення інформаційної економіки (е-економіка) надає можливість підприємствам надавати свої товари/послуги у зручному форматі, аналізувати діяльність конкурентів, ринкової ситуації і потреби споживачів у режимі он-лайн; збільшувати масштаб економічної діяльності, що досягається розміщенням усіх видів економічної діяльності; мережними формами організації співпраці [2].

Розвиток інформаційної економіки сприяє трансформації і такої категорії як підприємництво. Так згідно традиційного усталеного визначення підприємництва як безпосередньої самостійної, систематичної, на власний ризик діяльності з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством.

Щодо Інтернет-підприємництва, – це підприємництво в інтернеті, або з допомогою інтернету. Як зазначає Цалко Т.Р. Інтернет підприємництво працює в усіх сферах та існує в усіх видах, які є в реальному житті. Даний вид діяльності з'являється внаслідок того, що Інтернет завдяки своїм можливостям дозволяє безкоштовно «заманити» на сайт усіх людей на планеті, хто цікавиться вашим товаром, послугою, досвідом [2].

На наш погляд, для Інтернет підприємництва є притаманним інноваційний характер здійснення діяльності, оскільки тягне за собою активне використання підприємцями останніх досягнень інформаційних технологій в якості основи для прогресивного методу ведення бізнесу.

Необхідно відзначити, що Інтернет підприємництво є перспективним напрямком розвитку української економіки. Інтернет підприємництво можна розглядати і як особливе середовище економічних комунікацій, в якій з'являється можливість об'єднання спільнот споживачів завдяки інтерактивності спілкування. Інтернет підприємництво є також засобом розв'язання проблем розвитку та вдосконаленню інформаційної інфраструктури підтримки ринку в Україні.

Відповідно до сучасних вимог, Інтернет підприємництво дозволяє скорочувати витрати на проведення різноманітних операцій і частково розв'язувати проблеми регіонів і підприємств, пов'язані з традиційно не вигідним географічним розташуванням і великими відстанями від споживачів. Таким чином, Інтернет підприємництво стає особливою формою підприємницької діяльності, за якої основні бізнес-процеси (купівля продаж, пошук клієнтів, розповсюдження товарів та ін.) здійснюються в мережі Інтернет. Під час прийняття рішення про здійснення Інтернет підприємництва, з'являється необхідність вирішення таких основних питань:

- кардинальну зміну бізнес-процесів, характерних для традиційної господарської діяльності;
- зміна вимог до товарів і послуг, які реалізуються через Мережу;
- зміна відносин з постачальниками;
- зміна інфраструктури діяльності.

Дані завдання визначають основні принципи побудови бізнесу в мережі Інтернет, серед яких можна виділити наступні:

1. Системний підхід в рамках організації підприємницької діяльності в Мережі передбачає розгляд всіх бізнес-процесів як єдиної функціонуючої системи. Інтернет підприємництво, як система, являє собою сукупність технічних засобів, програмних продуктів і способів, що дозволяють реалізувати комерційну діяльність в мережі Інтернет. В Інтернет підприємстві всі операції тісно пов'язані, і порушення хоча б одного з них спричинить зупинку всієї діяльності суб'єкта господарювання.

2. Інноваційний характер підприємницької діяльності в мережі Інтернет вимагає постійного вивчення ринку високих технологій і впровадження передових досягнень науки в бізнес-процеси організації. Це пов'язано з тим, що мережа Інтернет є відкритою структурою, де рівень конкуренції дуже високий.

3. Особливе значення має принцип реалізованості бізнес-ідеї, що передбачає постановку конкретних, реально досяжних цілей з урахуванням фінансових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів суб'єкта господарювання.

4. Принцип оперативності і гнучкості визначається здатністю організації своєчасно реагувати на зміни, що відбуваються у сфері інноваційних технологій, законодавства і світових тенденцій у розвитку економіки.

5. Дотримання принципу орієнтованості на клієнта, його потреб в даний час і здатність передбачати «перспективні потреби» є невід'ємною рисою успішного ведення бізнесу в Інтернет. Діяльність будь-якої комерційної організації спрямована на задоволення потреби певного кола потенційних покупців її товарів і послуг. Покупці сфери Інтернет підприємництва мають свої відмінні риси від покупців на традиційних, фізичних, ринках, які необхідно враховувати при організації Інтернет підприємства.

Також необхідно відзначити наявність певних відмінностей між покупцями сфери Інтернет підприємництва та традиційних форм ведення бізнесу. Так, відповідно до маркетингового дослідження компанії NPD Group було виявлено, що 51% Інтернет покупців в основному використовують Мережу як інструмент вибору і вивчення товару, після чого купують його в реальному (традиційному) магазині; 40 % опитаних є, так звані, «чистими» Інтернет покупцями, які здійснюють весь цикл, від вибору товару до отримання, в мережі Інтернет; 9 % Інтернет покупців, як правило, вибирають в реальному магазині, а набувають в мережі Інтернет [4, с.246]. Враховувати ці особливості доцільно будь-якій компанії, яка виходить на сучасний ринок.

Відмінними рисами Інтернет-компаній є особлива форма реалізованого товару (послуги), інноваційний характер процесів, особлива структура витрат і активів компанії, і особливі етапи організації комерційної діяльності.

Інтернет-компанія існує в особливому середовищі мережі Інтернет, відповідно і основними товарами (послугами), реалізованими компанією стають ті, які можливо передати по телекомунікаційним каналам зв'язку (цифрові товари), а також ті, оплата яких може бути здійснена за допомогою мережі Інтернет за допомогою спеціальних платіжних систем. Таким чином, можна виділити наступні види Інтернет підприємництва:

- Інтернет підприємництво, пов'язане з обслуговуванням цифрового потоку продукції. Це є проявом Інтернет комерції в «чистому» вигляді, при якому повний цикл комерційної угоди може бути проведений через мережу Інтернет.

- Інтернет підприємництво пов'язане з обслуговуванням матеріального потоку продукції. В даному випадку мається на увазі продукція, яку неможливо уявити в іншому вигляді, ніж вона представлена і в традиційному бізнесі, наприклад, автомобілі, нерухомість, продукти харчування, косметика і т.д. Однак, незважаючи на матеріальну форму, замовлення та оплата таких товарів можуть проводитись за допомогою мережі Інтернет. Особливістю є те, що споживач отримує цю продукцію через кур'єра поштової служби або безпосередньо в офісі самої фірми.

Особливими елементами організації Інтернет-компанії в порівнянні з традиційними компаніями, є необхідність реєстрації доменних імен, організації отримання грошей через електронні платіжні системи, організація доставки товару (послуги), а також організація забезпечення достатнього рівня безпеки інформації здійснюваних операцій купівлі продажу.

Щодо реєстрації доменних імен, то необхідно відмітити необхідність реєстрації не одного доменного імені в мережі Інтернет, а придбання якомога більшої кількості доменів в різних зонах. Це безпосередньо пов'язано з придбанням конкурентних переваг компанії. Доменне ім'я має значення торгової марки, тому, купуючи домен тільки в одній зоні мережі Інтернет, компанія тим самим дає можливість іншим компаніям скористатися перевагою просування своїх товарів, використовуючи вже «розкручене» ім'я.

Розглянуті особливості функціонування Інтернет-компаній необхідно також враховувати під час створення сайту, що є головним елементом в процесі організації Інтернет-компанії. Веб-сайт являє собою Інтернет представництво компанії, сукупність взаємопов'язаних сторінок, концептуально об'єднаних за змістом і фізично знаходяться на одному сервері. Веб-сайт, будучи основою Інтернет-компанії, акумулює в собі всю інформацію, яку необхідно довести до потенційного покупця [5].

Інтернет-компанії функціонують в особливому середовищі - мережі Інтернет, відповідно і фактори, що впливають на діяльність Інтернет-компаній безпосередньо пов'язані з особливостями мережі Інтернет як телекомунікаційної системи. Всю сукупність факторів, що впливають на функціонування веб-сайту Інтернет-компанії, можна розділити на дві групи:

1. фактори прямого впливу, здійснюють безпосередній вплив на функціонування веб-сайту Інтернет-компанії;
2. загальні фактори опосередкованого впливу.

Спільними факторами опосередкованого впливу є вплив держави, природних умов, рівень платоспроможності населення і рівень комп'ютерної грамотності та доступності до мережі Інтернет.

Аж до теперішнього часу не розроблені закони, що регулюють діяльність у мережі Інтернет, тому фактор «вплив держави» не може надавати прямого впливу на функціонування веб-сайту Інтернет-компаній. Природні (кліматичні) умови можуть здійснювати як позитивний, так і негативний вплив. У першому випадку, за несприятливих погодних умов, потенційному покупцеві легше зробити замовлення, не виходячи з дому. Негативний вплив даного чинника полягає в тому, що несприятливі кліматичні умови можуть призвести до перешкод в електричних ланцюгах комутатора і привести до нестійкого зв'язку або абсолютному збою роботи веб-сайту Інтернет-компанії.

Рівень платоспроможності населення не здійснює безпосереднього впливу на роботу веб-сайту Інтернет-компанії, але позначається на рівні одержуваних компанією доходів. Чим вище рівень комп'ютерної грамотності, тим швидше відбуваються угоди купівлі-продажу в Мережі.

До факторів прямого впливу відносять поведінку Інтернет відвідувачів, пошукових систем, конкурентів і розвиток інформаційних технологій. Варто враховувати, що менеджмент проекту відрізняється від звичайного операційного менеджменту тим, що його мета - формування концепції, розробка ідеї, а не виробництво, продаж і адміністрування вже розробленого продукту. Іншими словами, менеджмент проекту носить одноразовий і тимчасовий характер - від задуму до реалізації, тобто першого виходу продукту на ринок.

Сфера менеджменту Інтернет-проектів через високу динаміку даної галузі, містить низку особливостей. Так, замовники часто не мають чіткого бачення продукту і приходять до його ясного розуміння тільки по ходу розвитку проекту. Це вимагає від розробників значної гнучкості, вміння адаптуватися під постійні зміни, а сам процес стає швидше творчим пошуком рішень, ніж суворим дотриманням плану за заданими критеріями.

Важливою частиною управління Інтернет підприємств є контент-менеджмент. Однією зі сторін менеджменту в Інтернеті є управління контентом сайту. Інформація сьогодні - найцінніший продукт, тому не дивно, що для онлайн-просування багато компаній використовують унікальний, корисний людям контент.

Контент-менеджмент, або Інтернет копірайт менеджмент - управління текстовим наповненням онлайн-ресурсів з урахуванням вимог пошукових систем до технічного оформлення та до загальної якості тексту (кількість «води», граматичні помилки, легкість сприйняття, «нудота» документа). Контент-менеджмент включає в себе генерацію контенту, роботу з копірайтерами, редагування текстів для SEO-оптимізації, обробку візуальних матеріалів - все, що пов'язано з наповненням ресурсу змістом [6, с.73-75].

Важливим напрямком управління є управління сайтом. Веб-сайт є одним з головних елементів системи маркетингу в Інтернеті і вимагає великої уваги з боку підприємства. З точки зору маркетингу, веб-сайт - це набір інформаційних блоків та інструментів для взаємодії з одним або декількома сегментами цільової аудиторії. Які інструменти будуть задіяні, як вони взаємодіють між собою - все це залежить від обраної моделі бізнесу, вирішуваних завдань (короткострокових і довгострокових), а також від типу сегментів цільової аудиторії і можливості контактувати з нею тим чи іншим способом [6].

Одним з найпоширеніших варіантів сайту компанії є Інтернет-магазин. Інтернет-магазин - спеціалізований інтерактивний сайт, віртуальна «вітрина» магазину, що пропонує своїм

відвідувачам можливість придбання продукту online шляхом прийому замовлення, оплати та доставки, причому останні можуть проходити цілком традиційними методами, наприклад, готівкою, банківською картою кур'єру, післяплатою поштою.

Як зауважує Терещенко Е. Ю. значний вплив Інтернет-магазинів на економіку відбувається вже протягом тривалого часу, а в перспективі, її всеосяжний вплив буде зачіпати не тільки окремих споживачів або підприємства, а й суспільство в цілому. Підприємства та організації, що використовують потенціал Інтернет-торгівлі в повній мірі, мають можливість кардинальних змін, що змінюють уподобання споживачів в корені, що в повній мірі перетворює і сам існуючий ринок, а так само створює принципово нові види ринків [4].

Управління ресурсом eCommerce - це діяльність з організації продажів, а також контроль, координація бізнес-процесів, трудових ресурсів, необхідних для її успішного здійснення.

Загальна схема роботи Інтернет-магазин включає наступні етапи:

- Залучення користувачів шляхом просування ресурсу online різними методами, аналіз ефективності каналів залучення і вартості відвідувачів для оцінки вкладень.
- Утримання потенційного покупця: створення інтуїтивно-зрозумілого, конкурентного сайту з адекватними цінами, що відповідає сучасним вимогам дизайну. Завдяки цим зусиллям відвідувач легко може замовити цікавить його товар або послугу, а довіра до вас не викликає сумнівів.
- Контакт з клієнтом при його зверненні за допомогою або консультацією.
- Закриття, оформлення угоди за рахунок використання спеціальних автоматичних програм з передачі даних замовлення, його підтвердження і оплати [7].

Робота менеджера онлайн-магазину перетинається з основними етапами Інтернет-маркетингу, переслідуючи схожі цілі: збільшення прибутку, задоволення потреб користувачів, оптимізація, підвищення ефективності роботи сайту, утримання конкуруючих позицій.

Однак, більшу роль тут так само грає грамотне управління людськими ресурсами, так як за будь-яким етапом стоїть якість роботи персоналу відповідного відділу. Тому правильна організація праці співробітників, згуртована діяльність членів колективу, своєчасний контакт з клієнтом можуть підвищити загальну ефективність роботи Інтернет-магазину.

Крім того, важливою вимогою є дотримання технічного прогресу: використання актуального програмного забезпечення для ведення обліку та контролю за процесами допомагає значно прискорити роботу Інтернет-магазину.

Висновок. Інтернет революційно змінив усі аспекти життя сучасного суспільства, включаючи й економіку. Основними перевагами Інтернету є його ефект розширення прав і можливостей, усунення географічних бар'єрів, економічна ефективність та ін. В свою чергу, розвиток Інтернет сприяв появі нового сектору економіки - Інтернет підприємництво. Особливого значення розвиток цього напрямку діяльності різноманітних компаній набув в умовах карантинних заходів. Оскільки у сучасних, досить непростих економічних умовах, коли багато підприємств були змушені призупинити свою діяльність, ключем до порятунку для більшості підприємств стало ведення діяльності в мережі Інтернет. У зв'язку з чим застосування в діяльності цифрових технологій дозволило підприємцям поліпшити свою роботу, а сучасні сервіси та платформи дали можливість їм швидко адаптуватися до мінливого глобального ринкового середовища.

Інтернет-підприємництво є досить молодим сегментом економіки України, однак активно набирає обертів у своєму розвитку. Наша країна готова зайняти високі позиції на ринку електронної комерції. Раціональна організація Інтернет-бізнесу з урахуванням усіх проблемних моментів, таких як конкурентоспроможні ціни, широкий асортимент, вибір способу доставки, сприятиме просуванню України в Інтернет-просторі. Український ринок Інтернет-підприємництва є, на наше глибоке переконання, досить привабливим та перспективним.

Список літератури

1. Поляков М. В. Особливості підприємництва в економіці знання. *Економічний простір*. 2014. № 89. С. 51-62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2014_89_7.
2. Цалко Т. Р. Особливості онлайн-підприємництва в Україні. Сучасні детермінанти розвитку бізнес-процесів в Україні : матеріали виступів III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (11 квітня 2019 р., м. Київ). Київ : КНУТД, 2019. С. 238-241.
3. Афанасьєв В.А. Відмінні ознаки електронної торгівлі. *Інтернет маркетинг*. 2017. № 5. С. 17-18.

4. Терещенко Е. Ю. Розвиток інтернет-торгівлі в умовах сучасного бізнес-середовища. *Ефективна економіка*. 2019. № 9. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7381> (дата звернення: 02.09.2021)
5. Інтернет-торгівля. Практичний вебінар. Київ 2018. URL: <http://pau.ru/novosti/webinar/> (дата звернення: 20.06.2021).
6. Купріянова Т.М. Сучасні інновації в Інтернеті. 2019. № 4. С. 73-75.
7. Правове регулювання Інтернет-торгівлі. URL: <http://www.krconsult.org/about/analytics/keypages/keypage-7/research-Internet-trade/> (дата звернення: 20.06.2021).
8. Хижняк О.С. Недоліки електронного бізнесу в Україні і шляхи їх усунення // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. № 16. С. 90-94.
9. Управління інтернет-магазином: ключові деталі успіху. URL: <https://envybox.io/blog/upravlenie-internet-magazinom/>
10. Хизрич Р., Пітері М. Підприємництво. М., 2020. Вип. 1. № 20. С. 90-92

References

1. Poliakov M. V. Osoblyvosti pidpriemnytstva v ekonomitsi znannia. *Ekonomichnyj prostir*. 2014. № 89. S. 51-62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/etspros_2014_89_7. [in Ukrainian].
2. Tsalko T. R. Osoblyvosti onlajn-pidpriemnytstva v Ukraini. Suchasni determinanty rozvytku biznes-protseviv v Ukraini : materialy vystupiv III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii (11 kvitnia 2019 r., m. Kyiv). Kyiv : KNUTD, 2019. S. 238-241. [in Ukrainian].
3. Afanas'iev V.A. Vidminni oznaky elektronnoi torhivli. *Internet marketynh*. 2017. № 5. S. 17-18. [in Ukrainian].
4. Tereschenko E. Yu. Rozvytok internet-torhivli v umovakh suchasnoho biznes-seredovyscha. *Efektivna ekonomika*. 2019. № 9. URL: <http://vww.etsonomy.nayka.tsom.ua/?op=1&z=7381> (data zvernennia: 02.09.2021) [inUkrainian].
5. Internet-torhivlia. Praktychnyj vebinar. Kyiv 2018. URL: <http://paiu.ru/novosti/vebinar/> (data zvernennia: 20.06.2021). [inUkrainian].
6. Kupriianova T.M. Suchasni innovatsii v Interneti. 2019. № 4. S. 73-75.
8. Pravove rehuliuвання Internet-torhivli. URL: <http://vww.krtsonult.org/about/analytitss/keypages/keypage-7/research-Internet-trade/> (data zvernennia: 20.06.2021) [inUkrainian].
9. Khyzhniak O.S. Nedoliky elektronnoho biznesu v Ukrainy i shliakhy ikh usunennia // *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriiia: Ekonomichni nauky*. 2016. № 16. S. 90-94. [inUkrainian].
10. Upravlinnia internet-mahazynom: kliuchovi detali uspikhu. URL: <https://envybokh.io/blog/upravlenie-internet-magazinom/>
11. Khyzrych R., Piteri M. Pidpriemnytstvo. М., 2020. Vyp. 1. № 20. S. 90-92

ВИНОГРАДАРСТВО ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ АГРОБІЗНЕСУ

Сментина Н.В., доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

e-mail: n.smentyna@oneu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-3205-1377

Анотація. У статті висвітлені аналітичні та прикладні аспекти функціонування галузі виноградарства як перспективного напрямку агробізнесу. Проаналізовано сучасний стан галузі, визначені основні тенденції, які властиві обсягам виробництва продукції, динаміці урожайності, обсягам експорту та імпорту. Обґрунтовано перспективність світового ринку для українських виробників продукції. Доведено, що галузь виноградарства має нереалізований потенціал, що здатен своїм розвитком сприяти місцевому економічному піднесенню територіальних громад. Визначені проблеми, які стримують розвиток галузі та запропоновані першочергові завдання на національному рівні та рівні окремих суб'єктів господарювання. За результатами проведеного дослідження першочерговими стратегічними завданнями перспективного розвитку галузі визнано необхідність залучення капітальних інвестицій для впровадження сучасних інноваційних технологій охолодження, пакування, переробки й створення продукції з високою доданою вартістю, а також поглиблення коопераційних відносин між виробниками винограду.

Ключові слова: виноградарство, агробізнес, урожайність, додана вартість, кооперативні відносини.

VITICULTURE AS A PROSPECTIVE DIRECTION OF AGROBUSINESS DEVELOPMENT

Smentyna Nataliia, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of Economics, Law and Business Management, Odessa National Economic University, Ukraine

e-mail: n.smentyna@oneu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-3205-1377

Abstract. Introduction. Viticulture remains a strategic branch of the agro-industrial complex of Ukraine, providing the population with valuable food products and processing industry with raw materials. Challenges of the modern globalization world, economic declines, structural changes in the process of reforming an agricultural sector of the economy force to identify strategic objectives to increase the investment attractiveness of the industry, especially in small and medium-sized businesses. Given the importance of small and medium-sized businesses in the development of the local economy, there is a need to study the prospects of viticulture in the formation of local economic development. Purpose. The purpose of the study is to research of Ukrainian viticulture current state and to develop some proposals for the revival of viticulture and transformation into a promising area of agribusiness development in territorial communities. Results. The article highlights the analytical and applied aspects of the functioning of the viticulture industry as a promising area of agribusiness. The current state of the industry has been analyzed, main trends in changes in production volumes, yield dynamics, export and import volumes have been determined. The prospects of the world market for Ukrainian producers have been substantiated. It has been proved that the viticulture industry has an unrealized potential that can contribute to territorial communities' local economic growth. Problems that hinder the development of the industry have been identified and priorities have been proposed at the national level and at the level of individual business entities. The main of them are: setting up sales channels; choosing the right marketing policy and proper product advertising; search for potential investors and attracting investment in the industry; improving the quality of grapes and wine and promoting their own brands among consumers and others. Conclusions. According to the results of the study, the need for capital investment for the introduction of modern innovative technologies of cooling, packaging, processing and creation of high value-added products, as well as deepening cooperation between grape growers is recognized as a priority strategic task of long-term development of the industry.

Keywords: viticulture, agribusiness, yield, value added, cooperative relations.

JEL Classification: M100, Q130

Постановка проблеми. Завдяки вигідному економіко-географічному розташуванню, природно-кліматичним умовам Україна має величезний потенціал для розвитку агробізнесу – сектору національної економіки, що охоплює виробництво, переробку, розподіл, зберігання та постачання до споживача сільськогосподарської продукції. Через постійний попит населення на продукти харчування, близькість основних ринків збуту, а також наявність порівняно дешевих трудових ресурсів, агробізнес належить до найбільш прибуткових видів господарської діяльності та найбільш вигідних сфер для інвестування.

Одночасно його популярність та привабливість для інвесторів перетворюють агробізнес в рушійну силу національної економіки. Зазначене пояснюється тим, що функціонуючи,

як система інтеграції сільськогосподарських товаровиробників із партнерами, розвиток агробізнесу сприяє, з одного боку, ефективному використанню ресурсної бази для інших галузей, з іншого, – забезпеченню продовольчої безпеки країни.

Переважна більшість території держави зайнята землями сільськогосподарського призначення (70 %), з яких 32,5 млн га використовуються для вирощування сільськогосподарських культур.

Відповідно, основним напрямом в агробізнесі України є рослинництво. У галузі рослинництва одним із перспективних та інвестиційно привабливих напрямів розвитку агробізнесу – є вирощування винограду із подальшим задоволенням попиту населення у споживанні свіжих ягід та забезпеченні харчової промисловості сировиною для переробки.

Виноград є відмінним джерелом вітаміну С, дуже багатий на поживні речовини та антиоксиданти, чим може попереджувати хронічні хвороби, а також володіє іншими властивостями, вкрай корисними для здоров'я [1].

Для національної економіки виноградарство лишається стратегічною галуззю агропромислового комплексу, забезпечуючи населення цінними продуктами харчування, переробну промисловість – сировиною. Одночасно виклики сучасного глобалізаційного світу, економічні занепади, структурні зміни в реформуванні аграрного сектору економіки змушують визначити стратегічні завдання на шляху посилення інвестиційної привабливості галузі, особливо в малих та середніх формах господарювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Виноградарство є об'єктом дослідження багатьох науковців. Здебільшого розвиток галузі привертає увагу в контексті дослідження корисності ягоди для здоров'я людини; біологи аналізують виноградарство з точки зору можливості виведення нових сортів тощо. Одночасно галузь є цікавою і з позиції її місця в національній економіці та ролі держави у підтримці її розвитку. Так, дослідженням проблем стану галузі виноградарства, загальних та проблемних питань її розвитку й державної підтримки присвячено роботи таких вчених: О. Кирилова [2], К. Цимбалюк [3], Н. Аверчева, В. Бойко, Л. Бойко [4] та інші.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Визначаючи можливості посилення інвестиційної привабливості галузі варто орієнтуватися на місцевий економічний потенціал. Реформа децентралізації територіальної організації влади змусила територіальні громади шукати напрями активізації місцевого економічного розвитку. За таких умов та одночасно зважаючи на важливість малого та середнього бізнесу у розвитку місцевої економіки, виникає потреба дослідження перспектив галузі виноградарства в формуванні місцевого економічного розвитку.

Мета дослідження. Мета статті – дослідження сучасного стану виноградарства України та розробка пропозицій з відродження виноградарства та перетворення на перспективний напрямок розвитку агробізнесу в територіальних громадах.

Основний матеріал. Основними виноградними регіонами в Україні є Одеська, Миколаївська, Херсонська, Закарпатська області, на частку яких припадає 84,4 % загального обсягу виробництва винограду по країні (рис. 1). Внесок інших регіонів в загальному обсязі виробництва винограду не є суттєвим, а саме коливається в межах від 0,1 % (більшість регіонів держави) до 3,6% (Дніпропетровська область). Завдяки такому показнику Дніпропетровська область, нарощуючи обсяги виробництва винограду (проти 2,2 % у листопаді 2019 року) посідає 5 місце серед виноградних регіонів України, поступово витіснивши Запорізьку область. Необхідно відмітити, що на поточній картині територіальності виноградарства позначилася окупація території Автономної Республіки Крим.

Стан галузі характеризується динамікою наявних площ виноградників. Аналіз офіційних статистичних даних наочно свідчить, що розмір загальної площі виноградників в Україні, у тому числі в плодоносному віці, має тенденцію до зменшення (рис. 2). Як результат, у 2020 р. порівняно з 2014 роком площа насаджень виноградників зменшилась на 4,2 %, а площа, зайнята під виноградниками у плодоносному віці зменшилась на 6,8 %. Показник, який характеризує площу виноградних насаджень у 2020 році, у 2,3 рази менший, ніж у 2013-му році, та у 4 рази менше порівняно з 1990 роком. Загальна площа виноградників сьогодні становить 43,5 тис.га та скоротилася за останні п'ять років на 4 тис. га, а порівняно з 2014 р. на 9 тис. га. У 2020-му році було насаджено 229 га нових виноградників. Близько 90% площ закладено технічними сортами, інші 10% – столовими [5].

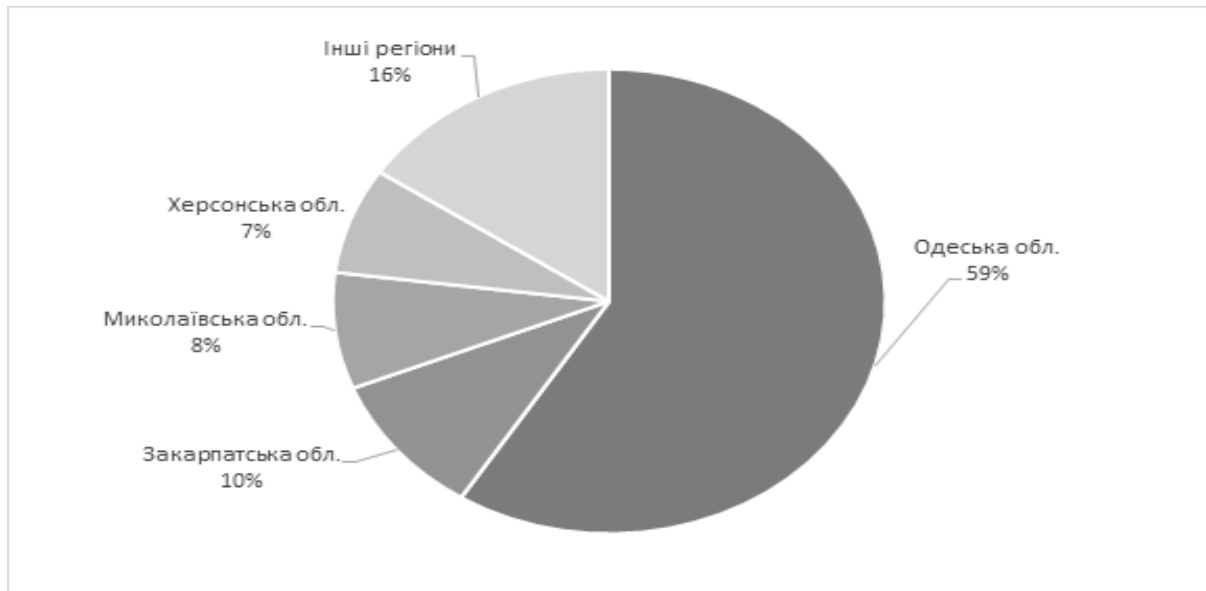

Рис. 1. Виробництво винограду господарствами усіх категорій за регіонами України станом на 1 грудня 2020 р.

Джерело: складено автором за матеріалами [5]

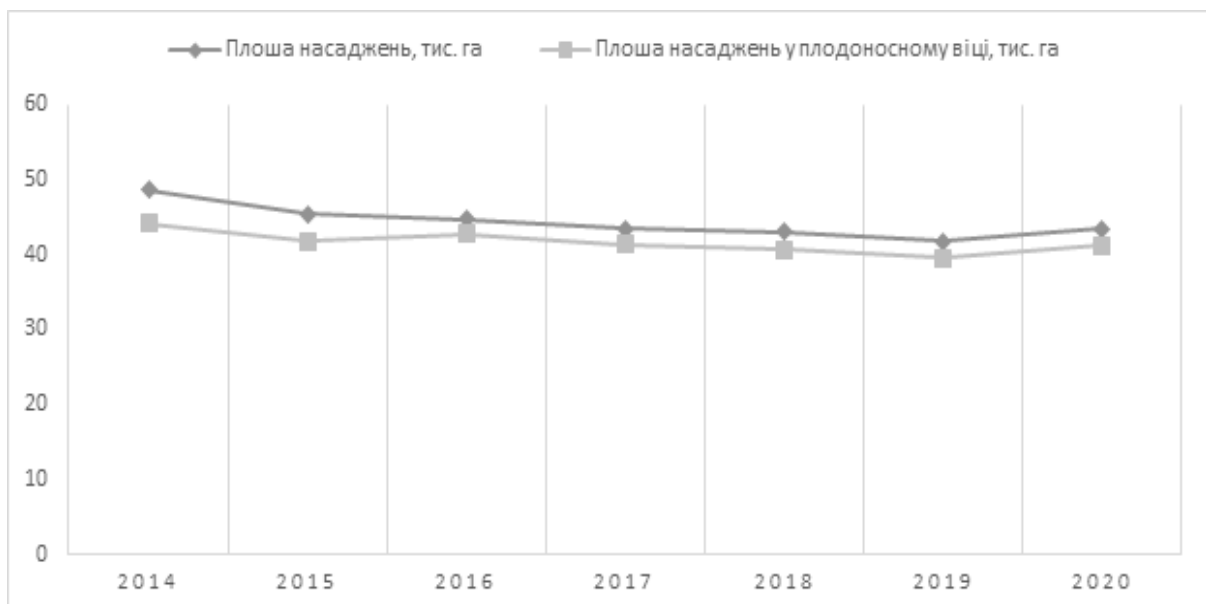

Рис. 2. Динаміка зміни площі, зайнятої під виноградниками в Україні

Джерело: складено автором за матеріалами [5]

Одночасно варто відмітити зміни, що спостерігаються у структурі виноградних насаджень. Так, в Україні має місце збільшення частки площ, що зайняті під столовим виноградом (за останні 3 роки на 1 тис. га або на 4 % п.) та одночасне зменшення площі, що закладені технічними сортами (для виробництва вина) до рівня 86,9 %.

Зміна площ під виноградниками та коливання урожайності позначилася на показнику валового збору, що наочно зображено на рисунку 3. У 2019 році проти рівня 2014 року валовий збір винограду зменшився на 15,9 % та досяг рівня 3663 тис. ц. при зменшенні урожайності на 6 % на зменшенні площ насаджень у плодоносному віці на 10,6 %. Така динаміка свідчить про інтенсивний тип економічного розвитку, за якого одночасне зменшення площ та урожайності сумарно визначають темп зменшення валового збору.

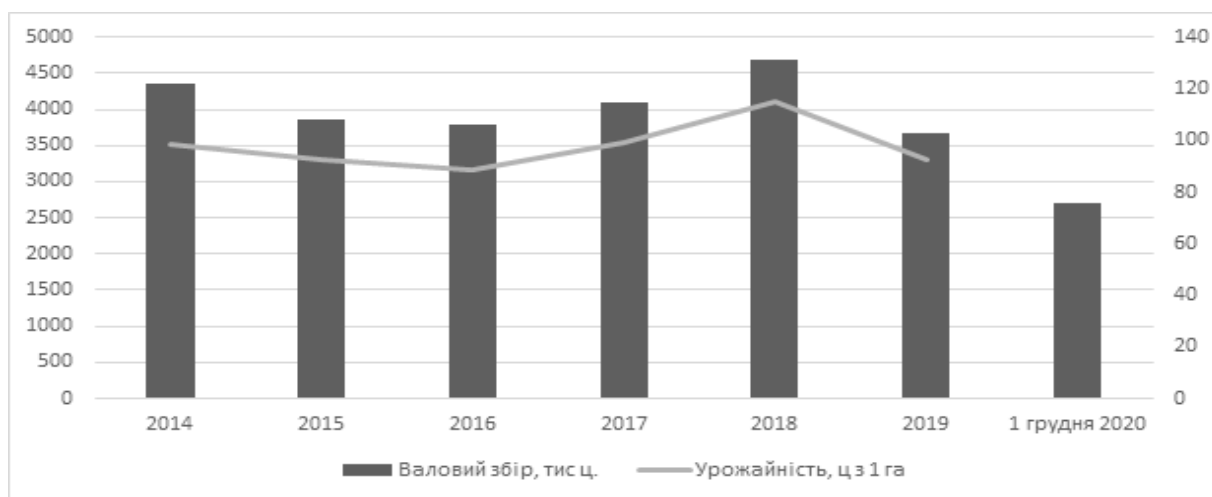

Рис. 3. Динаміка урожайності та валового збору винограду в Україні

Джерело: складено автором за матеріалами [5]

Варто відмітити, збільшення площі посаджених виноградників підприємствами на 272,4 га за підсумками 2020 р., у порівнянні з 2019 р. Однак, попри те, що найбільша частка насаджень припадає на підприємства (65,2 %) першість в обсягах виробництва та урожайності закріпилося за господарствами населення (табл. 1).

Таблиця 1
Структура площі насаджень, обсягів виробництва винограду та урожайності за типами господарств у 2020 р.

Типи господарств	Площа насаджень, тис. га	Частка, %	Обсяг виробництва із загальної площі насаджень, тис.ц	Урожайність, ц з 1 га площі насаджень у плодоносному віці
Підприємства	28,9	65,2	1445,4	53,8
Господарства населення	12,9	29,1	2217,6	175,2
Фермерські господарства	2,5	5,6	111,0	49,3
Разом:	44,3	100	--	-

Джерело: складено за матеріалами [5]

Сприятливі ґрунтово-кліматичні умови дозволяють вирощувати виноград в обсягах як для насичення внутрішнього ринку, так і для експорту. Разом з тим сьогодні Україна не входить навіть до десятки найбільших виробників винограду у світі. Лідером, як відмічають науковці є Китай. Друге місце у рейтингу виробників посідає Індія, третє – Туреччина [6].

Україна експортує виноград у свіжому вигляді до низки країн світу. У структурі експорту 83,3% приходить на Республіку Білорусь, на другій сходинці Грузія (4,2%), що демонструє рис. 4.

Сушений виноград Україна експортує лише до Республіки Молдова (частка експорту становить 75,9%) та Республіки Болгарія (20,4%).

Для України світовий ринок винограду дуже цікавий, адже, наприклад, країни ЄС лише на 75 % покривають внутрішні потреби його споживання за рахунок власного виробництва. Однак, виробничі можливості вітчизняного виноградарства не дозволяють ефективно використовувати наявну експортну нішу світового ринку у найближчі роки.

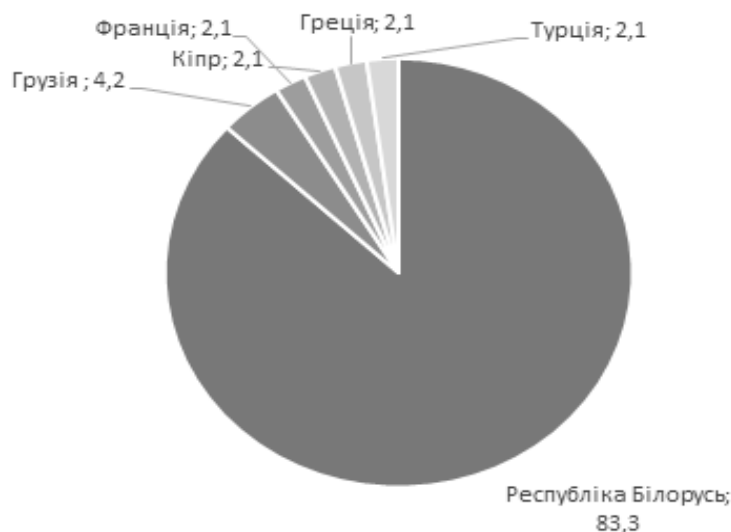

Рис. 4. Структура експорту винограду у свіжому вигляді у 2019 році

Джерело: складено автором за матеріалами [7]

Імпорт до України свіжого винограду складає лише 0,3 % світового експорту винограду у свіжому вигляді (рис. 5).

Імпорт винограду в січні-квітні 2020 року склав 8537 т на 8653 тис. USD [8] Трійку країн, у які Україна імпортує сушений виноград становлять – Іран (46,3 %), Узбекистан (28,8 %), Індія (15,2 %).

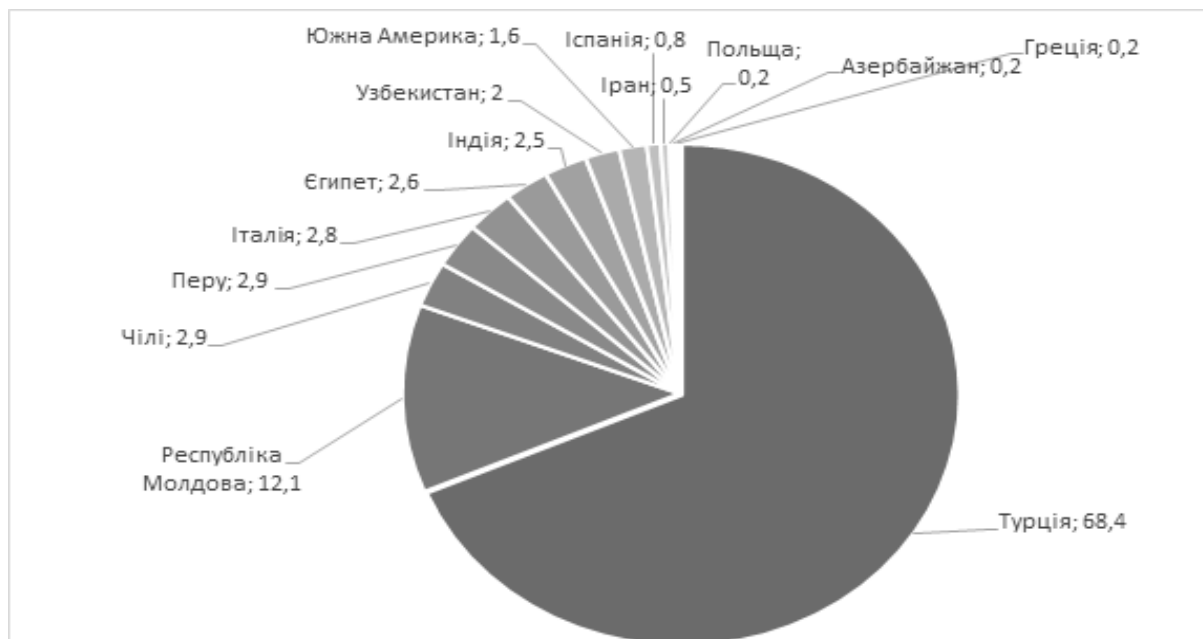

Рис. 5. Структура імпорту винограду у свіжому вигляді у 2019 році

Джерело: складено автором за матеріалами [7]

Зважаючи на високу конкуренцію на ринку з імпортованою продукцією, виникають складнощі з реалізацією всього вирощеного винограду. Тому, як слушно відмічають науковці, частина його залишається на зберігання в холодильних камерах, а частина надходить на переробку [6].

Над висока прибутковість виноградарства як сфери агробізнесу, науковці пояснюють рівнем рентабельності вирощування винограду, що не поступається таким поширеним

сільськогосподарським культурам, як соняшник і соя [8; 9]. За даними Державної служби статистики України, рентабельність виробництва винограду, у 2019 р. склала 7,2 % проти 22,6 % в 2018 р., і проти 51,6 % в 2017 р. відповідно [5].

Наведені вище дані дозволяють констатувати, що виноградарство в Україні має нереалізований потенціал, та за своїм розвитком галузь здатна сприяти місцевому економічному піднесенню територіальних громад. Галузь розвинена в регіонах, де вирує туристичне життя. Відтак, це створює можливості для розвитку сільського зеленого туризму, організації тематичних турів районами, пов'язаних, наприклад, з культурою вирощування винограду, виробництвом місцевого вина, сушінням винограду тощо.

На сьогодні, сталому розвитку галузі заважає неузгодженість законодавства України з питань оподаткування, землекористування, відсутність повномасштабної державної підтримки. Одночасно з боку Міністерства економіки, торгівлі та сільського господарства в Україні, вживаються певні заходи щодо стимулювання розвитку малих підприємств виноградарської галузі. Так, наприклад, реалізується «Програма з компенсації коштів за придбання виноградних саджанців елітних сортів, закупівлю обладнання для шпалери та крапельного зрошення виноградних плантацій», що набуває особливого значення в умовах вирощування винограду в посушливих регіонах Півдня України, та спорудження овочесховищ. Верховна Рада України ухвалила в першому читанні проект закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання розвитку виноградарства в Україні» (№2064) [11].

Для вирішення проблем, які стримують розвиток виноградарства на сучасному етапі існує необхідність вирішення таких завдань: налагодження каналів збуту продукції; обрання правильної маркетингової політики та належна реклама продукції; пошук потенційних інвесторів та залучення інвестицій у галузь; підвищення якості винограду і вина та популяризація власних брендів серед споживачів. На державному рівні головними заходами є прийняття законодавчих актів щодо підтримки виробників, забезпечення якості продукції, її стандартизації й сертифікації з урахуванням вимог Світової організації торгівлі, розвитку інфраструктури ринку виноробної продукції, диверсифікації каналів реалізації та створення сприятливого інвестиційного клімату.

Вкрай важливі капітальні інвестиції для подальшого розвитку виноградарства, передусім для впровадження сучасних інноваційних технологій охолодження, пакування, переробки й створення продукції з високою доданою вартістю. Адже ефективно конкурувати як на національному, а особливо на світовому ринку продукції виноградарства можна тільки за умов її високої якості.

Перспективами розвитку виноградарства є поглиблення коопераційних відносин між виробниками винограду. Це дозволить об'єднати сільськогосподарські підприємства, які займаються вирощуванням винограду, дрібних фермерів та господарства населення, що мають виноградники. Об'єднання дозволить залучити дрібних виробників в якості суб'єктів ринку винограду та збільшити пропозицію винограду на ринку. Адже за сучасних умов шанси розвитку існують тільки в тих виробників, що здатні запропонувати ринку поставку продукції екстра якості у гарному пакуванні. Соціальний ефект від поглиблення кооперації буде проявлятися через створення нових робочих місць.

Висновки. Оцінюючи стан розвитку галузі виноградарства в Україні, необхідно зазначити, що у державі є можливості й потенціал для подальшого економічного розвитку галузі. Збільшення площ під виноградники, зростання їх урожайності та валового збору винограду, що є запорукою того, що виноробні підприємства будуть забезпечені високоякісною сировиною, необхідною для виробництва вина належної якості, споживач отримає якісну продукцію як у вигляді винограду, так і продуктів його переробки. Одночасно, слід зауважити, що розвиток виноградарства стримують певні системні чинники, які не залежать від товаровиробника галузі.

Для їх розв'язання, за необхідним вжити низку заходів на мікрорівні, які пов'язані з налагодженням каналів збуту продукції; обранням оптимізаційної, структурно-логістичної маркетингової політики, підвищенням якості винограду та популяризацією власних брендів серед споживачів.

У свою чергу, на національному рівні, першочерговими завданнями є створення сприятливого інвестиційного клімату та прийняття законодавчих актів щодо забезпечення якості продукції відповідно до вимог Світової організації торгівлі.

Список літератури

1. 11 причин, чому виноград корисний Вашому здоров'ю. URL: <https://life.pravda.com.ua/health/2018/08/24/232850/> (дата звернення 5.04.2021).
2. Кирилова О. В. Розвиток галузі виноградарства в Україні. Розвиток галузі АПК. 2015. №5. С. 39-43.
3. Цимбалюк К. А. Виноградарсько-виноробна галузь – стан та проблемні питання розвитку в Україні. Інтелект XXI. № 1. 2018. С. 145-150.
4. Бойко В. О., Аверчева Н. О., Бойко Л. О. Виноградарсько-виноробна галузь України – перспективний напрям агробізнесу. Економіка АПК. 2019. № 3 С. 61-70.
5. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 21.01.2021).
6. Виноградарство у розрізі цифр та фактів. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/15202-vynohradarstvo-u-rozrizi-tsyfr-ta-faktiv.html> (дата звернення 5.04.2021).
7. Trade map. Trade statistics for international business. URL: <https://www.trademap.org/> (дата звернення 1.06.2021).
8. В Україні оприлюднено рентабельність вирощування винограду. URL: <https://agronews.ua/news/v-ukraini-opryliudneno-rentabel-nist-vyroshchuvannia-vynohradu/> (дата звернення 20.08.2021).
9. Кернасюк Ю. В. Перспективне виноградарство Економічний гектар. 1 вересня 2017 року. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/2643-perspektyvne-vynohradarstvo.html> (дата звернення 20.08.2021).
10. Виноградарство та виноробство сьогодні: вектор руху та розвитку галузі. URL: <https://www.syngenta.ua/news/novini-kompaniyi/vinogradarstvo-ta-vinorobstvogosodni-vektor-ruhu-ta-rozvitku-galuzi> (дата звернення: 21.01.2021).
11. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання розвитку виноградарства в Україні: Постанова Верховної ради України № 709-IX від 16.06.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/709-IX#Text>.

References

1. 11 reasons why grapes are good for your health. Retrieved from <https://life.pravda.com.ua/health/2018/08/24/232850/>.
2. Kirilova, O. V. (2015). Development of the viticulture industry in Ukraine. Rozvytok haluzi APK, 5, 39-43 [in Ukrainian].
3. Tsimbalyuk, K.A. (2018). Viticulture and wine industry - the state and problematic issues of development in Ukraine. Intelekt XXI, 1, 145-150 [in Ukrainian].
4. Boyko, V. O. & Avercheva, N. O. & Boyko, L. O. (2019). Viticulture and wine industry of Ukraine – a promising direction of agribusiness. Ekonomika APK, 3, 61-70 [in Ukrainian].
5. State Statistics Service of Ukraine (2021). Official web-site. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Viticulture in terms of figures and facts. Retrieved from <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/15202-vynohradarstvo-u-rozrizi-tsyfr-ta-faktiv.html>
7. Trade map. Trade statistics for international business. Retrieved from <https://www.trademap.org/>
8. Profitability of grape growing has been announced in Ukraine. Retrieved from <https://agronews.ua/news/v-ukraini-opryliudneno-rentabel-nist-vyroshchuvannia-vynohradu/>
9. Ernasyuk, Y.V. (2017). Promising viticulture. Ekonomichnyj hektar. Retrieved from <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/2643-perspektyvne-vynohradarstvo.html>
10. Viticulture and winemaking today: a vector of movement and development of the industry. Retrieved from <https://www.syngenta.ua/news/novini-kompaniyi/vinogradarstvo-ta-vinorobstvogosodni-vektor-ruhu-ta-rozvitku-galuzi>.
11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). On the adoption of the draft Law of Ukraine on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Stimulation of the Development of Viticulture in Ukraine. (Decree No. 709-IX, June 16). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/709-IX#Text> [in Ukrainian].

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ЕКОНОМІЧНОМУ МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Грицаєнко М. І., кандидат економічних наук, доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного, м. Мелітополь, Україна

e-mail: nick.grytsayenko@tsatu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-2507-771X

Анотація. Метою статті є визначення впливу економічного механізму реалізації соціального капіталу підприємства на формування його соціальної відповідальності. У процесі дослідження використано діалектичні методи пізнання процесів і явищ, монографічний метод (опрацювання наукових доробок з питань розвитку соціальної відповідальності підприємств), емпіричний метод (комплексна оцінка стану об'єкта дослідження), абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків). У статті надана авторська дефініція соціальної відповідальності підприємства, а також наведена класифікація її видів. Проведена оцінка сучасного стану впровадження соціальної відповідальності іноземними та вітчизняними підприємствами, побудована математична модель впливу факторів на її оцінку. Розраховані інтегральні індикатори соціальної відповідальності для сукупності суб'єктів підприємництва різних розмірів в окремих видах економічної діяльності, розглянуті приклади реалізації заходів внутрішньої та зовнішньої соціальної відповідальності в провідних компаніях, що функціонують на українському ринку. Виявлений зв'язок соціальної відповідальності підприємства з механізмом реалізації його соціального капіталу, а також запропоновані інституціональні перетворення для його накопичення та ефективного використання.

Ключові слова: соціальний капітал, соціальна відповідальність, інституційний підхід, інтегральний індикатор соціальної відповідальності, нефінансові звіти підприємств.

FORMATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE ECONOMIC MECHANISM OF REALIZATION OF SOCIAL CAPITAL OF THE ENTERPRISE

Hrytsaienko Mykola, PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship, Trade and Exchange Activities, Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University, Melitopol, Ukraine

e-mail: nick.grytsayenko@tsatu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-2507-771X

Abstract. The purpose of the article is to determine the impact of the economic mechanism of realization of social capital of the enterprise on the formation of its social responsibility. The research used dialectical methods of cognition of processes and phenomena, monographic method (elaboration of scientific works on the development of social responsibility of enterprises), empirical method (comprehensive assessment of the object of research), abstract-logical (theoretical generalizations and conclusions). Based on the study of literary sources, the author's definition of the theoretical essence of social responsibility of the enterprise as one of the institutions of sustainable economic development is given. To reveal the versatility and complexity of the object of study, the classification of types of social responsibility by levels of economic system, concepts, levels of responsibility and direction. An assessment of the current state of implementation of social responsibility by foreign and domestic enterprises. A mathematical model of social responsibility of the world's leading companies is built to determine the quantitative impact of certain factors on its rating. To be able to identify shortcomings, as well as adjust the relevant activities of enterprises, integrated indicators of social responsibility are calculated for a set of business entities of different sizes in certain types of economic activity. Examples of implementation of measures of internal and external social responsibility in the leading companies operating in the Ukrainian market are considered. The connection of social responsibility of the enterprise with the mechanism of realization of its social capital which defines public interests of interested parties from implementation of its principles, and also causes ways of attraction of resources necessary for this purpose is revealed. Institutional transformations in the field of social responsibility of the enterprise are identified, which have an impact on the accumulation and efficiency of direct use of social capital, which encourages further research of the conceptual foundations of its formation and functioning.

Keywords: social capital, social responsibility, institutional approach, integrated indicator of social responsibility, non-financial reports of enterprises.

JEL Classification: E710, Q010, Q130

Постановка проблеми. Зринкова система господарювання за період власного існування пройшла довгий шлях від класичного капіталізму з його головною метою – максимізацією прибутку за будь-яку ціну, до соціально-орієнтованої економіки, коли прибуток безпосередньо створюється працівниками та залежить від іміджу підприємства, а соціальний капітал перетворюється в найважливіший ресурс виробництва. Посилення ролі відповідальності

бізнесу в процесі забезпечення стійких конкурентних переваг національної економіки пов'язано з соціальною орієнтацією ринкової системи господарювання на сучасному етапі постіндустріального розвитку. Бізнес змушений прийняти на себе значну частину соціально-орієнтованих витрат, оскільки його власний розвиток напряму залежить від кваліфікації та інноваційних можливостей персоналу, а також наявності в нього особливих зв'язків – соціального капіталу. Саме тому важливою методологічною проблемою стає поглиблений аналіз соціальної відповідальності бізнесу, що вимагає теоретичних досліджень тенденцій розвитку значущої складової продуктивних сил – соціального капіталу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. ВДослідженню питань соціальної відповідальності бізнесу присвячена значна кількість наукових публікацій закордонних учених, в тому числі Бацінелло Е. [1], Бгале С. [2], Бутковіца Л. Л. [3], Магрізоса С. [4], Замана Р. [5], Жанга І. [6] та багатьох інших науковців. Так, Бацінелло Е., Тонтіні І. та Албертон А., використовуючи вибірку із 103 компаній, що базуються в Бразилії, проаналізували стратегічний вплив економічних, соціальних та екологічних аспектів корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) на результати діяльності малих та середніх підприємств (МСП) [1]. Бгале С. та Бгале С. дослідили життєво важливі аспекти КСВ у сучасному бізнес-сценарії, щоб встановити її взаємозв'язок з прагматичним діловим етосом у пошуках сталого зростання та економічного розвитку [2].

Бутковіц Л. Л., Томсіц Д. та Каселй С. на основі опитування серед великих хорватських будівельних компаній щодо КСВ в контексті співпраці із зацікавленими сторонами визначили сучасний стан КСВ у хорватській будівельній галузі з точки зору знань та практики та запропонували спільну стратегічну точку зору як життєздатний підхід до КСВ [3]. Магрізос С., Аспоспорі Е., Царріган М. та Йонес Р. на прикладі МСП, які активно беруть участь у діяльності з КСВ у країнах Південно-Східної Європи під час економічної кризи Єврозони, виявили, що помітність та близькість зацікавлених сторін пом'якшують зв'язок між КСВ та фінансовими показниками [4].

Заман Р., Надеєм М. і Царваял М., використовуючи інтерв'ю з вищими керівниками фірм, що котируються на фондовій біржі Нової Зеландії, надали дослідницькі докази щодо взаємодії корпоративного управління та КСВ, довівши, що брак ресурсів та баланс витрат та часу є загальними перешкодами для їхнього прийняття [5]. Жанг І., Ванг Л., Гуо Ф. і Янг І. проаналізували вплив інтернаціоналізації на КСВ у китайських фірмах. Вони виявили, що інтернаціоналізація суттєво покращує показники КСВ, коли якість інституційного середовища приймаючої країни є кращою, а фірми є державними підприємствами, фірмами від бізнесу до споживача та працюють у соціально чутливих галузях [6].

Серед вітчизняних досліджень питань корпоративної соціальної відповідальності варто виділити роботи Білан О. С. [7], Длугопольського О. В. [8], Коровицької О. А. [8], Кравцова С. С. [9], Маліка М. Й. [10], Мостепанюк А. В. [11], Станкевича Ю. Ю. [12], Чижишина О. І. [13], Шпикуляка О. Г. [10] та інших науковців. Так, Білан О. С. визначила основні аспекти КСВ, її вплив на рівень капіталізації компанії, а також обґрунтувала напрями скорочення систематичних і несистематичних ризиків [7]. Длугопольський О. В. і Коровицька О. А. на основі аналізу нефінансової корпоративної звітності та світового досвіду КСВ висунули пропозиції для вітчизняних корпорацій [8].

Кравцов С. С. і Клімова А. М. визначили сутність соціальної відповідальності та існуючі концепції її дослідження [9]. Малік М. Й. Мамчур В. А. і Шпикуляк О. Г. надали науково-аналітичну оцінку сучасних практик забезпечення соціальної відповідальності суб'єктів аграрного підприємництва [10]. Мостепанюк А. В. узагальнила наукові підходи до визначення сутності, основних принципів та методів реалізації корпоративної соціальної відповідальності у сучасній ринковій економіці [11]. Станкевич Ю. Ю. дослідив основні підходи до розуміння сутності корпоративної соціальної відповідальності, проаналізував основні проблеми, що перешкоджають її поширенню на вітчизняному просторі [12]. Чижишин О. І. визначив сутність та необхідність застосування соціальної відповідальності у вітчизняному бізнесі, а також запропонував заходи вдосконалення податкової системи, відродження галузей промислового виробництва, покращання якості та безпечності вітчизняної продукції, поліпшення експортно-імпортних стосунків із країнами ЄС [13].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність публікації з питань соціальної відповідальності бізнесу, залишаються недостатньо висвітленими проблеми створення та використання соціального капіталу як одного із головних факторів імплементації її засад у корпоративну і бізнес-стратегію підприємства.

Мета дослідження. Метою дослідження є визначення впливу економічного механізму реалізації соціального капіталу підприємства на формування його соціальної відповідальності.

Основний матеріал. Розглядаючи соціальний капітал як соціально-економічний феномен, необхідно підкреслити його нерозривний зв'язок з інститутом соціальної відповідальності, сучасний період дослідження якої характеризується різноманітним трактувань (табл. 1).

Таблиця 1

Трактування сутності поняття «соціальна відповідальність»

Автор	Сутність поняття
соціальна відповідальність як соціальна інвестиція	
Білан О. С. [7, с. 75]	... корпоративна соціальна відповідальність є своєрідною соціальною інвестицією, тим методом управління, який дозволяє підвищити рівень капіталізації без значних капітальних вкладень
інституційний підхід до визначення соціальної відповідальності	
Длугопольський О. В., Коровицька О. А. [8, с. 55]	... одним із найважливіших інститутів цивілізованої ринкової економіки стає соціальна відповідальність, яка включає у себе відповідальність компанії у взаємовідносинах із партнерами та споживачами, а також відповідальну політику щодо працівників, екологічну відповідальність і сприяння розвитку бізнесу для сталого розвитку суспільства
соціальна відповідальність як свідомий підхід до ведення бізнесу	
Котлер Ф., Лі Н. [14]	вільний вибір компанії на користь зобов'язання підвищувати добробут суспільства, реалізуючи відповідні підходи до ведення бізнесу і виділяючи корпоративні ресурси
Кравцов С. С., Клімова А. М. [9]	Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) – це відповідальність тих, хто приймає бізнес-рішення, за тих, на кого безпосередньо чи опосередковано ці рішення впливають.
Малік М. Й., Мамчур В. А., Шпикуляк О. Г. [10, с. 7]	... з одного боку, соціальна відповідальність – це виконання підприємством соціальних зобов'язань, передбачених законодавством, через добровільне здійснення витрат на соціальні проекти, з іншого – понад встановлені податковим, трудовим, екологічним та іншим законодавством, виходячи не з вимог закону, а з моральних, етичних міркувань. Загалом, соціальна відповідальність – це стійкий соціальний розвиток суспільства через формування відповідних складових
Міжнародний стандарт ISO 26000:2010 [15]	соціальна відповідальність організації за вплив її рішень та діяльності на суспільство та навколишнє середовище через прозору та етичну поведінку, що - сприяє сталому розвитку, включаючи здоров'я та добробут суспільства; - враховує очікування зацікавлених сторін; - відповідає чинному законодавству та відповідає міжнародним нормам поведінки; - інтегрується в організації і практикується у її взаємовідносинах
Мостепанюк А. В. [11, с. 17]	1) у широкому розумінні корпоративна соціальна відповідальність – це ведення комерційної діяльності з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін (працівників, споживачів, постачальників, партнерів та довкілля) та в межах норм чинного законодавства; 2) у вузькому розумінні – це участь бізнесу у проектах, спрямованих на вирішення нагальних соціальних (екологічних) проблем і підвищення рівня добробуту місцевих громад і суспільства в цілому.
Станкевич Ю. Ю. [12, с. 172]	... під корпоративною соціальною відповідальністю ми будемо розуміти стратегію розвитку компанії, що передбачає впровадження в свою діяльність економічних, соціальних, екологічних очікувань суспільства.
Чижишин О. І. [13, с. 129]	Соціальна відповідальність – це зобов'язання щодо виконання тих чи інших моральних, етичних, економічних, екологічних норм, що встановлені державою, суспільством до підприємства, недотримання яких вимагає від порушника відповідати за свої помилки та провини.

Джерело: складено автором на основі опрацювання літературних джерел

Так, Білан О. С., надаючи визначення соціальної відповідальності, практично ототожнює її з соціальними інвестиціями [7], Длугопольський О. В. і Коровицька О. А. наголошують на інституційному підході до визначення цього поняття [8]. Разом з тим Котлер Ф. і Лі Н. [14], Кравцов С. С. і Клімова А. М. [9], Малік М. Й., Мамчур В. А. і Шпикуляк О. Г. [10], Мостепанюк А. В. [11], Станкевич Ю. Ю. [12], Чижишин О. І. [13], а також Міжнародний стандарт ISO 26000:2010 [15] визначають соціальну відповідальність здебільшого як свідомий підхід до ведення бізнесу. Безумовно, кожне з наведених визначень з того чи іншого боку розкриває сутність цього багатогранного, міждисциплінарного поняття.

Вважаємо найбільш обґрунтованим інституційний підхід, завдяки якому соціальну відповідальність доцільно розглядати як інститут сталого розвитку економіки, який функціонує завдяки закріпленню законодавчих та соціальних норм впливу бізнесу на суспільство та навколишнє середовище.

Опрацювання наукових публікацій надає можливість сформуванню класифікації видів соціальної відповідальності (рис. 1).

Розглядаючи соціальну відповідальність за рівнями економічної системи, вважаємо, що вона повинна бути притаманною як окремій особі (відповідальність у стосунках між людьми, за долю родини, країни тощо), так і підприємству (відповідальність перед державою, суспільством і власним персоналом), галузі і регіону (відповідальність перед суб'єктами господарювання та суспільством), державі (відповідальність за сталий розвиток, побудову соціально-орієнтованої ринкової економіки, поширення сучасних стандартів якості життя тощо) та іншим державам і міждержавним фондам та організаціям (відповідальність за забезпечення прав людини, стандартів праці, охорону навколишнього середовища).

Викликає науковий інтерес стратифікація соціальної відповідальності бізнесу за концепціями теорії «корпоративного еґоїзму» (єдина відповідальність бізнесу – збільшення прибутків для своїх акціонерів), теорії «корпоративного альтруїзму» (підприємство має робити внесок у покращання добробуту населення), а також теорії «розумного еґоїзму» (бізнес, витрачаючи гроші на благодійність, створює сприятливе соціальне середовище, покращуючи імідж компанії, що забезпечує її виживання, безпеку, стійкість).

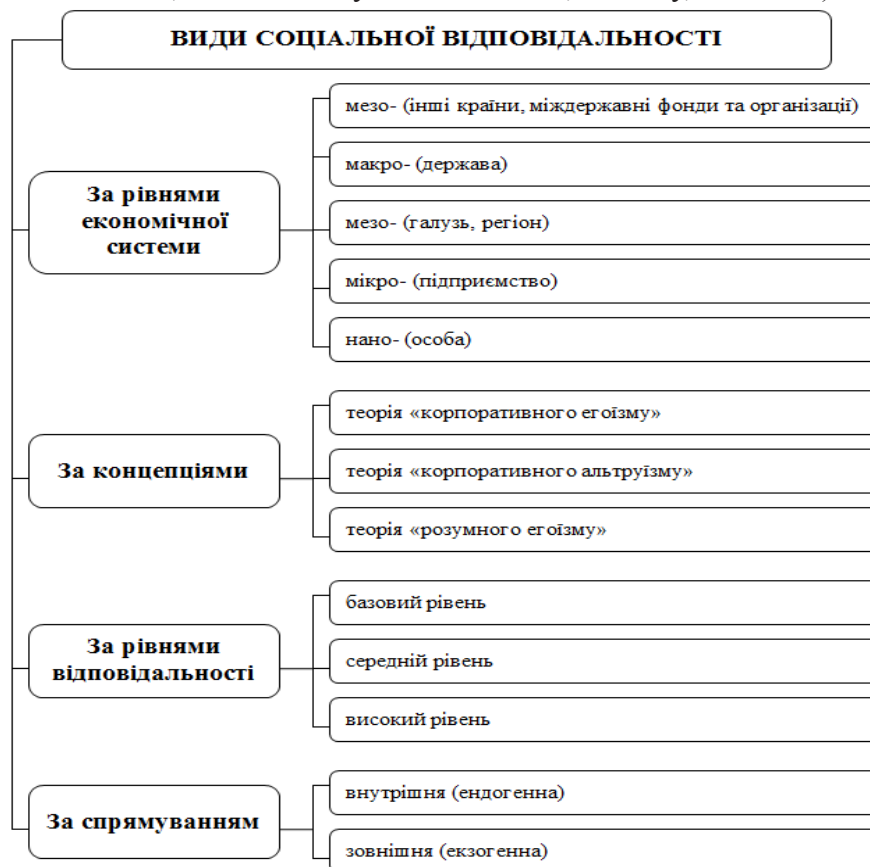

Рис. 1. Класифікація видів соціальної відповідальності

Джерело: сформовано автором на основі опрацювання літературних джерел

За рівнями відповідальності види соціальної відповідальності можна розподіляти за базовим (економічно-правова відповідальність), середнім (етична відповідальність) та високим (філантропічна відповідальність) рівнями. За спрямуванням можна виокремити внутрішню, або ендогенну соціальну відповідальність (відповідальність роботодавців перед працівниками) та зовнішню, або екзогенну відповідальність (взаємні зобов'язання держави, бізнесу і суспільства).

Досвід передових іноземних та вітчизняних підприємств свідчить про те, що соціальну відповідальність розглядають не тільки як теоретичну основу розвитку бізнесу, але й активно впроваджують безпосередньо в практичну діяльність як головну стратегію. Міжнародна організація CorporateRegister публікує відомості про кількість підприємств світу, які офіційно подають звіти з корпоративної відповідальності (табл. 2, 3).

Таблиця 2

Динаміка кількості офіційно поданих звітів про корпоративну відповідальність в окремих країнах Європи

Країна	Кількість компаній, які подали звіти з КСВ за 2016-2020 рр.	Кількість звітів з КСВ за 2016-2020 рр.	2016	2017	2018	2019	2020
Великобританія	1682	12093	815	788	684	723	763
Німеччина	1444	8991	673	645	680	757	734
Іспанія	954	6591	519	531	512	540	492
Італія	914	5837	370	389	488	526	529
Франція	868	6507	580	586	559	618	565
Швеція	593	4646	335	342	394	440	437
Швейцарія	406	3109	230	238	220	238	251
Австрія	360	2020	148	140	149	153	143
Данія	296	2327	172	189	192	205	200
Фінляндія	225	1922	112	122	133	141	146
Норвегія	222	1492	90	86	98	103	122
Польща	109	623	47	51	59	50	54
Угорщина	72	400	22	19	15	17	18
Чехія	37	249	15	17	17	18	14
Румунія	33	162	11	14	23	22	19
Україна	23	115	9	14	10	10	9
Ісландія	14	109	10	10	11	11	7
Болгарія	13	79	7	6	5	6	5
Сербія	12	95	11	8	10	7	7
Словаччина	9	111	7	6	7	8	5

Джерело: сформовано за даними CorporateRegister

За 2016-2020-ті роки за кількістю офіційно поданих звітів про корпоративну відповідальність в країнах Європи лідирують Великобританія (12093 звіти від 1682-х організацій) та Німеччина (8991 звіт від 1444-х організацій). В Україні за цей період було подано лише 115 звітів від 23 організацій, але ці показники перевищують дані таких європейських країн як, наприклад, Ісландія, Болгарія, Сербія, Словаччина.

Серед країн – колишніх республік СРСР – Україна за кількістю організацій, які подали нефінансові звіти, займає лідируючі позиції, пропустивши вперед лише Росію, яка значно перевищує її за розмірами. Незважаючи на це, можна стверджувати, що, у порівнянні з розвинутими країнами в Україні недостатній розвиток соціальної відповідальності як елементу стратегії розвитку бізнесу.

Таблиця 3

Динаміка кількості офіційно поданих звітів про корпоративну відповідальність в країнах – колишніх республіках СРСР

Країна	Кількість компаній, які подали звіти з КСВ за 2016-2020 рр.	Кількість звітів з КСВ за 2016-2020 рр.	2016	2017	2018	2019	2020
Росія	105	798	67	76	67	71	66
Україна	23	115	9	14	10	10	9
Литва	17	99	9	9	11	12	9
Естонія	14	132	10	11	14	12	12
Казахстан	11	76	10	10	7	6	7
Латвія	11	52	3	4	8	8	8
Грузія	4	25	1	1	0	1	3
Молдова	3	18	1	2	1	1	0
Азербайджан	3	32	3	2	3	2	1
Узбекистан	2	2	0	0	0	0	0
Білорусь	2	14	2	0	2	1	3
Киргизстан	1	9	1	1	1	1	1
Туркменістан	0	0	0	0	0	0	0
Таджикистан	0	0	0	0	0	0	0
Вірменія	0	0	0	0	0	0	0

Джерело: сформовано за даними CorporateRegister

Всесвітня організація 3BL Media розраховує рейтинг передових соціально відповідальних компаній світу, який побудований на відносинах в трудовому колективі, зусиллях компанії з охорони навколишнього середовища, запобіганні зміні клімату, підтримці місцевого населення, захисті прав людини, дієвості заходів соціальної відповідальності, корпоративному управлінні, а також фінансових результатах. За даними рейтингу «100 Best Corporate Citizens», який був визначений в 2020-му році, нами була побудована модель:

$$Y=107,153 \cdot x_1^{-0,01614} \cdot x_2^{-0,00877} \cdot x_3^{-0,01187} \cdot x_4^{-0,00721} \cdot x_5^{0,003622} \cdot x_6^{-0,00758} \cdot x_7^{-0,01798} \cdot x_8^{-0,01548} \quad (1)$$

де Y – загальна зважена оцінка індексу корпоративної соціальної відповідальності;

- x_1 – відношення до зміни клімату;
- x_2 – відносини з працівниками;
- x_3 – поводження з навколишнім середовищем;
- x_4 – ефективність ESG (Environmental. Social. Governance);
- x_5 – фінанси;
- x_6 – управління;
- x_7 – права людини;
- x_8 – зацікавлені сторони та суспільство.

Графік фактичних та розрахункових значень (рис. 2) свідчить про адекватність побудованої моделі.

Адекватність моделі степеневій функції визначається за допомогою F-критерію Фішера за формулою:

$$F_{\text{розр.}} = \frac{\sum (y_i \text{ розр.} - \bar{y}_{\text{серед.розр.}})^2}{m} \times \frac{n-m-1}{\sum (y_i - \bar{y}_{\text{розр.}})^2} \quad (1)$$

де n – кількість спостережень;
 m – кількість факторів, включених в модель.

Рис. 2. Графіки фактичних (Y) та розрахованих ($U_{розрах}$) за побудованою моделлю значень загальної зваженої оцінки індексу корпоративної соціальної відповідальності

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Розрахований F -критерій Фішера дорівнює 71,7881, що значно перевищує табличне значення ($F_{табл} = 0,3357$). Це свідчить про те, що з вірогідністю 95% побудована модель відповідає вихідним даним, тобто її доцільно використовувати в подальших дослідженнях.

Показники ступенів i -ого аргументу відображають еластичність зміни результативного показника в залежності від варіації факторних ознак. Тобто значення ступенів при показниках $x_1 \dots x_8$ відображають те, на скільки відсотків зміниться розмір загальної зваженої оцінки індексу корпоративної соціальної відповідальності при зміні відповідних субіндексів на 1%. За розрахунками найбільший вплив на результативний показник має відношення корпорації до прав людини – його зміна на 1% спричинить відповідну зміну індексу корпоративної соціальної відповідальності на -179,8 ppm.

Для проведення кількісної оцінки соціальної відповідальності суб'єктів підприємництва в окремих видах економічної діяльності (мезорівень) пропонуємо використання методики розрахунку інтегрального індикатора [16], але не для окремого підприємства, а для їхньої сукупності, за формулою:

$$I_{с.в.} = I_{р.п.} \times I_{ч.п.} \times I_{з.п.} \quad (2)$$

де $I_{с.в.}$ – інтегральний індикатор соціальної відповідальності суб'єктів підприємництва відповідного виду економічної діяльності;

$I_{р.п.}$ – індикатор зміни обсягів реалізованої продукції;

$I_{ч.п.}$ – індикатор зміни чисельності працівників;

$I_{з.п.}$ – індикатор зміни середньої заробітної плати.

Грунтуючись на обраній методиці, проведені розрахунки інтегральних індикаторів соціальної відповідальності суб'єктів підприємництва різних розмірів окремих видів економічної діяльності (табл. 4).

За розрахунками, в 2019-му році найвищий інтегральний індикатор соціальної відповідальності був у суб'єктів великого підприємництва в сільському, лісовому та рибному господарствах (2,28), а також суб'єктів середнього і малого підприємництва у сфері постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (відповідно 1,74 та 1,68). При цьому найменші значення цього індексу були у суб'єктів малого підприємництва у промисловості (1,07), суб'єктів великого підприємництва у сфері постачання електроенергії,

газу, пари та кондиційованого повітря (1,07), а також суб'єктів середнього підприємництва в сільському, лісовому та рибному господарствах (1,08).

Таблиця 4

Розрахунок інтегрального індикатору соціальної відповідальності суб'єктів великого, середнього та малого підприємництва в Україні за окремими видами економічної діяльності

Суб'єкти підприємництва	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство										
Великі	1	1,31	2,45	1,18	1,84	2,56	0,83	0,71	2,12	2,28
Середні	1	1,37	1,43	0,96	1,38	1,6	1,53	1,52	1,4	1,08
Малі	1	2,83	1,72	1,22	1,46	1,5	1,64	1,82	1,44	1,21
Промисловість										
Великі	1	1,62	1,17	0,98	0,84	1,11	1,15	1,48	1,5	1,16
Середні	1	1,28	1,24	1,07	1,15	1,6	1,54	1,56	1,37	1,22
Малі	1	1,49	1,33	1,46	0,96	1,66	1,41	1,84	1,51	1,07
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря										
Великі	1	1,74	1,33	1,03	0,91	1,08	1,31	1,26	1,38	1,07
Середні	1	1,09	1,2	1,26	1,13	2	1,71	1,37	1,38	1,74
Малі	1	1,79	1	1,26	1,59	1,55	1,91	1,77	1,65	1,68
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність										
Великі	1	1,49	1,22	1	0,77	1,77	1,4	1,52	1,58	1,21
Середні	1	1,38	1,49	0,97	1,06	1,71	1,45	1,57	1,27	1,31
Малі	1	1,73	1,41	1,86	0,98	1,5	1,28	1,85	1,55	1,35

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

За розрахунками, в 2019-му році найвищий інтегральний індикатор соціальної відповідальності був у суб'єктів великого підприємництва в сільському, лісовому та рибному господарствах (2,28), а також суб'єктів середнього і малого підприємництва у сфері постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (відповідно 1,74 та 1,68). При цьому найменші значення цього індексу були у суб'єктів малого підприємництва у промисловості (1,07), суб'єктів великого підприємництва у сфері постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (1,07), а також суб'єктів середнього підприємництва в сільському, лісовому та рибному господарствах (1,08).

Вважаємо, що динаміка та діапазон значень інтегрального індикатору соціальної відповідальності за суб'єктами підприємництва та видами економічної діяльності, з одного боку, підкреслюють їх особливості, з іншого – свідчать про недостатній рівень впровадження соціальної відповідальності в їх діяльність.

Нами розглянуті окремі показники нефінансової звітності, які характеризують заходи внутрішньої (ендогенної) та зовнішньої (екзогенної) соціальної відповідальності провідних компаній, які функціонують на українському ринку та за сумою сплати податкових платежів входять до сотні найбільших в Україні (табл. 5, 6).

Так, у ДП «НАЕК «Енергоатом» в 2019-ому році порівняно з 2017-м роком чисельність працівників зросла лише на 0,4%, при цьому фонд оплати праці збільшився в 1,8 рази, відрахування до спеціального фонду державного бюджету на соціальні компенсації в 1,2 рази, витрати на підготовку персоналу – в 3,6 разів, витрати на охорону праці – в 1,4 рази. Все це можна віднести до заходів з внутрішньої (ендогенної) соціальної відповідальності. Одночасно до заходів зовнішньої (екзогенної) соціальної відповідальності можна віднести розмір сплачених податків до бюджетів всіх рівнів, який в 2019-му році порівняно з 2017-м роком збільшився на 55%, а також витрати на природоохоронні заходи, які відповідно зросли в 1,4 рази.

Динаміка показників соціальної відповідальності
ДП «НАЕК «Енергоатом»

Показники соціальної відповідальності	2017	2018	2019	2019 до 2017, %
Заходи внутрішньої (ендогенної) соціальної відповідальності				
Чисельність працівників, осіб	34610	34295	34736	100,4
Фонд оплати праці, млн. грн.	6204,5	8070,0	11024,2	177,7
Відрахування до спеціального фонду державного бюджету на соціальні компенсації, млн. грн.	386,0	424,0	473,4	122,6
Витрати на підготовку персоналу, млн. грн.	36,1	108,6	131,2	363,4
Витрати на охорону праці, млн. грн.	327,8	399,0	464,9	141,8
Заходи зовнішньої (екзогенної) соціальної відповідальності				
Сплачено податків до бюджетів всіх рівнів, млн. грн.	12509,0	10692,6	19392,2	155,0
Витрати на природоохоронні заходи, млн. грн.	226,1	272,3	311,9	137,9

Джерело: сформовано автором на основі нефінансових звітів компанії

В компанії Метінвест (табл. 6) чисельність персоналу в 2019-му році порівняно з 2017-м роком зросла на 0,8%. При цьому необхідно відмітити наступні заходи внутрішньої (ендогенної) соціальної відповідальності. Розмір середньомісячної заробітної плати в 2019-му році порівняно з 2017-м роком збільшився в 1,7 рази і становив 984 дол. США. Одночасно інвестиції в навчання персоналу збільшилися в два рази, в охорону праці – на 25,9%. Кількість працівників, які пройшли навчання за корпоративним програмами, збільшилось на 7,9%, кількість дорослих, які отримали послуги з оздоровлення – на 26,9%.

До заходів зовнішньої (екзогенної) соціальної відповідальності можна віднести витрати на охорону навколишнього середовища, які за відповідний період зросли на 70,7%, а також соціальні інвестиції, які збільшилися на 35,7%.

Таблиця 6

Динаміка показників соціальної відповідальності компанії Метінвест

Показники соціальної відповідальності	2017	2018	2019	2019 до 2017, %
Заходи внутрішньої (ендогенної) соціальної відповідальності				
Чисельність персоналу, осіб	66038	66241	66565	100,8
Середньомісячна заробітна плата, дол. США	584	720	984	168,5
Інвестиції в навчання персоналу, млн. дол. США	2,9	4,7	5,8	200,0
Кількість працівників, які пройшли навчання за корпоративними програмами, осіб	37300	41200	40238	107,9
Інвестиції в охорону праці, млн. дол. США	81	95	102	125,9
Отримали послуги з оздоровлення, осіб:				
дорослі	24468	26925	31058	126,9

діти	8217	7820	7902	96,2
Заходи зовнішньої (екзогенної) соціальної відповідальності				
Витрати на охорону навколишнього середовища, млн. дол. США	225	263	384	170,7
Соціальні інвестиції, млн. дол. США	8,4	12,5	11,4	135,7
в т.ч.:				
соціальна інфраструктура	6,0	7,4	4,8	80,0
спорт і культура	0,6	0,7	1,9	316,7
освіта	0,9	1,0	1,6	177,8
екологічна культура	0,9	1,0	1,6	177,8
охорона здоров'я	0,6	0,8	1,0	166,7
підвищення активності місцевих громад	0,3	0,3	0,3	100,0
благодійність	0,2	0,2	0,2	100,0

Джерело: сформовано автором на основі нефінансових звітів компанії

Наведені приклади є свідченням того, що нова українська парадигма розвитку бізнесу зазнає суттєвих перетворень під впливом об'єктивних змін у світовому суспільному розвитку.

Розглядаючи соціальну відповідальність, окремі дослідники підкреслюють її безпосередній зв'язок з соціальним капіталом підприємства. Так, наприклад, Базилевич В., Гражевська Н., Мостепанюк А. та Вірченко В. наполягають на тому, що «...основним результатом соціальної відповідальності бізнесу є нагромадження соціального капіталу, що проявляється як окремий ресурс та як засіб мобілізації необхідних ресурсів» [17]. Безумовно, в існуючій парадигмі суспільного розвитку їх сумісний вплив є незаперечним. Але, розглядаючи причинно-наслідковий зв'язок між цими поняттями, приходимо до висновку, що саме наявність соціального капіталу, який пропонуємо визначати як «...сукупність здатних забезпечувати дохід зв'язків та соціально-економічних відносин, які виникають у певній соціальній мережі на основі існуючих норм та довіри» [18, с. 61], є першопричиною для впровадження принципів соціальної відповідальності бізнесу (рис. 3).

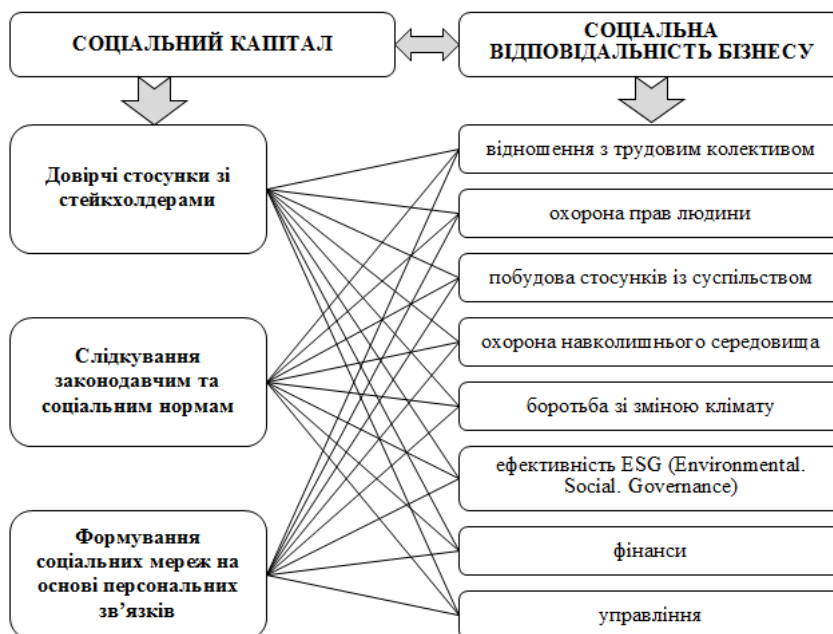

Рис. 3. Взаємозв'язок соціального капіталу та соціальної відповідальності бізнесу
Джерело: сформовано автором на основі опрацювання літературних джерел

Вважаємо, що слідкування законодавчим та соціальним нормам, з одного боку, є базисом для формування довірчих стосунків між стейкхолдерами, з іншого – для створення соціальних мереж на основі особистих зв'язків. Ці процеси характеризують накопичення соціального капіталу, наявність якого зумовлює очікування спільної вигоди від впровадження принципів соціальної відповідальності, а також механізм залучення необхідних для цього ресурсів. Вважаємо, що «... формування соціального капіталу можливо завдяки прямим інвестиціям в програми адаптації, спільного навчання, наставництва, що сприятиме формуванню розвиненої соціальної мережі, підвищенню рівня довіри в трудовому колективі і, як наслідок, накопиченню соціального капіталу підприємства» [19, с. 187].

В свою чергу соціальна відповідальність, особливо інституційні перетворення у сфері її реалізації, мають суттєвий вплив на накопичення та використання самого соціального капіталу підприємства. Так, вдосконаленню існуючих норм та росту довіри в суспільстві (головним складовим соціального капіталу) сприятимуть модернізація законодавчої та нормативно-правової баз діяльності бізнесу, захисту прав власності, інвесторів, охорони праці та навколишнього середовища. Росту довіри в суспільстві та, як наслідок, розвитку соціальних мереж сприятимуть соціальне партнерство держави, бізнесу та суспільства. Створення HR-бренду підприємства буде позитивно впливати на добробут існуючого штату його працівників, а також розповсюджувати в суспільстві привабливе уявлення про нього, що також благотворно вплине на рівень довіри та формування соціальних мереж. До аналогічних наслідків призведе соціальне інвестування – вкладення в розвиток соціальної інфраструктури, освіти, спорту і культури, охорони здоров'я, в екологію, благодійність, а також підвищення активності місцевих громад.

Висновки. Соціальна відповідальність виступає головним чинником формування конкурентних переваг у подальшому розвитку бізнесу. Авторське трактування її теоретичної сутності ґрунтується на інституціональному підході, завдяки якому соціальну відповідальність бізнесу доцільно розглядати як один з інститутів сталого розвитку економіки.

Класифікація видів соціальної відповідальності за рівнями економічної системи, концепціями, рівнями відповідальності та за спрямуванням надає змогу більш повно розкрити багатогранність та складність об'єкта дослідження.

Проведена науково-аналітична оцінка сучасних практик впровадження іноземними підприємствами соціальної відповідальності як головної стратегії розвитку бізнесу свідчить про її активізацію. В той же час серед українських підприємств ця практика хоча і існує, але не знаходить необхідного розповсюдження.

Побудована математична модель соціальної відповідальності провідних в цьому питанні компаній світу надає можливість визначити кількісний вплив окремих факторів на її рейтингову оцінку, що доцільно використовувати в подальших дослідженнях.

Комплексна оцінка соціальної відповідальності сукупності суб'єктів вітчизняного підприємництва різних розмірів в окремих видах економічної діяльності проведена на основі розрахунків інтегральних індикаторів. Динаміка та діапазон отриманих результатів підкреслюють особливості, надають можливість виявити недоліки, а також коригувати відповідну діяльність підприємств.

Розглянуті приклади заходів внутрішньої (ендогенної) та зовнішньої (екзогенної) соціальної відповідальності провідних компаній, які функціонують на українському ринку, свідчать про істотні трансформації в українській парадигмі розвитку бізнесу.

Формування соціальної відповідальності тісним чином пов'язане з економічним механізмом реалізації соціального капіталу підприємства, який визначає суспільні інтереси зацікавлених сторін від імплементації її принципів, а також обумовлює способи залучення необхідних для цього ресурсів. З іншого боку, інституціональні трансформації в сфері реалізації соціальної відповідальності підприємства здійснюють вплив на накопичення та ефективність використання безпосередньо соціального капіталу, що спонукає до подальших досліджень концептуальних засад його формування та функціонування.

Список літератури

1. Bacinello E., Tontini G., Alberton A. Influence of corporate social responsibility on sustainable practices of small and medium-sized enterprises: Implications on business performance. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. 2021. Vol. 28, № 2. P. 776-785.
2. Bhāle S., Bhāle S. CSR – In Pursuit of Sustainable Growth and Economic Development.

Sustainability and Social Responsibility: Regulation and Reporting. 2018. P. 3-28. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-10-4502-8_1#citeas (accessed July, 15, 2021).

3. Butkovic L.L., Tomsic D., Kaselj S. Collaborative Strategic View in Corporate Social Responsibility – Construction Industry Case. *Business Systems Research*. 2021. Vol. 12, № 1. P. 144-163.

4. Magrivos S., Apospori E., Carrigan M., Jones R. Is CSR the panacea for SMEs? A study of socially responsible SMEs during economic crisis. *European Management Journal*. 2021. Vol. 39, № 2. P. 291-303.

5. Zaman R., Nadeem M., Carvajal M. Corporate governance and corporate social responsibility synergies: evidence from New. *Meditari Accountancy Research*. 2021. Vol. 29, № 1. P. 135-160.

6. Zhang G., Wang L., Guo F., Yang G. Does corporate internationalization affect corporate social responsibility? Evidence from China. *Emerging Markets Review*. 2021. Vol. 46. № 100794.

7. Білан О.С. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник підвищення вартості компанії. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 54. С. 75-79.

8. Длугопольський О. В., Коровицька О. А. Емпіричні критерії оцінки політики соціальної відповідальності корпорацій. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2020. Вип. 1 (24). С. 54-63.

9. Кравцов С. С., Клімова А. М. Корпоративна соціальна відповідальність туристичного підприємства: сутність та напрями впровадження. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_10_43 (дата звернення: 15.07.2021).

10. Малік М. Й., Мамчур В. А., Шпикуляк О. Г. Інституціональне середовище та формування соціальної відповідальності аграрних підприємств. *Економіка АПК*. 2017. № 12. С. 5-13.

11. Мостепанюк А. В. Сутність, принципи та методи реалізації корпоративної соціальної відповідальності в сучасній ринковій економіці. *Бізнес Інформ*. 2019. № 11. С. 13-22.

12. Станкевич Ю. Ю. Корпоративна соціальна відповідальність: сутність та проблеми поширення в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 171-174.

13. Чижишин О. І. Значення і сутність соціальної відповідальності в умовах функціонування ринкової економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 6(3). С. 127-130.

14. Котлер Ф., Лі Н. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / пер. з англ. С. Яринич. Київ : Стандарт, 2005. 302 с.

15. ISO 26000:2010(en) Guidance on social responsibility. ISO : веб-сайт. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:26000:ed-1:v1:en> (дата звернення: 15.07.2021).

16. Матвеева Я. А., Воронов Д. С. Количественная оценка корпоративной социальной ответственности предприятий нефтегазового комплекса. *Управление экономическими системами*. 2016. №12 (94), С. 1-16.

17. Vazylevych V. D. et al. Accumulation of social capital as a positive externality of corporate social responsibility development in transition economies. *Scientific Bulletin of National Mining University*. 2019. Vol. 1. P. 132–139.

18. Грицаєнко М. І. Сутність соціального капіталу та його особливості в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2018. № 1. С. 60-65.

19. Грицаєнко М. Інвестиції в соціальний капітал як інструмент реалізації соціальної відповідальності бізнесу. Socially competent management of corporations in a behavioral economy: Collection of scientific papers. *European institute of further education, Podhájaska*, 2021. Chapter II. С. 187-188.

References

1. Bacinello, E., Tontini, G. & Alberton, A. (2021). Influence of corporate social responsibility on sustainable practices of small and medium-sized enterprises: Implications on business performance. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 28(2), 776-785 [In Bangkok].

2. Bhāle, S. & Bhāle, S. (2021). CSR – In Pursuit of Sustainable Growth and Economic Development. *Sustainability and Social Responsibility: Regulation and Reporting*, 3-28. Retrieved from https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-10-4502-8_1#citeas (accessed July, 15, 2021) [In Germany].

3. Butkovic, L.L., Tomsic, D. & Kaselj, S. (2021). Collaborative Strategic View in Corporate Social Responsibility – Construction Industry Case. *Business Systems Research*, 12(1), 144-163. [In Poland].
4. Magrizos, S., Apospori, E., Carrigan, M. & Jones, R. (2021). Is CSR the panacea for SMEs? A study of socially responsible SMEs during economic crisis. *European Management Journal*, 39(2), P. 291-303. [In Netherlands].
5. Zaman, R., Nadeem, M. & Carvajal, M. (2021). Corporate governance and corporate social responsibility synergies: evidence from New. *Meditari Accountancy Research*, 29(1), 135-160. [In United Kingdom].
6. Zhang, G., Wang, L., Guo, F. & Yang, G. (2021). Does corporate internationalization affect corporate social responsibility? Evidence from China. *Emerging Markets Review*, 46, 100794. [In Netherlands].
7. Bilan, O. S. (2020). Corporate social responsibility as a factor in increasing the value of the company. *Black Sea Economic Studies*, 54, 75-79 [in Ukrainian].
8. Dluhopol's'kyj, O. V. & Korovyts'ka, O. A. (2020). Empirical criteria for evaluating corporate social responsibility policy. *Eastern Europe: Economy, Business and Management*, 1 (24), 54-63 [in Ukrainian].
9. Kravtsov, S. S. & Klimova, A. M. (2019). Corporate social responsibility of a tourist enterprise: essence and directions of implementation. *Efficient economy*, 10. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_10_43 (accessed July, 15, 2021) [In Ukrainian].
10. Malik, M. J., Mamchur, V. A. & Shpykuliak, O. H. (2017). Institutional environment and formation of social responsibility of agricultural enterprises. *The Economy of Agro-Industrial Complex*, 12, 5-13 [in Ukrainian].
11. Mostepaniuk, A. V. (2019). The essence, principles and methods of corporate social responsibility in a modern market economy. *Business Inform*, 11, 13-22. [In Ukrainian].
12. Stankevych, Yu. Yu. (2016). Corporate social responsibility: essence and problems of distribution in Ukraine. *Young scientist*, 5, 171-174. [In Ukrainian].
13. Chyzyshyn, O. I. (2016). The value and essence of social responsibility in a functioning market economy. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 6(3), 127-130. [In Ukrainian].
14. Kotler, F. & Li, N. (2005). *Corporate social responsibility. How to do as much good as possible for your company and society*. Kyiv: Standard.
15. ISO 26000:2010(en) Guidance on social responsibility. ISO : website. Retrieved from: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:26000:ed-1:v1:en>.
16. Matveeva, Ya. A. & Voronov, D. S. (2016). A quantitative assessment of the corporate social responsibility of oil and gas enterprises. *Management of economic systems*, 12 (94), 1-16. [In Russ.].
17. Bazylevych, V. D. et al. (2019). Accumulation of social capital as a positive externality of corporate social responsibility development in transition economies. *Scientific Bulletin of National Mining University*, 1, 132–139. [In Ukrainian].
18. Hrytsaienko, M. I. (2018). The essence of social capital and its features in the agricultural sector. *The Economy of Agro-Industrial Complex*, 1, 60-65. [in Ukrainian].
19. Hrytsaienko, M. I. (2021). Investments in social capital as a tool for implementing corporate social responsibility. *Socially competent management of corporations in a behavioral economy: Collection of scientific papers*. Podhájska: European institute of further education, 187-188 [in Slovakia].

~ ЕКОНОМІКА ТУРИЗМУ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА ~

УДК 658.153:005.5

DOI:10.32680/2409-9260-2021-7-8-284-285-143-149

ANALYSIS OF THE MARKET OF ITALIAN TOURIST SERVICES AS A FACTOR OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT BEFORE AND DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Tereshchuk Oksana, Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor of Tourism and Hospitality, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
e-mail: t.oksana777@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8131-1270>

Lysiuk Tetiana, Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor of Tourism and Hospitality, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
e-mail: tetiana.0602@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-1629-9652>

Drobetska Vlada, 5 year Student of the Faculty of Geography, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
e-mail: drobetska_vlada@ukr.net
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4390-4777>

Анотація. *Purpose.* The purpose of this study is to analyze the current issue, namely the situation in the Italian tourism industry, as a lever for the development of society and economy before and during the COVID-19 pandemic and the leader among European countries in tourism development. *Method.* This article uses the methods of analysis, synthesis, comparison and systematization to make theoretical generalizations. Use the logical generalization method and the systematic method to draw conclusions. *Results.* The article found that due to the spread of the coronavirus, the Italian tourism industry is facing what may be the most serious crisis in the history of the world economy. It is said that during the pandemic caused by COVID-19, it was tourism that suffered the most, due to limited measures inviting the state to relocate citizens, quarantine, and ban the air transportation of others.

Practical importance. Practical suggestions to solve the crisis and put them into practice will reduce the negative impact of the pandemic on the Italian economy and tourism economy.

Ключові слова: *tourism; tourism industry; business; economy; crisis; COVID-19.*

АНАЛІЗ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ІТАЛІЇ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА ТА ЕКОНОМІКИ ДО ТА ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

Терещук О. С., кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму та готельного господарства, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
e-mail: t.oksana777@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8131-1270>

Лисиук Т. В., кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму та готельного господарства, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
e-mail: tetiana.0602@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-1629-9652>

Дробецька В. С., студент 5 курсу географічного факультету, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
e-mail: drobetska_vlada@ukr.net
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4390-4777>

Abstract. *ТМета.* Метою даного дослідження є аналіз поточної проблеми, а саме ситуації в італійській туристичній галузі, як важеля розвитку суспільства та економіки до та під час пандемії COVID-19 та лідера серед європейських країн у розвитку туризму. *Методика.* У статті використано методи теоретичного узагальнення із використанням елементів аналізу, синтезу, порівняння і систематизації. Для формування висновків застосовано метод логічного узагальнення та системного підходу. *Результати.* У статті з'ясовано, що у зв'язку із поширенням коронавірусу туристична індустрія Італії постала перед кризою, яка може виявитися найгіршою в історії світової економіки. Указано, що під час пандемії, спричиненої COVID-19, саме туризм постраждав найбільше, зокрема через обмежувальні заходи, які запроваджують

держави на пересування громадян, карантин, заборону авіап перевезень тощо. Тому, оцінивши сьогоденний стан туризму, з'ясовано, що іноземні потоки в країну постраждали найбільше, адже Італія значною мірою залежить від Європи, з якої надходить 79% туристів. Загальний обсяг перевезень в країні порівняно з аналогічним періодом 2019 року, впаав на 93%, що є одним із найгірших результатів на континенті за даними Євроконтролю. Особливого краху зазнали круїзи, а розміщення та туризм ризикують втратити 30-35% обороту за базовим сценарієм та 60-70% за песимістичним, що ми бачимо на січень місяць 2021 року. Наукова новизна. Наукова новизна дослідження полягає у тому, що у статті виявлено вплив та підсумовано наслідки пандемії COVID-19 для туристичної економіки Італії як провідної туристичної країни Європи, яка триває до цього моменту, і сформовано перелік заходів для якомога швидшого відновлення туристичних потоків до та з країни, для подальшого відновлення національної економіки загалом. Практична значимість. Надано практичні рекомендації щодо поступового виходу з кризи, упровадження яких дасть змогу зменшити рівень негативного впливу наслідків пандемії на економіку туристичної галузі Італії.

Keywords: туризм; туристична індустрія; бізнес; пандемія; економіка; криза, COVID-19.

JEL Classification: Z320

Formulation of the problem. The scale of the COVID-19 pandemic has led the world scientific community to acknowledge that they were unprepared for such a rapid and active development of the disease when a UNWTO press release of March 6, 2020 estimated that the pandemic would reduce the number of tourists by 1-3% (compared to 2019), rather than the projected growth of 3-4%. Three weeks later, on March 26, a press release updated this estimate to 20-30% of losses on international arrivals.

The pandemic has caused one of the main problems of today, especially for the service sector and tourism, precisely because of its unpreparedness for it. Italy, as one of the leaders in tourism arrivals in Europe, where tourism as a sector of the economy accounted for 13% of GDP in 2019, was one of the first to face the impact of the pandemic and suffered devastating consequences that returned the country's tourism to the 1990s. Italy's tourism resumption time can take 3 to 5 years. But the Italian government, like other countries, world tourism communities, tourism organizations, scientists, local governments and ordinary citizens, is looking for a way out of today's situation, which has put tourism in decline, to get out of the pandemic as soon as possible with minimal consequences for the industry. Society and the economy as a whole. And the pandemic itself, caused by the SARS-CoV-2 virus, is forcing the Italian government to look at the development of tourism in a different way, given the further development of the tourism industry in the country.

Analysis of recent research and publications. To date, a large number of scientists have conducted a number of studies of the tourism business in crisis circumstances, because it requires a systematic scientific analysis of various components of tourism, generalization of world and national experience in overcoming crises, namely the following leading domestic scientists in tourism: I. Smal, O. Beidyk, T. Tkachenko, M. Malska and foreign scientists - Gozgor and Ongan (2017), Demir and Ersan (2018), Sharma (2019), Uzuner, Chisadza (2020), as well as the study is based on analytical, statistical materials UNWTO, WTTC.

Separation of previously unsolved parts of the overall problem. Unsolved previous parts of the problem are the indicators of the functioning of the Italian tourism industry in recent years and their comparison with indicators during the SARS-CoV-2 virus: cooperation and the importance of tourism as a sector of the economy in the country's GDP; number of external and internal tourist flows; the main tourist and recreational base of Italy; conjuncture of the local tourist market, its orientation on the international arena.

The aim of the study. The purpose of this study is to analyze the current issue, namely the situation in the Italian tourism industry, as a lever for the development of society and economy before and during the COVID-19 pandemic and the leader among European countries in tourism development.

Presenting main material. Reaching the 21st century, mankind has established a mechanism for travel to all countries of the world, because now they are closely connected with each other. Tourism has become one of the most dynamic sectors of the world economy. Today it is an important area of socio-economic life of many countries and regions of the world. The modern tourism industry occupies an important place in international economic relations and influences the development of the economy of individual countries and the world economy as a whole.

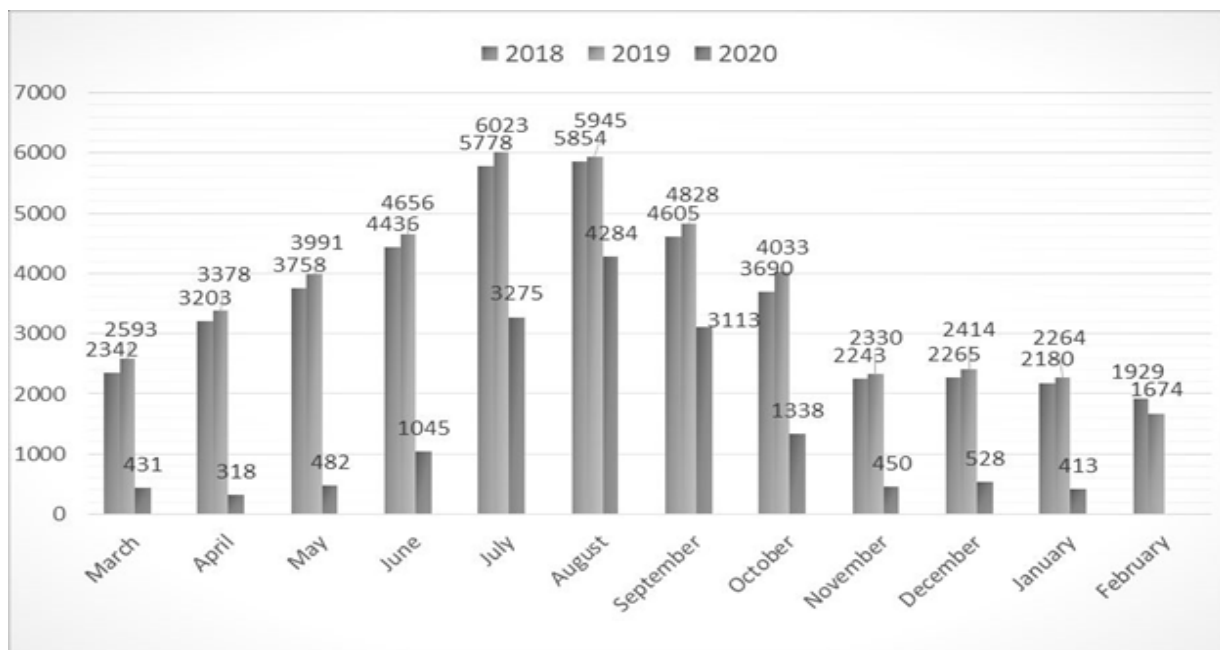
For some countries, tourism is key in the economy. For Italy, tourism is one of the most important economic sectors, an important factor in the export potential of the Italian economy, an important area of employment, a source long-term development, tourism in Italy, in 2019, accounts for 13% of the country's GDP.

International demand for Italy as a tourist destination has been and remains very high. Over

the last century of development of the Italian tourism industry, the country has become one of the leading tourism centers in the world. In 2019, before the COVID-19 pandemic, more than 36% of tourist visits to the Mediterranean basin were in Italy.

The last decade has marked a clear trend: domestic tourism has been severely affected by the economic crisis, so much so that flows have been steadily declining from 2008 to 2014 and only recovering from 2015; on the other hand, inbound tourism showed a much better trend with growth and stable rates so much that it recorded + 34% in 2008. These data clearly illustrate the importance of the international sector to Italy now: since 2017, foreigners have accounted for more than 50% (50.5%) of the total number of tourists. [3].

Revenues from tourism in Italy, due to the rapid spread of COVID-19 worldwide, in January 2021 decreased to 413 million euros, for comparison, in January 2019, revenues from tourism in Italy amounted to 2180 million euros; and at the peak of the tourist season - July 2020, revenues from tourism amounted to 3275 million euros, and the same month in 2018 amounted to 5478 million euros, and the peak fell in 2019, when revenues from tourism reached 6023 million euros. (figure 1.1).

Source: Tradingeconomics.com/Banca D'Italia 2020. Figure 1.1. Revenues from tourism in Italy from 2018-2021, (million euros)

Hence, the tourist industry of Italy in general is a complex system, which includes the actual tourist product (service, tour); consumers of tourist products and related services; objects of the tourist industry - companies that create and distribute the tour product (tour operators, travel agents), institutions and enterprises that provide accommodation, food, transportation; state bodies of management of tourist branch, educational and scientific establishments. In addition, with the development and complexity of the tourism organization process, matters involving trading companies, insurance companies, banks, and communication companies are also involved.

Typical related subjects of the Italian tourism industry are advertising and information companies, visa organizations, souvenir businesses, sporting goods and leisure goods, entertainment industry, companies selling tourist clothing, photography, etc. [5]. An important role in the development of international tourism in the country is played by the National Tourism Administration, which has a wide network of offices abroad. In some countries, it operates through the state-owned airline Alitalia and other firms. This department studies the situation in the international tourism market, conducting advertising campaigns and increasing the flow of tourists from abroad to the country. International tourism in Italy is an industry that unites a significant number of enterprises, institutions, and organizations of the world economy, has a multibillion-dollar annual turnover and for some countries is the main area of economic activity. The economy of the highly developed countries of the world to some extent depends on tourism. In Italy, revenues from foreign tourism increase the balance of payments by 120-130%.

If we analyze the tourist and recreational resources, Italy has a rich high-quality natural and cultural-historical resources with a predominance of mountains, lakes and cultural values, which are concentrated in the north and widely known worldwide, as evidenced by the largest number of World Heritage sites. UNESCO constitutes a unique base for the development of tourism.

There are 49 sites in the country (45 cultural and 4 natural), which are included in the World Heritage List, which has a total of 981 sites. There are 24 national parks, numerous regional parks, marine areas, state reservoirs and wetlands in Italy. Various protected areas make up 10% of the country's area and their number is constantly growing, which contributes to the preservation of natural heritage [6].

Italian cities have world-famous tourist centers. Many of them have existed since ancient Rome, were the capitals of medieval principalities and are now a treasure trove of works of art, historical and architectural monuments. Amongst them are Bologna, Padua, Parma, Pisa, Ravenna and many others. The main area of foreign tourism is the northeast, especially the regions of Trentino-Alto Adige and Veneto, as well as Central Italy (Rome, Florence, Venice). The capital of Italy, Rome, is one of the most visited cities in the world (7-10 million tourists a year), and the Roman Colosseum with 4 million visitors a year is the most visited a tourist destination in the world. Religious tourism also thrives here, thanks to the Vatican's location within Rome.

It is worth mentioning that one of the main branches of the tourism industry is the hotel industry or hotel industry. At the end of the 20th century, the European Community began to implement a costly project to develop tourism infrastructure in Medjogiorno, southern Italy, at a total cost of 34.9 million Euros. This fact, in turn, contributed to the creation of 65 thousand additional hotel rooms. In Italy, hotels are divided into categories determined by the number of stars: from one to five "luxury" stars. Other tourist accommodation establishments create a network of additional facilities, including campsites, tourist villages, holiday homes, youth homes, private apartments, alpine shelters, and more.

The most famous hotel chains and businesses in Italy: Intercontinental De La Ville Rome (Intercontinental Hotels & Resorts chain), St. George, Grand Hotel De La Minerve (Worldhotels hotel chain), The Gray (Sina Hotels hotel chain), The Westin Palace (Westin hotel chain).

Nearly 60 million tourists stay in all accommodation facilities in Italy every year, and usually 35% of them are foreigners. Most hotels in the country are concentrated in the Northeast. Italy offers accommodation both for demanding tourists who prefer full-time and luxury vacations with a full range of services, and for the economy tourism, which is unpretentious to the accommodation, and more price-orientated. If we take into account 2018, which can safely be called the year of the peak of tourism in Italy, the tourism authorities in Italy recorded 429 million bookings (nights) in official structures (hotels and non-hotels) with a growing trend, albeit restrained, from 2010 to the present [3].

The main suppliers of tourists to Italy are: Germany, France, Austria and Switzerland, rarely from the United States. Tourists from Germany occupy leading positions not only in number but also in length of stay. In 2018, Italy was one of the five European countries in terms of the number of foreign tourists with an attendance of 34.1 million [7]. And the Italians themselves prefer European countries, especially France. Demand for travel to North America, Asia and the Caribbean has recently increased. As a result of a significant increase in outbound tourism, Italy is now ranked 5th in the world in the cost of tourists abroad. Compared to other leading European countries in tourism, Italy is considered a younger destination, but the huge influx of tourists already has negative consequences for the country. Many beaches are polluted, there is a threat to the preservation of works of art.

The tourist product offered by Italy is owing to the presence of the above-mentioned rich resources, the country has a favorable geographical position at the crossroads of trade routes between West and East, where the mountainous terrain - the Alps and the Apennines. The Aosta Valley is sandwiched in the northwestern corner of Italy, bordering France, Switzerland, and the Piedmont region. This region - known for its natural landscape - is ideal for nature travelers. This contributed to the development of fashionable ski resorts, which in their popularity among tourists are not inferior to the Austrian and Swiss, attract fans of climbing, caving, rafting. The most popular are Val Gardena, Val di Fassa, Alta Badia, Arabba and others.

Lombardy is a Lake District in Italy, located in northern Italy. The region is known for its metropolitan atmosphere and incomparable lake district. It borders Switzerland and the Italian regions of Piedmont, Liguria, Emilia Romagna, Veneto and Trentino-Alto Adige, and Lombardy is the epicenter of nightlife, fashion, business and international affairs.

Milan - the Fashion Center of the world and the second largest city in Italy - is the capital of

the region and invites travelers to look into the cosmopolitan world, which is modern Italy.

Veneto Bordering Austria and four regions of Italy - Trentino-Alto Adige, Lombardy, Emilia-Romagna and Friuli-Venezia Giulia - Veneto offers sea and mountain landscapes, as well as art, architecture and fine wine. As one of the most developed regions of Italy, Veneto attracts more than 50 million tourists every year.

In the central part of Italy is the natural paradise of Abruzzo, which boasts everything from mountains to beaches to the vast countryside. Bordering the Marche, Lazio, Molise and the Adriatic Sea.

The Mediterranean climate, the presence of the Adriatic (in the east), Ionian (in the south), Mediterranean, Tyrrhenian and Ligurian (in the west) seas, a number of islands create the conditions for the successful development of beach tourism. The small islands of the Gulf of Naples, Capri and Ischia, live almost exclusively through tourism. Amongst the most famous and visited seaside resorts are Lido di Jesolo, Lignano, San Remo, Costa Viola, Amalfi, Maiori, Minori, Sorrento, Salerno and others. Medical tourism has become popular among tourists. Among the thermal resorts the most popular are Abano Terme, Cortina d'Ampezzo, Terme di Petriola, Montegrotto Terme, Ischia, Bormio and others. Ecotourism centers: Gran Paradiso, Stelvio, Circeo, Abruzzo [1].

It is worth mentioning the cooperation of Italy with Ukraine. Italy recognized Ukraine's independence on December 28, 1991, and diplomatic relations between the two countries were established on January 29, 1992. In 1993, Ukraine opened the Embassy of Ukraine in Italy in Rome. The Italian Embassy in Ukraine was opened by Italy in Kyiv. Since the establishment of diplomatic relations between Italy and Ukraine, there have been several visits by the President of Ukraine to Italy: in May 1995, November 2002, October 2008, November 2015 and February 2020. The leading role in representing Italy in the international tourism market belongs to the National management of tourism (Ente Nazionale Italiano a Il Turismo - ENIT), the main functions of which are advertising and information work, marketing research, coordination of international activities of local tourist administrations. If we draw a parallel cooperation between Italy and Ukraine, Ukraine is interested in learning from the experience of ENIT on the development of certain areas and regional aspects of national tourism in some provinces of Italy, presentation of tourism products in major provinces at international tourism salons and establishing cooperation between government and private tourism enterprises.

The year 2020 was marked by a deep and large-scale pandemic for the whole world, which radically affected not only Italian tourism, but also the world as a whole, virtually suspending it.

Assessing the tourist process in Italy, it is worth stopping and considering in more detail the current state of tourism in the country. Describing foreign flows in more detail, Italy is heavily dependent on Europe, which accounts for 79%. Flows in Europe (final estimate in 2019), of which more than half (54%) is due to the attractiveness of the regions of Northern Italy, have suffered the most from the COVID-19. Looking at the monthly travel flows, of course, the "hottest" periods for Italian tourism are the summer quarters (June-August), which account for about 50% of the total attendance per year. Given only the domestic market, the concentration of summer is even stronger, while flows between January and April bring the average monthly share of 5% to the total for the year (therefore, quite low) [3].

As for foreigners, the seasonal curve is slightly flatter in summer (about 45% of the total) than in the domestic market, and peaks in July (instead of August). The losses suffered by the tourism industry in Italy are large. With regard to air transport, a key sector for Italian tourism, in particular for long-distance transport, in the fourteenth week of 2020 (from March 30 to April 5) the total volume of traffic in the country compared to the same period in 2019 fell by 93%, which is one of the worst results on the continent according to Eurocontrol. This inevitable reduction in air and passenger traffic will have a direct impact on foreign tourism costs in Italy, in particular for those markets that could not reach Italy in any other way than by plane. Today, about 45 billion euros spent by foreigners in Italy, one third of non-European travelers: according to Eurocontrol, if the emergency with the coronavirus lasts a long time, in 2020, the country risks laying about 30% of entry costs to Italy without taking into account for changes in the behavior of other foreign tourists in the middle range, almost all of German, which, as noted above, now account for more than a quarter of incoming tourists [3].

The flight segments that have been particularly affected by the disaster will be hit harder by the already worsening crisis. Today, the sector is significant: approximately 32 million berths are available daily on cruise ships worldwide, of which 28% are in the Euro-Mediterranean area, second only to the Caribbean (34%). In addition, in terms of demand, they are one of the most successful

products of recent decades: in 2019, about 30 million passengers were transported, an increase of almost 250% compared to 1999, when there were less than 9 million cruise passengers. In the Mediterranean region, Italy plays a central role: among the 20 main ports for passenger traffic, eight - Italian (in order of relevance: Civitavecchia, Venice, Naples, Genoa, Savona, Livorno, Palermo and Bari). Civitavecchia, with 2.4 million passengers a year, is the second Mediterranean port after Barcelona.

The impact on culture and trade is the same. Let us not forget that by definition, tourism is an industry originally composed of housing, food, and transportation, which directly affects the entire culture and trade. For 100 euros spent by Italian and foreign tourists in Italy, more than a third goes to hospitality, 13 euros - to catering, 12 - to trade (for shopping), 7 - to air transportation, about 6 to other modes of transport (rail, sea, road), 4 to intermediary (travel agencies and tour operators) and more than 3 to cultural, sports and recreational services, 20 euros for other services that are not among the main and most important (insurance, general expenses or services) [3]. Thus, tourism has an impact that extends to many sectors of the Italian economy, which due to coronavirus may have a strong travel and holiday crisis, blocking the demand for small businesses such as tourism (according to UNWTO 80% are small and medium enterprises) risks becoming fatal, as activities that traditionally do not have great financial opportunities, for a long time withstand a sudden lack of demand, accommodation and tourism risk losing 30-35% of turnover in the baseline scenario and 60-70% in the pessimistic, which we see for the month of January 2021.

Then, in the near future, when the coronavirus will finally be defeated or at least under control, two goals will be outlined - on the one hand, "rescue," which the government is already working on at the moment to support business and prevent its closure, considering the blockade. The Italian system; on the other - "recovery". The government of the country faces many questions on how to coordinate the work of tourism authorities so as to return the indicators of 2018-2019 as soon as possible. Although it is now difficult to predict how and when the basic mechanisms of tourism will be restarted, we can still hypothesize some elements of the scenario that may characterize the restart phase of Italian tourism:

1. Health issues will be central, which means that it will probably be easier to travel to areas where the system does not pose a risk of infection and will be prepared to respond to emergencies or new possible outbreaks of the virus.
2. The so-called stay or localization restriction will be established.
3. Outbound tourism will dominate domestic tourism, which will contribute to less overcrowding in Italy, outdoor activities and relaxation tourism.
4. Individual trips (for couples and families) will resume faster, especially in the beginning, before group trips due to the probable need (or predisposition) it is necessary to maintain forms of social distancing.
5. The Internet will remain the main tool for booking tours under the influence of a pandemic.
6. Possible change in the seasonality of certain resorts.
7. It is likely that in the initial stages of tourism in Italy will be "poorer" and shorter than the terms of tourism in 2018-2019.
8. The recovery period is a fundamentally important issue: the faster it is, the lower will be the minimized risk of bankruptcy of companies in this sector, and the crisis can fuel organized crime [3].

Conclusion. Italy needs to adapt the supply of the national tourism product to the needs and demands of the changing and dynamic modern market and to create a favorable environment for tourism development. An important part of such an environment is new information technologies, in particular, the World Wide Web, which has radically changed the international tourism industry in 2020.

No less important problems that hinder the development of the tourism sector are the fragmentation and localization of Italy's tourism business by region due to the lack of effective centralized coordination; difficulties in attracting international investment, inability (and unwillingness) to develop new tourism offers; insufficient infrastructure; lack of well-trained staff; primarily due to a poorly established administrative system and excessive bureaucratization of the process.

For the rapid and effective restoration and development of tourism in Italy should equally promote all aspects of tourism development, namely: management, communications and promotion, sales channels, product range, hospitality, transport and infrastructure, training and skills, investment, regulatory framework.

Tourism experts are afraid to provide information on the prospects for further development of tourism, so now Italy and the world have to do everything possible to support what has accumulated

in previous years and not allow the pandemic to destroy tourism as an industry.

References

1. Alexandrova A.Y. (2002). International tourism. M.: [b.i.]. [in Ukrainian].
2. Afanasenko I.D. (1995). Tourism and economic reform. Proceedings of the Academy of Tourism, 1, 53-67. [in Ukrainian].
3. Coronavirus: what are the conditions for tourism in Italy? Retrieved from: <https://www.touringclub.it/>.
4. Sakaeva L.R., Bazarova L.V. (2014). The concepts of "tourism" and "tourist discourse" in the modern scientific paradigm. *Philological sciences. Questions of theory and practice*, 6 (36): in 2 parts Part I., 159-161. [in Ukrainian].
5. Shyka. G.P. (2010). Tourist characteristics of Italy. *Geography and Tourism*. (6-x ed.), 122-125. [in Ukrainian].
6. Smal I.V. (2010). Tourist resources of the world . Nizhyn: *Nizhyn Publishing House. State Mykola Gogol University*. [in Ukrainian].
7. Statistical Office of the European Union (2019), "Dynamics of tourist flows for the purpose of recreation and rest", Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat>.

Список літератури

1. Александрова А. Ю. Международный туризм. М.: [б.и.], 2002. 337.
2. Афанасенко И. Д. Туризм и реформирование экономики. Труды Академии туризма. 1995. № 1. 53–67 с.
3. Coronavirus: quali le conseguenze per il turismo in Italia? URL: <https://www.touringclub.it/>.
4. Сакаева Л. Р., Базарова Л. В. Понятия «туризм» и «туристический дискурс» в современной научной парадигме. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2014. № 6 (36). В 2-х ч. Ч. I. С. 159–161.
5. Щука Г. П. Туристська характеристика Італії. Географія та туризм. 2010. Вип. 6. С. 122-125.
6. Смаль І.В. (2010). Туристичні ресурси світу. Ніжин : Вид-во Ніжин. держ. ун-у імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с.
7. Statistical Office of the European Union (2019), "Dynamics of tourist flows for the purpose of recreation and rest". URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>.

~ МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ~

УДК 334.02:338.43

DOI:10.32680/2409-9260-2021-7-8-284-285-150-155

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОГО
СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Тарасевич Н. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: nvt4364@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2110-7320

Анотація. *Мета.* Метою дослідження є оцінювання міжнародної практики реалізації програм і заходів державної підтримки аграрного сектору економіки та визначення можливостей її використання в Україні. *Методика.* При написанні статті використовувався системно-аналітичний метод; метод порівняння - для визначення причин та ступеню впливу динамічних змін і відхилень; метод угруповань - для систематизації фактичних даних; метод табличного відображення аналітичних даних - для відображення аналітичної інформації. *Результати.* Проаналізовано програми розвитку галузей сільського господарства економічно розвинених країн. Визначено результати аграрної політики економічно розвинених країн в ході реалізації програм щодо державної підтримки сільського господарства. Виявлено змістовне наповнення механізму реалізації аграрної політики в розглянутих країнах, а також виділені ключові напрямки в складі державної підтримки сільськогосподарських виробників. *Практична значимість.* Практична значимість дослідження полягає у визначенні необхідності вдосконалення системи державної підтримки підприємств вітчизняного агропромислового комплексу з метою забезпечення національних інтересів, продовольчої безпеки, підвищення конкурентоспроможності, а також адаптації державної підтримки сільського господарства до міжнародних вимог і стандартів.

Ключові слова: міжнародний досвід, економіка, аграрний сектор, агропромисловий комплекс, державна підтримка, аграрна політика.

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF STATE SUPPORT OF THE
AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY

Tarasevych Nataliia, PhD in Economics, Associate professor of the Department of Banking, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: nvt4364@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2110-7320

Abstract. *Purpose.* The purpose of the article is to assess the international practice of implementing programs and measures of state support of the agricultural sector of the economy and identify opportunities for its use in Ukraine. *Method.* the system-analytical method was used; comparison method - to determine the causes and degree of impact of dynamic changes and deviations; grouping method - to systematize factual data; method of tabular display of analytical data - for displaying analytical information. *Results.* The role of the state in the regulation of agricultural and food markets has been determined. The definition of state financial support for the agricultural sector is given as an economic mechanism for regulating the income of agricultural producers, the structure of agricultural production, the agricultural market, intersectoral and inter-farm relations. The system of state support for the agricultural sector, including measures of direct and indirect regulation, is considered. The programs for the development of agricultural sectors of economically developed countries are analyzed: the USA and the European Union. The results of the agrarian policy of economically developed countries in the course of implementing programs of state support for agriculture have been determined. The substantive content of the mechanism for the implementation of agricultural policy in the countries under consideration is revealed, and the key areas in the structure of state support for agricultural producers are highlighted. *Practical importance.* The practical significance of the study is to determine the need to improve the system of state support of domestic agro-industrial complex in order to ensure national interests, food security, increase competitiveness, as well as adaptation of state support to agriculture to international requirements and standards.

Keywords: international experience, economy, agricultural sector, agro-industrial complex, state support, agricultural policy.

JEL Classification: F200, H190, O130, O570

Постановка проблеми. Державне регулювання та підтримка галузей агропромислового комплексу є пріоритетними напрямками економічної політики розвинених країн світу. Ефективність такої політики є важливим фактором благополуччя держави і основою сталого соціально-економічного розвитку. Актуальність дослідження пов'язана з необхідністю вдосконалення системи державної підтримки підприємств аграрного сектору вітчизняної економіки в умовах нових зовнішніх та внутрішніх ризиків, геополітичного тиску,

глобалізаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень. Вивченню теоретичних та методологічних засад функціонування аграрного бізнесу та регулюванню аграрної політики країн світу присвячено наукові праці відомих зарубіжних учених: Джон Х. Девіса, Рей А. Голдберга, К. Едвардса, С. Слівінські та ін. У вітчизняній економічній літературі проблеми функціонування аграрного сектору та міжнародний досвід відображені у працях І. В. Бурачек, Н. В. Михайленко [1], М. М. Олашина [2], К. М. Кірічок, А. Д. Кухарука [3], Н. В. Волошанюк [4], Т. Ю. Петрука, Д. К. Семенди, О. В. Семенди [5], Т. І. Сус [6], М. І. Хорунжий [7] та інших науковців.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Впровадження зарубіжного досвіду регулювання аграрного сектору економіки необхідно для стабілізації галузі сільськогосподарського виробництва, дозволяє використовувати сучасні технології, захищати вітчизняного товаровиробника на внутрішньому ринку, стимулювати експорт сільськогосподарської продукції, забезпечувати розвиток виробничої інфраструктури. Тому узагальнення та аналіз міжнародного досвіду необхідне для вдосконалення форм та інструментів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в Україні.

Мета дослідження. Метою дослідження є оцінювання міжнародної практики реалізації програм і заходів державної підтримки аграрного сектору економіки та визначення можливостей її використання в Україні.

Основний матеріал. Сучасні тенденції розвитку багатоукладної аграрної економіки зумовили пошук нових підходів, принципів, методів і форм управління для підвищення конкурентоспроможності та сталого розвитку вітчизняного агропромислового комплексу. Ринкові принципи господарювання сільськогосподарських товаровиробників потребують створення умов, що забезпечують безперервний, стабільний процес розширеного відтворення сільськогосподарської продукції, та вимагають наявності відповідних організаційно-економічних механізмів сталого розвитку агропромислового комплексу у країні. Тому наукова проблема пошуку ефективних форм та інструментів фінансової підтримки аграрного сектора економіки вимагає аналізу та використанню міжнародного досвіду та оцінки можливостей його адаптації в Україні.

Світовий досвід розвитку аграрного сектору економіки свідчить про зростання ролі держави в регулюванні сільськогосподарського і продовольчого ринків. В економічно розвинених країнах аграрний сектор розглядається як система, що повністю не здатна до саморегулювання, а фінансові ресурси, що виділяються на державну підтримку сільського господарства, - як компенсація втрат галузі в умовах нестабільності аграрних ринків.

Державна фінансова підтримка аграрного сектору - це економічний механізм регулювання доходів сільськогосподарських товаровиробників, структури сільськогосподарського виробництва, аграрного ринку, міжгалузевих і міжгосподарських відносин. Система державної підтримки аграрної галузі включає заходи прямого і непрямого регулювання. До методів прямої фінансової підтримки в зарубіжних країнах можна віднести:

- прямі державні компенсаційні платежі;
- платежі під збитки від стихійних лих;
- платежі під збитки, пов'язані з реорганізацією виробництва (виплати за скорочення посівних площ, вимушений забій худоби та ін.);
- субсидії в розрахунку на одиницю площі або поголів'я худоби;
- платежі у вигляді фінансування закупівлі ресурсів для виробництва (субсидії на придбання добрив, хімікатів і кормів);
- фінансування цільових програм і витрат на науково-дослідні роботи.

Інструменти прямої державної фінансової підтримки аграрного сектору використовуються практично у всіх економічно розвинених країнах, проте їх рівень і структура різні. Основною метою прямого фінансування є державне регулювання структури виробництва в сільському господарстві, а також підтримка виробників в районах з несприятливими кліматичними умовами. Найбільша частка прямих платежів в структурі витрат на підтримку аграрного сектору економіки спостерігається в Норвегії, Австралії, США і ЄС. В галузевому розрізі найбільша частка витрат припадає на рослинництво в США, Канаді, ЄС, на тваринництво - в Фінляндії, Норвегії, Швейцарії [3].

До методів непрямої підтримки аграрного сектору відносяться:

- цінове регулювання на ринку продукції сільського господарства і продовольства за допомогою підтримки внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію;
- пільгове фінансово-кредитне забезпечення;
- система пільгового оподаткування, квот і податків на експорт і імпорт продовольства;

- сільськогосподарське страхування.

Найбільш ефективною системою державної підтримки аграрного сектора є система США, де в 2020 році одна третина всіх сільськогосподарських підприємств отримала фінансові виплати в різних формах [8]. Система державної підтримки у США комплексна та різноспрямована.

Першим напрямом є пільгове кредитування. «Закон про сільськогосподарські позики», який був прийнятий у 1916 році, забезпечив формування кооперативних банків, що надають кредитні ресурси фермерським господарствам. На початок 2021 року розмір активів сільськогосподарської кредитної системи США, що забезпечується державою, перевищує 280 млрд.дол. [9].

Другим напрямом є страхування сільськогосподарських ризиків. Акцент в підтримці аграріїв в США сфокусований саме на страхуванні сільськогосподарських ризиків. Це передбачено «Законом про сільське господарство 2014», який скасував так звані «прямі антициклічні виплати».

В США існує кілька десятків різних програм захисту аграріїв. USDA пропонує фермерським господарствам більше шістдесяті різних варіантів прямої і непрямой допомоги, дванадцять з них визначені «Законом про сільське господарство 2018». При цьому 70% державної підтримки витрачається на програму SNAP - продовольчу підтримку населення [9].

Значна частина безпосередньої підтримки сільськогосподарських виробників спрямована на страхування врожаю та мінімізацію сільськогосподарських ризиків - близько 9% від загального бюджету державної підтримки. Наприклад, загалом на реалізацію сільськогосподарського закону 2014 року передбачено понад 900 млрд.дол., на реалізацію закону 2018 року - близько 430 млрд.дол. Дев'ять відсотків від цих сум - це більше 100 млрд.дол. [9].

В рамках державної підтримки агрострахування значно частина коштів витрачається на субсидування страхових платежів фермерів. В середньому держава оплачує 62% платежу. Субсидується страхування більш ніж 100 культур, основні серед них - кукурудза, соя і пшениця. Понад 70% коштів, що виділяються на підтримку страхування та мінімізацію ризиків, отримують фермерські господарства, які вирощують саме ці культури. Система страхування сільськогосподарських ризиків передбачає близько 80% - захист аграріїв від падіння доходу, 20% - від неврожаю.

Третім напрямом є функціонування антиризикових програм ARC та PLC, які спрямовані на мінімізацію втрат від неврожаю або низьких цін на продукцію. Програма ARC (Agriculture Risk Coverage - покриття сільськогосподарських ризиків) передбачає отримання аграріями субсидій, якщо їх дохід з одного акра падає нижче гарантованого рівня. Програма PLC (Price Loss Coverage - покриття цінових збитків) передбачає надання субсидії, якщо середні ціни на пшеницю, сою, кукурудзу та інші агрокультури падають нижче базових. Програми дозволяють фермерським господарствам покривати збитки в розмірі 85% від величини базового покриття.

Основними бенефіціарами державних дотацій в США є великі агрокомпанії. В рамках найбільших програм підтримки агровиробництва ARC і PLC 60% субсидій отримують 10% найбільш великих агровиробників. На частку 15% найбільш аграрних господарств припадає 85% державних дотацій [9].

Наступним напрямом державної підтримки є програми збереження (від родючості ґрунту до заповідних лісів), на які країна витрачає щорічно близько 5 млрд.дол. На субсидування дослідних програм в сільському господарстві - 3 млрд.дол., на просування експорту - більш 1 млрд.дол. [9].

У Європейському союзу існує двоступенева система субсидування сільського господарства. Частина коштів для підтримки аграрного сектору виділяється в рамках так званої Спільної аграрної політики ЄС з бюджету Євросоюзу. Щорічно серед країн Євросоюзу розподіляються сільськогосподарські субсидії майже на 60 млрд.євро (сукупний бюджет агропідтримки на 2015-2021 рр. - понад 370 млрд.євро).

Фінансові ресурси аграрному сектору надаються з двох фондів: Європейського фонду гарантування сільського господарства (EAGF) – переважно це прямі платежі фермерським господарствам, а також Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських районів (EAFRD). Крім того, частина коштів на підтримку аграрних виробників виділяється з національних бюджетів.

Форми державної підтримки сільського господарства в Європі, як і в інших регіонах

світу, не обмежені допомогою аграрному сектору. У країнах ЄС багато уваги приділяється екології, охорони навколишнього середовища та органічного землеробства [9].

Головною специфічною і найвідомішою формою підтримки фермерських господарств в Європі є погектарні виплати, на частку яких припадає до 80% від загального розміру підтримки сільгосподарських виробників. Погектарна підтримка введена в 2013 році на зміну прямим «товарним» виплатам - дотування виробництва конкретних товарів: зерна, молока та ін.

В сучасних умовах фермерські господарства отримують три види загальноєвропейських погектарних виплат: базові субсидії, субсидії за «екологізацію» і субсидії молодим фермерам. На субсидії за «екологізацію» прямує 30% від загального обсягу погектарної підтримки. Необхідно відмітити, що «екологізація» це не право, а обов'язок фермерів, які на п'яти відсотках орних земель зобов'язані застосовувати технології обробки землі щодо захисту навколишнього середовища. Норматив виплати субсидій молодим фермерам - 7%, іншу частину складають базові субсидії.

Крім цього, фермерським господарствам за рахунок бюджету розвитку сільських територій виплачуються доплати за ведення агробізнесу в несприятливих умовах.

Більшу частину погектарної виплат в країнах Європи отримують великі фермери: 80% виплат припадає на частку 20% найбільш великих підприємств. Крім того, виплати нерівномірно розподілені географічно[9].

В Україні діє комплексна система державної підтримки виробників агропромислового комплексу. В сучасних умовах існують п'ять основних напрямків державної підтримки агропромислової галузі економіки з загальним бюджетом в 4 млрд. грн. [10]:

- часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва;
- фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів;
- фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства;
- фінансова підтримка розвитку фермерських господарств;
- державна підтримка розвитку тваринництва і переробки сільськогосподарської продукції.

Основні діючі програми призначені для забезпечення стабільності та передбачуваності державної підтримки сучасного агропромислового комплексу України. Крім основних програм підтримки, передбачається ряд нових програм з бюджетом в 500 млн. грн. [10]:

- державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції, компенсація втрат посівів в Одеській області;
- державна підтримка зрошення;
- підтримка органічного виробництва;
- державна підтримка розвитку картоплярства, нішеві культури.

Верховної Раді України 5 листопада 2020 року був прийнятий Закон «Про внесення змін до Закону України» Про державну підтримку сільського господарства України »та інших законів України щодо функціонування Державного аграрного реєстру і вдосконалення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції» № 985-ІХ. Документ спрямований на створення єдиної державної інформаційної системи, що містить відомості про виробників сільськогосподарської продукції, їх майнових, земельних, екологічних, трудових, фінансово-кредитних та інших прав для адміністрування державної підтримки (Державний аграрний реєстр).

Також закон розширює коло потенційних отримувачів державної підтримки. Зокрема, передбачається можливість підтримки підприємств, які займаються аквакультурою, ведуть органічне виробництво, використовують зрошення, вирощують овочі, плоди і ягоди. Крім того, вводиться можливість підтримки виробників, які постраждали в результаті надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру [11].

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження можна зробити висновок, що порівняльна оцінка тенденцій у державній аграрній політиці країн світу сприяє використанню їх досвіду з метою адаптації державної підтримки вітчизняного агропромислового комплексу до міжнародних вимог і стандартів. В Україні державна підтримка аграрного сектора повинна бути спрямована на реалізацію наступних цілей і напрямків: забезпечення високої ефективності виробництва; розвиток сільських територій; продовольчу підтримка найменш забезпечених сімей; забезпечення продовольчої безпеки шляхом всебічної перевірки якості продуктів харчування; охорону навколишнього середовища; розробку і реалізацію

програм в області маркетингу та регулювання; розвиток науки і освіти шляхом проведення досліджень в галузі агропромислового комплексу. В сучасних умовах господарювання необхідно також налагодити та забезпечити системний моніторинг поточного зовнішнього (аналіз зарубіжного досвіду державної підтримки сільського господарства) і внутрішнього (анкетування, інтерв'ювання, фронтальне опитування фахівців, експертна оцінка) середовища господарювання вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників для оперативного коректування аграрної політики держави. Генеральна мета адаптації діючої системи державної підтримки сільського господарства до світових стандартів полягає не стільки в забезпеченні механічного відповідності прийнятим міжнародним зобов'язанням, скільки в недопущенні скорочення поточного рівня державної підтримки та якісному розширенні задіяного інструментарію. Сучасні реалії та побажання виробників аграрного сектору створюють умови для запровадження нових інноваційних програм, які забезпечитимуть позитивний ефект для економіки України, будуть користуватися попитом серед аграріїв у зв'язку з відкриттям ринку землі.

Список літератури

1. Бурачек І. В., Михайленко Н. В. Сучасний стан та перспективні напрями розвитку сільського господарства в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 21. С. 134–137. URL: <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/27.pdf> (дата звернення: 21.05.2021).
2. Олашин М. М. Аналіз окремих нормативно-правових актів, що забезпечують функціонування аграрного сектору економіки України. *Аграрна економіка*. 2018. Т. 11. № 1–2. С. 23–28.
3. Кірічок К. М., Кухарук А. Д. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності агропромислового комплексу України. *Актуальні проблеми економіки та управління*. 2019. № 13. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/29375/1/2019-13_1-11.pdf (дата звернення: 23.05.2021).
4. Волошанюк Н. В., Сьомка А. К. Аграрний сектор України: тенденції, суб'єкти, перспективи реформування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2017. Вип. 13. Ч. 1. С. 45–49. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15773/1/АГРАРНИЙ%20СЕКТОР%20УКРАЇНИ.pdf> (дата звернення: 25.05.2021).
5. Семенда Д. К., Семенда О. В., Петрук Т. Ю. Економічні аспекти функціонування сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2018. № 10. С. 106–116. doi: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201810106>.
6. Сус Т.Й. Фінансова підтримка екологічного сільгоспвиробництва в країнах Європейського Союзу. *Економіка АПК*. 2013. № 10. С. 59–64.
7. Хорунжий М.Й. Завдання національної аграрної політики на сучасному етапі. *Економіка АПК*. 2014. № 2. С. 22–28.
8. Офіційний веб-сайт Служби економічних досліджень Міністерства сільського господарства США. URL: <http://www.ers.usda.gov> (дата звернення: 03.06.2021).
9. Міжнародний огляд державних дотацій аграріям. URL: <http://www.ers.usda.gov> (дата звернення: 10.06.2021).
10. Держпідтримка АПК 2020-2021: попередні результати підтримки аграріїв України. URL: <https://smebanking.news/ru/29911-agrarii-ukrainy-poluchili-bolee-25-mln-kompensacij-za-priobretennuyu-texniku/> (дата звернення: 15.06.2021).
11. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державного аграрного реєстру та удосконалення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції: Закон України від 05.11.2020 р. № 985-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/985-20>.

References

1. Burachek, I. V. & Mykhajlenko, N. V. (2018). The current country and promising direct development of the Silskoy state dignity in Ukraine. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, 21, 134–137. Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/27.pdf> [in Ukrainian].
2. Olashyn, M. M. (2018). Analysis of the regulations and legal acts to ensure the functioning of the agrarian sector of the Ukrainian economy. *Ahrarna ekonomika*, 11 (1–2), 23–28 [in Ukrainian].
3. Kirichok, K. M. & Kukharuk, A. D. (2019). Analysis of the economic efficiency of the agro-industrial complex of Ukraine. *Aktual'ni problemy ekonomiky ta upravlinnia*, 13. Retrieved from

https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/29375/1/2019-13_1-11.pdf [in Ukrainian].

4. Voloshaniuk, N. V. & S'omka, A. K. (2017). Agrarian sector of Ukraine: tendencies, sub'kti, prospects of reform. *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriiia «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo»*, 13 (1), 45–49. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15773/1/AHRARNYJ%20SEKTOR%20UKRAYNY.pdf> [in Ukrainian].

5. Semenda, D. K. & Semenda, O. V. & Petruk, T. Yu. (2018). The economic aspects of the function of the agricultural enterprises. *Ekonomika APK*, 10, 106–116. doi: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201810106> [in Ukrainian].

6. Sus, T.J. (2013). Financial support of the ecologic agricultural laboratory in the territories of the European Union. *Ekonomika APK*, 10, 59-64 [in Ukrainian].

7. Khorunzhyj, M.J. (2014). Head of the national agrarian policy at the current stage. *Ekonomika APK*, 2, 22-28 [in Ukrainian].

8. Service of Economics Advocates of the Ministry of the Silk State of the United States. Official web-site. Retrieved from <http://www.ers.usda.gov> (accessed June 03, 2021).

9. International survey of state donations to agrarians. Retrieved from <http://www.ers.usda.gov> (accessed June 10, 2021).

10. State support of agro-industrial complex 2020-2021: preliminary results of support of agrarians of Ukraine. Retrieved from <https://smebanking.news/ua/29911-agrarii-ukrainy-poluchili-bolee-25-mln-kompensacij-za-priobretennuyu-texniku/> (accessed June 15, 2021).

11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). About modification of some laws of Ukraine concerning functioning of the State Agrarian Register and improving state support for producers agricultural products (Act No. 985-IX, November 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/985-20> [in Ukrainian].

~ АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ ~

УДК 657.633:005.71_022.51

DOI:10.32680/2409-9260-2021-7-8-284-285-156-165

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА СИСТЕМИ
ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ: ПРОБЛЕМНІ
АСПЕКТИ ТА НАПРЯМКИ ВИРІШЕННЯ**

Черкашина Т. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: cherkashina_tv_oneu@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-0078-8526

Іваннікова О. В. аспірантка кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: buh24-7@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-5983-892X

***Анотація.** Створення ефективної системи внутрішнього контролю на малих підприємствах з певним рівнем доходу та найменшою кількістю зайнятих працівників є необхідним для ведення успішного бізнесу. Метою дослідження є проблемних аспектів системи бухгалтерського обліку як основної складової системи внутрішнього контролю на підприємстві та висвітлення напрямків вирішення цих проблем. Методика дослідження. Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet. При проведенні дослідження були використані наукові методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення. Результати. У статті досліджено результати тестування системи бухгалтерського обліку, як основної складової системи внутрішнього контролю на малих підприємствах Одеської області. За результатами проведеного дослідження сформульовано типові помилки, які проаналізовано з метою недопущення у подальшому в бухгалтерському обліку підприємств. Проаналізовано недоліки, щодо ведення обліку малих підприємств, обґрунтовано нагальну необхідність встановлення ефективного внутрішнього контролю на всіх підприємствах, що досліджувалися. Практична значимість. У статті узагальнено результати дослідження, розроблено тест якості ведення бухгалтерського обліку як основного елементу системи внутрішнього контролю. При побудові тесту враховувалися як практичні аспекти контролю документообігу, так і елементи кадрової політики щодо бухгалтерів. Розроблений тест було апробовано на десятих підприємствах харчової промисловості Одеської області. У статті проаналізовано результати дослідження, що свідчить про край незадовільний стан бухгалтерського обліку та неефективну систему внутрішнього контролю. Запропоновано, налагодження облікової системи підприємства, проводити у комплексі з аналізом інших складових системи внутрішнього контролю: організаційної структури підприємства та специфічних контрольних процедур. У статті розкрито практичну важливість внутрішнього контролю та розроблено універсальну схему виявлення недоліків системи обліку на малих підприємствах.*

***Ключові слова:** внутрішній контроль, мале підприємство, тестування системи бухгалтерського обліку, оцінка тестування обліку.*

**ACCOUNTING THE MAIN COMPONENT OF THE INTERNAL CONTROL
SYSTEM IN THE ENTERPRISE: PROBLEM ASPECTS AND DIRECTION
AREAS**

Cherkashyna Tetyana, PhD (Economics), Associate Professor at the Department of Accounting and audit, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: cherkashina_tv_oneu@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-0078-8526

Ivannikova Olena, PhD Student at the Department of Accounting and audit, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: buh24-7@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-5983-892X

***Abstract.** Creating an effective system of internal control in small businesses with a certain level of income and the least number of employees is necessary to run a successful business. Purpose. The purpose of the work is to study the problematic aspects of the accounting system as the main component of the internal control system at the enterprise and highlight areas for solving these problems. Method. The methodological and informational basis of the work is scientific works, materials of periodicals, Internet resources. Scientific methods of analysis, synthesis, comparison and generalization were used in the study. Results. The article*

examines the results of testing the accounting system as the main component of the internal control system in small enterprises of Odessa region. According to the results of the study, typical errors were formulated, which were analyzed in order to prevent further in the accounting of enterprises. The shortcomings in keeping records of small enterprises are analyzed, the urgent need to establish effective internal control at all enterprises under study is substantiated. Scientific novelty. The article summarizes the results of the study, developed a test of the quality of accounting as a key element of the internal control system. The construction of the test took into account both the practical aspects of document control and elements of personnel policy for accountants. The developed test was tested at ten small enterprises of the food industry of Odessa region. The article analyzes the results of the study, which indicates an extremely unsatisfactory state of accounting and inefficient internal control system. It is proposed to set up the accounting system of the enterprise in combination with the analysis of other components of the internal control system: the organizational structure of the enterprise and specific control procedures. The article reveals the practical importance of internal control and developed a universal scheme for identifying the shortcomings of the accounting system in small businesses.

Keywords: internal control, small business, accounting system testing, testing evaluation accounting.

JEL Classification: M210, M420

Постановка проблеми. Особливостями системи внутрішнього контролю на малому підприємстві, на відміну від холдингів, корпорацій та просто великих фірм, є обмеженість фінансових та людських ресурсів для забезпечення її ефективного функціонування. Досить часто система внутрішнього контролю як організаційний самостійний елемент відсутня взагалі на підприємстві. Керівники малих підприємств починають розуміти важливість внутрішнього контролю після настання негативних фінансових наслідків, що були спричинені його відсутністю. У проведених дослідженнях, ми хотіли акцентувати увагу бухгалтерів-практиків на найбільш розповсюджених помилках ведення обліку, що були виявлені нами під час проведення тестування системи бухгалтерського обліку малих підприємств Одеської області.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми контролю в системі управління знайшли відображення у працях вітчизняних науковців таких як: А. О. Баранова, А. М. Герасимович, Н. О. Бугай, С. В. Гришук, В. В. Зянько, А. І. Кашперська, С. П. Ковальчук, Я. І. Мулик, І. В. Новик, А. М. Штангрет, Л. М. Янчева [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10].

Вітчизняні науковці однак в тому, що проблема створення ефективно функціонуючої системи внутрішнього контролю на більшості підприємств далека від вирішення. Погоджуємось із висновками досліджень І. В. Новик, що підприємства, які мають недоліки в організації системи внутрішнього контролю, несуть серйозні фінансові втрати, а підприємства, які приділяють серйозну увагу внутрішньому контролю, мають кращий результат і у виробничо-господарській, і у фінансовій діяльності [1, с. 192].

Науковцем С. В. Гришук було проведено систематизацію основних наукових підходів до визначення сутності поняття внутрішньогосподарського контролю на підприємствах і це дало змогу розробити та представити трактування сутності внутрішньогосподарського контролю – це форма контролю забезпечення ефективності господарювання на загальному рівні за основними напрямками діяльності підприємства, ефективності використання ресурсів та виконання зобов'язань, здійснювана на рівні керівництва (власників), їх уповноважених осіб [2, с. 153].

Д. е. н., професор А. М. Штангрет і к.е.н М. М. Караїм М.М. у своїх дослідженнях визначили місце та обґрунтування пріоритетних завдань внутрішньогосподарського контролю в системі економічної безпеки підприємства. Автори зазначають, що своєчасне та ефективне реагування на зміну рівня економічної безпеки під впливом внутрішніх загроз можливе шляхом організації на підприємстві внутрішнього контролю [3, с. 235].

Заслужовує на увагу твердження авторів, що на малих підприємствах первинну інформацію повинен готувати головний бухгалтер або його заступник, але вона повинна бути структурованою, з чіткою періодичністю подання та прив'язана до показників, які дають можливість ідентифікувати появу внутрішньої загрози на ранніх етапах розвитку. Зважаючи на це, персонал спеціалізованого підрозділу чи особа, яка здійснює внутрішній контроль, є суб'єктом економічної безпеки підприємства [3, с. 236].

За твердженням авторів, внутрішньогосподарський контроль є складовою частиною комплексної системи економічної безпеки, оскільки ця інформація є основою для визначення, ідентифікації, а отже, розроблення захисних заходів та контролю за їх реалізацією щодо внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства [3, с. 236].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання організації системи внутрішнього контролю активно дискутуються науковцями [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10], зокрема, в дослідженнях проблемних питань внутрішнього контролю розкрито основні аспекти внутрішнього контролю. Проте деякі проблеми не вирішені й досі, багато аспектів мають дискусійний характер. Одним з таких питань, на наш погляд, є створення ефективної системи внутрішнього контролю на малих підприємствах з будь-якими рівнем доходу та найменшою кількістю зайнятих працівників. Адже, як показує практика, саме на таких

невеликих підприємствах будь-яка форма контролю часто відсутня взагалі.

Мета дослідження. Метою статті є розкрити практичну важливість внутрішнього контролю на малих підприємствах і розробити універсальну схему виявлення недоліків системи внутрішнього контролю.

Основний матеріал. Внутрішньогосподарський контроль – один із найважливіших елементів системи управління сучасним підприємством. Внутрішньогосподарський контроль наявний на всіх стадіях і протягом усього часу існування підприємства. Система внутрішньогосподарського контролю є важливим елементом загальної структури управління будь-яким підприємством. Аналіз роботи діючих служб внутрішньогосподарського контролю засвідчує, що використовувані ними методи й процедури не забезпечують належний контроль за діяльністю осіб, які розпоряджаються отриманими коштами, та надійний захист майнових інтересів власників [4, с. 8-9].

У своїх дослідженнях Янчева Л. М., Баранова А. О., Кашперська А. І. виділяють як частини існуючого контролю і відносно самостійні частини внутрішнього контролю: адміністративний і економічний. Проте науковці зазначають і ми поділяємо їх думку про те, що існує галузь внутрішньогосподарського бухгалтерського контролю, у якій їх функції тісно пов'язані між собою та становлять єдине ціле [4, с. 9].

Підтримуємо думку науковців, що бухгалтерський контроль – одна з функцій бухгалтерського обліку і його роль полягає в дотриманні облікової політики; перевірці правильності, законності облікових процедур. До переліку об'єктів бухгалтерського контролю, науковці віднесли: визначення відповідності господарського процесу управлінським рішенням; контроль збереження фізичного та фінансового капіталу; оцінка рівня достовірності поданої керівництву інформації; визначення ефективності окремих операцій; виявлення центру відповідальності за ті чи інші події; попередження помилок і зловживань; виявлення невикористаних резервів [4, с. 10].

Економічна інформація, що формується на рахунках бухгалтерського обліку, має перевірятися (фільтруватися) шляхом здійснення попереднього, поточного та наступного контролю. Система бухгалтерського обліку кожного суб'єкта господарювання має бути відносно дешевою та гарантувати, що всі фінансово-господарські операції й процеси відображаються в обліку вчасно й належним чином наступного контролю. Основне призначення обліку – надання необхідної інформації, а контролю – зменшення інформаційного ризику та допомога керівництву підприємства та його філіям [4, с. 10].

Професор А. М. Герасимович запропонував новий інформаційний механізм - облік затрат за функціями, а не за статтями затрат і відповідно контроль за поведінкою затрат (попроцесний). На думку професора А. М. Герасимович - це зумовлено необхідністю контролювати не рівень витрачених ресурсів (матеріальних, трудових), а процеси, які споживають ці ресурси, ми підтримуємо думку науковця, що від поведінки процесів залежить обсяг спожитих ресурсів, а не навпаки. Основною формою планування поточних затрат є їх бюджетування. Тому, науковець вважає, що планування є першим, і одним із найважливіших етапів внутрішнього контролю підприємства [5, с. 23-24].

На наш погляд, найбільш універсальне, чітке визначення внутрішньогосподарського контролю у своїй науковій роботі надає Н. О. Бугай: «Внутрішньогосподарський контроль - це один з видів економічного контролю фінансово-господарської діяльності будь-якого підприємства різних форм власності й упорядкована система спостереження перевірки господарських операцій, збору й інтерпретації інформації про них з метою встановлення достовірності, об'єктивності, економічної і юридичної доцільності, реальності відображених або майбутніх господарських фактів і прийняття управлінських рішень щодо їх регулювання» [6].

Бухгалтерський облік і контроль мають тісний зв'язок, але необхідно виокремлювати відмінність їх функцій. Тому, що бухгалтерський облік безпосередньо не формує рішення, а є лише етапом підготовки щодо прийняття управлінських рішень. На відміну від обліку, контроль після проведеного аналізу облікових даних - формує можливі варіанти управлінських рішень, які сприяють підвищенню ефективності. Таким чином, підприємство має володіти ефективною системою бухгалтерського обліку, яка виступає одним із елементів системи внутрішньогосподарського контролю.

С. П. Ковальчук у своїх дослідженнях обґрунтувала два напрямки у внутрішньогосподарському контролі: ретроспективний та перспективний, і визначила ключові завдання в розрізі зазначених напрямків. Ретроспективний внутрішньогосподарський контроль спрямовується на перевірку відповідності управлінських рішень системи

менеджменту встановленим пріоритетам та стратегії розвитку підприємства [7, с. 10]. Прогресивний підхід до побудови системи внутрішньогосподарського контролю має передбачати акцентування уваги не стільки на ретроспективному, скільки на перспективному контролі. Система внутрішньогосподарського контролю в прийнятті управлінських рішень виступатиме інструментом для їх обґрунтування [7, с. 11].

На думку Я. І. Мулик, внутрішньогосподарський контроль – це система заходів підвищення діяльності суб'єкта господарювання, яка стосується внутрішніх процесів, які відбуваються на підприємстві, для надання внутрішнім користувачам інформації, яка буде використовуватися в прийнятті управлінських рішень [8, с. 153].

На нашу думку, вагомий внесок у дослідження щодо систематизації трактування сутності понять «внутрішньогосподарський контроль» та «внутрішній контроль», вніс науковець Грищук С. В. Внутрішнім контролем організації є система фінансового контролю збереження капіталу і внутрішньосистемного контролю стосовно досягнення встановлених цільових орієнтирів розвитку (стратегічних та оперативних) для забезпечення реалізації мети та виконання основних завдань функціонування. Внутрішньогосподарським контролем підприємства є комплекс контролю всіх або окремих господарських процесів, операцій щодо дотримання вимог законодавства стосовно фінансового обліку, складання звітності, відносин із власниками стосовно управління майном [9, с. 72].

Під час проведення наукового дослідження, нами було проведено тестування системи бухгалтерського обліку, як основної складової системи внутрішнього контролю на малих підприємствах харчової промисловості Одеської області. За результатами проведеного дослідження були виявлені типові помилки, що пропонуються для вивчення, з метою подальшого недопущення в бухгалтерському обліку підприємств. Виявлені недоліки, щодо ведення обліку у малих підприємствах свідчать про нагальну необхідність встановлення ефективного внутрішнього контролю на всіх підприємствах, що досліджувалися.

Виробниче підприємство, 25 працюючих, середньорічний дохід 15 млн. грн., форма обліку - журнально-ордерна (автоматизація обліку відсутня!), бухгалтерська служба представлена єдиним бухгалтером. Єдине джерело внутрішнього контролю – керівник, який багато часу проводить на виробництві і спілкується з клієнтами та постачальниками. При інвентаризації залишків на рахунках було виявлено сальдо у розмірі 75000 грн. на початок року на рахунку 714 «Дохід від операційної курсової різниці». Як виявилось, сальдо вже чотири роки є перехідним. Тобто, у фірми на рахунку дійсно є валюта, курсові різниці обліковуються, чому сальдо не переноситься на рахунок обліку фінансових результатів у кінці періоду, порушуючи усі принципи бухгалтерського обліку, невідомо. Наслідки для фірми, якби ця помилка була виявлена при податковій перевірці, неприємні – 25% штрафу, сплата самого податкового зобов'язання з податку на прибуток, нарахування пені за останні три роки, коригування нерозподіленого прибутку та подання уточнюючих декларацій. Позитивним для підприємства є те, що при самостійному виправленні помилки можна сплатити штраф у розмірі лише 5%.

Другий приклад дослідження, підприємство те, що зазначене вище, перевірка Державної служби України з питань праці. Помилка – не нарахування індексації 22 працівникам. Штраф – 10 мінімальних зарплат за кожне порушення (на 2020 рік ця сума становить: $4723 \times 10 = 47230$, за 22 працівників штраф складає 1039060,00 грн.). Відчутна сума витрат для будь-якого підприємства, особливо для того, що ми навели із реальної практики вище, для якого сума нарахованих штрафів складає 6% річного доходу. Як бачимо, робота бухгалтерської служби не може вважатися ефективною у такому випадку. Необхідно зазначити, що бухгалтер мав значний досвід роботи (понад 20 років!) та відрізнявся деякою прискіпливістю в документообігу (наприклад, на підприємстві регулярно велися журнали реєстрації довіреностей та вхідних/вихідних документів), проте значним та важливим моментам не приділено належної уваги. Безперечно, негативним фактором була одноосібність бухгалтерської служби, велика довіра керівника до бухгалтера та відсутність будь-якого зовнішнього контролю.

Наступний приклад досліджуваного підприємства, яке входило до складу холдингу, мало службу внутрішньої безпеки та внутрішнього контролю, вид діяльності – імпорту товарів. Коли виконавчий директор декілька днів не виходив на зв'язок, колеги почали турбуватися та звернулись до поліції по факту зникнення особи. Через кілька тижнів, обставини зникнення стали зрозумілими, коли отримали претензії від покупців через недовіз великих партій товару, але в обліку видатковій накладні були виписані, кредиторської заборгованості не обліковувалося. Внутрішнє службове розслідування прояснило ситуацію, на жаль,

запізно. Виконавчий директор, що працював на підприємстві майже рік, перебуваючи у злочинній змові з водієм, поступово вивіз товар на декілька мільйонів гривень у невідомому напрямку за документами, що виписувалися на реальних покупців на реальні замовлення. Помилкою і порушенням є те, що не було щоденного контролю за поверненням первинних документів від покупців. Проблемою багатьох підприємств є те, що щоденний контроль за документами складно організувати при роботі з великими фірмами, в яких візування документів проходить декілька етапів, і повернення документів «день у день» неможливе. На нашу думку, негативну роль у сприянні скоєнню цієї масштабної крадіжки відіграла система менеджменту та внутрішнього контролю. Тому, що контролю за рішеннями виконавчого директора не було, а також був відсутній регулярний контроль за своєчасним виконанням замовлень. Тобто, менеджер отримує замовлення від клієнта, про що стає відомо виконавчому директору. При наявності необхідного товару директор дає вказівку на підготовку документів на його вивіз (товари списуються з обліку), водій – співучасник злочину (який звільнився за власним бажанням, через кілька днів після зникнення директора) вивозить його у невідомому напрямку. Реальний клієнт товар не отримує тому, що клієнт не очікує товар в конкретний день, бо великі партії товару зазвичай не знаходяться на складі, їх очікують з-за кордону. Тому, час від отримання замовлення до отримання клієнтом товару займає від тижня до кількох місяців. Проте, якби така проста процедура, як бухгалтерська звірка з підписанням акту звірки, проводилася щомісяця, факт наявності таких відхилень в обліку виявили б своєчасно. Це допомогло би запобігти крадіжки і збитків підприємству. Наразі слідство триває. Наслідки для підприємства: окрім матеріальних збитків у розмірі викраденого товару, підприємство отримало претензії від покупців на повернення авансів (більшість товару поставляється на умовах часткової або повної передплати) та штрафи за несвоєчасне виконання зобов'язань з поставки товару, що були передбачені договорами. Окрім цього, нанесений збиток репутації підприємства.

Усі вище наведені ситуації дають можливість зрозуміти, що і неякісна система внутрішнього контролю, і її відсутність є однаково небезпечними для підприємства. Контроль, що проводиться лише формально чи не проводиться взагалі, не може забезпечити фірму від матеріальних втрат та втрачених переваг, бо надзвичайні ситуації завжди виникають у найбільш неочікуваний та недоречний момент. Отже, немає сумнівів, що внутрішній контроль вкрай необхідний будь-якому підприємству, незалежно від форми власності, організаційної структури, розміру, кількості працюючих.

Вважаємо, що ефективність внутрішнього контролю на підприємстві залежить від компетенції осіб, що його здійснюють. На нашу думку, для здійснення контролю працівником бухгалтерії необхідно дотримуватись таких умов: працівники бухгалтерії мають бути високого професійного рівня; вони мають бути компетентними щодо здійснення контролю, у відповідності до нормативних актів; їх права та обов'язки щодо контрольних функцій мають бути зазначені у посадових інструкціях; із зазначенням мотивації щодо здійснення додаткових обов'язків і особистої відповідальності за виконання контрольних функцій.

Проведені практичні дослідження свідчать проте, що виявлених недоліків і зловживання відбуваються на малих підприємствах через порушення методології ведення бухгалтерського обліку і, як наслідок, невиконання контрольних функцій бухгалтерами.

Перед побудовою системи внутрішнього контролю або перед її реорганізацією, важливо виявити слабкі місця та недоліки, яким слід приділити особливу увагу. У ході дослідження, нами було розроблено тест якості ведення бухгалтерського обліку як основного елементу системи внутрішнього контролю (табл. 1).

Таблиця 1

Тест системи бухгалтерського обліку малих підприємств

№ з/п	Зміст питання	Варіанти відповіді та їх оцінка
1	Чи затверджено на підприємстві графік документообігу та чи дотримуються його?	1. Не затверджено - 0 б. 2. Затверджено, але є відхилення від графіку - 2 б. 3. Графіка дотримуються – 5 б.
2	Скільки часу проходить від фактичного здійснення операції до її відображення в обліковій системі?	1. Більше 5 днів - 0 б. 2. 3-4 дні - 2 б. 3. До 2 днів - 5 б

3	Як забезпечується зберігання документів після закінчення облікового періоду?	1. Їх точно не викидають - 0б. 2. Зберігаються в ящиках у бухгалтерії - 2б 3. Зберігаються в архіві під замком- 5б.
4	Чи проводиться річний перерахунок ПДФО та ПДВ?	1 Так – 5б 2. Ні - 0б.
5	Як часто перевіряється фактична наявність первинних документів та правильність їх реквізитів?	1. Раз на рік - 0 2. Раз в квартал – 3б. 3. Раз на місяць – 5б.
6	Як часто підприємство штрафують за несвоєчасно подану звітність / сплату податків?	1. Раз на рік або рідше – 5б. 2. 2-3 рази на рік - 2б 3. Більше 3 разів – 0б.
7	Чи є система преміювання/ заохочення працівників бухгалтерії за результатами роботи за період (місяць, квартал)?	1 Так – 5б. 2. Ні - 0б.
8	Чи організовано регулярне інформаційне забезпечення професійною інформацією працівників бухгалтерії (періодика, інформаційні платформи)?	1 Так – 5б. 2. Ні - 0б.
9	Як часто працівники бухгалтерії проходять підвищення кваліфікації (семінари, вебінари, курси)?	1. Дуже рідко – 0б. 2. Один-два рази на рік – 2б. 3. Один-два рази на квартал – 5б.
10	Чи повністю відповідають посадові інструкції працівників їх фактичним обов'язкам?	1. В основному не відповідають - 0б. 2. В основному відповідають - 3б. 3. Відповідають та регулярно переглядаються - 5б.

Джерело: складено автором на підставі тестування (Іваннікова О. В.)

Необхідно зазначити, що перекладання здійснення поточного контролю на працівників бухгалтерії, особливо на малих підприємствах, є одним із недоліків системи внутрішньогосподарського контролю. Тому, що це або дублює роботу бухгалтерії, або обмежує проведення контролю з боку інших фахівців підприємства тощо. Ми вважаємо, що необхідно визначити межі бухгалтерського та внутрішньогосподарського контролю, і закріпити це у посадових інструкціях працівників підприємства.

Результати тестування системи бухгалтерського обліку малих підприємств у таблиці 1 дозволяють визначити основні проблеми та дають уявлення про загальний стан бухгалтерського обліку за допомогою 50-ти бальної системи оцінки отриманих результатів (табл. 2).

Таблиця 2

Шкала оцінки системи бухгалтерського обліку за результатами тесту

Оцінка, бали	Характеристика системи бухгалтерського обліку
40- 50 балів	Система бухгалтерського обліку ефективна, налагоджена, виконує свої функції
30- 39 балів	Основне завдання обліку виконується, проте є значні недоліки
20- 29 балів	Система бухгалтерського обліку має значні відхилення від оптимальних значень, необхідно провести їх аналіз та вжити заходів задля їх усунення

11-19	Система обліку має багато уразливих місць, потребує термінової реорганізації
0-10	Система обліку надзвичайно не надійна, великий ризик значних помилок. Необхідно провести внутрішній контроль на усіх ділянках обліку та приступити до побудови системи внутрішнього контролю

Джерело: розроблено автором на підставі тестування (Іваннікова О. В.)

При побудові даного тесту враховувалися як практичні аспекти контролю документообігу, так і елементи кадрової політики щодо бухгалтерів. Чому важливий графік документообігу, хіба без нього працівники забудуть передавати документи до бухгалтерії чи на погодження керівнику? Звичайно ні, проте затверджений графік сприяє швидкості руху документів, і психологічно працівник відчуває більш відповідальності за виконання вимоги, якщо засвідчив ознайомлення з нею своїм підписом.

Надзвичайно важливим є оперативність відображення в обліку усіх документів. Забезпечити це день у день майже неможливо у сучасних реаліях (через віддаленість покупців від місця відвантаження товару, значну кількість документів, розгалужену організаційну структуру підприємства) проте чим більше часу проходить від моменту здійснення операції до її відображення в обліку, тим більша вірогідність допущення помилок, втрати документу. Також порушується основна функція обліку – надання повної та правдивої інформації про фінансовий стан підприємства. Необхідність забезпечення надійного зберігання документів очевидна, щонайменше три роки з дати складання податкової звітності, в якій враховувалися їх дані. Документи можуть зникнути як через службову недбалість, так і через злочинний задум, та спричинити спори з податковою службою, контрагентами; процес відновлення їх може бути складним.

Вважаємо, що мета перерахунку ПДФО – виявити арифметичні помилки при розрахунку податку, а також установити правомірність застосування податкових соціальних пільг, що забезпечить уникнення штрафів при перевірці податкової служби. З цією ж метою проводиться перерахунок ПДВ на підприємствах, які здійснюють оподатковувані та неоподатковувані операції: розподілу підлягає тільки податковий кредит за товарами, роботами, послугами, необоротними активами, які одночасно використовуються і в оподатковуваних, і в неоподатковуваних операціях.

На нашу думку, необхідною процедурою, якій приділяється замало уваги, є контроль наявності первинних документів та правильності їх реквізитів. Адже, саме первинний документ є основою для відображення в обліку господарської операції. На практиці часто операції проводять на підставі електронних копій, забуваючи витребувати оригінали, документи можуть мати застарілу форму, також можливе викривлення обов'язкових реквізитів (назва фірми, адреса тощо), відсутність підписів та прізвищ посадових осіб. З рештою, документи можуть бути відсутні взагалі. Тому, ми рекомендуємо перевіряти наявність та правильність первинних документів регулярно – щомісяця. Як показує практика, коли це робиться лише раз на рік перед складанням річної звітності – якість контролю значно знижується через велику завантаженість бухгалтерів у цей період. До того ж, у випадку відсутності документів не завжди можливо їх відновити – фірма чи підприємець - контрагент можуть просто припинити діяльність до цього періоду.

Інформація про штрафи за несвоєчасну сплату податкових зобов'язань та подачу звітності розповідь про рівень організації та відповідальності головного бухгалтера. Питання тесту щодо преміювання та заохочення працівників бухгалтерії, на нашу думку, особливо актуальне саме на малих підприємствах, де ця система не так розвинута, як у великих корпораціях. Адже премія, додаткові пільги чи соціальне забезпечення – це стимул працювати краще, для бухгалтера також.

Ми не приділяли в тесті увагу власне кваліфікації бухгалтерів, адже її зазвичай оцінюють до прийому на роботу. Проте, не можливо не зазначити – цей фактор є одним із визначальних для ефективної системи бухгалтерського обліку. Кваліфікований бухгалтер може припуститися помилки – через втому, неухважність, викликану особистими переживаннями, часто навіть без значних обставин, тому система внутрішнього контролю має мінімізувати такий ризик.

Регулярне інформаційне забезпечення професійною інформацією щодо новачків у

законодавстві також є дуже важливим фактором, що опосередковано впливає на якість ведення обліку. Зміни у формах документів, стандартах бухгалтерського обліку, податковому, господарському кодексі відбуваються чи не щоденно. І несвоєчасне реагування на нові правила та адаптація системи обліку до них може призвести до негативних наслідків. Регулярне підвищення кваліфікації працівників бухгалтерії, що ініціюється роботодавцем, матиме лише позитивні наслідки в першу чергу для власника підприємства. Витрати на такі заходи слід розглядати як інвестицію у бізнес. Адже, окрім кваліфікованого спеціаліста, підприємець підвищує престижність роботи у своїй компанії – більшість спеціалістів цінують такі заходи.

Проте, при підвищенні кваліфікації та користуванні професійними інформаційними базами слід враховувати такий фактор – у бухгалтера має бути на все це вільний час. Надмірна завантаженість є ще однією особливістю роботи у сфері малого бізнесу. Велика кількість документів, перебої у роботі програмного забезпечення, забаганки власників та керівництва, які часто навантажують бухгалтера не бухгалтерською роботою, низький професійний рівень знань лінійних бухгалтерів і десятки інших факторів – усе це призводить до неймовірної завантаженості роботою бухгалтерів. Природно, що за таких умов постійні зміни у законодавстві відстежувати не вистачає часу. Тому, керівник при організації роботи бухгалтерської служби має зважати на те, що 100-відсоткова завантаженість бухгалтера роботою, можливо на даний момент економить підприємству певну кількість грошових коштів, проте в перспективі може вилитись у значні суми штрафів.

Розбіжності між фактичними обов'язками бухгалтера та його посадовою інструкцією, якій також рекомендуємо приділити увагу у нашому тесті, мають місце. Зокрема, інструкція іноді має формальний характер, не враховує організаційну структуру підприємства, містить обов'язки, яких нема і не може бути у такої посади на підприємстві, або навпаки, не містить переліку справ, які займають більшість робочого часу бухгалтера. На нашу думку, відповідність посадової інструкції бухгалтера дійсності сприятиме дисциплінованості працівника, а також реалізації контролю та притягнення до відповідальності. Тому, що у випадку порушення працівником своїх обов'язків, яке буде мати негативні наслідки для підприємства – доказати цей факт буде важко, якщо обов'язковість чи порядок його виконання не були прописані у посадовій інструкції. Посадова інструкція будь-якого працівника має бути його робочим документом. Запропонований тест було апробовано на десяти малих підприємствах Одеської області. Результати дослідження наведені у таблиці 3.

Таблиця 3

Результати тестування системи бухгалтерського обліку

Підприємство	А	Б	В	Г	Д	Є	Ж	З	І	К
Кількість працівників	8	25	16	3	15	14	3	15	4	8
Середньорічний дохід підприємства, тис. грн	15600	8600	6600	83000	5000	4500	4300	10100	2400	1900
Результат, разом балів	34	28	21	16	29	9	11	8	6	11

Джерело: сформовано автором на підставі проведеного тестування (Іваннікова О.В.)

За результатами дослідження, 60% підприємств вибірки не отримали навіть половини необхідної кількості балів, що свідчить про вкрай незадовільний стан бухгалтерського обліку та неефективну систему внутрішнього контролю. Лише одно підприємство (А) має задовільний стан ведення обліку.

Проаналізував теоретичні аспекти внутрішнього контролю, наукові здобутки вітчизняних науковців, провівши тестування системи бухгалтерського обліку та контролю на підприємствах Одеської - ми зробили висновок, що внутрішній аудит на підприємствах іноді отожднюють з внутрішнім контролем, що є невірним, адже внутрішній аудит є лише однією із його форм. Система внутрішнього контролю на підприємстві має бути створена задля забезпечення надійності, законності, ефективності, безпеки здійснюваних операцій та захисту від можливих потенційних помилок та порушень.

Контроль є найважливішим фундаментальним елементом управління на всіх стадіях діяльності будь-якої організації. Відповідно, такі функції управління як: планування, мотивація, створення організаційних структур нерозривно пов'язані з контролем, розглядуваним як процес досягнення встановлених організацією цілей. А його сутність полягає не лише у виявленні проблем, що виникають, та їх ліквідації, а й у впровадженні різноманітних заходів для запобігання подібних ситуацій у майбутньому [10, с. 40].

Погоджуємось із висновками професора В. В. Зянько, який у своїй роботі зазначає, що аби контроль був ефективним та зручним у використанні необхідно встановлювати прогресивні технічні та програмні бази систем внутрішнього і поточного контролю, які б забезпечували можливість точного і своєчасного отримання необхідних даних [10, с. 42]. Ми вважаємо, що для малих підприємств актуальним і економічно вигідним є саме застосування інформаційного програмного забезпечення внутрішнього контролю.

Висновки. Найважливішим компонентом системи внутрішнього контролю є система бухгалтерського обліку, проте практичні дослідження показали, що переважна більшість малих підприємств має значні, критичні недоліки в її функціонуванні. У статті нами були досліджені основні проблемні аспекти системи бухгалтерського обліку, які існують на підприємстві, якщо відсутня система внутрішнього контролю. Перш за все, це проблема неузгодженості документообігу на підприємстві, відсутність наказів про затвердження документообігу. По-друге, довіра до головних бухгалтерів, менеджерів та керівників підприємств не має бути заснована на особистих відносинах. Внутрішній контроль виконання посадовими особами своїх обов'язків допоможе уникнути шахрайства і збитків на підприємстві.

Внутрішній контроль має здійснюватися на підприємстві неупередженою особою, підпорядковуватися і звітувати власнику підприємства. Це не повинен бути працівник бухгалтерії. Зазвичай власники економлять на посаді внутрішнього контролера, але ми навели приклади своїх дослідження у статті, що збитки від несвоечасного контролю або від його відсутності перевищують суму річної заробітної плати внутрішнього контролера.

Важко створити ідеальні умови для ведення бізнесу, проте можливо адаптуватися до них з найменшими фінансовими втратами. Ефективно працююча система внутрішнього контролю забезпечить збереження активів підприємства, врегулює надходження достовірної інформації до апарату управління та вбереже від фінансових санкцій та втрат. Забезпечити налагодження системи бухгалтерського обліку підприємства можливо у комплексі з аналізом інших складових системи внутрішнього контролю: організаційної структури підприємства та специфічних контрольних процедур, що є предметом наших подальших наукових досліджень.

Список літератури

1. Новик І. В. Організація системи внутрішнього контролю на підприємстві. *Наукові записки* [Української академії друкарства]. 2017. № 2. С. 188-196.
2. Гришук С. В. Аналіз підходів до визначення сутності поняття «внутрішньогосподарський контроль». *Бізнес-навігатор*. 2018. Вип. 5. С. 151-154.
3. Штангрет А. М., Караїм М. М. Внутрішньогосподарський контроль у системі економічної безпеки підприємства. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2016. Вип. 2. С. 234-237.
4. Янчева Л. М., Баранова А. О., Кашперська А. І. Внутрішньогосподарський контроль: організаційно-методичний аспект. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2015. Вип. 1. С. 7-18.
5. Герасимович А. М. Попроцесний внутрішньогосподарський контроль в системі управління операційною діяльністю підприємства. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. 2016. Вип. 1. С. 23-30.
6. Бугай Н. О. Внутрішньогосподарський контроль як сегмент системи управління підприємством: сучасний стан та пріоритети розвитку. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_10_26 (дата звернення 05.07.2021).
7. Ковальчук С. П. Внутрішньогосподарський контроль в системі прийняття управлінських рішень. Менеджмент та підприємництво: тренди розвитку. 2018. Вип. 3. С. 8-14.
8. Мулик Я. І., Цуркан А. О. Внутрішньогосподарський контроль в системі управління аграрним підприємством. *Ефективна економіка*. 2018. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_3_39 (дата звернення 05.07.2021).
9. Гришук С. В. Порівняльний аналіз сутності понять «внутрішньогосподарський

контроль» та «внутрішній контроль». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 22 (1). С. 69-73.

10. Зянько В. В., Тесьолкіна. Роль внутрішнього контролю в процесі управління підприємством. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2016. № 1. С. 39-43.

References

1. Novyk, I. V. (2017). Orhanizatsiia systemy vnutrishn'oho kontroliu na pidpriemstvi. *Naukovi zapysky* [Ukrains'koi akademii drukarstva], 2, 188-196 [in Ukrainian].

2. Hryshchuk, S. V. (2018). Analiz pidkhodiv do vyznachennia sutnosti poniattia «vnutrishn'ohospodars'kyj kontrol'». *Biznes-navihator*, 5, 151-154 [in Ukrainian].

3. Shtanhret, A. M. & Karaim, M. M. (2016). Vnutrishn'ohospodars'kyj kontrol' u systemi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, 2, 234-237 [in Ukrainian].

4. Yancheva, L. M. & Baranova, A. O. & Kashpers'ka, A. I. (2015). Vnutrishn'ohospodars'kyj kontrol': orhanizatsijno-metodychnyj aspekt. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*, 1, 7-18 [in Ukrainian].

5. Herasymovych, A. M. (2016). Poprotsesnyj vnutrishn'ohospodars'kyj kontrol' v systemi upravlinnia operatsijnoiu diial'nistiu pidpriemstva. *Bukhhalters'kyj oblik, analiz ta audyt: problemy teorii, metodolohii, orhanizatsi.* 1, 23-30 [in Ukrainian].

6. Buhaj, N. O. (2016). Vnutrishn'ohospodars'kyj kontrol' iak sehment systemy upravlinnia pidpriemstvom: suchasnyj stan ta priorytety rozvytku. *Efektivna ekonomika*, 10 Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_10_26 [in Ukrainian].

7. Koval'chuk, S. P. (2018). Vnutrishn'ohospodars'kyj kontrol' v systemi pryjniattia upravlins'kykh rishen'. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo: trendy rozvytku*, 3, 8-14 [in Ukrainian].

8. Mulyk, Ya. I. & Tsurkan, A. O. (2018). Vnutrishn'ohospodars'kyj kontrol' v systemi upravlinnia ahrarnym pidpriemstvom. *Efektivna ekonomika*, 3. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_3_39 [in Ukrainian].

9. Hryshchuk, S. V. (2018). Porivnial'nyj analiz sutnosti poniat' «vnutrishn'ohospodars'kyj kontrol'» ta «vnutrishnij kontrol'». *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Serii: Mizhнародni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo*, 22 (1). 69-73 [in Ukrainian].

10. Zian'ko, V. V. & Tes'olkina, A. O. (2018). Rol' vnutrishn'oho kontroliu v protsesi upravlinnia pidpriemstvom. *Visnyk Vinnyts'koho politekhnichnoho instytutu*, 1, 39-43 [in Ukrainian].

НАШІ АВТОРИ

Баранова Вікторія Глібівна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Бабець Ірина Георгіївна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Центральноросійський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

Бабков Микита Валерійович - студент факультету фінансів та банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Гончаренко Олена Миколаївна - доктор економічних наук, професор, декан факультету фінансів та банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Гончаренко Анатолій Миколайович - магістрант кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Грендиш Дарія Сергіївна - магістрант, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Грицаєнко Микола Ігорович - кандидат економічних наук, доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного, м. Мелітополь, Україна

Губарева Ірина Олегівна - доктор економічних наук, професор, завідувач сектору енергетичної безпеки та енергозбереження, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, м. Харків, Україна

Гудзь Тетяна Павлівна - професор кафедри фінансів та банківської справи, д. е. н., професор, Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», м. Полтава, Україна

Гуменюк Ілона Олегівна - студентка 6-го курсу спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Добриніна Людмила В'ячеславівна - кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Дробецька Влада Сергіївна - студент 5 курсу географічного факультету, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

Жердецька Лілія Вікторівна - доктор економічних наук, доцент, завідувачка кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Іваннікова Олена Володимирівна - аспірантка кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Іорга Світлана Миколаївна - старший викладач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Карпов Володимир Анатолійович - кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, Україна

Коваленко Вікторія Володимирівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Кутишенко Руслан Сергійович - магістрант кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Лисюк Тетяна Василівна - кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму та готельного господарства, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

Літвінов Олександр Сергійович - доктор економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Макась Сергій Олегович - студент 3 курсу факультету економіки та управління підприємством, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Мамонтова Ірина Вікторівна - здобувач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеського національного економічного університету, м. Одеса, Україна

Орленко Ольга Михайлівна - кандидат економічних наук, старший викладач, старший

викладач кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Пахаренко Олександр Володимирович - аспірант кафедри управління та адміністрування ННІ «Каразінська школа бізнесу», Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Руденко Микола Вікторович - доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту та ІТ, Університет банківської справи, Черкаський інститут, м. Черкаси, Україна

Сментина Наталія Валентинівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Ткач Вікторія Сергіївна - студентка 6-го курсу Факультету фінансів та банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Тарасевич Наталія Вадимівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Терещук Оксана Степанівна - кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму та готельного господарства, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

Черкашина Тетяна Володимирівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Шелудько Сергій Андрійович - кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Одеського національного економічного університету

№ 7-8 (284-285), 2021

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу
(українська, англійська, російська)

За достовірність викладених фактів,
цитат та інших відомостей відповідає автор

Рекомендовано до друку та поширення через
мережу Інтернет за рішенням Вченої ради
Одеського національного економічного
університету (Протокол № 1 від 31.08.2021 р.)

Підписано до друку 3.09.2021 р.
Формат 60 x 84 1/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman
Ум. друк. арк. 13. Тираж 50 прим.

Надруковано в друкарні
ТОВ ВД «Гельветика» 73034, Україна,
м. Херсон, вул. Паровозна, буд. 46-А
Тел.: +38 (0552) 39-95-80 e-mail:
mailbox@helvetica.com.ua